

דוגמא

מהספרים שי"ל
בקרוב בעזהשי"ת

ספר

פניני יהדות הגרשוני

לימים נוראים

ראש השנה | עשי"ת | יום כיפור
דרוש לשבת שובה

חג הסוכות

מגילת קהלת

פרשת בראשית

אוצרות
הגרשוני

בפי ישרים תתרוםם... ובקרב קדושים תתהלל

הגאון רבי אריה ליבוש הורוויץ זצ"ל מסטאניסלאוו, בעל הרי בשמים:

"ילקוט הגרשוני המכלכל בתוכו ילקוט אבנים יקרות ספיר גזרתם.. והיא תועלת רב ללמד לבני יהודה לחנכם בדרכי הפלפול והסברא ללמד ידיהם לקרב לערוך מלחמתה של תורה, ישוטטו רבים ותרבה הדעת

הרה"ק רבי יהושע מדזיקוב זצ"ל, בעל עטרת ישועה:

"לא צריך כבודו לשום הסכמה,

כי כל החלקים ילקוט הגרשוני אשר נדפסו זה כביר מצאו חן בעיני על רואיהם."

הגאון רבי יצחק שמעלקיש זצ"ל, בעל בית יצחק מלובוב:

"...והוא רב התועלת לומדי תורה ושוחרי תושיה

כי הוא יעירם דברים חדשים ויצאים מפי גאוני קדמאי ובתראי."

הגאון רבי יצחק ליב סופר מדראהביטש זצ"ל, בעל סופר מהיר:

"כבר העידו עליו גדולי זמננו ויהללוהו, והספר יעיד על עצמו, וההוגים בו ימצאו דברים יקרים אשר יתענגו נפשם."

הגאון רבי שלום מרדכי הכהן שוואדראן זצ"ל, המהרש"ם מברעזאן:

"פנינים יקרים אשר יסודתם בהרי קודש ככוכבים מזהירים לשמחת לב אוהבי תושיה, וגם הוסיף מנוף בחידושי .. אומר הבא מן החדש ציצים ופרחים בהלכה ובאגדה..."

הגאון רבי שרגא צבי טענענבוים זצ"ל, בעל נטע שורק מטשאטה:

"עושה ציצים ופרחים לתורה הק' בשמעתא ובאגדה על פי דרכי התורה והיראה, היגיעם והעמלים בתורת ה' ומלאו ידם לצלול במים אדירים ים התלמוד בחריפות ובקיאות, עץ חיים היא וגו'."

הגאון רבי אברהם בנימין קלוגער מבראד זצ"ל, בעל שערי בנימין:

"בילקוט כל דבר טוב ומועיל.. מלא ברכת ה'..הילקוט הזה כולו אומר כבוד למחברו, והוא לתועלת גדול לכל תופשי משוט בים התלמוד."

הגאון רבי אליעזר זוסמאן סופר מפאקש זצ"ל, בעל ילקוט אליעזר:

"רבות שבעה נפשי עונג בכל דף ודף, כי מצאתי אשר חשף בזרוע בקיאות פניני מרגליות מראשונים ואחרונים, מפענח נעלמים אשר צפונים וטמונים בחדרי משכיות ספריהם ובחריצות שכל עשה מעדנים.. וצפיתי כמוני כל שוחרי תורה ישבחוהו בכפיאל ויבהילו להביא ספרו הנחמד לביתם."

הגאון רבי אליעזר דוד גרינוואלד זצ"ל, בעל קרן לדוד מסאטמאר:

"פקיע שמיא בחבוריו אשר נתקבלו בשערים המצוינים בהלכה.. אין ספק אשר חיבורו אשר טרח ויגע לערוך בו שלחן בכל מיני מטעמים כפרים עם נרדים חדשים גם ישנים יתקבל ברצון ובחיבה יתירה לפני הוגי תורה"

הגאון רבי משה הרש פוקס זצ"ל, בעל יד רמ"ה מגראסווארדיין:

"כבר יצא טבעו בעולם על ידי חיבוריו.. ונתקבלו בעין יפה וישבחוהו בקהל חכמים ונבונים.. הלא כל חיך אשר טעם טעם אורה ומתיקותה יבין מעצמו תועלת ותפארת חבורו הטהור.."

בעזהש"ת

ספר

פניני ילקוט הגרשוני

לימים נוראים

ראש השנה | עש"ת | יום כיפור | דרוש לשבת טובה

חג הסוכות

מגילת קהלת

פרשת בראשית

ליקוטי פנינים מתוך הקובץ הגדול והנפלא
של הגאון הגדול המפורסם

רבי **גרשון שטערן** זצוק"ל
אבד"ק מ'לודאש

תלמידם של בעל מהר"ם שיק, חתן סופר, וקול ארי' זי"ע

וחתן בעל בית שערים זי"ע

בעהמ"ח ספרי ילקוט הגרשוני י"ב חלקים ועוד

נלקטו, נערכו, ונסדרו בס"ד ע"י

חיים יוסף בערנאטה

ברוקלין, נ.י. תשפ"ב לפ"ק

אוצרות
הגרשוני

הברכה הזאת

אשר הנני נותן לפניכם היום הוא דוגמא וחלק מחיבור שלם **פניני ילקוט הגרשוני** בו יבואו מבחר מתורתו של רבינו הגאון המפורסם **רבי גרשון שטערן זצ"ל** על התורה מועדים, פרקי אבות, דרשות, פניני הלכות ואגדות ועוד, אשר פוזרים על פני שתיים עשרה כרכי חיבורו העצום ילקוט הגרשוני.

ספרי ילקוט הגרשוני הם נכסי צאן ברזל בעולם התורה, והתחבב מאוד אצל שוחרי תורה מכל הסוגים, הן בעלי הפלפול ודרוש, שהתענגו על ההברקות והחידושים הנפלאים שערך המחבר מדילי ומשל אחרים, והן בעלי הפשט ואוהבי האגדה שהתענגו ללמוד בנועם אמריו אשר העלה בילקוטו. ומה גם כי לא מלקט גרידא היה רבינו המחבר כי אם העיר על דבריהם כדרכה של תורה, והוסיף עליהם זקוקים מדילי חידושים נפלאים, כך שדורות שלימים התחנכו על פלגי ספרו והיה בפיהם כדבש למתוק ואור לעינים, ורבים מן המלקטים הבאים אחריו שמו מילקוטו אל כליהם, ולפעמים אף לא זכרו את החכם הזה.

העיר ה' את רוחינו להוציא לאור פנינים ומרגליות מים הרחב של תורת הילקוט הגרשוני, והגשנו לפני הקורא והמעייין את אלו הדברים אשר המה שוים לכל נפש, וכבר הגשנו לפני רבנן ותלמידיהון כמה וכמה דוגמאות של עבודתנו הזאת ושבחיהו רבנן וגם הודו לנו ותל"ת זכינו לקבל הסכמות בכתב ידם של גדולי ישראל עיני העדה בארץ ובגולה, ומהם שהאצילו מזמנם היקר להעיר ולעורר באיזה מקומן של שבחים למען הראות חביבות הדברים עליהם.

כמו"כ זכינו במשך שנתיים האחרונות להוציא קונטרסים מתורת רבינו לרגל המועדים הבאים לקראתנו לשלום, ובנדבת לבם של נדיבים מבינים יכולתי להפיץ כל פעם מאות עותקים בבתי מדרשות כהננה לקראת המועדים להנות בהם בני אדם. קונטרס זה לשבועות - מהדורת דוגמא, יו"ל בעזרתם. יה"ר שזכות הפצת תורת הגאון זצ"ל תעמוד בעדם להתברך בכל מילי דמיטב.

שמחים אנו להודיע שבעזהשי"ת שלשה הכרכים הראשונים עומדים בשלבי עריכה סופיים, (וישתרעו על קרוב ל-1600 עמודים). בינתיים, בחג הפסח תש"פ, זכינו להוציא לאור הגדה של פסח פניני ילקוט הגרשוני. וכן יצא לאור בהאי שתא תשפ"א ספר זמירות לשבת קודש - פניני ילקוט הגרשוני בנדבתו של גיסי היקר והח' מו"ה זלמן לייב בלויא הי"ו.

פונה אני בזה לכל מי שחפץ להיות נטפל לדבר מצוה להיות בעוזרינו למען נוכל להפק מחשבתינו הטובה מן הכח אל הפועל יפנה אלי ויהיה ממזכי הרבים אשר שכרו הרבה מאוד על פי פעלו.

יה"ר שנוכה לכתיבה וחתימה טובה, שנת גאולה וישועה בביאגו"צ במהרה בימינו, אמן.

ברוקלין, נ.י. - אלול תשפ"א לפ"ק

בכבוד רב,

חיים יוסף בערנאטה

תוכן הענינים

תוכן הענינים.....ג.

ים.....ג.

ימים נוראים.....טז.

סליחות.....טז.

לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים.....טז.

הקב"ה נתן מתנת חיים ועשה הכסף כאילו ברשותו
רק אז תהיה זכות הצדקה להנאתו ולטובתו, כשמימיים המצוה כאשר צוה ה'
אימתי יחשב לנו הצדקה שאנו נותנים לקיום מצות צדקה, רק כשאנו צריך ליתן צדקה לכפרה
האומר להעני על מנת שיחיה בני, רק כדי שלא יבוש ליקח ממנו- הרי זה צדיק גמור

לכה ונשובה ... נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה.....יח.

שלושה מיני אנשים שפוטרים עצמם מלעשות תשובה - טענותיהם, ומה שיש עליהם פירכא
אין לך דבר שעומד בפני התשובה
משבת מוכח שאפילו החוטא בעבירות חמורות מהני תשובתו
אף שהיו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה, מ"מ נתקבלו בתשובה, על כן גם אנחנו נשובה

ה' אלקי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך.....כא.

דרך אמונה הוא המובחר ודרך החקירה מסוכנת

דלתית דפקנו רחום וחנון נא אל תשיבנו ריקם מולפניך, מולפניך מולכנו ריקם אל תשיבנו וכו' (סליחות).....כב.

מלך לפי עשרו וגדולתו אם אינו נותן מתנה גדולה מאוד לא יחשב למתנה חשובה

לשמוע אל הרינה ואל התפלה (סליחות יום א').....כג.

איך יתכן שעי" התפלה נשתנה רצונו

שלוש עשרה מדות האמורות בחגיגה (סליחות ל"ג מדות).....כד.

האם די באמירת ה"ג מדות או צריכים מעשה בפועל

ה' אל רחום וחנון (י"ג מדות).....כה.

על מה צריך האדם למדת רחמים קודם שיחטא

זה גופיה הוא מדת הרחמים שאינו מניחו ביד היצה"ר רק מצילו מיצה"ר שלא לחטוא
גם זה מדת הרחמים שאין הקב"ה מצרף מחשבת עבירה למעשה

תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות (סליחות לעש"ה).....כו.

דבר צחות: בת שבק-תיבה אחת או שתיים?

לכו נא ונזכרה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשלג ילבינו (ומור לנו ברית אבות).....כז.

לכאורה אין כאן תזכרה אלא הבטחה ורחמים

מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים (תחנון).....כח.

בנוסח "ומתפתה בתחנונים" שהוא שלא כדין

כח **ראש השנה**

כח **שלושה ספרים נפתחים בראש השנה** (ראש השנה טו ב) .
כל מעשי הבריות בספר נכתבין משך כל השנה, ולכן יש גם ספר לבינונים

כט **זה היום תחילת מעשיך**

כט **היום הרת עולם היום יעמיד בשפט כל יצורי עולמים** (מוסף) .
למאן דאמר בניסן נברא העולם אמאי מנינן השנה מתשרי
אם ישראל הם באחדות ומתנהגים כמו בניסן, אז מדת הדין אינו יכול לשלוט בהם
והיום יפתחו שלושה ספרים מנוקדים של צדיקים וגו' (דשחרית ליום ב' דר"ה) .
ל' החילוק בין צדיקים לרשעים הוא בנקודה

לב **תקיעת שופר**

לב **ויהי קול השופר הולך וחזק מאד** (שמות יט ט) .
רושם התקיעה צריך להיות תקוע בלב האדם אפילו כשאין שומעים אותו

לג **תקעו בחודש שופר... כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב** (תהלים פא ג) .

לד **זכרון תרועה מקרא קודש** (ויקרא כג, כג) .
אין לנו אלא זכרון לאותם ימי שמחה

לד **רחמנא אמר תקעו** (ראש השנה טז, א) .
אע"פ שזכות אבות תמה, אבל על ידי רחמים אפשר לעוררו
טעם למה אומרים נוסח "ברוך אתה בעל הרחמים"

לה **כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם** (ישעיה נח, א) .
המוכיח את ישראל להוכיח את עצמו ג"כ ולא יסלק עצמו מהם

לו **קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך** (ישעיה נח, א) .
המוכיח יוכיח את העם דומיא דשופר

לז **למה תוקעין ומריעים וכו' כדי לערבב את השטן** (ראש השנה טז א) .
על ידי שישראל מחבבין המצוות ירא השטן מלהשטין
למה תוקעין תקיעות דמיושב ודמעומד, הרי עוברין על כל תוסף?
למה תוקעין תקיעות דמיושב-שעוסקין ביישובו של עולם, ודמעומד-כשעומדין לדין ומשפט
למה תוקעין ביו"ט שחל להיות בע"ש לבטל העם ממלאכה, אמאי לא גורין שמא יתקן כלי שיר

לט **זמרו אלקים זמרו זמרו למלכנו זמרו** (תהלים מז, י) .
הלא ראוי לעם לשיר ולרנן בקול צהלה ורנה ביום שימליכו עליהם מלך

מ **יש לכסות השופר בשעת ברכה** (ש"ע סימן תקפ"ה סעיף א) .
למה מכסין השופר

מא **ברוב עם הדרת מלך** (משלי יד כח) .
בהא דאין תקיעת שופר צריך מנין עשרה דוקא

מא **המודר הנאה משופר אדם אחר תוקע בו וזה יוצא י"ח** (שו"ע סימן תקפ"ו סעיף ה) .
בענין מצות לאו ליהנות נתנו ומצוה הבא בעבירה

זכרונות

מב	וּזְכַּרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם (ויקרא כו טב)
מב	אֵפֶ"פ שְׁזָכֹת הָאֲבוֹת מִגֵּן עַל זֶרַעַם, אֹלָם זְכוֹת הַשְּׁבָטִים שֶׁמִּכְרוּ אֶת יוֹסֵף, אֵינוֹ כְּדַאי לַהֲגֵן עֲלֵיהֶם
כג	כִּי זֹכֵר כָּל הַנִּשְׁכָּחוֹת אֵתָּה הוּא מַעֲוֹלָם (תפלת זכרונות)
כג	לְמָה צוּה הַשִּׁי"ת לְתַקּוֹעַ בְּשׁוֹפָר שֶׁל אֵיל לְהוֹכִיר עֲקִידַת יִצְחָק, הֲלֹא אֵין לִפְנֵינוּ שִׁכְחָה?
כג	וְעַקְדַת יִצְחָק לִירְעוֹ הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכּוֹר (תפלת זכרונות)
כג	עֵינֵינוּ נִסְיוֹן הָעֲקִידָה הִיָּה לְאַבְרָהָם וְלֹא לִיצְחָק
מה	וְיַעֲקֹב אֶת יִצְחָק בְּנוֹ (בראשית כב ט)
מה	ב' דִּיּוּקִים אֵיךְ נַעֲשֶׂה עֲקִידַת יִצְחָק בַּפּוֹעַל
מה	בְּעֵינֵינוּ הַנִּ"ל

קריאת התורה

כו	כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱדָר בְּאֶשֶׁר הוּא שֵׁם (קריאה לראש השנה)
כו	הַשִּׁכְיָה לְמַעַל מִרְאשׁוֹתָיו שֶׁל חוּלָה וְשׁוֹמֵעַ תַּפְלָתוֹ
כו	כָּל מְלֹאכֶת עֲבוּדָה לֹא תַעֲשֶׂה יוֹם תְּרוּעָה יְהִי לָכֵם (במדבר כט, א)
כו	עַל יִשְׂרָאֵל מוֹטֵל לְהַתְפַּלֵּל שִׁיְהִיָּה הַשֵּׁם וְהַכֶּסֶם שֶׁלָּם, וְאִי יִהְיֶה תְּרוּעָה שֶׁל שִׁמְחָה לְטוֹבוֹת הָאֲדוֹן

כוונת התפלה

כז	גַּם כִּי תִרְבוּ תַּפְלָה אֵינִי שׁוֹמֵעַ יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאֵי (ישעיה א, טו)
כז	גַּם כִּי תִרְבוּ תַּפְלָה אֵינִי שׁוֹמֵעַ, יַעֲזֹב עֵינֵינוּ מִכֹּחַ הַמַּעַל עַל מַעֲוֹת
כז	הַמִּבְקָשִׁים רַק עַל עֵינֵינוּ גּוֹפֵם בִּימֵים הַנּוֹרָאִים לֹא יִהְיֶה לָהֶם תְּקוּמָה
כז	וְהוּא גַם הַסִּיבָה עַל עֵיכּוֹב הַגְּאוּלָּה, כִּי רֹב הַצִּיּוֹר מִבְּקָשִׁים רַק עַל הַמַּחֲוִיָּה וְעַל הַכִּלְכִּלָּה
כז	כַּשְׁחַלְהָ ר' אֱלִיעֶזֶר נִכְנָסוּ תַלְמִידָיו לְבַקֵּרוֹ בִּי כַּשֶּׁאתֶם מִתְפַּלְלִים דַּעוּ לִפְנֵי מִי אַתֶּם מִתְפַּלְלִים (ברכות כב, ב)
כז	אֵיךְ שֶׁאתֶם קְרוֹבִים לָהּ, הֲלֹא הַמְּלָאכִים יֹאמְרוּ שִׁירָה אַחֲרֵיכֶם, וְאֵם כֵּן הוֹדְרוּ שֶׁגַם תַּפְלַתְכֶם תַּעֲשֶׂה רוֹשֵׁם

תפלה בצבור

מט	וּבְחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קוֹדֵשׁ יִהְיֶה לָכֵם (במדבר כט, א)
מט	הַתַּפְלָה בְּצִבּוֹר בְּיוֹם מוֹעֵד הוּא מִצְוָה דְּאוֹרֵייתָא

תפלות ראש השנה

נ	כִּי חָק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאַלְקֵי יַעֲקֹב (תהלים פא, ה)
נ	אִמְרוּ נְדוּנִים בִּר"ה עַל מַוֹנוֹת יוֹתֵר מִשָּׂרָר עֲנִיִּים
נא	שֶׂאוּ שַׁעֲרֵיכֶם רֹאשִׁים וְהַנִּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם (תפלת לדוד מוֹמֹר)
נא	נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לִזִּית שְׁחֹרֶץ לְמוֹטֵב ע"י יִסּוּרֵין כּוֹיִת שְׁנוֹתֵן שִׁמְנוֹ ע"י כְּתִיתָה
נג	כִּי עִמָּךְ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תּוֹרָא (תהלים קל, ד)
נג	אִם הִקְב"ה אֵינוֹ סוֹלַח לָנוּ עַל הָעוֹנוֹת א"כ הַתְּפִלָּין שֶׁלּוֹ פְסוּלִים, וְלֹא יִרְאוּ הַגּוֹיִים מִמֶּנּוּ
נג	הוֹדֵאֵי שִׁמּוֹ כֵּן תִּהְלָתוֹ (תפלת וְכָל מַאֲמִים)
נג	הַתְּהַלָּה שֶׁאֵנוּ מִשְׁבַּחִים לַהֲשִׁי"ת צְרִיכָה לְהוֹיֵת מִתּוֹךְ אֲמוּנָה שְׁלִימָה
נד	לְדוֹד ה' אֹרִי וְיִשְׁעִי (תהלים כ"ז)
נד	בִּיאֹר הַמִּדְרָשׁ אֹרִי בִים וְיִשְׁעִי בְּיוֹם הַכְּפוּרִים בְּדֶרֶךְ פִּלְפּוֹל

השיבנו ה' אליך ונשובה.....נה

נה כי יהי' בך איש אשר לא יהי' טהור מקרה לילה וכו' (דברים כג יא)
אם לא ישוב על השוגג, סופו שיעבור עבירה במזיד ויצא מחוץ למחנה הקדושה

נו וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כה, יא)
תשובת המשקל מועיל בסיופוס, וידוי וחרטה ובכי מועיל מצד מדת הרחמים

נו ובעל הרחמים נקראת (תפלת אל ארך אפים)
מדה זו שהקב"ה מקבל שבים הוא מצד מדת הרחמים או מדת הדין

נז אפשר מלך יושב על כסא דין ... וישראל אומרים שירה (ראש השנה לה, ב)
למה אין ישראל אומרים שירה, הלא עתה ראוי שישמחו בישועה ה' שיושב על כסא רחמים

נז ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתיך (תהלים ג, ו)
ואני בחסדך בטחתי - רק יגל לבי בישועתך, מתי אשירה לה' - כאשר גמול עלי בזכותי

ראש השנה שחל להיות בשבת.....נה

נה יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר (סימן תקפ"ח סעיף ה)
בענין שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים ושמא יתקן כלי שיר
עוד בענין הנ"ל
אמאי לא גזרין במילה בשבת שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים

ס שמא יעבידנו
בענין רשות הרבים בזמן הזה דאורייתא או הלכה למשה מסיני
למה במצה אין גוזרים שמא ילך לחכם ללמוד הברכה

אכילת סימנים.....סא

סא נוהגין לאכול בסעודה זו תפוח מתוק בדבש (שו"ע אורח חיים סימן תקפג)
כיון דנמשלו ישראל לתפוח שאליו נדמה הקב"ה, עכ"ח ישנו בישראל גם דוגמא זו

סב אוכלים ראש כבש...נזהה לראש ולא לינב (שו"ע אורח חיים סימן תקפג)
שנהיה לראש ייחוס משפחתנו ולא האחרון וסוף הייחוס, ונשתדל להשיג שלימות הנרצה

סב ויש אוכלים רימונים ואומרים: "נרבה זכויות כרימון" (שו"ע אורח חיים סימן-תקפג)
ב' סוגי מצוות יש - מי שניצול מעבירה, ומי שקיים מצוה בפועל
ביאור התפלה יהי רצון שנרבה זכויות כרמון

תענית בר"ה.....סד

סד ורחמיז על כל מעשיו (תהלים קמח, ט)
אי מצוה להתענות בר"ה או לאכול כשאר יו"ט ואז הוי השחיטה תיקון להבעל חי
סעודת שבת קודש היא מצוה רבה ושחיטה לכבודה היא תיקון להבעל חי

עשרת ימי תשובה.....סה

סה אל מלך יושב על כסא רחמים
כיון דאין ישראל יודעים אם נתקבל סדר תקיעתם ברצון ונצלו ממות לחיים, אין אומרים שירה
אע"פ שבטוחים שיצאו ממות לחיים, כיון דעדיין לא נגמר דינם א"א לומר שירה
אם גמר החתימה הוא בהושענא רבה, איך אומרים הלל בסוכות

סו מתנהג בחסידות וכו' (אל ארך אפים)
מתנהג בחסידות וכו' (אל ארך אפים)

סו. דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נה, 1).....
כשישראל קדושים אז השי"ת מתפאר שהוא קרובינו

סז. גם מזדים חשוד עבדיך אל ימשלו בי וכו' (תהלים יט, יד).....
צריך לשוב על הקלות כמו על החמורות ואל יאמר שחטא יותר מדאי

סח. אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכה ג, א).....
בדרך צחות: בלי תשובה לא יועיל מה שהולך לכפרות לפנות בוקר

שבת שובה

סח. שובה ישראל עד ה' אלקיך (הושע יד, ב).....
למה במצות עשה נמחל מיד בעת התשובה וכל"ת תולה עד יום הכיפורים

גדולה תשובה

טט. הוא ה' אומר הכל נתון בערבון...החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכו' (אבות ג טו).....
בעשי"ת צריך להתבונן על שלא נשאר ביהמ"ק ואין מה שיכפר בעדנו רק תשובה ומעש"ט

ע. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' (איכה ג, ב).....
בענין תשובה ועשה דוחה ל"ת
צעקה על שנסתלק השכינה מאתנו
כשהשכינה שרוי' בישראל, אם חטאו פטורים משום דהו"ל שמירה בבעלים

עב. על כן יאמרו המושלים באו חשבון (במדבר כא כז).....
כשמתבודד האדם בינו לבין קינו ושוכל את מעשיו כל יום בפלס האמת, יראה כי אין עבודתו בשלימות

עג. כי קרוב אליך הדבר מאוד (דברים ל, יא).....
האיך מקבל השי"ת את האדם בתשובה
הטעם דתשובה מועילה

עג. זכור כי עפר אנחנו (תהלים קג, יד).....
כשמגיע יוה"כ, אז מרגיש במעשיו ומתחיל לבכות ולשוב בתשובה שלימה - ואומר גם זו לטובה

עה. במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד (ברכות לד, ב).....
למה גדלה מעלת הבעל תשובה על הצדיק גמור?
פעמים יכול הבעל תשובה לעמוד במקום שאסור לו לצדיק לעמוד...

עו. גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם (יזמא פו, א).....
הלא בכמה מצוות יש סגולה לאריכת ימים

אם רואה אדם שייצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבן הפץ (קידושין מ, א).....
שקדו החכמים על תקנתו, ונתנו לו עצה נכונה שיכניע יצרו וימאס ברע ויבחר בטוב

עז. ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אבות פרק ה משנה ה).....
מה נס היה שלא ראה קרי, הא היו מזריין אותו כל שבעת ימים והיה בטרהר
עד ילי שיהי"ת עושה תשובה כל יום, והיצר הרע קרוב להיות מנוצה, על כן מתגבר עליו להכשילו

עח. ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה.....
לא מהני תשובה על פי מדת הדין אלא על פי מדת הרחמים של הקב"ה
הסומך על מדת רחמיו ית' וחוטא על סמך שיעשה תשובה, לזה לא מועיל התשובה
הרוצה ללכת בדרכי ה' - עושה צדקה
מסיר אונן משמוע תורה גם תפלתו תועבה

יום הכיפורים מכפר

עט

עט

פא

פג

פד

פד

פז

פז

פח

פט

פט

צ

צ

צ

צ

צא

צא

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקרא טו ז).

אם היה הלכה כרבי לא היינו יראים כלל מאימת יום הדין
בזמן הגלות מועיל עצם יוהכ"פ, אבל בארץ ישראל לפני ה' - תטהרו עצמכם בתורה ומצוות

לפני ה' תטהרו (ויקרא טו ז).

לפני ה', בזמן שביהמ"ק קיים, תהיו טהורים - אבל בגלות, ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם
ביום הזה יכפר עליכם - ביום הזה באו מדבר סיני

ועל ספרך כלם יכתבו ימים יוצרו ולא [ולו] אחד בהם (תהלים קל"ט טו)
הקב"ה רוצה שהתשובה ימשיך לכל השנה ולא רק עד לאחר יום כיפור

טהרת המקוה

מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל (יומא ח, ט)

מתנאי המקוה שמטהרת את האדם רק אם מסיר החציצה המבדלת

טהרת המקוה היא ע"י שהמים מחוברין לשורשם

מקוה הוא לשון קווי - והתקוה הוא על די השלום והאחדות, כמו המקוה שהמים מכוונים

כשהלכות קרובים ומכוונים ביחד אז הקב"ה מטהר את ישראל

כשהאדם טובל במקוה הוא עולה ומתבטל בתתק"ס

ערב יוהכ"פ

ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (ויקרא כג לב)

למה כתב הפסוק לשון עינוי ולא בלשון אכילה בהדיא

כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכותב כאלו התענה תשיעי ועשירי (ברכות דף ח ב)

האם נשים חייבות לאכול בערב יום הכפורים

איסור אכילה בעי הנאת מעיו או הנאת גרונו

כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכותב כאלו התענה תשיעי ועשירי (ברכות ח, ב)

תענית יום עשירי קשה לו על ידי ריבוי אכילה בתשיעי - ולפס צערא אגרא

כל הנפש אשר לא תעונה וכו' (ויקרא כג, כט)

לעשות בערב יום כפור סגולות שונות שלא ירגישו הצום

בין אדם לחבירו

עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו (יומא פה, ב)

כשמקיים מצות שמיטה כתקנה, ומשמש חובות חבירו, גם ה' יכפר לו על עבירות שבין אדם לחבירו

כל נדרי

ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום (ליל יום כפור)

האם יאמרו כל נדרי קודם הדרשה, או שהחכם הדרוש יקצר בדבריו

וידוי

והתודו את חטאתם אשר עשו (במדבר י, י)

סדר הוידוי - חטאתי עויתי פשעתי

בר"ה ויוה"כ מבטחים להש"ת שלא נשוב עוד לכסלה, ושוב חוטאין ושוב שבין אליו והש"ת מוחל להן

על חטא

צב

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע (תפלת יום הכיפורים) צב
יש שלשה מיני יצר הרע ולעומתם שלשה מטיבי צעד

על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים צד
חטא הראשון ע"י היצה"ר, וחטא השני עוד יודע שהוא עבירה, ואח"כ כבר אינו יודע שהוא עבירה

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע צד
הלא כל החטאים הם בפיתוי היצר הרע
יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע (תפלת יום הכיפורים) צו
היצר הרע לא להחטיא נברא כי אם לנצחו ולקבל שכר

על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן צו
דבר אחד מקשה הוא והיינו זהב טהור - שיהי' הזהב של אדם טהור ונקי מתעורבת גניבה וגול

על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן ... במאכל ובמשתה צז
יש נוהרים רק בין אדם לחבירו ויש רק בין אדם למקום ויש שאין נוהרים בשניהם

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם מלקות ארבעים צז
כיון שחטאנו לפניך בזולזל הורים ומורים ע"כ חייבים מלקות ארבעים ולא ל"ט

יזכור

צח

הזכרת נשמות צח
מאין בא מנהגינו להזכיר נשמות בג' רגלים

תפלת כהן גדול

צט

לא יעדי עבד שולטן מדבית יהודה (תפלת הכהן גדול ביוה"כ) צט
אמאי אמר הכהן גדול פסוק הזה בלשון ארמי ולא בלשון קודש

פניני הדרוש

ק

מאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך

ק

דרשה לשבת שובה - [שנת] רחמתי"י לפ"ק

שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך (חושע יד ב) ק

מפני מה ישראל מתפללים ואינם נענים

איה ספר כריתות ברית ה' עמכם לתת לכם כל זה

חייך כל טובות וברכות נחמדות שאני נותן איני נותן אלא בלשון הזה

אלא שהרעתי את מעשי וקפחתי את פרנסתי

לב טהור ברא לנו אלקים ורוח נכון חדש בקרבנו

סוכות

קד

שמחת יו"ט

קד

קד

ושמחת בחגך והיית אך שמח (דברים טו טז)
ביום טוב צריך שה' יום טוב, טוב לעצמו ומטיב לאחריו
ועדיקים ישמחו ועצלו לפני אלקים וישישו אחרים בשמחה

אתרוג וד' מינים

קה

קה

קו

קו

קז

קח

קט

קי

קי

קיא

קיב

קיד

קטו

קטו

קטו

קטו

לולב הגזול והיבש פסול (סוכה כט, ב)
מי ששב בבר"ה ויום כיפור ואח"כ חוזר לסורו הוי כמי שלא שב כלל
לכם - משלכם להוציא את השאול ואת הגזול (סוכה מא, ב)
בענין לצאת עם אתרוג במתנה על מנת להחזיר, ובאתרוג השאול
אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה (סוכה לא)
אפילו אם לא כל הקרבן בעבירה אלא רק מעורב במעותיו איזה ממון של גזל, מ"מ פסולה
ביום שבת אינו ניטל אפי' אם הוא יום ראשון (סימן תרנ"ח סעיף ב)
אמאי קאמר בש"ס שמא יעבידנו ד"א ברה"ר ולא קאמר שמא יוציאנו מרה"י לרה"ר
אמאי לא גורנין שמא יתקן כלי שיר
פרי עץ הדר (ויקרא כג, מ)
משוכח בגופו ומשובח במראיו, משוכח בגופו קודם
פרי עץ הדר (ויקרא כג, מ)
אם רשאי לבזבז יותר מדאי על אתרוג מהודר
אתרוג הכושני פסול (סוכה ג, י) והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול (סוכה לו, א)
אתרוג שנעשה מנומר ע"י רוב משמוש הידים
כיון שבאו על ידי מצותו - זהו הודו והדרו
בדין אתרוג המורכב
בכל מאוחד - בכל ממונה (ברכות נד, א)
אי צריך לבזבז כל ממונו בלאו שאין בו מעשה
מנא לן דצריכין לבזבז ממונו בכל הלאוין, דילמא דוקא בג' חמורות
רמזי הד' מינים
למה רגמו כל העם לר' זירא דוקא באתרוגים?
החטה וכן ארבעה מינים שבלולב הם תחת השגחתו ית"ש בלי אמצעי
העץ והפרי אסור - או רק העץ
ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות (יהו רצון לנשילת לולב)
האם נענוע הלולב הוא קשקוש העלין דוקא או רק הולכה והבאה
אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה (סימן תרמו סעיף ז)
הטעם שנקרא הדס שוטה
טעם עצו ופריו שוה...או הדר באילנו משנה לשנה
יש אם למסורת ואולי" בתר הכתיב "הדר" או יש אם למקרא ואולי" בתר הקרי "הדר"
לפלו נפלא בענין ספקא דאורייתא, יש אם למקרא והקשר לאתרוגים

והשיב את הגזילה (ויקרא ה, כג)..... קיז
גול לולב וקיים אח"כ מצות השבת גזילה בדמי שיווי אם מתקן הלאו שעבר למפרע

וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים (או"ח סימן תרמ"ט סעיף י)..... קיז
לולב שנתנו לקטן אין יוצאין בו לשנה אחרת ביום א'

על נטילת לולב..... קיח
לקיחה שלא בדרך כבוד אם שמה לקיחה
האיך יוצא המצוה אם עבר בל תוסיף - הא הוי מצוה הבא בעבירה
האיך התירו שבות דמקח וממכר כדי לקנות אתרוג ביו"ט

עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים נו, ט)..... קיט
נטל לולב ומנינו קודם שעלה עמוד השחר ובעודן בידו עלה השחר

מצות סוכה

בענין סוכות ממש או ענני הכבוד..... קכ

למען תזכרו כי בסוכות הושבתי בנ"י במדבר, ותתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב
נשים בקיום מצות סוכה - מצות עשה שהזמן גרמא
הכל חייבים בסוכה כהנים - אפילו כהנים
למה צוה הש"ת דוקא זכר לעני הכבוד ולא צוה לעשות זכר למן ובאר
בענין מצוות צריכות כוונה - ואיזה כוונה

חג הסוכות תעשה לך (דברים טז, ג)..... קכב

בענין מצוה הבאה בעבירה
עוד בחידוש הנ"ל
הריני מבטל דעתי מפני דעתו...
לך למעוטי גזולה - מצוה הבא בעבירה

שלא לתלות שום נוי סוכה רק בפחות מוד' טפחים (או"ח סימן תרכ"ז סעיף ד)..... קכד
לא לתלות פרחים בסכך שנופלים מהם תולעים ויתושים קטנים על האוכלים

דבר שמסככין בו וכו' ואינו מקבל טומאה (או"ח סימן תרכ"ט סעיף א)..... קכה
מי המאן דאמר שסוכר שמוותר לסכך בדבר המקבל טומאה?

ושאין לה שלש דפנות (סוכה פרק א משנה א)..... קכו
אפילו אם אין לו חומת התורה לחסות מזרם וממטר, מ"מ יש לו ג' חומות של תשובה תפלה וצדקה

סככה כהלכתה, ועטרה בקרמים...ותלה בה אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורימונים, ופרכילי ענבים, יינות, שמנים, וסלתות, ועטרות שבלים - אסור להסתפק מהן ... (ביצה ל, ב)..... קכט
תלה אתרוג בסוכה לנוי אם מותר ליתנו לאחד בחוה"מ כדי שיקיים מצותו בכך, וליטול המעות

וכשייצא מן הסוכה מכה גשמים אל יבעט (או"ח סימן תרל"ט סעיף י)..... קכט
אם כבר היו יורדים גשמים בטרם התקדש החג ונמשכו עד החג אינו סימן קללה

מצוה קלה יש לי, וסוכה שמה...מיד כל אחד [ואחד] נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז וכל אחד אחד מבטע בסוכתו ויוצא (עבודה זרה, ג, א)..... קל
מהיכן שמעו חז"ל שהמבחן והנסיון מה בין ישראל לבין העכו"ם יהיה במצות סוכה

נשים כו' פטורים מן הסוכה (או"ח סימן תרמ"ט סעי' א)..... קל
אם יכולין נשים לחייב את עצמן כשירצו לאכול בסוכה

ותרי"ג מצוות התלויות בה (רבן העולם כשננסין לסוכה)..... קלא
"בל תהי מצות סוכה בעיניך קלה כי כנגד כל מצות דת חקוניה שקולה"

תנו רבנן תשמישי מצוה - נורקין, תשמישי קדושה - נגנוין. ואלו הן תשמישי מצוה: סוכה, לולב, שופר, ציצית (מגילה כו, ב) קלב

"ולקחתם לכם" - הראוי לכם בכל דרכי הנאתו (רש"י סוכה לה, א) קלב
נתערבו ב' אתרוגים אחד פסול ואחד כשר, אם ישול שניהם בזה אח"ז

למען תהיה תורת ה' בפין (שמות יג, ט) קלג
אי בעינן מן המותר בפין בכל מצוות התורה
אי מותר לכתוב ס"ת ותפילין על עור פרה שנולדה מגמל

הושענא רבה קלד
הבוחר בנביאים טובים ובמנהגים הטובים (תפלה לאחר חבטת הערבות) קלד
להצניע ההושענות לאפיית מצות

וערבי נחל (ויקרא כג, מ) קלד
חיבוט ערבה מנהג נביאים
על התלמיד חכם מוטל להשיג על העם הארץ הדומה לערבה שילך בדרך התורה והיראה
למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד (הושענות) קלו
מה שאמר הרב כשראה שאין מהדרין פני ת"ח וקונים, ורק חולקין כבוד לגבירים

שמיני עצרת קלו
שינה בליל שמיני עצרת בסוכה קלו
במנהג החת"ס סופר והג"ר נתן אדלר זצ"ל
לאכול פירות בסוכה בשמיני ובל תוסיף

מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כב, כח) קלז
מה שלא הרחיק סוכות משמיני עצרת נ' יום, מורה על עוצם אהבתו ית' לישראל
מכף רגל ועד ראש אין בו מתום (ישעיה א, י) קלח
יש אשר מצפים עד יעברו ימי החג, ותיכף בשמיני עצרת, ותהי האמת נעדרת
ביום השמיני עצרת תהיה לכם (במדבר כט, לה) קלח
הפירוד שנפרדים ישראל מן הקב"ה אחר הימים טובים קשה עליו מאוד

שמחת תורה קלט
יהי ה' אלקינו עמנו כאשר היה עם אבותינו (אתה הראת) קלט
אבותינו היו מתחזקים מאלוהם, אבל אנו מבקשים אל יעזבנו
עד שלא נבנה ביהמ"ק היתה השכינה שרויה בצדיקים
ויקבור אותו בגיא - בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ קלט
שייכות האב ובנו הוא מצד הגוף - אבל אצל הקב"ה היא מצד הנשמה, ואינו נפסק לעולם
קריאת ליל שמחת תורה קמ
איזה נדרים שבתורה נוהגים לקרות

קהלת קמא
הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל (קהלת א, ב) קמא
אף שכל ההצלחות של עוה"ז הבל, עכ"ז אל יאמר האדם, הנני פורש עצמי מכל עסקי עוה"ז

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א, ג) קמב

מי שעובד ה' על מנת שישלם לו ה' בעוה"ז יקבל שכרו בעוה"ז, ומי שעובד ה' על מנת שיקבל שכרו בעוה"ב יקבל שכרו בעוה"ב

אנשים העמלים עבור עוה"ז, אין שמחתם אלא בעת שאוכלים ושותים ונהנים מעוה"ז, אבל העמל שיעמלו עד שיגיעו להנאתם הוא לריק

מי שטרוד בפועליו ובעסקיו, אף אם הוא לומד ביום, אינו יכול ללמוד בעיון ובהבנת הלב רק דרך ארעי, ועיקר הלימוד שיהיה לו יתרון ממנו הוא אצלו רק בלילה

מה יתרון לאדם בכל עמלו - אם נגזר עליו שיחזור בגלגול

מה הוא השלמות היותר עצמי באדם שבו יתעלה מכל השאר - לפרסם מציאותו ית'

דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א, ד) קמד

בדורו של שלמה היו ישראל עוסקים בעליה ורוחנית, ובמי ריב"ל היו עוסקים בהמצאות חדשות

יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו (קהלת א, י) קמד

הקדמונים ראו שיבואו דורות שאין ראויים לעשות להם נס חדש, והכינו מעניי ישועה לדורות הבאים

כי ברוב חכמה רוב הכעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהלת א, יח) קמה

כל מה שיוסיף לדעת בפגעי הזמן ואינו בכחו לעזור לעצמו, יכאב לבו ביותר

מי שיגע ולעי באוריינתו, ורואה בנ"א מזלולים בה, לאדם כזה כואב לו וכועס ע"ז מאוד

ולא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי וזה ה' חלקי מכל עמלי (קהלת ב, י) קמה

הצדיקים ישמחו ויעלצו בשמחה שיש להם בעבודת הבורא

ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר

כבר עשוהו (קהלת ב, יב) קמו

צדיק גזר בכח התורה - והקב"ה מקיים

אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד

האלקים היא (קהלת ב, כד) קמז

באדם אשר כל מחשבתו פונה שיאכל ושתה ויעדן גופו אין מתקיים התורה

גם למי שאוכל ושותה וישן יכול ה' ליתן חלק בתורה כמו למי שמתענה ומסגף עצמו ומגדל שינה מעניו

טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם (קהלת ד, ט) קמח

למה משלם הקב"ה שכר בעוה"ז-הא שכר מצוה בהאי עולמא ליכא

טוב כשהגוף והנפש שניהם יחדיו יתאחדו באהבת ה', כי אז יכול להנות גם בעוה"ז וגם בעוה"ב

טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם (קהלת ה, ד) קמט

תחלה צריך לו לפרוע החובות ואחר כך ידור ויגדל לעניים

יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה, יב) קמט

איש צובר הון ואינו נותן לשום אדם מחמת מורא אולי תשיגהו אסון זה מחלה כבדה מאוד

פסק בית דין הנפלא של הבר"ץ בפרנקפורט דמיין

טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ז, א) קנ

כמו שאתה מאמין כי השם הטוב הוא יותר נכבד משמן הטוב, כן בהכרח תאמין שיום המות טוב מיום הולד

בראשית

בראשית ברא אלקים (בראשית א, א) קנא

גדולי מנהיגי התורה נרמזים בפתחת התורה

- בראשית ברא אלקים וגו' והארץ היתה תוהו ובוהו** (בראשית א, א) קנא
למה בבריאת התורה פתח ב"ת ובקבלת התורה פתח באל"ף
בזכות שבת דהיינו התלמיד חכם נברא העולם
כשם שציוה הקב"ה לתת מורא למקדש כך צוה הקב"ה לתת מורא לשבת
ראה שאין העולם מתקיים במדה"ד, שיתף עמו מדת הרחמים, ולא עוד אלא שהקדימו למדת הרחמים
- בראשית ברא אלקים** (בראשית א, א) קנג
אם באמת נוח לו לאדם שלא נברא, על מה עשה ה' ככה ועל מה ברא את בני האדם?
- יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה** (בראשית א, ט) קנד
על ידי עסק התורה לשמה נוכה לגאולה
- יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים** (בראשית א, ו) קנר
הקב"ה הבדיל בין תורה לשמה ושלא לשמה
לימוד החריפות הוא נמשל לאש ולימוד הבקאות הוא נמשל למים
- נעשה אדם בצלמנו כדמותנו** (בראשית א, כו) קנה
למה נקראו שמאי והלל אבות העולם
- ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו** (בראשית א, כו) קנו
טעם למה מזמרים לחתן בשבת לפני החתונה "אחד יחיד ומיוחד"
- פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה** (בראשית א, כח) קנז
למה ממתין הקב"ה עד כ' שנה שיושג ואז כועס
- וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה** (בראשית ב, ז) קנז
כל חיות האדם, הויתו ויצירתו היתה לנטות מהחומר להצורה ולעשות שנתה קיימת לנצח
- ומועץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו** (בראשית ב, יז) קנז
אדם הראשון לא אמר זה בבחינת אחטא ואשוב אלא באופן המותר
שהאדם לא יחקור מפני מה צדיק ורע לו וכו' כי בזה עלול לכפירה
- ביום אכלך ממנו מות תמות** (בראשית ב, יז) קנח
כיון דקי"ל אינו מת ומשלם אם כן למה נקנס אדם הראשון במיתה
- לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו** (בראשית ב, יח) קנט
הקב"ה עשה את האשה ההיפך מן הבעל ועי"ז נעשית לו לעזר בצרכי הבית
- אעשה לו עזר כנגדו** (בראשית ב, יח) קנט
האשה מיוחדת לו יותר מכל הקנינים
די מחסורו אשר יחסר לו
- ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו** (בראשית ג, ב) קנט
היצר הרע מפתה את האדם קודם לעבור על הגדר, ורק אח"כ על גוף העבירה
- המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת** (בראשית ג, יא) קס
שתיה היו בכלל אכילה וע"כ עבר אדם על צויו הקב"ה
החטה וכן ארבעה מינים שבלולב הם תחת השגחתו ית"ש בלי אמצעי
העץ והפרי אסור - או רק העץ
- כי עפר אתה ואל עפר תשוב** (בראשית ג, יט) קסא
מי שעניו ושפל בבחינת אברהם אבינו יקום לתחיית המתים
- והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן** (בראשית ד, ד) קסב
מחלוקת קין והבל כיון שהותר לשתות חלב מן החי אי הוי מן המותר בפך

קסג	לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמושל בו (בראשית ד, י).
	היצר הרע מתחיל כעני בפתח ואח"כ בולע את האדם
	היצר הרע משתוקק שהאדם ינצח אותו
קסג	ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין שבעתים יוקם (בראשית ד, יד).
	בשביל אמונתו בה' שבלתי השגחתו ית' הוא עלול לכל פגעים רעים, לכן כל הורגו יוקם
קסד	וישם ה' לקין אות (בראשית ד, יד).
	על ידי שהיה לקין מכל טוב, זה גרם שיחטא
קסד	וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו (בראשית ד, יד).
	אם מאמין אדם שהכל לטובה, אין שום מצב בחייו מכה אותו
קסד	ויתהלך חנוך את האלהים ואינו כי לקח אותו אלקים (בראשית ה, כד).
	כיון שעבד ה' בבדידות ולא העמיד תלמידים לא נשאר ממנו כלום
קסד	ואינו כי לקח אותו אלקים (בראשית ה, כד).
	כיון שלא נתעורר העם לתשובה ע"י אבלותו לא קם צדיק אחר דוגמתו
	חנוך שלא נקבר לא נשאר רוחו בעוה"ז כלל
קסה	הנפילים היו בארץ...המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם (בראשית ו, ד).
	החוטא מפאת היצה"ר דרכו להתעצב אל לבו, אבל החוטא מצד מינות עוד מתהלל אחריו
קסו	ונח מוצא חן בעיני ה' (בראשית ו, כח).
	נח שבני דורו לא החזיקו אותו, נחשב כאילו הוליד את עצמו
	צדיקים שאין הדור מחזיק אותם אינם נתפסים בעון הדור, כי אינם מכפרים עליהם
קסז	הפטרת בראשית
קסז	ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב, כא).
	להצדיק את ישראל שלא יוכלו אומה"ע לומר לסטים אתם, לכן הגדיל הקדוש ב"ה התורה
קסז	מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים וגו' (ישעיה מב, כד).
	מה גרם זאת שישראל המצויינים במדת החסד רחמנים בני רחמים, יתהפכו לבוזים ושוטים ומשחיתים

ימים נוראים

סליחות

לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים

הקב"ה נתן מתנת חיים ועשה הכסף כאילו ברשותנו

כתב בספר נועם מגדים (בליקושים) בשם הקדוש בעל שם טוב זי"ע המוכיחים אומרים, "רבונו של עולם על הכל אוכיה לעמך רק על הצדקה אתה בעצמך עורר לבם, מהיות לנו בושת הפנים שיאמרו לכבוד עצמינו אנו דורשים, שבאמת אנו צריכים לאותו דבר ובושים אנחנו להוכיח דבר שנוגע לנו ולתובעו ודפח"ח.

עוד שמעתי פירוש שהשי"ת מקיים באמת צדקה, לפי שנותן באופן שאין בושה להמקבל - אמנם לנו בושת הפנים שעל ידי הצדקה שאנו נותנים מתבייש העני.

ואני אמרתי מכבר לפי שעיקר הצדקה משל הקב"ה שהוא הנותן לנו כח לעשות חיל ואין הצדקה משלנו על כן לנו בושת הפנים. או יאמר לפי שכל מה שאנו מקבלים מאת השם יתברך הוא מתנת חיים, על כן אנו בושים על דרך מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פ"א ה"ג) [מי שאוכל מזון של זולתו, מתבייש להסתכל בפניו] וזה שאומרים לך ה' הצדקה - על כן ולנו בושת הפנים.

ושמעתי מאדמו"ר הגאון מו"ה אברהם ליב זצ"ל אבדק"ק בערעגסאז [בעל קול ארי'] שאמר לפרש (הפיוט למוסף פרשת שקלים) כופר משלו אתן תשר, כי מלפניו הון וכבוד ועושר, להצדיק אנוש להמציא לו כושר, שת לו פדיון למצוא עושר - דלכאורה הצדקה שאנו נותנים הוא מכסף של הקב"ה כאמור (חגי ב ח) לי הכסף [ולי הזהב נאום ה'].

אמנם כתב בספר נועם מגדים קל וחומר - מה אם לחייב אדם בבל יראה אמרה תורה שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאילו ברשותו [בור ברשות הרבים] וחמץ בפסח (פסחים ו ב), מכל שכן מדה טובה מרובה לזכות את האדם לקיים מצות צדקה, בודאי עשאו הכתוב להכסף שנותן כאילו ברשותו ולא של הקדוש ברוך הוא' - וזה מה שמקשה הפייטן, כופר משלו אתן לו תשר כי מלפניו הון וכבוד ועושר - ומה יועיל כופר משל הקב"ה?

ועל זה מתרץ כסברת הנועם מגדים הנ"ל כי להצדיק אנוש להמציא לו כושר שת לו פדיון למצוא

1. הנועם מגדים (פרשת צו ד"ה א" לא תאפה [ג] ד"ה עוד בסיון הדרוש) כתב וז"ל: והרי זה קל וחומר כפול, א. התם אינו שלו כשלו, כל שכן הכא שלו, ב. וגם מדה טובה מרובה וכו' פירוש ומה אם לחוב לעבור בלאו, נחשב שלו, כ"ש לזכות.

אושר, כלומר עשאן הכתוב כאלו שלו ודפח"ח.

ויש לומר בזה גם כן [פירוש הפסוק] (דברים טז ז) איש כמתנת ידו [כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך] ודו"ק.
(אות ל' - לך ה' הצדקה)

ועיין עוד בפניני התורה - בפסוק (דברים ו כה) וצדקה תהי' לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וכו' מה שכתב רבינו בביאור לך ה' הצדקה, וז"ל:

רק אז תהיה זכות הצדקה להנאתנו ולטובתנו, כשמקיימים המצוה כאשר צוה ה'

אמרתי בדרוש אחד הכוונה, דהנה מצוות צדקה מעשרת וכאמרם ז"ל (כתובות סו ב) מלח ממון חסר², אמנם זה רק כשמקיימים המצוה כאשר צונו ה' (בכא מציעא לא ב) עניי עירך ועניי קרובך עניי קרובך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין, אבל אם נותנין צדקה על פי דעת עצמו ולא על פי דין תורה, אז אין בכח הצדקה להביא עושר לבעליה, וזה שכתוב וצדקה תהיה לנו, רק אז תהיה הצדקה לנו כלומר להנאתנו ולטובתנו, כאשר נשמור לעשות את כל המצוות הזאת לפני ה' אלקינו - כאשר צונו דייקא, ולא על פי השערת שכלנו, ודו"ק.

אימתי יחשב לנו הצדקה שאנו נותנים לקיום מצוות צדקה, רק כשאנו צריך ליתן צדקה לכפרה

ועיין מה שכתב רבינו בפסוק זה בדניאל (ט, ז), וז"ל:

בפסוק לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים וכו'.... וכעת נראה לע"ד על פי מה שכתב בספר אהבת שלום להרה"צ מו"ה מענדל מקאסיב³ זצ"ל בפסוק (פרשת ואתחנן) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלקינו כאשר צונו, כי מי שהוא (בעל) חוטא צריך ליתן צדקה כדי לפדות בו חטאיו כמו שאמר דניאל לנבוכדנצר (דניאל ד כד) וחטאך בצדקה פרוק, אם כן לא יחשב לו לקיום מצוות צדקה, רק כל מה שנותן צריך ליתן בשביל כופר נפשו לסליחת עון ולכפרת פשע.

אמנם, אימתי יחשב לנו הצדקה שאנו נותנים לקיום מצוות צדקה, הוא רק כאשר נשמור את כל מצוות ה' ולא נחטא, אם כן לא נצטרך ליתן צדקה כדי לפדות בו החטאים, אז אנו מקיימין מצוות צדקה.

וזה שכתוב, וצדקה תהיה לנו רק כי נשמור לעשות את כל המצוה דו"ק.

והרב החר"ף מו"ה חיים כהנא נ"י מיישוב סעליטשיע במחזו מארמאראש יע"א אמר לי שפירש בזה המאמר (ראש השנה ד א) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור. כי אם היה לו איזה חטא היה צריך ליתן הסלע לכפרת עונותיו, על דרך וחטאך בצדקה פרוק [כנ"ל], אם כן האומר סלע

2. ופירש רש"י שם: מלח כמון חסר - הרוצה למלח ממונו כלומר לגרום לו שיתקיים יחסנו לצדקה תמיד וחסרונו זהו קיומו.

3. אבי שושלת קאסוב - וויזניץ. תלמיד הרה"ק ר' משה לייב מסאסוב, ר' זאב וולף מטשארני-אוסטראה, ר' משולם פייבוש מזבורז, ורבי צבי הירש מנדבורנה. נלב"ע תקפ"ו.

זו לצדקה בשביל שיחיה בני ולא בשביל חטאיו בעל כרחך מוכח כי הרי זה צדיק גמור ואין לו שום חטא, ודפח"ח.

וזה שכתוב לך ה' הצדקה, כלומר רק לך ה' היא הצדקה ורק אתה מקיים מצות צדקה, כי ולנו בושת הפנים, כלומר בושנו בחטאינו ונכלמנו בעונונו, אם כן כל צדקה שאנו נותנים, אנו צריכים ליתן בשביל לפדות בו חטאינו, אם כן לא לקיום מצות צדקה יחשב לנו וא"ש.
(תנ"ך - דניאל פרק ט - בפסוק לך ה')

האומר להעני על מנת שיחיה בני, רק כדי שלא יבוש ליקח ממנו - הרי זה צדיק גמור

וידידי הרבני החר"ף ובקי מו"ה נפתלי ליעבערמאן נ"י אמר גם כן על פי מאמר הנ"ל האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, ופירש הגאון מו"ה מרדכי בנעט זצ"ל שנותן לא מצד שבאמת נחלה בנו או שנותן רק בעבור זה, אלא לפי שהעני שלא יתבייש [ליקח] ביקש ממנו: אחי, עשה עמי לטובה, קח נא מנחתי מידי ותנצל בזה נפש בני, הרי זה באמת צדיק גמור (מובא בילקוט אליעזר ערך צדקה).

וזה שכתוב לך ה' הצדקה, הצדקה שאנו נותנים הוא באמת לך ה', ולזכרך תאות נפש ליתן צדקה לשם שמים, ומה שאנו אומרים בשביל שיחיה בני, הוא רק בעבור כי - ולנו בושת הפנים - כדי לפייס העני שלא יבוש ופניו לא יחורו, על כן אנו מוכרחים לומר כן, וא"ש.
(תנ"ך - דניאל פרק ט - בפסוק לך ה')

לכה ונשובה ... נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה

שלשה מיני אנשים שפוטרים עצמם מלעשות תשובה - טענותיהם, ומה שיש עליהם פירכא

מסורה וא"ו פעמים ונשובה (מובא בבבלי הטורים פרשת וירא) ונשתחוה ונשובה (בראשית כב ה) נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד) לכה ונשובה (שמואל א' ט ה) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה (איכה ג מ) השיבנו ה' אליך ונשובה (איכה ה כא) לכו ונשובה אל ה' (הושע ו א) - נראה לפרש דשלשה מיני בני אדם יש הפוטרים את עצמם מלעשות תשובה, א. כי יש אדם שאומר תודה לא-ל ית' מעולם לא עברתי על גילוי עריות ושפיכת דמים ועבודה זרה, וחושב שרק על עבירות חמורות כאלו צריך לשוב, ב. ויש מי שאומר דברי עונות גברו ממני וכבר חטאתי כל כך הרבה עד שאי אפשר לי לשוב וכבר נעלמו בפני שערי תשובה, ג. ויש אדם שחושב אי אפשר לי לשוב כי יצר הרע בקרבי המסיתני לחטוא, ואם חפץ ה' בנו יעביר רוח הטומאה מן הארץ ויבטל היצר הרע אז נשוב אליו בתשובה שלימה, ולכולהו אית להו פירכא.

ואשיב על ראשון ראשון:

א. החושב שלא חטא חטאים גדולים ועצומים ולא צריך לשוב כי אם על עבירות חמורות וזך הוא

מעון חף הוא מפשע, לו יראה בעיניו מה שכתב רבינו התבואות שור בספרו בכור שור מסכת שבת על מאמר (אבות ב ט) איזה חכם הרואה את הנולד, דלכל עבירות יש אבות ותולדות, אבות הוא עיקר עבודה זרה ותולדה שלו הוא (סוטה ד ב) כל המתגאה כאלו עובד עבודה זרה, (כתובות סח א) כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד עבודה זרה, (סנהדרין צב א) כל המחליף בדיבורו כאלו עובד עבודה זרה, גילוי עריות הוא אב הטומאה, ותולדה שלו קריבה דעריות ואביזריהו והוא לא תעשה בפני עצמו (ויקרא יח ו) לא תקרבו [לגלות ערוה] וגו' וחשבו הרמב"ם ז"ל (ספר המצוות לא תעשה שנג) במנין הלא תעשה, וכן אמרו חז"ל (סוטה ד ב) כל האוכל בלי נטילת ידים כאלו בא על אשה זונה, וכן בשפיכת דמים אמרו חז"ל בפרק הזהב (בבא מציעא נח ב) כל המלבין פני חבריו ברבים כאלו שופך דמים⁴, ועוד בתלמוד הרבה בעבירות אלו, וכן בכל העבירות כולן יש אבות ותולדות, ולזה אמרו איזה חכם, דעיקר חכמתו של אדם למלט נפשו משאול כמו שנאמר (קהלת ט טו) ומלט את העיר בחכמתו - הרואה את הנולד, שלא יאמר הריני נשמר מן האבות ודי בכך, אלא שיראה נגד פניו תמיד להשמר מהתולדות, ובעונותינו הרבים בהתולדות רוב העולם נכשלים וכמו שפירש בספר תיבת גומא מהפרי מגדים ז"ל הפסוק (תהלים עג טו) אם אמרתי אספרה "כמו" הנה דור בניך בגדתי, פירוש אם אמרתי אספרה "כמו", שאעריך ואספר (אויפצעלהען) אלו העבירות שהם "כמו" העבירות החמורות, אז - הנה דור בניך בגדתי הייתי עושה כל הדור לבוגדים ופושעים חלילה, כי בזה רובן ככולן נכשלים, ודפח"ח.

וצריך לשוב על הקלות כמו על החמורות, כאשר פירשתי הפסוק (תהלים יט יד) גם מזדים חשון עבדך אל ממשלו כי אז איתם ונקיתי מפשע רב, פירוש אל יסיתו ויפתו אותי לאמר, אז איתם, אז כבר אני תם וישר, ונקיתי מפשע רב, כאשר אני נקי מפשע רב וגדול כעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכת דמים, כי אם [אז] אשמור צעדי גם מעבירות קלות כמו מעבירות חמורות (שוב מצאתי ב"ה שכיוונתי בזה לדעת ינ"פ הגאון מפאקש שליט"א בספרו ילקוט אליעזר על תהלים) ובדואי אם יתחיל האדם לפשפש במעשיו ימצא תילי תילים של עבירות נוסעים אחריו, ויש לו על מה לשוב וטענתו בטלה ומבוטלה לא שריא ולא קיימא.

אין לך דבר שעומד בפני התשובה

ב. ועתה נשוב לדברי השני שיצא לטעון כי הוא חטא הרבה יותר מדאי ואין תקוה שישוב ה' וירחמהו, וגם זה הבל ורעות רוח⁵, כי בודאי אין לך דבר שעומד בפני התשובה כמו שכתב הרמב"ם בהל' תשובה (פרק ג הלכה יד) אפילו כפר בעיקר כל ימיו וברגע האחרונה הוא שב, הקדוש ברוך הוא מקבלו וכמאמר הפייטן עד יום מותו תחכה לו וכו', וראיה ממה שנאלו אבותינו ממצרים בזכות התשובה כמו שכתוב במדרש רבה פרשת שמות וירא אלקים את בני ישראל - שעשו תשובה (ועיין רש"י שיר השירים בפסוק התאנה חנטה פניה בשם הפסיקתא) ושם היו משוקעים במ"ט שערי טומאה ואף על פי כן

4. תני תנא קמי דרב נחמן בר יצחק כל המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים, אמר ליה שפיר קאמרת דחוינא ליה דאזיל סומקא ואתי חורא.

5. ע"פ קהלת וי טו).

6. וז"ל רש"י: התאנה חנטה פניה - אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה, והגפנים סמדר נתנו ריח - אלו הנשאים מהם עשו תשובה ונתקבלו - כך נדרש בפסיקתא (פר"כ ה, ט).

נתקבלה תשובתם ונגאלו, הרי לך ראייה ברורה שאפילו נשתקע האדם במצולות ים החטאים אם ישוב מיד יקבלו הקב"ה ויפתח ידו לקבלו בתשובה. וכבר כתבו המפורשים שלך נענש אלישע אחר שלא שב בתשובה, [ו]אף על פי ששמע מאחורי הפרגוד קול כרוזא "שובו בנים שובבים חוץ מאחר" (חגיגה טו א) לא היה לו לשמוע בקול ההוא כי אם לשוב, וכמו שהמליצו על זה (פסחים פו ב) "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ ממצא" כנודע⁷.

מישבת מוכח שאפילו החוטא בעבירות חמורות מהני תשובתו

וברם זכור לטוב ידידי הרב הג"מ מרדכי דאנציג נ"י מוועטש שאמר לי בשם גדול אחד לפרש הפסוק (ישעיה סו כג) וזה' מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה', כי מישבת מוכח שאפילו החוטא בעבירות חמורות מהני תשובתו כי אמרו חז"ל בפרק כל כתבי (שבת קיח ע"ב) השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו, ומראש חודש מוכח שאפילו החוטא חטאים קלים ודקים כחוט השערה גם כן צריך כפרה, כי מי גדול וקדוש כה' אלקינו וְ וישר ולא עולתה בו

אף על פי כן מצינו בשעיר ראש חודש שעיר עזים אחד לחטאת לה' ואמר ר' שמעון בן לקיש (חולין ס ב) מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו לה' אמר הקדוש ברוך הוא, שעיר זה יהא כפרה על שמיעתי את הירח (עין בהגהות הגאון מהר"ם צבי חיות שם דבר נכון על זה).

אם כן אם ה' הכתיב לעצמו כפרה אנו מה נענה אבתריה, ובודאי אין אדם צדיק בארץ אשר לא יצטרך לבקש סליחה ומחילה וכפרה. וזה שאמר הכתוב והיה מדי חדש בחדשו, אשר משם מוכח דהכל צריכים כפרה, ומדי שבת בשבתו, אשר ממנו מוכח דעל כל פשעים יכול להשיג כפרה, על כן יבא "כל בשר" הן מי שחושב שלא צריך כפרה והן מי שחושב שלא ישיג הכפרה, כולם יבואו להשתחוות לפני אמר ה', ודפח"ח.

אף שהיו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה, מ"מ נתקבלו בתשובה, על כן גם אנחנו נשובה

ג. ועד השלישי אני בא, האומר שלא יכול לשוב מפאת היצר הרע, ואם חפץ ה' בתשובתו ימול את לבבו ויעביר היצר הרע מקרב הארץ אז ישוב, והבל הביא גם הוא⁸, כי זהו עיקר עבודת השי"ת לנצח

7. אגרא דפרקא א (לבעל בני יששכר): אמר כבוד אדמו"ר הרב הקדוש מו"ה יעקב יצחק זצוק"ל. משאורו"ל (חגיגה טו, א) באלישע אחר, שיצתה בת קול ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאחר, יובן למשכיל, אילו היה משיב כיון שכן הוא אזי תנה הוא העת והעונה לעבדך עבודה שלימה אמיתיית כיון שאין כאן קיווי לתשלום שכר אזי תהיה עבודתי רק לעשות נחת רוח לפני מי שאמר ונעשה רצונו, אילו היה משיב כזאת היה מוכסר לו והיה מגיע למעלה גדולה עכ"ד ודפח"ח. ובוה נבין מה שאמר לו ר' מאיר תלמידו חזור בך, הגם שידע ששמע מאחורי הפרגוד כנ"ל.

ובוה נתבונן מ"ש השל"ה בשם אביו בהג"ה, כל מה שיאמר לך בעה"ב (זה השי"ת בעל הבית של כל העולם) עשה חוץ ממצא (פסחים פו, ב), היינו כשתשמע ח"ו שובו בנים וכו' חוץ וכו' לא תטה אוזן לדברים הללו לבטל עבודתך, והבן.

8. מליצה ע"פ בראשית (ד ד) - כלומר, הם דברי הבל.

היצר הרע, ורק בעבור להרבות שכר ברא ה' היצר הרע, ואם לא היה יצר הרע לא היה מגיע שכר, כי מה עשה האדם שיגיע לו שכר (ועל זה שמעתי משמיה דהגאון ר' קאפל חריף ז"ל פירוש הפסוק יששכר חמור גרם ר"ל מה שיש שכר זה גרם החומר, והכן) ובשל"ה הקדוש פירש בזה מה שאנו אומרים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, ר"ל מה שאנחנו אומרים אמתלא שחטאנו מחמת היצר הרע, לעון יחשב לנו - כי היצר הרע לא להחטיא נברא כי אם אדרבה לנצחו ולקבל שכר, עיין שם עוד ב' פירושים על זה (ואין כאן מקומו).

וזה כוונת המסורה, ונשתחוה ונשובה, שהחיות עלינו לעשות תשובה, ואם תאמר גדול עונינו מנשוא וכבר רבו כל כך עד שננעלו בפנינו פתחי תשובה, לזה אמר נתנה ראש ונשובה מצרימה, כי אף על פי שהיו ישראל משוקעים שמה במ"ט שערי טומאה, מכל מקום נתקבלו בתשובה ונגאלו ממצרים, על כן גם אנחנו, לכה ונשובה, ופן יש בכך שורש פורה ראש ולענה, החושב כי הוא נקי מעון וחתך מפשע ופשפש ולא מצא, לזה אמר נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה, נפשפש יפה ונעשה דרישה וחקירה בשבע חקירות ושבע בדיקות, אז נמצא ודאי כי אמת נכון הדבר נעשתה התועבה, וצריכין אנו לעשות תשובה.

ונגד השלישי האומר, השיבנו ה' אליך ונשובה, כי הקדוש ב"ה יתן בלבנו התעוררות תשובה, ויחדש ימינו כקדם כאדם הראשון קודם החטא שלא היה יצר הרע בעולם, לזה אמר שאם יהיה כן - אם כן במה תעבדו את ה', אבל לנו אתם מעצמיכם, ונשובה אל ה', אז נוכל לקוות שבשכר זאת אל חי חלקנו צורינו ישיביענו שובע שמחות, נעימות בימינו נצח, אמן כן יהי רצון.

(ליקוטי אגדה - אותיות אות ל - ועתה נשוב)

ה' אלקי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך

דרך אמונה הוא המובחר ודרך החקירה מסוכנת

בעקרים¹⁰ (מאמר ג פרק כז) ביאר מאמר הכתוב (תהלים קיט א) אשרי תמימי דרך וגו' כלומר אשריהם המון המאמינים הנקראים תמימי דרך שאינם מתחכמים על השם אבל הולכים בתמימות בתורת השם יתברך - ועל דרך זה נקרא יעקב (בראשית כה כז) איש תם יושב אוהלים.

וכבר האריכו כל המפורשים שדרך אמונה הוא המובחר, וכמו שכתוב (תהלים קיט ל) דרך אמונה בחרתי וגו' ודרך החקירה מסוכנת מאוד, ורבים חללים הפילה כי בשכל האנושי אי אפשר להשיג הכל, ומבואר אצלי במקום אחר שזהו פירוש מאמר חז"ל בחגיגה (טו א) [על הפסוק כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב ז) אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואי לא לא, כי במלאכים כתיב (ישעיהו) שש כנפים לאחד בשנים יכסה פניו - שלא

9. רבי יעקב קאפל אלטנקונשטאדט, אב"ד ווערבו, תלמיד הנודע ביהודה, נלב"ע תקצ"ו ונספד ע"י ההת"ם סופר.

10. ספר על מחשבה ועיקרי האמונה לרבי יוסף אלבו זצ"ל מתקופת הראשונים. נלב"ע תר"ד.

להביט בשכינה¹¹, דהיינו שמכסים פניהם ומאמינים ואינן חוקרים, וכמו שכתוב בספרים הקדושים שלכם אנו מעבירים דינו על ענינו בשעת קריאת שמע כשאנו אומרים ה' אחד, דהיינו שאין אנו רואים ומביטים בשום דבר רק מקבלים עלינו עול מלכותו ית' מצד האמונה, וכמו כן במלאכים מכסים פניהם ואין מכניסים עצמם בחקירה רק מאמינים בה' אמונה פשוטה בלי שום חקירה על דרך שכתוב באברהם (בראשית טו) והאמין בה'.

ועיין בפירוש המגיד מהרי"א לאנדא מווילנא¹² [על] תהלים (פט ט) הפסוק ה' אלקי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך, דהוראת אמונה הוא על ענין הבלתי נודע בהכרת ידיעה רק שמאמין בה באמונה.

והנה בהיות הענין בקרוב אז הוא בתכונת הידיעה לא באמונה, אך אצל הבורא ית' גם נושאי מרכבתו אין משיגים תכונתו, ומכונה עבודתם בשם אמונה, וזה שכתוב מי כמוך חסין יה, שגם באותם אשר סביבותיך, גם בהם הוא אמונתך מצד אמונה לא מצד ידיעה, ודפח"ח.

וזה שאמרו אם הרב דומה למלאך ה' צבאות [היינו] אשר בשמים יססה פניו שלא להביט בשכינה ושלא לחקור שום חקירה, רק מאמין בה' אמונה ברורה וחזקה כיתד שלא תמוט, אזי תורה יבקשו מפיהו - ואם לאו, אלא דורך על במתי החקירה ועושה במים עזים מימי הדעת והפילוסופיא נתיבה אז אל יבקשו תורה מפיהו כי דרך הזה מסוכן לתלמידים קטנים לא ראו אור, ובמעט קט ימעדו רגליהם מנתבי היראה ונוקשו ונלכדו ברשת המינות ר"ל, ובחידושי אגדות שלי הארכתי בכמה מקומות וכאן אקצר.

(אותיות - חלק א קונטרס אחרון - אמונה)

דלתיך דפקנו רחום וחנון נא אל תשיבנו ריקם מלפניך, מלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו וכו' (סליחות)

מלך לפי עשרו וגדולתו אם אינו נותן מתנה גדולה מאוד לא יחשב למתנה חשובה

לכאורה הוא כפל לשון - ושמעתי מידידי הגאון מו"ה אליעזר דייטש נ"י אבדק"ק באניהאד יע"א על פי משל שאחד הלך לקבץ נדבות וקיבל מאת עשיר אחד חמישה זהובים כסף ושיבח את העשיר ההוא מאוד, ושאלו אותו האנשים הנה שמענו שהיית גם אצל המלך, ספר נא לנו מה נתן לך, ויאמר העני, המלך שלח אותי ריקם מלפניו כי לא נתן לי רק חמשה זהובים כסף, וישאלו אותו האנשים הלא מקודם שיבחת את פלוני העשיר שנתן לך חמשה זהובים כסף ועל המלך אתה אומר ששלח אותך ריקם מלפניו, ויען העני לא מחכמה שאלתם על זה, בודאי אם עשיר אחד נותן חמשה זהובים כסף נאה ויפה הוא מאוד, אבל אם מלך אחד מושל על מדינות הרבה נותן חמשה זהובים כסף, הלא לפי

11. ויקרא רבה (פרק כז).

12. ספר כפלים לתושיה להגאון רבי יצחק אליהו לאנדא זצ"ל, מגיד מישרים דוילנא, י"ל בוויילנא, תרכ"ט

ערך עשרו וגדולתו נחשב זאת כאילו שלחני ריקם מלפניו.

וזה שאומרים דלתיך דפקנו רחום וחנן נא אל תשיבנו ריקם מלפניך, ואם תאמר תתן לנו חמשה זהובים כסף וכבר לא נחשב ריקם, לזה אומרים עוד, מלפניך "מלכנו" ריקם אל תשיבנו, כי לפי ערך גדולתך שאתה "מלכנו" מלך על כל הארץ, אם לא תתן לנו מתנה מאוד גדולה יהיה נחשב כאילו ריקם שלחתנו ודפח"ח.

(תנ"ך - קהלת - וזה דבר השמיטה)

לשמוע אל הרינה ואל התפלה (סליחות יום א')

איך יתכן שע"י התפלה נשתנה רצונו

ידוע שאלת החוקרים על הרנה ועל התפלה - הלא לא איש ולא בן אדם הוא ויתנחם, ואיך יתכן שעל ידי תפלה ישתנה הבורא ברוך הוא מלא רוצה - לרוצה?

ובספר העיקרים (מאמר ד פרק יח) השכיל להתיר הספק הזה, כי אין השינוי מפאת הבורא יתברך, רק מפאת המקבלים.

כי כל זמן שהאדם נאחז בסבך עוונותיו, לא יוכל לקבל שפע טל ברכה וטובה מאתו יתברך, וכאשר מתפלל ושב לד' ומכין את לבבו אליו, אזי ינהרו אליו כל ההשפעות הטובות העליונות מאתו יתברך שמו אשר חפצו רק להיטיב.

משל למה הדבר דומה - לאיש אשר לא חרש ולא זרע את אדמתו, אשר לא יוכל לקוות הטוב מהמטר והגשם אשר יוריק ברכה על פני תבל, ואולם הוא בעצמו הסב רעתו, כן כאשר נגזר רעה על איש הנה לא נגזר כי אם לפי מדרגתו שנלכד בחטא, וכאשר יתפלל ומכין את לבבו לד', הנה נשתנה מדרגתו ונשתנה גם כן הגזרה, את"ד.

ובספר דרושי הרמ"ץ¹³ (דרוש א') בהגהות פרי חיים (שם) העיר על זה - דעדיין קשה באיש המתפלל על אחרים, מה בצע בתפלתו על אחרים ובמה הוכן מדרגת מי שמתפלל עליו וכו' וכו' - והעלה כי בתפלה על אחרים מטעם שליחות נגוע בה, וכמו שמצינו בהני כהנים שלוחי דידן נינהו (יומא יט א) לשחוט ולהקריב קרבנות עלינו, ועל ידי מעשיהם נחשב כאילו אנחנו עשינו והקרבתו הקרבן בידינו - כמו כן היא בתפלה, המתפלל על אחרים הוא שלוחו של הנצרך, ומתפלל בעדו ונחשב כאילו התפלל בעצמו ונעשה כלי מוכן לקבל הטוב, והעובר לפני התיבה נקרא מטעם זה שליח ציבור כי שליחותא דציבורא קא עביד.....

(אות ת' - תפלה)

13. להג"ר מאיר צבי וויטמאיר אב"ד סאמבור, בעמ"ח שו"ת הרמ"ץ

שלש עשרה מדות האמורות בחנינה (סליחות ל"ג מדות)

האם די באמירת הי"ג מדות או צריכים מעשה בפועל

כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני א מחול להם כו' (ראש השנה יז א).

ידוע פירוש לבנת הספיר¹⁴ שכתב דלא אמרינן יאמרו לפני, אלא יעשו לפני - היינו שיעשו בפועל הי"ג מדות וידבקו במדותיו (שבת קלג ב) מה הוא רחום אף אתה רחום וכו' [אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום].

אך הגאון בעל הפלא"ה ז"ל אמר דמוכח על כרחך דדי באמירה לחוד ולא צריך מעשה בפועל, דהא גם אל רחום וחנון הוא אחד מי"ג מדות, וזה אי אפשר לקיים בפועל דהא אי אפשר לאיש להיות אל, אם כן על כרחך מוכח דדי באמירה של הי"ג מדות, ופירש בזה אל הורית לנו לומר שלש עשרה, ר"ל ממדת אל, הורית לנו לומר שלש עשרה דמזה מוכח דדי באמירה לחוד, ודפח"ח.

וא"ז הגאון מ' יצחק יעקב ז"ל אביו של מו"ח הגאון מ' עמרם בלוס ז"ל [בעל בית שעים] אמר דיש לדחות זאת דהרי אמרו חז"ל במגילה (דף יח א) שקראו הקדוש ברוך הוא ליעקב אל שנאמר (בראשית לג ב) ויקרא לו אל אלהי ישראל, עיין שם.

אם כן ראינו שאפשר גם לאיש להיות אל, אם כן עדיין יש לומר דצריך לעשות הי"ג מדות במעשה ובפועל¹⁵.

ופירש בזה מה שאומרים בפזמון ל"ג מדות: תמכתי יתדותי בשלש עשרי תיבות וכו' בטוח אני באלה ובזכות שלשת אבות, כלומר בטוח אני באלה שאמרת י"ג מדות. ואם תאמר, לא די באמירה אלא צריך לקיים בפועל, וגם מדת אל אפשר לקיים בפועל כדמצינו גבי יעקב, אם כן בטוח אני בזכות שלשת אבות, כיון דהקדוש ברוך הוא קראו ליעקב אל, אם כן נפיש זכותו וכחו של אותו זקן, ואתי שפיר הא דאמר בטוח אני באלה כו' על דרך ממה נפשך, ודו"ק.

(אגדות הש"ס - ראש השנה יז א - כל זמן)

14. להג"ר דוד בן הרב מוה"ר יהודה החסיד זצ"ל, פירוש מדרש הנעלם ותוספתא לס' הוה"ק, שנת ה' אלפים פה. [הובא בשיטה מקובצת וע"י רבי חיים וויטאל ועוד].

15. אמר המלקט: ידידנו בעל בנין שלום שליט"א כתב אלי להעיר זו"ל: והדברים תמומים שדברי הפלאה הם בספרו פנים יפות בשם שמעתי, והוא בעצמו העיר מהא דקראו ליעקב א-ל. וז"ל הפנים יפות [שמות פרק לד] ושמעתי לפרש מה שסידו לומר אל הורית לנו לומר שלש עשרה, מפני שאפילו לדעת החושבים שלש עשרה מדות מן אל רחום וחנון וסתר, מפני זה שא"ל לאדם לעשות מדות אל, וז"ש אל הורית לנו לומר שלש עשרה, שמדת אל מורה לנו דמה שאמר הש"י אם יעשו בני כסדר הזה היינו באמירה לבד ולא בעשיה, אך י"ל דאפשר לאדם להתקדש להקרא אל כמו שמצינו גבי יעקב כמ"ש חז"ל [מגילה יח א] מנין שהקב"ה קרא ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל, מי קראו אל, אלהי ישראל. ויש לפרש בזה מ"ש [תהלים כ ב] יענך ה' ביום צרה וגו' דהיינו ע"י שיחזור בתשובה ויקבל עליו להתנהג בכל המדות ואל תאמר שא"ל לקבל עליו מדת אל, ע"ז אמר ישגבך שם אלהי יעקב, וכו' עכ"ד. [ונכראה דכוונת רבינו הוא על הקטע הבא, הוספת חז"ל הגר"י מתחיל ממה שפירש הפיוט תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות]. אח"כ העירונו למש"כ הבני יששכר (תשרי מאמר ב') אריכות גדול בדברי הפלאה עיי"ש.

ועיין בפניני התורה פרשת ואתחנן בפסוק אתה החילות להראות את עבדך מה שכתבנו עוד בזה.

ה' ה' אל רחום וחנן ("ג מדות)

על מה צריך האדם למדת רחמים קודם שיחטא

ב[ראש השנה] דף י"ז ע"ב כתב הרא"ש ז"ל, ה' ה' אני הוא קודם שיחטא כו' אני הוא לאחר שיחטא וכו' ואם תאמר, מה צריך האדם למדת רחמים קודם שיחטא ויש לומר וכו' אי נמי קודם שיחטא בעבודת אלילים ואף על פי שכבר חשב לעובדה, ומחשבת עבודת אלילים הקב"ה מצרפה למעשה כו', אפילו הכי מתנהג עמו במדת הרחמים קודם שיחטא, וכשיחטא מצרף המחשבה עם המעשה עכ"ל. וכתב הקרבן נתנאל דיש מקשים על הרא"ש מן הגמרא דסוף חולין - תניא דבי ר' יעקב וכו' הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה, אלא למען יאריכון ימיו בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ודלמא לא הכי הוה, ר' יעקב מעשה חזא, ודלמא מהרהר בעבירה הוה, מחשבה רעה אין מצרפה הקב"ה למעשה, ודלמא מהרהר בעכו"ם הוה וכו'. ומאי פריך, הא לפי דברי הרא"ש אפילו חטא במחשבת עבודת אלילים אין מחשבה מצרף כי אם לאחר שעשה מעשה יעוין שם.

ומצאתי בדברי שאול¹⁶ (דרשות לשבת שובה ושבת הגדול דף י"ז ע"ד), שמביא בשם הגאון מ' יהודה עייאש¹⁷ הספרדי ז"ל דדוקא היכא שיכול להנצל בדרך הטבע, הוא דלא נענש על מחשבת ע"א לבד, אבל שם דעלה לגג ונפל, דמצד הטבע כל שאין לו מעקה יכול הנפל ממנו, והיה צריך שהקדוש ברוך הוא ישנה הטבע, בכהאי גוונא שמהרהר בעבודה זרה הוי, אינו מרחם אף על המחשבה לבד, ע"כ דפח"ת.

זה גופיה הוא מדת הרחמים שאינו מניחו ביד היצה"ר רק מציילו מיצה"ר שלא לחטוא

הקשה הרא"ש ז"ל למה צריך רחמים קודם שחטא, ותירץ בספר נחלי מים להגאון מבריסק¹⁸ ז"ל (בדרוש מ' לשבת שובה) על פי הגמרא בקדושין (ל ב) אמר (ר"ל) [ר' שמעון בן לוי] יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר צופה רשע לצדיק וגו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזובנו בידו¹⁹, אם כן אתי שפיר בפשיטות דהיינו דקאמר אני ה' קודם שיחטא ובזה גופיה הוא מדת הרחמים שאינו מניחו ביד היצה"ר רק בעזר הרחמים מציילו מיצר הרע שלא לחטוא, והיינו דקאמר אני ה' קודם שיחטא (וכן כתב גם בספר ערוך לגי' יע"ש).

16. להגאון בעל שו"ת שואל ומושיב זצ"ל

17. בעל שו"ת בית יהודה (ליורנו תק"ו) ועוד.

18. להג"ר יעקב מאיר פאדוואא אב"ד בריסק (תקנ"ז - תרט"ו)

19. ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר רק רע כל היום ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר אלהים לא יעזובנו בידו. ובסוכה נבא: אמר רבי שמעון בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה שעזר לו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזובנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו וכו'.

גם זה מדת הרחמים שאין הקב"ה מצרף מחשבת עבירה למעשה

ועוד תירץ דצריך רחמים קודם החטא על מחשבה רעה שחושב לחטוא ומצד מדת הדין אין הקדוש ברוך הוא מצרף מחשבה למעשה, וכן מוכרח דהא באומות העולם השי"ת מצרף מחשבה רעה למעשה כמו שכתבו התוספות בסוף פרק קמא בקידושין והיינו דכך הוא מדת הדין, אבל בישראל מתנהג הקדוש ב"ה במדת הרחמים, ומדויק הכתוב גם כן דמזה ילפינן דאין השי"ת מצרף מחשבה רעה למעשה שנאמר (תהלים סו יח) אָנֹכִי אֶם רָאִיתִי בְּלִבִּי לֹא יִשְׁמַע ה' דהיינו מדת הרחמים, ובזה יש לפרש מה שכתוב (תהלים קמג ב) אֵל תְּבוֹא בַּמִּשְׁפָּט אֶת עַבְדְּךָ כִּי לֹא יִצְדָּק לִפְנֵיךָ כֹּחִי, והיינו על פי מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא קס"ד) שלש עבירות אין אדם ניצול בכל יום וחד מנהון הרהורי עבירה²⁰, על כן מבקשים אנו מהשי"ת שלא יבא במשפט, כי אם יתנהג עמנו במדת הרחמים, שאם יבא ח"ו במדת הדין, אזי יעניש גם כן על מחשבת העבירה, ובזה לא יצדק לפניך כל חי - דהא כל אדם אינו ניצול בכל יום מהרהורי עבירה, אם כן מיושב בפשיטות, דאני ה' קודם שיחטא קאי על מחשבת עבירה שאין השי"ת מצרף למעשה מצד מדת הדין עכ"ד ודפח"ח (וכן כתב גם בדדושי הצ"ח דרוש ז' יע"ש).

[ועייני פניני התורה - פרשת ויגש בפסוק ידבר נא עבדך דבר מה שכתב רבינו לפרש הפסוק שם עד"ז].

(אגרות הש"ס - השמטות ראש השנה יז א - כל זמן)

תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות (סליחות לעשי"ת)

דבר צחות: בת שבע-תיבה אחת או שתיים?

בספר טיב גיטין למהר"י²¹ מרגליות [על ספר בית שמואל אבן העזר] (בשמות גיטין סימן ב') - בתשבע חד תיבה.

וכתב בשם דגול מרבבה שכתב וכן מוכח בסנהדרין דף כ"ב (ע"ש ברש"י ד"ה קינחה בת שבע עכ"ל).

וכוונתו דשם אמרין על פסוק (מלכים א' ב יט) ותבא בת שבע אל המלך וכו' באותה שעה קינחה בת שבע ב"ג מפות - ופירש רש"י י"ג תיבות בפסוק זה, מוכח דבת שבע תיבה אחת - דאי לא כן י"ד תיבות הן.

ושמעתי שהגאון ר' יצחק מאיר מווארשא²² כתב ג"כ כזאת בתשובה אחת - וסיים לבסוף "תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות" והוא מליצה נאה ע"ז²³.

(אות ב' - בת שבע)

20. אמר רב עמרם אמר רב: שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום - הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע. לשון הרע סלקא דעתך? אלא אבק לשון הרע.

21. הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות בעל מטה אפרים בית אפרים ועוד הרבה, הספר טיב גיטין י"ל ווילנא תר"ט.

22. ה"ה הרה"ק בעל חידושי הרי"ם מגור זצ"ל

23. בפנינים משלחן הגר"א הביא דבר זה כתשובה מאת הגר"א לשאלה ששאל אותו הגר"ח מוואלאוין איך לכתוב שם בת שבע בגט.

לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (זכור לנו ברית אבות)

לכאורה אין כאן תוכחה אלא הבטחה ורחמים

קשה מאי תוכחה הוא זה הלא אדרבה הוא הבטחה ורחמים, ועיין משכנות יעקב על ישעיה פירש לכו נא לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ונוכחה, נקבל תוכחה ומוסר, ועל כן יאמר ה' [אם יהיו חטאיכם כשנים] וכו'.

ובספר נטע שורק²⁴ פרשת פנחס פירש על פי מאמר חז"ל לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, בשר ודם יש לו שונא אינו מגלה לו מה שבלבו לעשות לו, לא כן הקב"ה מודיע לישראל יום הדין כדי שישבו בתשובה וינצלו, וזה שכתוב לכו נא ונוכחה יאמר ה', שהקב"ה אינו מסתיר שריב לו עם יעקב ועם ישראל יתוכח²⁵, לא כדרך בני אדם, כי מה יכול להיות ע"י ידיעה זו, שאויבי ה' יחפשו דרך להנצל ויעשו תשובה וימצאו זכאין בדין אשר יתוכח ה' עמהם - הלא זהו רצון ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכו' ודו"ק.

ושמעתי דהנביא כשהוא נגד ישראל אז הוא בוער כאש בתוכחת מוסר ומזכיר להם פשעם וחטאתם, אמנם כאשר ילכו מלפניו והוא נגד ה' אז מתחיל לטעון עם ה' ומלמד זכות על ישראל כל מאי דאפשר.

וזה שנאמר לכו נא - אז ונוכחה - ועל ידי הטענות והויכוחים ולימוד זכות שאלמד עליכם, בודאי יאמר ה' אם יהיו חטאיכם [כשנים כשלג ילבינו] ודו"ק.

וידוע פירוש העולם על פי מה דקימא לן בחושן משפט (סימן י"ז) דשנים שבאו לדין ואחד מלוכש בגדים יקרים והשני מלוכש בגדים בזויים, אומרים למכובד או הלבישהו כמותך או לבוש כמוהו, עיין שם.

וזה שנאמר לכו נא ונוכחה יאמר ה', וכיון ששמע הנביא שהקב"ה רוצה לבוא לדין עם ישראל, אם כן ממילא הוא מוכרח להלבישם כמותו, והקב"ה לְבוֹשָׁה בְּתֵלַג חֹרֶץ²⁶, על כן אמר הנביא אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ודו"ק.

והאלשיך ז"ל כתב אם יהיו חטאיכם, חטאי עצמיכם, שאתם לבדכם חטאתם ואין לזר אתכם, אזי אפילו יהיו כשנים - כשלג ילבינו, אמנם אם יאדימו כתולע²⁷ שמאדמת וצובעת גם אחרים, וזהו יאדימו שחטאיכם יאדימו ויחטאו גם אחרים כמו התולע אז רק בצמר יהיו שהוא למטה מן השלג כדאיתא

24. להגה"ק רבי שרגא צבי טענענבוים זצ"ל אבד"ק מעזא-טשאטה.

25. ע"פ מיכה ו א.

26. לבושו כשלג לבן

27. ברש"י שם: כתולע - צבע שצובעין בו אדום גרעין הן, ויש תולעת בכל אחד ואחד.

במשנה ריש נגעים (וקצת קשה מפסוק הנותן שלג כצמר ואכ"מ) ועל מה שאמרו חז"ל ומובא בילקוט כאן אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שבאות סדורות מששת ימי בראשית, עיי' בהפלאה פיתחא זעירא אות י"ו פ"י נכון מאוד.

(תנ"ך - ישעיה א יח)

מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים (תחנון)

בנוסח "ומתפתה בתחנונים" שהוא שלא כדין

בטורי זהב אורח חיים סימן קכ"ז סק"ד בנוסח מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים הוגה בדפוס חדש ומתפתה בתחנונים והוא שלא כדין, דהרמב"ן כתב בפ' משפטים בפסוק (שמות כב טו) וכי יפתה - פתוי הוא על דברי שקר עכ"ל.

ובספר כרם שלמה²⁸ שם הקשה, אם כן האיך אנו מתפללין בראש השנה בשופר אפתנו, עכ"ל. וסדהי במרומים כי היה קשה לי כן הרבה שנים עד שמצאתיו בכרם הי' לשלמה.

(אותיות - אות ש - שופר)

ראש השנה

שלשה ספרים נפתחים בראש השנה (ראש השנה טז ב)

כל מעשי הבריות בספר נכתבין משך כל השנה, ולכן יש גם ספר לבינונים

אמר ר' כרספדאי אמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים, ופירש רש"י - ג' ספרים ספרי זכרון של מעשה הבריות עכ"ל - ולכאורה אינו מובן מה אשמועינן רש"י בזה, ועוד מקשין העולם למה לי ספר לבינונים כלל, אם ישיבו דרכם יכתבו בספר צדיקים [ואם לאו] וכו'.

וכתב בספר כתנות אור²⁹ פרישת אמור ליישב על פי דאיתא בברכות (ו א) דפריך וכי מאחר דאפילו חד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו תרי מבעי? ומשני תרין מכתבן מילייהו בספר הזכרונות חד לא מכתב מיליה כו' וכתבו התוספות חד לא מכתב כו' כלומר עם אחרים אבל בספר לבד נכתבין, כדאמר באבות (פ"ב א) וכל מעשיך בספר נכתבים כל שבן מדה טובה עכ"ל.

הרי להדיא שכל דרכי בני אדם נכתבים בספר, ובראש השנה כשמעיינין במעשה בני אדם נפתחים אלו הספרים, וממילא יש ספרים שהם ספרי צדיקים ושהם ספרי בינונים ושהם ספרי רשעים, וזה כוונת רש"י לתרץ קושיית העולם דלמה ליה ספר לבינונים. לכן כתב, ספרי זכרונות של מעשה הבריות,

28. מחברו הג"ר שלמה האס אב"ד דרעזניץ, נדפס פרעשבורג תר"ח, חיבר גם על חלק יו"ד בהסכמת החת"ס והג"ר נחום טרעביטש מניקלשבורג בעל ספר הקובץ על הרמב"ם ושלום ירושלים על ירושלמי, ורבו הגאון בעל שערי תורה, והיה דיין בהעלישוי, ואח"כ אב"ד דרעזניץ.

29. להגאון רבי מאיר אייזשטאט ז"ל בעל פנים מאירות

שמעיינין במעשה הבריות, וממילא יש כאן ג' מיני ספרים גם של בינונים, וק"ל דפח"ח.

(אגדות הש"ס - השמשות - ראש השנה טז ב)

זה היום תחילת מעשיך

היום הרת עולם היום יעמיד בשפט כל יצורי עולמים (מוסף)

למאן דאמר בניסן נברא העולם אמאי מנין השנה מתשרי

בגמרא ראש השנה (דף יא א) בניסן נברא העולם³⁰

הקשה הר"ן ז"ל, בשלמא למאן דאמר בתשרי נברא העולם, היינו טעמא דמנין שנות העולם מתשרי, אבל לר' יהושע דסבירא ליה בניסן [נברא העולם] למה נקבע ראש השנה בתשרי?

ותירץ מפני שהוא חודש של סליחה וכפרה דיום הכיפורים. והמהרש"א הקשה על זה דהרי זה בעשירי לחודש ולא בראש השנה, ומה שתירץ גם כן דחוק.

אמנם בספר ערוך לנו כתב על פי מה שכתבו התוספות לקמן (דף כז א) לתרץ דברי ר' אלעזר הקליר שישד במוסף דשמיני עצרת כרבי אלעזר דבתשרי נברא העולם, ובמוסף של פסח כרבי יהושע דבניסן נברא העולם.

וכתבו בשם רבינו תם דאלו ואלו דברי אלקים חיים, דבתשרי עלה במחשבה להבראות, ולא נברא עד ניסן, עיין שם, וכיון דאצל הקדוש ברוך הוא מחשבה כמעשה³¹, דלא בן אדם הוא ויתנחם, לכן גם לרבי יהושע נמנו שנות העולם מתשרי, והוקבע ראש השנה ליום הדין מפני שבמחשבה עלה להבראות העולם בדין, כדאיתא במדרש הובא ברש"י בפרשת בראשית ברא אלקים, וכשראה שלא יעמוד, שיתף רחמים עם דין כדכתיב (בראשית ב ד) ביום עשות ה' אלקים. ואם כן כשעלה במחשבה דהיינו בתשרי, שלט מידת הדין - לכן נקבע יום זה לדין, אבל ביום עשות שהוא בניסן שהיה מעשה שמים וארץ שיתף הקדוש ברוך הוא מדת הרחמים עמו.

ובזה מיושב מה שקשה כיון דכתיב ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים, הרי שמיד ביום ראשון שנבראו שמים וארץ שיתף הקב"ה מדת הרחמים עם הדין, אם כן למה נאמר בכל מעשה בראשית שם אלקים לבד? אבל לפי זה אתי שפיר, דשם [במעשה בראשית] נאמר על שם המחשבה, אבל ביום עשות שהיה המעשה שיתף רחמים עם הדין, ע"כ דפח"ח.

30. תניא, רבי אלעזר אומר: בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי מתו אבות, בפסח נולד יצחק, בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה וכו', רבי יהושע אומר: בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות, בניסן מתו אבות, וכו' בניסן נאלו, בניסן עתידין ליגאל.

31. ובוה יש לפרש מה שאומרים בתפלת מוסף זה היום תחילת מעשיך, וא"ש דו"ק.

על פי דברי קדשו יש לפרש דברי הפייטן - היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, הדנה המחשבות נדמו להריון כמו שכתב הרד"ק בתהלים (ז טו) בפסוק הרה עמל³².

וזה שכתב הפייטן היום הרת עולם, שהיום עלה במחשבה לפניו יתברך שמו לברוא העולם, וכיון דמתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין, אם כן אז שלט מדת הדין, לכן - היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, כלומר, לכן נקבע יום זה לדין, וכמו שכתב הערוך לנר הנ"ל, וא"ש³³.

(אגדות הש"ס - ראש השנה השמטות - דף יא א)

אם ישראל הם באחדות ומתנהגים כמו בנים, אז מדת הדין אינו יכול לשלוט בהם

...ואשר בקשתי לבאר לך דברי הפייטן במוסף לראש השנה היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים אם כבנים אם כעבדים אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים ענינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטינו איום קדוש, הנה יש לי בזה כמה פירושים בעזרי"ת.

ואכתוב לך אחד מהם, על פי המדרש רבה פרשת נשא בפסוק (במדבר ו כב) יאר ה' פניו אליך ויחנך, וז"ל: דבר אחר ויחנך, יתן בכס דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה כענין שנאמר ונתן לך רחמים וגו' עכ"ל, והנה אם ישראל הם באחדות ומתנהגים כמו בנים שהם אחים זה לזה אז כל כלי יוצר עליהם לא יצלח, ומדת הדין אינו יכול לשלוט בהם כמו שאמרו במדרש בפסוק (הושע ד י) חבור עצבים אפרים הנח לו³⁴, אבל אם חלק לבם שונאים זה את זה כמו עבדים שאין להם שום יחס וקורבה זה לזה, אז ח"ו אינם יכולים לעמוד בדין.

32. וז"ל: ידמה מחשבות הלב להריון וכשיצאין בפה או במעשה דומין לחבלי האשה וללידה.

33. ויש לצרף בזה מה שכתב בספר בנייה לבעל בן איש חי בראש השנה יא [הובא באורך בפניני הבהן איש חי בראשית א א]. וז"ל: והנה שם ... הבאתי דברי גורי האר"י ז"ל, הם המקובלים, שהשוו דברי ר"א ור"י באופן אחר, והוא דההריון היה בתשרי, ולכן אומרים היום הרת עולם, והלידה בניסן, אך שם כתבתי דבריהם בקיצור, וכאן אביא דבריהם כמו שהיו ובתוספת נוסף, והוא כי תחילה נברא העולם הזה בכח שאין נראה הגשמיים שלו במראה עינים, ורק אם יבוא אחד לאחור בו, מרגיש קצת שאוחז ותופס איזה דבר בידו, כאדם שמרגיש ברוח חזק בעת שמנשב עליו, אך אינו רואהו בעיניו וזה היה בתשרי, ואחר כך בניסן נקדש ונתגשם, שנראית למראה עינים הארץ ומלואה, וזה הוא בחינת הלידה.

והנה כשהאדם עודנו בבטן אמו, אם יאמר אחד על אמו יש לה ולד בעולם, הוא אומר אמת, דהא כריסה בין שיניה ... שיש בתוכה ולד, ואם יבוא אחר ויאמר עדיין לא יש לזאת ולד בעולם, גם זה מדבר אמת, מפני שעדיין הולד לא נראה למראה העינים, כי אם מציאותו עתה היא בכח דוקא ולא במעלה, ולכן ר"א כחשיב לבריאת העולם בתשרי בריאה, דיבר אמת, ור"י דחשיב רק לבחינת הלידה שהיה בניסן בריאה, גם כן הוא דיבר אמת.

ועתה אל תחשוב שרבינו האר"י ז"ל והמקובלים הנ"ל פליגי, אלא מודאי גם רבינו האר"י ז"ל יודה דדבריהם של המקובלים הנ"ל הם נכונים, ורק ידוע דכל מאמרו חז"ל יש בהם כונה על הסוד ויש להם כונה על הנגלה, ורבינו האר"י ז"ל לא ביאר לנו אלא הכונה שיש להם בסוד המאמר הזה, שאמר ר"א מדבר בחיצוניות העולמות ור"י בפנימיות, גם יודה שיש להם כונה אחרת בדבריהם והיא בדרך הפשט, והוא כמ"ל המקובלים הנ"ל, דשניהם מדברים בעולם התחתון, ואחד מדבר על עת העיבור שהיה בתשרי, ואחד מדבר על עת הלידה וכאמור שהיה בניסן.

והשתא לפי דברי המקובלים ז"ל, שפירשו פשט דבריהם מדברים בעולם הזה התחתון, לכן ר"א מביא ראיה לדבריו שהיה בריאה של עיבור לעזרי"ת בתשרי, ור"י מביא ראיה לדבריו שהיה בריאה לעזרי"ת בלידה בניסן, והא דשקיל וטרי תלמודא, הוא לפלפולא להגדיל תורה ויאדיר, עכ"ל.

34. וכן היה רבי אליעזר הקפר אומר: אהב את השלום ושנא את המחלוקת. גדול השלום, שאפילו בשעה שישראל עובדים עבודה זרה, ויש שלום ביניהן, אומר הקדוש ברוך הוא אין רצוני לנגוע בהן. שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו. אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן? (הושע י) חלק לבם עתה אישמו. (תתחומא שופטים יח)

וזה שאומרים היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, שהקב"ה מעמיד אותם במשפט ורואה אם כבנים אם כעבדים, אם התנהגו כבנים להיות אהבה ואהבה ביניהם, או אם התנהגו כעבדים, לזה אומרים אם כבנים אם התנהגו כבנים, אם כן רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים, אם התנהגו כעבדים, ענינו לך תלויות עד שתחננו, עד שתברכנו בברכת ויחנך, שתתן בנו דעת שנהיה חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה (ויהיה הפירוש עד שתחננו עד שתתן לנו מדת חנינה) ואז בלתי ספק תוציא כאור משפטינו איום קדוש...

[מתוך מכתב בפלפול] שכתב לי הרב הגאון הגדול מו"ה יצחק חיות שליט"א אבדק"ק בראדי יע"א³⁵

(חלק א - מכתבים - סימן א-ב)

והיום יפתחו שלשה ספרים מנוקדים של צדיקים וגו' (דשחרית ליום ב' דר"ה)

החילוק בין צדיקים לרשעים הוא בנקודה

ועיין במפרשי הפיוט שנדחקו מאוד בפירוש מלת מנוקדים, ואמר אא"ז הרה"ג מו"ה יוסף חיים דוב כהנא העללער ז"ל מקראסנא יע"א על פי מה שכתב הטור אורח חיים (סימן תקפ"ב) בשם מהר"ם שצריך לומר זכרנו לחיים בשוא ולא בפתח, כי [אם אומר] לחיים משמע לא חיים כדאיתא בנדרים (יג ב) לחולין כמו לא חולין (ועיין סוף מנחות קי א) מאי דכתיב [ויקרא ז לז] ואת התורה לעלה למנחה ולחטאת וגו' אמר רבא כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה וכו' והיינו נמי מהאי טעמא משום דכתיב לעולה למנחה ומשמע לא עולה לא מנחה).

ולפי זה גם בספרן של רשעים יש לומר שנכתבין לחיים, אלא החילוק הוא בנקודה, דבספרן של צדיקים כתיב לחיים בשוא ובספרן של רשעים כתיב לחיים בפתח דמשמע לא חיים.

וזה שאומרים והיום יפתחו שלשה ספרים "מנוקדים" ודפח"ח, ועל דרך זה נלע"ד עוד על פה מאמר חז"ל (שבת נה א) [על הפסוק ביחזקאל ט ד] והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים וגו' מאי שנא תיו אמר רב תיו תחיה תיו תמות, והחילוק שבין זה לזה הוא גם כן בנקודה, דתיו תמות נקוד בקמץ ותיו תחיה נקוד בחיריק, ואם כן יש לומר דהיינו "מנוקדים" דבספרן של רשעים רשום תיו בקמץ ובספרן של צדיקים נקוד בחיריק, וא"ש בעזה"ת.

(תנ"ך - קהלת - וזה דבר השמיטה)

35. בן המהר"ץ חיות. מגדולי רבני גליציה, בעל שו"ת שדה יצחק וספר "שיח יצחק" על מסכת מכות. נלב"ע תרס"א.

תקיעת שופר

ויהי קול השופר הולך וחזק מאד (שמות יט)

רושם התקיעה צריך להיות תקוע בלב האדם אפילו כשאין שומעים אותו

נראה לי בדרך המוסר על פי מה שכתב הגאון מהר"ש לניידא ז"ל³⁶ על אומרו ית' [בתורה] פעם אחת יום תרועה (במדבר כט א) ופעם אחת זכרון תרועה (ויקרא כג ג).

והכוונה כי על ידי השופר נכנע לב האדם כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג הלכה ד), אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם וכו' ולכן נקרא יום תרועה שעל ידי השופר תרועע כל לב.

אמנם להיות השכחה מצויה באדם, לזה אמר זכרון תרועה יהיה לכם ר"ל לא תשכחוה אבל תהיה נגד עיניכם תמיד, ואפילו שעברה התרועה.

ובזה פירש גם כן הפסוק (ישעיה יח א) כל יושבי תבל ושוכני ארץ [כנשוא נס הרים תראו, וכתקוע שופר תשמעו] שכל כך יהיה רושם התרועה תקוע בלבכם כאלו הייתם שומעים תקיעת שופר בכל עת ובכל זמן וזה שכתוב וכתקוע שופר תשמעו - שתמיד יהיה בעיניכם כתקוע שופר ואפילו בלא עת תקיעה ודפח"ח.

והנה הר"ן פירש מאמרם ז"ל בראש השנה (טז א) למה תוקעין ומריעים וכו' כדי לערבב את השטן - פירש להכניע את היצר בדכתיב (עמוס ג ו) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, דשטן היינו יצר הרע וכדריש לקיש דאמר (בבא בתרא טז) הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע - אבל בעוונותינו הרבים דא עקא שמיד לאחר התקיעה היצר הרע חזק מאד כבראשונה ואין כחו חלוש רק באותו הרגע שתוקעין בשופר.

וזה שכתוב (שמות יט) ויהי קול השופר הולך וחזק מאד - ויהי, כי אמרו חז"ל (מגילה י ב, אסתר רבה פתיחתא יא) ויהי אינו אלא צרה - זהו הצרה כי מיד כשקול השופר הולך לו - וחזק מ - מיד היצר הרע חזק מאד כבראשונה, עכת"ד.

ועל דרך זה פירשתי הפסוק בתהלים (ו יא) יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישובו יבושו רגע - כי הנה ידוע שאפילו הרשע שברשעים מתחרט לפעמים על עוונותיו ומתבייש מהם ועולה בלבו ניצוצי תשובה. אמנם רק על רגע אחת ואחר כך הוא שב אל רשעו ואל חטאתו, וזה שכתוב יבשו ויבהלו מאד כל איבי - ואף שגם הם ישובו בתשובה ויבושו מעוונם - אבל רק רגע, ואחר כך כשתעבור רגע זאת ישובו למעשיהם הראשונים.

(אות ל - ליקוטי אגדה - ויהי קול השופר)

36. בספרו כלי חמדה על בראשית רבה. י"ל בנציה שנת שנו"ו (פרשת וירא דרוש רביעי)

תקעו בחודש שופר... כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב (תהלים פא ג)

...עיי' בפ' יריעות שלמה על הסידור³⁷ מה שאומרים בנוסח [שופרות] בקולות וברקים עליהם נגלית ובקול שופר עליהם הופעת, גם עיין בספר הנפלא ערבי נחל על התורה מהגאון בעל לבושי שרד זללה"ה בפרשת אמור (בדרוש השייך לר"ה ולר"ה שחל בשבת) דברים מתוקים ונחמדים מאוד.

ופה הנה מקום אתי להציע לפניך מה שפירשתי הפסוק תקעו בחודש שופר וגו' כי חוק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב (ועיין בזה בספר ערבי נחל בדרוש ה' לשבת שובה דפוס יוזעפאף דף ק"ל וכן כתב גם בספר ייטב פנים להגאון הק' מסיגוט זצ"ל באבני זכרון לר"ה אות נ"ד בשם שבט מישראל).

ולענ"ד נראה דהנה אמר הנביא (עמוס ג 1) אם יתקע בשופר בעיר ועם לא יחרדו, ויש לדייק מה נפקא מינה אם תוקעין בעיר או מחוץ לעיר.

וראיתי בספר בני לוי³⁸ בשם הגאון מהר"ם מינץ מאובן ישן זצלה"ה, הוא היה אומר על פי משל לעשיר אחד שהיה דר בכרך גדול, אחר כך ירד מנכסיו עד שהוצרך ללכת הוא וביתו אל כפר קטן לגור שם. פעם אחד יצא אש בכפר ההוא בעוד לילה, ויקם האיש ויצק בקול גדול אל בני ביתו, מהרו מהרו להמלט על נפשכם, ויהי כמצחק בעיניהם, כי היו רגילים בהיותם בכרך, ותבער ותלהט מסביב והם לא קמו ממטתם וינוחו על משכבותם באין מחריד, כי שם נמצאים כלים מכלים שונים ואנשים מיוחדים הממונים לכבות את האש.

ויאמר להם: התחשבו כי אתם עוד בעיר הלא כעת בני כפר אתם, ואם לא תמהרו להמלט הלא כפסע ביניכם ובין המות,

הנמשל הוא יום הדין בא בוער כאש כמו שכתוב (ישעיה סו) כי באש ה' נשפט, אך כל זמן שהיינו בעיר הקודש בירושלים היה לנו כלי הצלה הרבה, סנהדרין ובית המקדש וכהנים שהיו מכפרים עלינו ומכבים האש בקרבנות ונסכים, אבל עתה בגלות המר אנו דומים לבני כפר, ואין לא יחרד האיש וילפת מאימת יום הדין הבוער כאש.

והנה אמרו חז"ל (בתנחומא פרשת כי תבוא) ברוך אתה בעיר - זו ירושלים שנקראת עיר שנאמר והאת העיר שיאמרו כלילת יופי עיין שם, וזה שאמר הכתוב: האם תחשבו שיתקע שופר בעיר ירושלים שהעם לא יחרדו בתמיה, הלא כעת יתקע השופר בכפר וצריכים אנחנו בעצמינו לעבוד בכל מאמצי כח לכבות האש, ודפח"ח.

והנה ידוע שבזמן שבית המקדש קיים וישראל שרויין על אדמתן אזי אנו מכונים בשם ישראל על שם

37. להגאון ר' שלומה קלוגר, נדפס בסידור בית יעקב (עמודי), לעמבערג תרס"ד

38. הגאון הנגיד רבי אליעזר צבי הלוי לעווינגער מק"ק וערעשוואר תלמיד הגאון רבי מרדכי באנעט מניקלשבורג והיה חותנו של הגאון בעל וידבר משה מבאניהאד זצ"ל.

(בראשית לב כט) **כי שרית עם אלקים ואנשים**, אבל בזמן הגלות אנו מכונים בשם **יעקב**, והנה השופר הוא רמז על קול תרועת מלחמה להקהל ולעמוד על נפשם להנצל מאש המדת הדין כמאמר (יחזקאל לג ג) **ותקע בשופר והזהיר את העם**, ולפי זה מצות שופר מובן בשכל לא כחוק בלי טעם, אמנם בזמן שבית המקדש קיים והיה לנו כלי הצלה הרבה לעצור בעד האש, ולא צריך לשופר, **אז מצות שופר כחוק בלי טעם**, וזה שאמר הכתוב **תקעו בחודש שופר וגו' כי חוק לישראל הוא**, כלומר בזמן שבית המקדש קיים ואנו מכונים בשם ישראל אז רק חוק הוא, חק בלי טעם, אמנם הוא משפט ומובן בשכל, **לאלקי יעקב**, פירוש בזמן הגלות שה' נקרא אלקי יעקב, על שם שפלות ישראל שנידושים בעקב, אז **השופר הוא משפט** שהשכל גוזר כי אז צריכים לשופר לכפר ולרצות ולכבות אש המדת הדין כי נורא הוא, וא"ש בעזה"ת.

(אותיות - אות ש - שופר)

זכרון תרועה מקרא קודש (ויקרא כג, כג)

אין לנו אלא זכרון לאותם ימי שמחה

בגמרא ראש השנה (דף טז א) **אלא למה מריעין? רחמנא אמר זכרון תרועה**. פירשו בשם בעל נודע ביהודה זצ"ל כי ענינו של תרועה מורה על שמחה כמו שכתוב (שמואל א) **ויריעו כל העם ויאמרו יחי המלך**.

וכל זה כשבית המקדש קיים שהיה מלכות שמים שלימה והיה היום תרועה ויריעו כל ישראל תרועה של שמחה.

אבל עתה בגלות, אין מלכות שמים שלימה **כי אין הכסא שלם** (תנחומא כי תצא יא) ואין מלך בלא כסא, ואינו אלא זכרון תרועה, זכרון למעשה בראשית לימים הראשונים הטובים, והן הן דברי חז"ל **אלא למה מריעין** - הלא התרועה תורה על תרועת המלך שאין לנו מיום שגלינו מארצנו? ומסיק הגמרא באמת אין לנו אלא זכרון תרועה ודפח"ח. (עיין שם עוד על דרך זה).

(אות ל - ליקוטי אגדה - אלא)

רחמנא אמר תקעו (ראש השנה טז, א)

אע"פ שיזכות אבות תמה, אבל על ידי רחמים אפשר לעודדו

פירש בעולת חודש³⁹ (חלק ב ריש דרוש ב) דשאל מה הן כוונות התקיעה, והשיב כי זה הכוונה היותר טובה לקיים חוק המלך ה' **צבאות**, וזה שכתב רחמנא אמר תקעו - היינו תקעו בחדש שופר שאמר דוד המלך ע"ה **תקעו בחודש שופר מצד כי חוק לישראל הוא** משפט לאלקי יעקב. עיין שם (במאמר סט) באריכות, (שם) מביא בשם הגאון בעל נודע ביהודה זצ"ל (וליישב גם הדקדוק למה נקט רחמנא אמר ולא נקט דאמר קרא?)

39. להגאון ר' אלעזר פלעקלס זצ"ל בעל תשובה מאהבה

אך הנה ידוע ומפורסם שאנו תוקעין תקיעה שברים תרועה לעורר זכות ג' אבות (כמבואר בוהר הקדוש פרשת אמור ובכתבי האר"י ובשל"ה באריכות) וקא מתמה ר' יצחק למה תוקעין? הלא לכולי עלמא תמה זכות אבות בין לרב ובין לשמואל, בין לרבי יהושע בן לוי ובין לר' יוחנן (עיין שבת נה א).

ומשני רחמנא אמר תקעו דרש"י פירש שם בשבת למאן דאמר בימי אליהו תמה זכות אבות, אף על פי כן על ידי רחמים (הזכרה) [הזכרה] להם בימי חזאל עיין שם, ולכך דקדק לומר רחמנא אמר כלומר על ידי רחמים אפשר לעורר זכות אבות ודפח"ח.

(אגדות הש"ס - ראש השנה דף טז א - א"ר יצחק)

טעם למה אומרים נוסח "ברוך אתה בעל הרחמים"

ובילקוט הגרשוני - אותיות (אות אבות) הביא כעין דבריו כאן בשינוי קצת, וז"ל:

ומתוק האור וטוב לעינים מה שכתב הגאון ר' אליעזר פלעקלס בספרו עולת ציבור⁴⁰ בשם רבו הגאון בעל נודע ביהודה זצ"ל פירש בזה דברי הגמרא (ראש השנה דף ט"ז ע"א) למה תוקעין רחמנא אמר תקעו.

[וכתב] דתרועה, תקיעה, תקיעה הוא כנגד ג' אבות לעורר זכותם - ועל זה הקשה [הגמרא], למה תוקעין? הא כבר תמה זכות אבות כמו שכתב הפייטן "באבות בטחתי ופעלם אכלתי" (יצירות ליום ב' דראש השנה).

ועל זה השיב רחמנא אמר תקעו דאפילו תמה זכות אבות מ"מ רחמנא כלומר בעל הרחמים [אמר תקעו]. ועל ידי רחמים יתעורר לעולם זכות אבות.

ואני הוספתי דלכן אומרים בתפלות שבין התקיעות "ברוך אתה בעל הרחמים".

כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם (ישעיה נח, א)

המוכיח את ישראל להוכיח את עצמו ג"כ ולא יסלק עצמו מהם

הכוונה שצריך המוכיח את ישראל להוכיח את עצמו גם כן, ולא יסלק עצמו מהם, וכדרך שאמרתי על מאמר חז"ל (גיטין נ"ח) בהאי מעשה דר' יהושע בן חנניה שאמר (ישעיה מב כד) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, ענה לו אותו תינוק ואמר (שם) הלא ה' זו חטאנו לו וגו' אמר ר' יהושע בן חנניה מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, ולכאורה מאי חידוש אמר לו, רק דהיה יכול לתלות הקלקול בהם, מפני שהם חטאו, ואפילו הכי אמר חטאנו לו, לכן הוא ראוי להיות מורה הוראה ולהוכיח עם בני ישראל כיון שאינו מוציא עצמו מן הכלל.

והנה ידוע דהשופר הוא רומז על המוכיח כמבואר בשל"ה הק'. אמנם בעצמו צריך גם כן לצאת בו

40. הוא חלק שני מספר עולת חודש (דרוש ב' מאמר ס"ט)

התוקע, ומשום הכי מברך לשמוע קול שופר ולא לתקוע שופר רומז על הנ"ל, וזה שכתוב כשופר הרם קולך, ובאופן זה, והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, והיינו אם לא תוציא עצמך מן הכלל לומר שאני טוב יותר מהם אלא היה כולל גם עצמך עמהם, ודו"ק עד כאן לשונו הטהור.

(מספר הק' "הישר והטוב" ח"א להגאון"ק מ' צבי הירש זצ"ל מליסקא) (אגדות הש"ס - אבות - לקוטים נחמדים)

קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך (ישעיה נח, א)

המוכיח יוכיח את העם דומיא דשופר

המוכיח שאינו נושא פנים לשום אדם יש לו הרבה שונאים המלעיגים על דבריו, לזה צוה ה' להנביא שבעת שילך להגיד לעמי פשעם, יעשה עצמו כמו השופר שמכריז קולו, והשופר אינו מרגיש אם ידברו עליו ועל קולו לעג ובזו, כן אתה אל תחוש ללעג הבריות, עשה דברים לשם פעלן וסוף הכבוד לבוא (משמרת אלעזר דף צ"ו).

וכולל עוד, שלא ידאוג המוכיח לאמר "מי אנכי לפני גדולים וטובים ממני כי אבוא לעורר אנשים חשובים"? רק יקח ראייה מן השופר שהוא בעצמותו פחות מאוד כי אינו רק קרן ועצם מעצמות הבעל חי והוא קורא ומוכיח אל אצילי בני ישראל, וזה שכתוב קרא בגרון אל תחשוך לומר מי אתה להוכיח המון אנשים רבים, על זה אמר כשופר הרם קולך הלא לא נופל אתה מן השופר הקורא בקול ומקיץ הבריות (אוהל יעקב בדרוש ליום א' דסליחות).

ולי נראה דרצה לומר שלא יאמר המוכיח "כבר הרימותי קולי ואקרא פעמים רבות ואין קולי נשמע אם כן אשתוק לגמרי", רק יקח ראייה מן השופר שתוקעין בו מאה קולות הכי נמי (בבא מציעא לא א) הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים. וזה שכתוב קרא בגרון אל תחשוך לומר כבר הוכחתי כמה פעמים ולא שמעו בקולי, כי אם כשופר הרם קולך, כמו שהשופר משמיע קולו מאה פעמים כן גם אתה הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים.

וכמדומה לי שראיתי באיזה ספר פירוש בזה, שאל יחשוך מלהוכיח פן ישנאו אותו אנשי עירו ויחדלו מלתת לו מתנות, כי אם כה יעשה אזי ניכר שאינו דורש לשם שמים כי אם בעבור הכסף וכדאי בזיון, וזה שכתוב קרא בגרון אל תחשוך מלהוכיח ואל יעלה בדעתך להיות דורש דמים בעד כסף רק כשופר הרם קולך, כמו דקיימא לן בשופר (ראש השנה כז ב) ציפהו זהב במקום הנחת פה פסול אף אתה לא תצפה זהב מקום הנחת פך, כי אם הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם וסוף הכבוד לבוא, ודו"ק.

ובספר פורחת עלתה נצה פירש בשם ספר מכלל יופי על פי המנהג בראש השנה וימים הקדושים מוליכין להדרשן מחיל אל חיל מבית הכנסת לבית המדרש לומר לפנייהם דברי כבושין, ולפעמים צריך לומר אותו מוסר שאומר תחלה בבית הכנסת ג"כ בבית המדרש וכדומה, ויבוש הדרשן מפני

המלעיגים שלא יאמרו "דרוש זה כבר אמר" לכן אמר ית' לדרשן אל תבוש מן המלעיגים אלא כשופר הרם קולך מה שופר אם ילך איזה תוקע מחיל אל חיל לתקוע יעשה סדר התקיעות בשניה כמו בראשונה ואין לשנות הסדר, כן אתה הדרשן לא תבוש מן המלעיגים.
(תנך - ישעיה נח א)

למה תוקעין ומריעים וכו' כדי לערבב את השטן (ראש השנה טז א) על ידי שישאל מחבבין המצוות ירא השטן מלהשטין

כדי לערבב את השטן כו' פירש רש"י - שלא ישטין כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתתמין דבריו. פירש הפלא"ה ז"ל, תשובה מיראה וזדונות נעשין שגגות, אבל על ידי תשובה מאהבה וזדונות נעשין זכויות.

וזה שכתב כשישמע ישראל מחבבין את המצוות, אם כן עושין תשובה מאהבה וזדונות נעשין זכויות, אם כן ירא מלהשטין, דכל מה שיוסיף לקטרג שעשו עבירו כן ירבו הזכויות, ומתוך כך מסתתמין דבריו, וק"ל.

וזה פירוש הירושלמי המובא בתוספות: וכד שמע תנין [השטן] אמר, ודאי זהו שיפוצא דיתקע בשופר גדול [היינו שופר של משיח], דכיון שרואה שתוקעין שנית ומחבבין את המצוות, אם כן עושין תשובה מאהבה וזדונות נעשין זכויות, וכיון שיש להם כל כך זכויות אם כן זכו אחישנה, ודו"ק.

(ועיין בשיחת חולין של ת"ח [פרק י] שמביא מה שכתבתי לעיל בשם הפלא"ה ז"ל בשם הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל, עיי"ש).
(אגדות הש"ס - ראש השנה דף טז א - כדי לערבב)

למה תוקעין תקיעות דמיושב ודמעומד, הרי עוברין על כל תוסין?

ראיתי בשפת היריעה⁴¹ אשר לאהל יעקב (פרשת אמור) שכתב וזה לשונו: עיין תוספות שהקשו על תקיעות דמיושב ודמעומד, הרי הוא עובר על כל תוסין?

אמנם כבר כתבתי בספר שמן המזר (בחמישי לשלישי) כי הנה הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה פרק ג) נותן טעם לשופר וכתב אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה מצוה, רמז יש בה עזרו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדומתכם וחפשו במעשיכם וכו'.

ומעתה תהיה נפקותא גדולה - כי אם נאמר שהתקיעה אינה רק דרך חוק וגזירת המלך ית' כשארי מצוות התורה, אם כן אין להוסיף בה כמשפט בכל המצוות שלא לעבור על כל תוסין.

41. לג"ר דובעריש פלאהם זצ"ל תלמידו ומו"ל ספרי המגיד מדובנא

וזהו ששאל למה תוקעין?

והשיב המתרגם רחמנא אמר תקעו, כלומר בדרך חוק. אז הקשה על נכון קושייתו, אם כן למה תוקעין כשהן יושבין וחוזרין ותוקעין כשהם עומדין, והיא בעצמה קושיית התוספות.

ועל זה תירץ אלא כדי לערבב השטן, שכל עיקר השופר רק לטובתנו וכאשר כתבנו ודו"ק, עכ"ל.

(אגדות הש"ס - ראש השנה דף טז א - ראיתי)

למה תוקעין תקיעות דמיושב-שעוסקין בישובו של עולם, ודמעומד-כשעומדין לדין ומשפט

בספר עולת חודש⁴² (חלק א מאמר קפ"א) כתב: לולא דברי המפורשים יש לומר הפירוש כלומר - למה תוקעין ומריעין כל חודש אלול, שיושבין ועוסקין בישובו של עולם, ותוקעין ומריעין בראש השנה שהן עומדין לדין ומשפט על כל נעלם, כמשפט בעלי דינין שמחויבים על פי הדין לעמוד.

ומשני, כדי לערבב השטן כי בכ"ח ימים אלו מתישים כחו של שטן המושחת ומוסיפין כח של מעלה עיי"ש.

ולפענ"ד היה יכול לפרש תירוץ הגמרא כדי לערבב השטן בדרך מרווח יותר לפי מה שכתב הרמ"א בדרכי משה בשם הפסיקתא דלכך תוקעין בכל חודש אלול כדי לערבב השטן שלא ידע מתי ראש השנה (ועיין בספר בית שמואל אהרן פ' שופטים) אם כן אתי שפיר תירוץ הגמרא כדי לערבב השטן בפשיטות דלכך תוקעין ומריעין כל חודש אלול כנ"ל. [ועיין בספר כתנות אור מהגאון בעל פנים מאירות ז"ל על התורה פ' אמור מה שכתב לפרש כל המאמר שלפנינו באופן נעים עיין שם].

(אגדות הש"ס - השמטות ראש השנה דף טז א - אלא)

למה תוקעין ביו"ט שחל להיות בע"ש לבטל העם ממלאכה, אמאי לא גזרינן שמא יתקן כלי שיר

למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין וכו' דתקיעות דמיושב הוא מדרבנן, ועל זה שפיר קשה, דהוי להו לגזור משום שמא יתקן כלי שיר? ומשני כדי לערבב השטן שהוא דבר גדול מאוד, לכן לא גזרו.

והנה ראיתי בראש יוסף על שבת (דף לה) שהקשה למה תוקעין ביום טוב שחל להיות בערב שבת כדי לבטל את העם ממלאכה אוכל נפש כדאיתא בסוף פרק ואלו קשרים (שבת ק"ג ב), אמאי לא גזרו משום שמא יתקן כלי שיר עיי"ש.

ונראה לי פשוט על פי מה דאמרינן בפסחים (יא א) הוא עצמו מחזר עליו לשורפו מיכל קאכיל מיניה

42. להגאון ר' אלעזר פלעקלס, בעל שו"ת תשובת מאהבה

בתמיהה, והכא נמי יש לומר הוא עצמו מחזר כדי להבטיל את העם ממלאכה ילך ויעשה מלאכה - בתמיהה, וא"ש).

(אותיות - השמטות בסוף הספר - סימן י')

זמרו אלקים זמרו זמרו למלכנו זמרו (תהלים מז, ז)

הלא ראוי לעם לשיר ולרנן בקול צהלה ורנה ביום שימליכו עליהם מלך

אמרתי בעזהי"ת בדרוש לראש השנה שנת תרמ"ט במזמור שאומרים קודם תקיעת שופר, עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר, זמרו אלקים זמרו זמרו למלכנו זמרו, כי מלך כל הארץ אלקים זמרו משכיל, מלך אלקים על גוים אלקים יושב על כסא קדשו, הנה כבר הבאנו לעיל מאמרם ז"ל (ראש השנה לב ב) אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא מפני מה אין אומרים ישראל שירה בראש השנה, אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וכו' וישראל אומרים שירה.

והענין הוא כי רבינו סעדיה גאון כתב טעם שתוקעין בשופר בראש השנה לזכור כי ביום זה יושב הקדוש ברוך הוא על כסא מלכותו ביום שנברא האדם, כי קודם בריאת האדם לא היתה מלכותו ית' ניכרת עד ראש השנה, ולכן תוקעין בשופר ביום הזה כמו שכתוב (מלכים א' א לד) ותקעתם בשופר, ואמרתם יחי אדונינו המלך זה שאומרים בתפלה (תהלים צח ו) בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.

ועתה הלא ראוי לעם לשיר ולרנן בקול צהלה ורנה ביום שימליכו עליהם מלך, וזה ששאלו מלאכי השרת את הקדוש ברוך הוא, מפני מה אין אומרים ישראל שירה בראש השנה, והשיב להם הקדוש ברוך הוא אפשר מלך יושב על כסא דין וכו' [וישראל אומרים שירה].

והענין כי ודאי ראוי לעם לשמוח ולרנן ביום שבת המלך על כסא מלכותו, אמנם אחי בני אמוני - קראו נא בספר שמואל את משפט המלוכה למלך בשר ודם, (שמואל א' ח יז) בניכם ובנותיכם יקח שדיכם וצאנכם ובקרכם ובחוריכם הטובים יקח לעבדים, ומכל שכן למלך מלכי המלכים אשר בידו נפש כל חי, הלא ימס לבב איש ויהי למים, בזכרו כי היום כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון והחיים תלואים מנגד, ואם כן האיך נשיר בשירים והאיך יערב לנו לשמוח ולרנן, אך לצאת ידי חובתינו לחוג את חג המלוכה ביום מלוך אלקים על כל העולם כולו, זאת העצה היעוצה שנעשה כמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ב יא) עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה, וכמו שאמר החכם (חובת הלבבות שער הפרישות ד) שיהיה אבלו בלבם וצהלתו בפניהם, ובזה נוכל לצאת ידי שניהם.

וזה שכתוב (תהלים מז ו) עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר, והטעם שצוה לתקוע בשופר ביום הזה הוא כי ביום הזה יושב על כסא מלכותו למלוך על כל העולם, על כן זמרו אלקים זמרו זמרו למלכנו זמרו כי מלך כל הארץ אלקים, אבל עם כל זאת לא תרקדו כמו עגל⁴³ ותזמרו בתוף ומחול וצלצלי תרועה,

43. ע"פ תהלים (כט ו) וירקדים כמו עגל לבנון ושרין כמו בן ראמים.

כי אם זמרו משכיל, כלומר באופן מושכל שיהיה אבלכם בלבכם וצהלתכם בפניכם, כי הן אמת היום, מלך אלקים על גוים והיה ראוי לשיר ולרנן ולשמוח ביום הזה, אבל הלא אלקים ישב על כסא קדשו, אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה, ואתי שפיר נכון ב"ה.

ובספר לחמי תודה⁴⁴ פירש על דרך זה [הפסוק] (תהלים פא ד) תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגינו, שענין שמחת החג מתכסה בו שאין אומרים הלל בראש השנה, והטעם כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב, כתשובת הקדוש ברוך הוא אפשר מלך יושב וכו'.

(אות ל - ליקוטי אגדה - עלה אלקים)

יש לכסות השופר בשעת ברכה (שו"ע סימן תקפ"ה סעיף א)

למה מכסין השופר

בספר באר היטב (או"ח סימן תקצג) הביא בשם הב"ח שיש לכסות השופר בשעת ברכה. ובקשתיו בב"ח ולא מצאתיו. ובאליהו רבא כאן הביאו בשם הגמ"ז (כנראה שהוא ר"ת הגהות מנהגים ואינו מצוי אצלי) ובספר מטה אפרים הביא שכן נוהגין, ואודה ולא אבוש כי לא ידעתי מקור וטעם כיסוי זה⁴⁵. [ועיין עוד לקמן סי' ת"ר ענף ב' מה שכתבתי בזה⁴⁶].

(שו"ע - או"ח סימן תקפ"ה - סעיף א)

44. להגאון ר' צבי הירש הלוי הורוויץ זצ"ל אב"ד פרנקפורט, בן הגאון בעל ההפלאה, "ל אפענבאך תקעו". (חלק א ע"ו ע"ב) תרכמא.
45. נהגו לכסות השופר בשעת הברכה (מטה אפרים תקפה ס"ק ג) ואוחז בו מתחת למפה, וכן בין סדר לסדר (קיצור השל"ה כ"ח שם ד).

נאמרו בזה כמה טעמים:

א) לפי שהמצווה לשמוע קול שופר וזה מה שאנו מברכים "לשמוע קול שופר" ולכן מכסים השופר בכדי להראות שהברכה על קול השופר ולא על השופר עצמו (שו"ת אפרסקתא דעניא [שפערברער] ס' קטז)

ב) ע"ש אמרו במדרש (בראשית רבה פרשה נו) שאברהם אבינו הצניע את יצחק בשעה שבנה את המזבח שעליו עקד אותו, כדי שלא יזרק בו מום ויפסל להקריבה, וכיון שתקיעת השופר זכר לעקידה תקנו להצניע השופר בשעת ברכה (הג' רבי דוד לוריא בקדמות הוזהר הובא באלף למגן תקפה ז).

ג) כמו כשמקדשים על היין מכסים הפת כדי שלא יראה בושת בשעת הברכה על היין, כך מכסים את השופר כדי שלא יראה בושתו שאין מברכים עליו אלא על השמיעה, וטעם זה שייך רק לשעת הברכה ולא בין סדר לסדר (אבני נזר או"ח ח"ב ס' תלא).

ד) מכסים השופר כדי שלא ישלש השטן בשופר ויערבו את התקיעות (ליקוטי מהרי"ח).

46. וז"ל: וכעת מצאתי שכבר עמד על זה בספר שדי חמד מערכת ראש השנה סימן ב אות יד, והביא בשם חכם אחד שאולי הוא על פי סוד, ועוד הביא שם טעם לזה, ולענ"ד אינו בנותן טעם, עכ"ל.

וחשבתי לתת קצת רמז לזה ע"פ מה שראיתי בספר הישר והטוב על מועדים להרה"ק בעל אך פרי תבואה מליסקא זצ"ל, בדרשה לראש השנה, וז"ל: וזה שאמר דוד המלך ע"ה תקעו בחודש שופר, דהיינו שתעשו זה המצוה מצד אהבה, כמו שאמרו חז"ל (ילקוט רמז תת"מ, והובא ברש"י) אשר אנכי מצוך היום (דברים ו) שיהיה בעיניך כחדשים, ולכן תקעו בחודש שופר וע"ז בכסה ליום חגינו - שיתכסה הכל מפני שעל כל פשעים תכסה. [ובהגהה שם הביא מה שכתב באן פרי תבואה פרשת עקב ביתר ביאור, וז"ל: תקעו בחודש שופר שיחשב בעיניכם כדבר חדש, ועל ידי זה בכסה ליום חגינו, יהיה על כל פשעים תכסה האהבה, אבל כי חק לישראל הוא, אם עושין רק בדרך חוק אז משפט לאלקי יעקב, משא"כ אם עושין מצד אהבה דאז אין עליהם שום שטן ומשטין, עכ"ל. וחשבתי לפי זה [ובהקדם הגמרא (בבב"ב פ"א) השתא דאמרת סימנא מילתא היא, יהא רגיל וכו'] והובא בשו"ע תקפ"ה סעיף א-ב גם לענין אכילת אגוזים ולענין תשל"ך וכו'] טעם למה מכסין השופר להראות שאנו מקיימין המצוה באהבה, וע"כ יתכנסו כל הפשעים המלקט.

ברוב עם הדרת מלך (משלי יד כח)

הא דאין תקיעת שופר צריך מנין עשרה דוקא

בהגהות זכרון אברהם הביא בשם מהרי"ל הלכות ראש השנה תקיעות שופר אין צריך מנין עשרה דוקא עיין שם - ולכאורה נ"ל להביא ראיה לזה מדגורין בתקיעת שופר בשבת [משום] שמא יעבירו (סוכה ד ג) ואי סלקא דעתך דצריך עשרה דוקא, לא הוי להו לגזור, דהא רבים מדכרי אהדדי כמו שכתב בתוספות חדשים פרק קמא דמגילה דלכך לא גזרין שמא יעבירו בקריאת ספר תורה בשבת ע"ש. [ומ"ש עוד בהגהות הנ"ל בהערות הרב המו"ל טעם למנהג שנהגין לתקוע על הבימה בשם הגאון רבי יצחק דוב באמבערגער זצ"ל אבדק"ק וירצבורג דבבית הכנסת גדולה ומרווחת צריך הבחנה רבה אם אין חשש קול הברה⁴⁷ אם תוקע במקום החזן ולכן יותר טוב לתקוע באמצע בית הכנסת על הבימה ע"כ, הנה קרוב לזה כתב גם בספר שמן המאור ע"ש].

(שו"ע - או"ח סימן תקפ"ה - סעיף ב)

המודר הנאה משופר אדם אחר תוקע בו וזה יוצא י"ח (שו"ע סימן תקפ"ו סעיף ה)

בענין מצות לאו ליהנות נתנו ומצוה הבא בעבירה

המודר הנאה משופר, אדם אחר תוקע בו וזה יוצא ידי חובתו - זהו שיטת הכלבו בשם הגאון דהוא עצמו אסור כיון דנהנה בתקיעתו. והכפות תמרים ראש השנה כ"ח הקשה, אם כן איך יוצא בשופר של עבודה זרה משום [דאמרינן] מצות לאו להנות נתנו, הא הוי ליה הנאה הגוף בהדי מצוה.

ועיין בישועות יעקב כאן שהביא דרבא לית ליה מצוה הבא בעבירה כדמשמע בסוכה (ל א) רק היכא דיתוקן האיסור אם נימא דלא יצא, או אמרינן דלא יצא, אם כן כיון דהנאה שנהנה ומתגאה בתקיעתו לא יתוקן אף אם נימא דלא יצא, על כן שפיר יצא - ויש לעיין בדבריו דהא במצוה דאורייתא גם רבא מודה דשייך מצוה הבא בעבירה, וכמו שכתבו התוספות (סוכה ל) שם בד"ה מתוך שיוצא בשאול, וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה - איך יוצא ידי התקיעות דאורייתא כיון שנהנה בתקיעתו והוי ליה מצוה הבא בעבירה?

(שוב לאח"ז מצאתי שכבר הקדימו לישועות יעקב בספר שער המלך על הרמב"ם [פרק ח מה' לולב הלכה א] וישם הרגיש בפקפוק הנ"ל שכתבו ומיישבו ע"ש. ועיין גם בספר טעם המלך שם מה שכתב ביישוב קושיא זו].

ועיין בחלק ראשון מזה החיבור [ילקוט הגרשוני על שו"ע אורח חיים] בקונטרס אחרון (אות כ"ה) שהבאתי תירוצו נאה לקושיית הכפות תמרים הלז ע"ש ותמצא נחת.

47. ראש השנה (ג ז) התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס, אם קול שופר שמע, יצא. ואם קול הברה שמע, לא יצא. [ועיין תפארת ישראל שם, וז"ל: שמע אחד מרחוק רק קול הברה [עכא בלשון אשכנז], לא יצא (עי' ט"ו תקפ"ז)].

וז"ל שם (בתוך אריכות):

וּבְרַם זָכוֹר אוֹתוֹ הָאִישׁ לְטוֹבָה, ה"ה מַחוּ' הָרַב יַעֲקֹב שְׁלֹם קִלְיִין⁴⁸ נ"י דִּינָא רַבָּה דַּק"ק גְּרַאסוֹוֹאֲרֵיין יַע"א שְׁאֵמֵר לִיִּישֵׁב בִּהַנ"ל קוֹשִׁית הַכּפּוֹת תַּמְרִים (ראש השנה כח) לְשִׁטַּת הַכְּלָבּוֹ דְּנֶהֱנָה וּמִתְגַּאֵה בַּתְּקִיעָתוֹ אִם כֵּן אִיךְ יוֹצֵא בְּשׁוֹפֵר שֶׁל עֲבוּדָה זֶרָה מִשּׁוֹם מִצְוֹת לֹא לִיהֲנוֹת נִתְּנוּ, הֵא הוּי לִיָּה הַנָּתַת הַגּוֹף בִּהְדִּי מִצְוָה?

וּתִרְיָן הוּא נר"ו דְּלִכְאוּרָה קֶשֶׁה אִפִּילוֹ אִי מִצְוֹת לִיהֲנוֹת נִתְּנוּ, גַּם הוּי לִיָּה לִצַּאת יְדֵי חוֹבְתוֹ, וְצִרִיךְ לֹמֵר דְּאִי לִיהֲנוֹת נִתְּנוּ הוּי לִיָּה מִצְוָה הַבָּא בַּעֲבִירָה, אִמְנָם שׁוֹפֵר הוּי מִצְוָה דְּרַבִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַמֶּגֶן אֲבֵרָהּ סִימָן תַּמ"ו בְּמוֹצֵא רַבִּים יְדֵי חוֹבְתָם, וְהִדְרָא קוֹשִׁיא לְדוֹכְתִּיה דִּהָא בְּמִצְוָה דְּרַבִּים לֹא אִמְרִינָן מִצְוָה הַבָּא בַּעֲבִירָה?

אִמְנָם יֵשׁ לְחֻלֵּק דְּדוֹקָא הַתָּם בְּבִרְכּוֹת (דף מז)⁴⁹ דְּרַק ר' אֲלִיעֶזֶר לְבָדּוֹ שִׁשְׁיַחֲרַר הָעֶבֶד עֶבֶד אִיסוּרָא, וְהֵאחֲרִים לֹא עָשׂוּ שׁוֹם אִיסוּר שְׁפִיר שִׁיךְ לֹמֵר דְּבִכְהֵאִי גּוֹנָא לֹא אִמְרִינָן [דְּהוּא] מִצְוָה הַבָּא בַּעֲבִירָה.

אֲבָל כָּאֵן אִי נִימָא מִצְוֹת לִיהֲנוֹת נִתְּנוּ גַם הַשּׁוֹמְעִים יַעֲשׂוּ אִיסוּר שִׁיָּהוּ מִן הַשּׁוֹפֵר שֶׁל עֲבוּדָה זֶרָה, אִם כֵּן מָה מֵהֵנִי דְּהוּי מִצְוָה דְּרַבִּים, הֵא כְּמוֹ כֵּן הוּי גַּם עֲבִירָה דְּרַבִּים, וְהִתְנַח אִי מִצְוֹת לִיהֲנוֹת נִתְּנוּ, אֲבָל אִי מִצְוֹת לֹא לִיָּנוֹת נִתְּנוּ וְאִין כָּאֵן הֵנָּה רַק מָה שֶׁהַתּוֹקֵעַ עֲצָמוֹ נִהְנֶה מִתְּקִיעָתוֹ, אִם כֵּן הַשּׁוֹמְעִים אִין עוֹשִׂים שׁוֹם אִיסוּר אִם כֵּן הוּי לִיָּה שׁוֹב מִצְוָה מִצְוָה דְּרַבִּים, וְלֹא אִמְרִינָן מִצְוָה הַבָּא בַּעֲבִירָה, וְדו"ק כִּי חֲרִיף הוּא. עֵיין שֵׁם עוֹד.]

(ש"ע - או"ח סימן תקפ"ו - סעיף ה)

זכרונות

זִכְרֹתִי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֶף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֶף אֶת בְּרִיתִי אֲבֵרָהּ
(ויקרא כו מב)

אֵע"פ שִׁזְכוֹת הָאֲבוֹת מִגֵּין עַל זֶרַעַם, אִוְלָם זִכוֹת הַשְּׁבֵטִים שֶׁמִּכְרוּ אֶת יוֹסֵף, אִינוּ כְּדֹא לְהִגֵּן עֲלֵיהֶם

ב[יִמָּא] (דף פו ב) תִּנְיָא אִמֵּר ר' יוֹסִי ב"ר יְהוּדָה עֵבֶר אָדָם עֲבִירָה פֶּעַם רִאשׁוֹנָה מוֹחֲלִין לוֹ, שְׁנִיָּה מוֹחֲלִין לוֹ, שְׁלִישִׁית מוֹחֲלִין לוֹ, רְבִיעִית אִין מוֹחֲלִין לוֹ - שְׁנֵאמֹר (עֲמוּס ב) כֹּה אִמֵּר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשַׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲרֻבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנו. וְהֵנָּה צִרִיךְ לְהִבִּין לִפִּי זֶה סוֹף הַפְּסוּק עַל מִכְרָם בְּכֶסֶף צִדִּיק.

48. הִיָּה אַח"כ אַב"ד הָאֱלֻמִּין, חֲתָן הַג"מ מִשֵּׁה הַרֶשׁ פּוֹקֵס ז"ל מְגִרָסוֹוֹאֲרֵיין. רַבִּינוּ הַמְּחַבֵּר הִיָּה חֲתָן אַחִיו שֶׁל הַגָּאֹן מְגִרָסוֹוֹאֲרֵיין וְלִכְךָ מִכְנָה אוֹתוֹ מִחוֹתְנֵי בְּהִיּוֹת שְׁחִיָּה ש"ב שֶׁל אִשְׁתּוֹ הַרְבֵּבִית ע"ה.

49. כְּשֶׁמִּשְׁחָרַר עֲבָדוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה דְּעוֹבֵר עַל אִיסוּר דְּלַעֲלוֹם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּמִשְׁנֵי שֵׁם הַגְּמָרָא מִצְוָה דְּרַבִּים שְׁאִנִּי.

וראיתי בזה בהקדמה לספר מנוחת אשר להגאון מטשענגער⁵⁰ ז"ל שכתב לבאר הענין על פי מה שכתוב בתורה שאם יחטאו ישראל יזכור להם ה' זכות אבות כמו שכתוב בפרשת בחוקתי (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, לכן מהני זכות שלשה אבות להגין על ישראל בחטא הראשון וזכותא דאברהם רחמיא יעמוד למחול העון, ובחטא השני יגין וזכותא דיעצחק עקידא, ובחטא השלישי יגין וזכותא דיעקב שלימא, ולכן על שלשה פשעי וחטאי בית ישראל [ועל ארבעה לא] אשיבנו ולא אסלח, ולא יקשה לך - הא יש גם זכות שבטי יה הצדיקים, על זה משיב הקרא כי שבטי יה חטאו על מכרם בכסף צדיק שמכרו את יוסף, לכן די שיפקיעו את עצמון, ולא להגן על זרע זרעם, ע"כ דפח"ח ש"י.

(אגדות הש"ס - השמטות - יומא פו)

כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם (תפלת זכרונות)

למה צוה השי"ת לתקוע בשופר של איל להזכיר עקידת יצחק, הלא אין לפניו שכחה?

ודרך אגב אזכיר פירוש נחמד שראיתי בספר יד יוסף⁵¹ על נוסח התפלה בראש השנה כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם ואין שכחה לפני כסא כבודך, ולמה צוית לנו לתקוע בשופר של איל, כדי להזכירך עקידת יצחק - הלא אין כל דבר נשכח ממך?

לזה אמר, שלא להזכיר את הקדוש ברוך הוא צוה כן - כי אם - ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור, כדי להזכיר עקידת יצחק, שיעבדו גם הם את ה' במסירת נפש כיצחק אביהם, והוא פירוש מתוק לחיך וקילורין לעינים.

(אותיות - אות ע - עקידת יצחק)

ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור (תפלת זכרונות)

עיקר נסיון העקידה היה לאברהם ולא ליצחק

כתב בספר זכרון יהודא⁵² בשם הגאון רבינו מאיר א"ש זצלה"ה פירוש נחמד על נוסח התפלה שאומרים בכל ב' וה', אנא מלך רחום וחנון זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקידת יחיד למען ישראל.

מה שכתב המחבר ב[שולחן ערוך] אורח חיים (סימן תקצ"א) שיש לומר ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור והמדקדק לומר לזרע יעקב תזכור משנה ממטבע שטבעו חכמים, עיין שם. ובמגן אברהם שם (סעיף קטן ז) הקשה דבמשנה נדרים הנודר מזרע אברהם כו' [נדרים פרק ג משנה יא] שאיני נהנה לזרע אברהם, אסור בישראל ומותר באומות העולם וברע"ב שם: ואסור באומות העולם - ואפילו באותם שהם

50. רבי אשר אנשיל יונגרייז זצ"ל, תלמיד הגאון ר' קאפל חריף, מגדולי גאוני ורבני ארץ הגר, נודע כפועל ישועות בתפלותיו, נלב"ע תרל"ד.

51. להג"ר יוסף צרפתי זצ"ל מאנדאריאנפול, אמסטרדם ת"ס. מהדורא א', ויניציאה שע"ו (דרוש ליום שני של ראש השנה פ' וילך).

52. זכרון יהודה - מנהגים הלכות וחידישי תורה לרבינו הגאון מהר"ם א"ש, רבי מאיר אייזנשטאט זצ"ל, בעמ"ח שו"ת אמרי א"ש, מגדולי תלמידי התת"ם סופר, נלב"ע תר"ב.

מזרע אברהם] לא מוכח דעשיו אינו בכלל זרע יצחק,⁵³ עיין שם.

ותירץ הגאון ישועות יעקב דעיקר זכות העקידה שאנו מזכירין, הוא זכות אברהם אבינו שעקד את בנו, ולא זכות יצחק שפשט צווארו, ועיין באבן עזרא (פרשת וירא) שהקשה באמת אמאי לא מזכירין זכות יצחק [אלא העקידה שעקד אברהם ליצחק]? והתירוץ לזה הוא, דאצל יצחק לא היה נסיון כל כך לפי שהוא צייר בשכלו כל פעם שקרא קריאת שמע למסור נפשו על קידוש שמו יתברך, וכמו שפירש בספר תולדות אדם להגאון ר' אלמן מוויילנא זצ"ל מאמר רבי עקיבא לתלמידיו (ברכות סא ב) כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, כנודע.

אבל אברהם אבינו מעולם לא צייר בשכלו לשחוט את בנו, וכמו שאמרו חז"ל (תענית ד א) אשר לא ציית ולא עלתה על לבי - זו עקידת יצחק, כנודע, ולכן עיקר הנסיון היה רק לאברהם, ולכן מזכירין רק זכותו. ואם כן, כיון דעיקר הזכות רק של אברהם, ועשו לא הוה בכלל זרע אברהם, שפיר אין צריכים לומר

לזרעו של יעקב, רק ועקידת יצחק לזרעו תזכור, עיין שם ודפח"ח.⁵⁴

והנה ראייה לזה דעשו לא הוי בכלל זרע אברהם, הוא ממה שנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים

53. וז"ל מגן אברהם: וצריך עיון דהא מילתא אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם שעשו לא יקרא על שמו, אבל נקרא על שם יצחק, והנודע מזרע יצחק אסור בעשו.

54. והערוני ידידי הרה"ג ר' יהושע אשר זעליא דעססער שליט"א (ראש מכון ארי' דבי עילאי) לשו"ת חתם סופר (או"ח סימן ר"ח) בתשובה ארוכה להגאון מוה"ר חיות, שבין שאר עניינים, דן בענין זה בארוכה (באופן אחר), וז"ל: ורגיל אני לומר משו"ה אמרין ועקדת יצחק לזרעו תזכור ולא אמרין עקידה שעקד אברהם כמו שאמר בתחלת הברכה שם.

אך אעפ"י האמין תורה שבכתב, היינו מה ששמע מוקד"ה עצמו אבל יצחק מסר נפשו על מצות (נראה דצ"ל: על מצות חכמים), ויש להאריך ולהסביר הנסיון הגדול הלו, הנה אעפ"י וגם יצחק בנו חכמים גדולים היו, ויצחק לא ידע מאברהם אלא מעצמו השכיל כל מה שהשכיל אברהם מעצמו, וכן יעקב, והיינו דפירש"י [ויקרא כ"ו - מ"ב] וזכרתי את בריתי יעקב כל אחד כדאי לעצמו ולא צריך לאביו, והנה האנשים האלה השכילו ענין וסוד הקרבנות שהיו בונים מזבחות והקריבו קרבנות וידעו עד היכן הדבר מגיע ומה שאפשר להשכיל בו, כי אעפ"י שנתן הרמב"ם במורה טעמים להשקט לב ההדיוטים, מ"מ בסוף הל' מעילה כתב שהוא חק וסוד שלא נגלה לנו, ומ"מ האבות שבנו מזבחות ידעו וכמ"ש רמב"ן פ' ויקרא (א' - ט') והם ידעו והשכילו שאי אפשר בשום אופן בעולם כלל וכלל שירצה הל"ת בקרבן האדם, שאילו לא (הי') השכילו כן כבר הי' אברהם מקריב ישמעאל בנו או אפילו יצחק, אלא שזה אי אפשר בשום אופן בעולם:

והנה כשאמר לו הקב"ה קח את נא את בנך את יחידך והעלהו לי לעולה א"כ ע"כ יאמר שטעה בהשכלתו, ומכיון שטעה אפשר כי הכל טעות במה שהתקוטע עם אנשי דורו על האמונה, ולא יעלה על הדעת שמא אמר הקב"ה רק העלהו ולא להקריבו, אין דרכו של הקב"ה לחילה לדבר בלשון שיטעה בו הנביא, ואברהם הבין שלשון העלה לעולה הוא לשון עולה ממש שהוא כליל לה', ומ"מ בתום לבו לא הררר כלל אע"פ שהיה חוץ להיקש הסוד שהבין מן הקרבנות. ואין מן התימה על אברהם ששמע מן הקב"ה עצמו, אבל מהותימה על יצחק שקיבל מאברהם מה שהוא נגד השכלתו ואי אפשר לשמוע כלל, מ"מ לא הררר גם אחרי דברי חכמים ושמוע ופשוט צווארו. והאמת בזה, שבודאי היה יצחק עולה כולו כליל, כי בן אדם הנתן נפשו לשחיטה והקטירה בלי שום ציפי שיתלם נפשו ע"ד אליהו' נפשי אשא, הרי נפשו כולו כליל לה' יתברך, ולא דמי לקרבן בהמה שצריך הפשט וניתוח וכליל לאישים ואז תעלה נפש בהמה לריח ניחוח, אבל לא כן נפש האדם בחיים חיות נדבק בה"ת על ידי מחשבתו ובתנאי שיהי' מסירת נפש ממש, ואם כן היינו והעלהו לי לעולה והרי העלהו והיה עולה. ואף על פי שזה דבר פשוט לכל מבין ומשכיל, מכל מקום העלים הקב"ה מחשבו זה מאברהם ויצחק אעפ"י שהיו חכמים גדולים מ"מ כתיב [משלי ב' ז'] יצפון לישרים תושי', כי לולא שהעלים מהם סברא זו לא הי' מסירת נפש שלימה כי ידע שלא ימות, על כן לא הבינו תוכן הדבר עד אחר מעשה. ועי"ש עוד שהאר"ך בענין נעשה ונשמע ומודע רבה לאורייתא.

ומסיים שם החת"ם: ברא סלקינן יצחק מסר נפשו על דברי חכמים במה שהוא חוץ לשכל ולא הררר אחרי חכמים, משו"ה ועקידת יצחק תזכור להשומעים לתורה שבעל פה ואינם מהרהרים אחר דברי חכמים ותקנותיהם וגזירותיהם, אבל מי שאינו בכלל זה אין לו חלק בתפלה זו. עכ"ל.

(בראשית טו יג) **כי גר יהיה זרעך**, ועשו לא נשתעבד בגלות, רק אנחנו, אם כן מוכח דרך אנו חשובים זרע אברהם ולא עשו, וזה שאנחנו אומרים **זכור והבט לברית בין הבתרים**, דממנו מוכח דרך ישראל בכלל זרע אברהם, וממילא ותראה לפניך עקידת יחיד למען ישראל דייקא, ולא למען עשו, ודפח"ח ש"י.

(אותיות - אות ע - עקידת יצחק)

ויעקד את יצחק בנו (בראשית כב ט)

ב' דיוקים איך נעשה עקידת יצחק בפועל

כתב בקונטרס העלם דבר (נדפס בראש הספר אמרי יוסף⁵⁵ על התורה) להרה"ג מו"ה טעבל זעהמאנן מפרעמיסלא⁵⁶ וז"ל: **ברש"י** פרשת וירא בפסוק (בראשית כב ט) **[ויעקד את יצחק בנו]** כתב הידים והרגלים ביחד, עיין בלחם משנה [על הרמב"ם] (פרק א מהלכות תמידין ומוספין הלכה י) מה שהוכיח מדברי רש"י **שעקידת יצחק היה ידים ורגלים ביחד** ובמהלכת כבוד תורתו נעלם ממנו שמבואר בפירוש בשבת (נד א) שעקידת יצחק היה יד ורגל עיין שם, ובאמת כוונת רש"י גם כן יד ורגל יד ורגל ויש לעיין בזה, עכ"ל.

ועיין בש"ס מנחות (דף כז) בעי הש"ס אי על העצים דוקא או על בסמוך⁵⁷ עיין שם במנחת חינוך בקונטרס קומץ מנחה (בהשמטה למצוה קלב) הביא קושיא בשם הרה"ג מו"ה יעקב וויילער אבד"ק ביטש במדינת הגר, דהא כיון דחזינן דהש"ס יליף לענין קרבנות מעקידה וכו' וכו' אם כן אמאי לא יליף הש"ס גם הכא מקרא דעקידה דכתיב **וישם אותו על המזבח מומעל לעצים** הרי דעל העצים דוקא, עיין שם מ"ש בזה.

(אותיות - חלק ג קונטרס אחרון - עקידת יצחק)

בענין הנ"ל

...כעת מצאתי בספר **נרם שלמה**⁵⁸ (או"ח סימן תקצא) שכתב וז"ל: בספר מחצית השקל האריך לומר לזרעו תזכור כי נסיון של אברהם היה גדול מנסיון של יצחק, דצער יצחק לא היה אלא לפי שעה ובאברהם היה צער מתמיד, וכבר קדמוהו בכל זה בשאלות ותשובות מהר"י מטראני⁵⁹ ונפלאות בעיני שהעלימו עין ממדרש רבה במקומו וז"ל על פסוק (בראשית כב יב) **ולא חשכת את בנך את יחידך ממנו, שלא תאמר כל חטאים שחזו לגוף אינם חללים אלא מעלה אני עליך כאלו אמרתי שתקריב עצמך ולא עכבת ע"כ**, וזה הפך דבריהם עכ"ל.

55. בראש ספר אמרי יוסף על התורה להג"ר יוסף משה טייכנער זצ"ל ראב"ד פרעמיסלא.

56. רבי טעבלי זעהמאנן זצ"ל היה אח"כ אב"ד דוקלא מח"ס מנחת סולת המפורסם בשם רבי טעבלי דוקלער.

57. בעי רבי יצחק נפחא אברין שסידרן בצידו המערכה מהו אליבא דמ"ד על מוש לא תיבעי לך דעל העצים כתיב, כי תיבעי לך אליבא דמ"ד על בסמוך מאי ה"נ על בסמוך או דלמא על העצים דומיא דעל המזבח מה התם על מוש אף ה"נ על מוש תיקו.

58. מחברו הג"ר שלמה האס אב"ד דרענוניץ, נדפס פרעשבורג תר"ח, חיבר גם על חלק יו"ד בהסכמת החת"ס והג"ר נחום טרעביטש מניקלשבורג בעל ספר הקובץ על הרמב"ם ושלום ירושלים על ירושלמי, ורבו הגאון בעל שערי תורה, והיה דיין בהעלישו, ואח"כ אב"ד דרענוניץ.

59. רבי יוסף מטראני זצ"ל, מגדולי חכמי צרפת, נודע שמו כמהרימ"ט, בנו של המב"ט, מתלמידיו הרב כנסת הגדולה ועוד הרבה מגדולי ספרד. נלב"ע בשנת שצ"ט בקושטא, וע"פ בקשתו הועבר לצפת ונטמן סמוך להאלשיך הק'.

ואזכיר פה מה שכתב בספר יד יוסף⁶⁰ על מאמר חז"ל במסכת יומא, עשן של מערכה אפילו כל הרוחות שבעולם ר"ל רוח שטות רוח זנות רוח חמדה רוח טומאה כל הרוחות האלו אין בהם יכולת לבטל מישראל זכות עשן מערכה זו, ודפח"ח.

(אותיות - חלק ג - קונטרס לקט שכחה - עקידת יצחק)

קריאת התורה

כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם (קריאה לראש השנה)

השכינה למעלה מראשותיו של חולה ושומע תפלתו

[בגמרא ראש השנה (טז ב)] ואמר ר' יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר **כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם** (בראשית כא, יז).

בספר תורה תמימה⁶¹ פרשת וירא כתב: ועל דרך הפשט יש לומר על פי מה שכתוב בנדרים (מא) מנין שהשכינה שרויה מראשותיו של חולה, שנאמר (תהלים מא ד) ה' יסעדנו על ערש דוי. והנה כמבואר כאן היה ישמעאל חולה.

ולפי זה יש לומר דהלשון באשר הוא שם מוסב על הקדוש ברוך הוא, כלומר באשר הוא שם מראשותיו של חולה, עכ"ל.

והנה גם אני אמרתי כן ב"ה טרם ראיתי בספר תורה תמימה, אך אחר כך מצאתי שכבר הוא כתוב הדר בספר תפארת יהונתן על התורה מהגאון ר"י מפראג [רבי יהונתן אייבשיץ] זצ"ל יעויין שם.

(אגדות הש"ס - דף טז - וא"ר יצחק)

כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהי לכם (במדבר כט, א)

על ישראל מוטל להתפלל שיהיה השם והכסא שלם, ואז יהיה תרועה של שמחה לטובת האדון

ובדרוש לראש השנה שנת תרנ"ג לפ"ק אמרתי לפרש בזה הפסוק ובחדש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם, פירוש כי העבד כל מגמתו לטובת עצמו ולא לטובת האדון, אמנם על ישראל מוטל להתפלל שיהיה השם שלם והכסא שלם ויתגדל ויתקדש שמיא רבא ויהיה היום תרועה, תרועה של שמחה כמו שהיה בימים הראשונים, ולא רק זכרון תרועה, וזה שכתוב כל מלאכת "עבודה" לא תעשו, מלאכה שדרך העבד לעשות לטובת עצמו, כי אם תתפללו להשם ית' שיום תרועה יהיה לכם ויהיה מלכות שמים שלימה ויריעו כל ישראל תרועה של שמחה, והבן.

(אות ל - ליקוטי אגדה - אלא למה מריעין)

60. להג"ר יוסף צרפתי זצ"ל מאנדאריאנפול, אמסטרדם ת"ס. מהדורא א, ויניציאה שע"ו (בדרוש ליום ראשון של ר"ה פ' וילך).

61. להג"ר ברוך הלוי עפשטיין ז"ל מפינסק בן הגאון בעל ערוך השלחן זצ"ל. נלב"ע תש"ב.

כוונת התפלה

גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלא (ישעיה א, טו)

גם כי תרבו תפלה אינני שומע, יען שעיקר כוונתכם על מעות

נל"ד דכבר האריכו בספרים הקדושים בגנות אותן המתפללים תמיד על צורכי הגוף שיהיה להם רכוש גדול וכסף וזהב ירבה להם.

[ושמעתי מהרב הגאון ר' יהושע הורוויץ שליט"א אבדק"ק דזיקוב בשם אבי זקינו הקדוש ר' נפתלי מראפשיץ זי"ע שאמר בדרך צחות בתפלת ובכן תן פחד, דהנה תיבת פחד הוא בגימטריא געלט והיא מעות בלשון אשכנז, ואם היו מכוונין געלט רק בתיבת פחד היה טוב, אבל באמת העולם מכוונין געלט בכל התפלה, ובכן געלט, תן געלט, פחד געלט - וכדאי בזיון.]

והנה דמים היינו מעות כדאיתא בכמה דוכתי במשנה ובגמרא, וזה שכתוב גם כי תרבו תפלה אינני שומע, יען שעיקר כוונתכם רק ידיכם דמים מלא, וכל התפלה סובבת רק על זה לכן לא לרצון יחשב ודו"ק⁶².

(תנ"ך - ישעיה א טו)

המבקשים רק על ענייני גופם בימים הנוראים לא יהיה להם תקומה

[וכן הביא רבינו לפרש בפסוק] אך אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא (שמות כא, כא)

כתב החיד"א ז"ל דרך מוסר, שרומז על אותם המתפללים בראש השנה ויום הכיפורים, ומבקשים רק על ענייני גופם שיתן להם השם יתברך כסף וזהב הרבה מאוד.

וזה שכתוב אם בכל השנה לא יעסוק בתורה ובמצוות אך אם יום (יום הכיפורים) או יומיים (ב' ימים) דראש השנה) יעמוד חי לפני ה' בתפלה ובתחנונים, לא יקום - לא יהיה לו תקומה על ידי זה, כי כספו הוא - שמניע אותו ומעוררו לכך, וכל מגמת פניו רק שיהיה לו כסף רב וצורכי נשמתו - ואחריתו בל יזכר.

(תנ"ך - פרשת משפטים - אך)

וזה גם הסיבה על עיכוב הגאולה, כי רוב הציבור מבקשים רק על המחיה ועל הכלכלה

[וכן פירש רבינו לענין תפלות ימים נוראים בפסוק] מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (שמואל א ג, כז), וז"ל:

62. מאידך גיסא ידועים דברי הרה"ק ר' מאיר מפרימישלאן זצ"ל על הפסוק צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה (תהלים קיט קמ) - כי התורה "צרופה" היא בממון עבור קיום מצוות מעשיות אשר עולים הרבה ממון, ועל כן "עבדך אהבה".

שמעתי בשם אחד קדוש מדבר בדרוש ליום ב' דראש השנה קודם התקיעות מוסר נפלא בזה הדנה ישראל מבקשים בימים הקדושים על הגאולה, אמנם רוב עמא דארעא מבקשים רק על המחיה ועל הכלכלה וכמו שכתוב בתיקוני זוהר⁶³ צווחין ככלבי הב לן חיי הב לן מזוני, ועל כן בעונותינו הרבים רחקה שנת גאולי ועדיין בן ישי לא בא, וזה שכתוב מדוע לא בא בן ישי, הלא גם תמול גם היום אנו עומדים ומרכים בתפלה ובתחנונים, לזה אמר, אל הלחם, יען כל תפלתנו סובבת רק על הלחם דהיינו הצלחת עולם הזה ופרנסה טובה, ודפח"ח⁶⁴.

(תנ"ך - שמואל א - ג כז)

כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו כו' כשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים (ברכות כב, ב)

אף שאתם קרובים לה', הלא המלאכים יאמרו שירה אחריכם, ואם כן הזהירו שגם תפלתכם תעשה רושם

ההרגש מבואר, מאי קאמר דעו לפני מי, אפילו קטן כבר שבע גם כן יודע למי מברכין, (וכעובדא לקמן באבי רובא), ויותר היה נאות לומר דעו היאך אתם מתפללים.

וביאר בספר כנפי נשרים⁶⁵ על התורה (פרשת צו) על פי מה שאמרו חז"ל (חולין צא ב) כי המלאכים במשמורתם אין להם לומר שירה עד שיאמרו ישראל מתחילה שירה למטה שנאמר ברוך יחד כוכבי בוקר (אלו ישראל שדומים לכוכבים שנא' ומצדיקי הרבים ככוכבים) והדר ויריעו כל בני אלהים⁶⁶.

ועתה נבין הענין על פי משל. פעם אחת באו בני משוררים בעיר אחת על השבת להתפלל. אחד היה רך בשנים, אבל היה שאר בשרו של ראש הקהל, והשני היה משורר מפורסם וקן ופרקו נאה. והנה ראש הקהל גזר הפסק הגם כי המשורר הראשון הוא רך בשנים ואין לו נעימות הקול כמשורר השני, אבל להיות הוא קרובו ושאר בשרו, הוא קודם אל המשורר השני המפורסם.

ולהיות המשורר השני המפורסם עשה צעקה גדולה מדוע יגרע זכותו בשביל שאינו קרובו, והוא חשוב כמעלה יותר מהמשורר הראשון, חזר הדין וראש הקהל עשה פשר דבר, כי תפלת שחרית יתפלל הרך בשנים, ויתר התפלה עם תפלת המוסף יתפלל המשורר הזקן, אבל קרא להמשורר קרובו ודבר אליו באוזנו: דע בני, כי בודאי המשורר השני הוא יותר במעלת המוזיקא כפלי כפלים יותר ממך, רק כל הזכות הגיע לך להיותך קרובי. אבל גם אתה ראה בזריות להנעים קולך, כי אלו אתה היית לבדך משורר ואין אחריךך שום איש לשורר, כפי שהיית מנעים קולך היה טוב לאוזנו, אבל תיכף

63. תיקון זוהר (תיקונא שתינתא דף כ"ב) אלא כלה צווחין בצלותין ביומא דכפורי ככלבים הב הב לנא מזונא וסליחה וכפרה וחיי.

64. ועיין גם מה שהבאנו בפניני ילקוט ג' - פניני התורה בפ' וזאת הברכה בפסוק וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש (דברים לג, כח)

65. לרבי אברהם ליכטשטיין זצ"ל אב"ד פראשניץ ור"מ ומו"צ בק"ק לאסק שהיה נכד אחי רבי ר' זושא ורבי ר' אלימלך מליז'ענסק ז"ע

66. שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה וכו' ואין מה"ש אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה שנאמר ברוך יחד כוכבי בוקר והדר ויריעו כל בני אלהים

אחר תפילת שחרית יעמוד הזקן עם המשוררים וינעימו בקול, ראה גם ראה כי גם לך יהיה איזה דבר שיעשה רושם באזני השומעים. אנחנו עם ה' קרובים אל המלך, וניתנה לישראל משפט הקדימה של השירה, אבל הזהרו כי אחריכם באים במלאכים

ככה אנחנו עם ה' קרובים אל המלך, כנאמר (תהלים קמח י) **ישראל עם קרובו**, ואנחנו מאוחרים בבריאה לבריאת המלאכים, והמלאכים בשירתם בקדושה בטהרה וביראה כפלי כפלים לאלפים מאנשי ארץ בארץ. אולם להיות ישראל עם קרובו של הקב"ה, ניתנה לישראל משפט הקדימה של השירה, ואחר כך להמלאכים.

על זה בא התנא האלקי להלחיב נפש תלמידיו, **וכשאתם מתפללים**, אף שאתם מוקדמים לשירת המלאכים, עם כל זה **דעו לפני מי אתם מתפללים**, ר"ל הבינו וראו מי הוא שמתפלל תיכף אחריכם, הלא המלאכים יעמדו אחריכם לומר שירה, ואם כן ראוי לכם שתפלתכם תעשה רושם באופן שאם יבאו המלאכים אחריכם, ובשירתם בקדושה ובטהרה, ואם חלילה איזה שמץ פיגול ימצא בתפלתכם, הלא תבושו ותכלמו חלילה בשער עלית התפלות, ע"כ דפח"ח. (אגודת הש"ס - מסכת ברכות - דף כב ב)

תפלה בצבור

ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם (במדבר כט, א)

התפלה בצבור ביום מועד הוא מצוה דאורייתא

במחבר אורח חיים (סימן תקצה סעיף א) **מי שאינו בקי כו' ולפניו שתי עיירות באחת בקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף ובאחת בקיאים בתפלת מוסף ולא בתקיעות, הולך למקום שבקיאים בתקיעות אפילו של מוסף ודאי** [שבקיאים] **ושל תקיעות ספק, בספר זכרון יהודה (דף ס"ג) הביא קושיא בשם הרה"ג מהו יהודא א"ש**⁶⁷ **וצ"ל, לפי מה שכתב הרמב"ן על התורה פרשת אמור דמה שאמרה תורה מקראי קודש היינו שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה וכו', יעויין שם.**

ולפי זה גם **התפלה בצבור ביום מועד הוא מצוה דאורייתא**, ואם כן למה יוקדמו התקיעות להברכות כיון דשניהם הן מן התורה, ועיין שם מה שכתב בזה אחיו הגאון מהו' **מנחם א"ש זצ"ל**.

ולפענ"ד יש לומר בפשוט, דהא [כאן] מיירי דבעיר אחת בקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף כמו שכתב המחבר, **משמע דבתפלת שחרית כולם בקיאים**. אם כן שפיר פסקינו דילך למקום שבקיאים בתקיעות, כי המצוה דאורייתא של מקרא קודש להקבץ בבית אלקים לקדש היום, גם **בתפלת**

67. אב"ד סאבראנץ בנו של הגאון מהר"ם א"ש זצ"ל. נלבי"ע תרכ"ב.

שחרית יוצאים, אבל אם ילך למקום שבקיימים גם בתפלת מוסף הלא יתבטל ממצות עשה דאורייתא של התקיעות, והוא פשוט ונכון.
(שו"ע - או"ח סימן תקצ"ה - סעיף א)

תפלות ראש השנה

כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב (תהלים פא, ה)

אמאי נדונים בר"ה על מזונות יותר משאר עניינים

בגמרא (ביצה טז א) מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני היא, דכתיב [בראשית מז, כב] ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה, מר זוטרא אמר מהבא (משלי ל ח) [הטריפני לחם חקי].

הקשה מהרש"א למאן דאמר (ראש השנה טז א) הכל נידון בראש השנה וגור דינו ביום הכפורים⁶⁸, אמאי נקט בהאי קרא חוק דמשמע טפי מזונות, דהא [גם] שאר דברים נדונים בראש השנה?

ונראה לי פירוש הפסוק תקעו בחודש שופר כמו שאמרו חז"ל במדרש (ויקרא רבה פרשה כט) חדשו מעשיכם, שפרו מעשיכם, והיינו שיעשו תשובה מאהבה, דזדונות נעשים בזכות, ועל ידי כן יהיו מעשיהם למפרע נאים ויפים.

אף כי באמת בכסה ליום חגנו - איזה חג שהחודש מתכסה בו ופירש רש"י שהלכנה מתכסה בו כדי שלא יוכל השטן להביא ב' עדים להעיד על רוע מעשיהם של ישראל שהלכנה מכוסה, ואין כאן אלא עד אחד דהיינו החמה, והתורה אמרה (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש וגו' [על פי שנים עדים יקום דבר]. אם כן אין עדות וראיה ברורה על החטאים⁶⁹ עיי"ש, מכל מקום אנו צריכים לחדש מעשינו ולשפר מעשינו כנ"ל, יען כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב, ואנו באים להוציא מהקדוש ברוך הוא מזונות ופרנסה לכל השנה - אם כן המוציא מחבירו עליו הראיה, וכאשר נשוב אל ה' בתשובה מאהבה אז יחפכו זדונות לזכויות ואז יכולת בידינו להביא ראיה כי ראויים אנו לכך שיתן לנו ה' שפע ברכה ופרנסה וכל טוב, וא"ש ודו"ק, ומיושב קושיית המהרש"א ז"ל.⁷⁰

68. זו"ל הגמ': הכל נידונים בראש השנה, וגור דין שלהם נחתם ביום הכפורים - דברי רבי מאיר וכו'.

69. אינו ברש"י אלא כן איתא במחזור ויטרי (סי' שלח) שהביא מדרש שהקב"ה קבע את יום הדין בראש חודש שהלכנה מתכסה בו, כדי לזכותם בדיון: "כתיב (ירמיהו ג, כב): אֶרְפָּה מְשֻׁבְּתֵיכֶם וגו'. הקב"ה מרפא משובות כל ישראל, שלכך תיקן להם ראש השנה בראש חדש. שכשהשטן מקטרג את ישראל ואומר: ישראל חטאו, והקב"ה אומר לו: לך והבא עדים, והוא אומר: את מי אביא, אם לבנה ושמש, איני יכול למצוא אלא שמש, שהלכנה מתכסה. ועל השמש שהוא עד אחד איני מקיים, כי על פי שנים עדים יקום דבר.

70. העיר לי ידידנו בעל בנין שלום שליט"א ז"ל: בספר כל בו הביא דברי המדרש [בבבא קמא ח"ג ע"ה]. ובמחזור ויטרי סי' שלח] והובא ג"כ ביפה תואר פ' אמור, שבראש השנה השטן עומד ומקטרג על ישראל שחטאו, והשי"ת אומר לך והבא עדים, והוא הולך ומביא החמה, והקב"ה משיבו (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, לך והבא עוד אחד, והוא הולך להביא הלכנה, ואינו מוצא שהיא מתכסה בו ע"כ.

ולכאורה יש לתמוה על זה דא"כ נמצא דאפילו בלי תשובה אי אפשר לדונם מחמת החסרון של שני עדים?

וכתב בספרה "דרושי הצלח" (דרוש א ליום א דסליחות) על זה תירוצ חרף ע"פ מה שמבואר קידושין (סו ע"ב) דהיכא דפסולו בגופו כגון בעל מום ומקוה שנמדד ונמצא חסר, יחיד נאמן, וע"כ גם עד אחד נאמן לפסול כהן לעבודה בטענה שיש בו מום, ואין צריך לזה שני עדים מפני שיכול העד אחד

עוד נראה לי בזה והוא העיקר, על פי מה שאמרו חז"ל (פסחים ק"ח א) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף.

נמצא דמזונותיו של אדם הם בדרך נס למעלה מן הטבע כמו קריעת ים סוף, ואם כן ודאי שלא די בזה שאין להשטן עדות וראיה על החטאים כי לזה צריך שיהיה לו זכות גדול מאוד.

ועל כן אמר הכתוב, תקעו בחודש שופר דהיינו חדשו מעשיכם, שפרו מעשיכם למפרע על ידי תשובה מאהבה דמהפך זדונות לזכויות, אף אמנם כי בכסה ליום חגנו, חג שהלבנה מתכסה בו ואין להשטן עדות וראיה על החטאים, אבל בזה להודא לא סגי, כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב, בו ביום הקדוש ברוך הוא יושב וקוצב מזונותיו של אדם, וזה קשה כקריעת ים סוף וצריך נס ושידוד הטבע, אם כן ודאי צריך לזה זכות גדול מאוד ועדות וראיה שזכויותיו מרובים, וזה אי אפשר כי אם על ידי תשובה מאהבה דמהפך זדונות לזכויות כנ"ל. (ואתי שפיר דנקט קרא טפי מזונות משאר דברים, ומיושב קושיית המהרש"א ז"ל ודו"ק).

(אגדות הש"ס - ביצה בדף טז א - כי חק)

שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם (תפלת לדוד מזמור)

נמשלו ישראל לזית שחוזרין למוטב ע"י יסורין כזית שנותן שמנו ע"י כתיבת

איתא במנחות (דף כג ב) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך (ירמיה א טז), אמר ר' יוחנן למה נמשלו

לזית לכהן שלח ואחיו לך, ופירש"י ז"ל אם אינך בעל מום הפשט בגדיך ונראה, [דהיינו דאין אנו צריכין להעניד, רק לבידור, והוא אמר תא ואחיו ואברך לך שאתה בעל מום, שאנו מוכחים הדבר לעינינו בהדיא, והוא רק מגלה לנו שכן הוא המציאות] וידוע מה שכתב הגה"ק רבי חיים וויטאל זצ"ל בתחלת ספר שערי קדושה שהקב"ה נתן לנו תרי"ג מצוות כדי לזכר את גוף האדם כי רמ"ח מצוות עשה הם כדי לזכר רמ"ח אברים ושם"ל לא תעשה הם כדי לזכר שם"ה גידיו, ואם עובר על אחת ממצוות עשה או נפגם אותו אבר שהוא כנגד אותה מצוה, ואם עובר על איה לא תעשה או נפגם אותו הגיד שהוא כנגד אותו לאו, נמצא לפ"ז שאם לא עשה האדם עדיין תשובה על עוונותיו, אז גם עד אחד נאמן להעיד לפני הקב"ה שחטא, שהרי המוקטרג יכול לומר בא ואראה לך שיש לך מום באברים וגידיו שלך, וא"כ אע"פ שהשטן אינו יכול להביא רק עד אחד שהוא השמש, שיש להאדם הזה מום, נאמן הוא כי הוא דבר שאפשר לברר בגלוי, ולכן הזה הקב"ה לתקוע בשופר כדי שיתעוררו ישראל לעשות תשובה שלימה על עוונותם, ואף שעדיין לא נגמרה הכפרה כי לא עשו עדיין תשובת המשקל מ"מ הקב"ה מעביר העוונות שלא יזכר פסולו בגופו, וממילא צריך השטן להביא שני עדים להעיד על ישראל, ולא יצא מפני שהלבנה מוכסה.

ובזה מפרש הפסוק (דברים כג יא) כי יהי בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה. דהנה כלל גדול הוא כי כל אשר בו מום לא יקרב להקריב את קרבן ה', נמצא שאם יש לאדם פגם ברמ"ח אבריו או בשם"ה גידיו הוא נדחה חוץ למחנה של הקב"ה, והוא פירוש הפסוק כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, שיעבור ח"ו על אחת ממצוות ה', ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה שנדחה מחוץ למחנה הקדושה, והיה לפנות ערב בסוף השנה לפני ראש השנה ירחץ במים שיבכה בדמעות שליש וישוב על עוונותיו כדי שלא יהיו מומיו ניכרים, ואז וכבוא השמש כשיבוא השמש בראש השנה להעיד יחידיו על עוונות ישראל, יבוא אל תוך המחנה ויכל האדם להיות בתוך מחנה הקדושה כי ע"י התשובה לא יהיו מומיו ניכרים וממילא לא יהיה השמש נאמן להעיד יחיד, עכדה"ק [של הצ"ח].

וכתב עוד בספר ילקוט הגרשוני (כללים אות ר' ראש השנה) הביא דברי הצ"ח וציין לעיין בספר כנפי נשרים (להגר"א אבד"ק פראשניץ זצ"ל) על הפסוק (תנ"ל) כי יהי בך איש כו' ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה, וז"ל שם: ההרגש במבואר כפל הענין במלות שונות, ואולי לעשה ולא תעשה. אולם חכמי האמת גילו ענין נפלא, כי כל איש הישראלי רשום בדיוקנא עילאה ושם קדוש 'אל' חקוק עליהם על שם וחסד אל כל היום, וכבר נש מטי אורחא ויחייב עד דרך לא טוב, אז נתהפך זה השם הקדוש, ונעשה משם 'אל' טומאה וקליפה "לא", וזה הנאמר התהפך כחומר חותם. ומי איכא מיד דלא רמזיא באורייתא, וכאן רמזו לא הסוד כי יהיה וגו' לא טהור, כשיעבור ממנו דרך טהרה, והיה נאחו בסבך הטומאה, אז ויצא אל מחוץ למחנה, השם "אל" יצא חוץ למחנה, לא יבא אל תוך המחנה, ותחת השם הקדוש היוצא ממנו, נתקרב אליו הקליפה "לא" אל המחנה, עיי"ש עוד.

ישראל לזית לומר לך מה זית אינו מוציא שמנו אלא על ידי כתית אף ישראל אין חוזרין למוטב ע"י יסורין, עכ"ל הגמרא.

ובמקהלים אמרתי בזה פירוש ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית וך כתית למאור להעלות נר תמיד ופירוש רש"י, מדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה, ע"ש.

ואמרתי על פי מה שכתב המגיד מהרי"א לאנדא מוויילנא בפירושו לתהלים⁷¹ (סימן כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם וגו' מי זה מלך הכבוד ה' עוזו וגבור וגו' שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם וגו' ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה.

להבין שינוי הלשונות, דמיון למלך אדיר שהלך לטייל ברחובות עיר, ראה ארמון מפואר ויתאוה לראותו, ויקרב אל השער ושימר פתח החצר בראותו כי המלך חפץ לבוא שערו, מיהר לפתוח השער וישם מקום פנוי לצעדי המלך והראה לו כל בתי משוש אשר בהארמון, וייטב בעיני המלך ויתן לו משאת כיד המלך בהיותו מלך הכבוד. וילך לדרכו משם והלאה, וירא עוד בית בנוי לתלפיות ויתאוה לראותו, ויקרב אל פתח הבית והדלת נעולה ובעל הבית יושב בפנים ורואה מאשנבו [חלונ] כי המלך דופק על פתחו, ויעש עצמו כפתן חרש ולא הלך לפתוח הדלת, ויחר אף המלך ויצו לגבוריו העוטרם מסביב לו לשבור הדלת ולשלול כל יפעת הבית אשר בתוכו ולהכות כותלי הבית לרסיסים.

כענין הזה אומר המשורר בצוותו להשערים שיתנו מקום לכנוס השראת שכינתו ית', מבאר שני האופנים המבוארים, שאו שערים ראשיכם לקראת באו ית', ואם לא תשאו ראשיכם שיבא, יהיה מההכרח, והנשאו פתחי עולם הפתחים ינשאו בעל כרחם, ויבא מלך הכבוד כי הוא יבא אף אם לא תשאו מרצונכם, רק ההבדל יהיה כאשר תנשאו בעל כרחכם שהוא ענין הנעשה מתכונת הגבורה, אז כבואו ותתבוננו מי זה מלך הכבוד, תכירו אותו וכבודו מצד הגבורה אשר ה' עוזו וגבור והוא ה' גבור מלחמה, לכן מוטב שתעשו באופן השני, שאו אתם מעצמיכם פתחי עולם מרצון הטוב, אז ויבא מלך הכבוד בתכונה אחרת, כי אז תכירו מי הוא זה מלך הכבוד המתנהג ברחמים הוא ה' צבאות, דתואר צבאות מורה על השפעת טובו לצבאותיו כמבואר בזהר הק'⁷², בתכונה כזאת תכירו מלך הכבוד סלה שהוא מטיב לכל צבאותיו, ונותן להם מתנות כיד המלך, עיין שם דפח"ח ש"י.

והנה נמשלו ישראל לזית לומר שחוזרין למוטב על ידי יסורין כמו הזית שנותן שמנו על ידי כתיתה, אמנם מוטב שישאל יעשו מעצמם רצון השי"ת מרצון הטוב ולא יצטרכו ליסורים, כי אם יאירו מעצמם באור תורה ונר מצוה.

וזה שכתוב ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית וך, שיקחו לעצמם ויקנו סגולת השמן זית

71. משל ומליצה, ווארשא תרכ"ו

72. ראה שערי אורה להר"י גיקטיליא שער ג' ד'.

זך כדאיתא במדרש שיר השירים בפסוק (שיר השירים א ג) שמן תורם שמך, שישראל נמשלו לשמן, מה השמן מביא אורה לעולם כך ישראל יביא אורה לעולם שנאמר והלכו גוים לאורך, כי אם לא יעשו כן מעצמם מרצון טוב, אזי כתיב למאור, ויכתתו על ידי יסורין, ויאירו בעל כרחם, ולכן העצה היעוצה שלא ימתינו על זה, כי אם ישתדלו להעלות נר תמיד, להדליק נר נשמתם עד שתהא השלהבת עולה מאליה מעצמה בלי כתיבתה ובלי יסורין והבן.

(בענין קבלת היסורין באהבה נדפס חיבור מיוחד ומפורסם בישראל, ה"ה ספר משפט צדק על תהלים, על כן אין צריך לי להאריך בענין הנ"ל, ומי שרוצה למצוא לנפשו נחת יעיין בספר הנ"ל ויתן מעדנים לנפשו).

(אותיות - חלק ב - אות י - יסורין)

כי עמך הסליחה למען תורא (תהלים קל, ד)

אם הקב"ה אינו סולח לנו על העוונות א"כ התפילין שלו פסולים, ולא יראו הגויים ממנו

עיין ילקוט אליעזר פירושים שונים בזה. ושמעתי בשם צדיק אחד דתפילין של הקדוש ב"ה כתוב בהו (דברי הימים א' יז כא) מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ⁷³ (ברכות ו א), ואם ישראל חוטאים והקדוש ב"ה אינו סולח להם אם כן תפילין שלו פסולים ח"ו.

והנה כתיב (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ודרשו חז"ל (ברכות ו א) אלו תפילין שבראש, הרי דתפילין גורמים שייראו ממנו, אם הקדוש ב"ה לא יסלח והתפילין שלו פסולים ח"ו אם כן לא ייראו ממנו, וזה ש כתוב כי עמך הסליחה למען תִּתְּנָה ודו"ק.
(תנ"ך - תהלים - קל ד)

הודאי שמו כן תהלתו (תפלת וכל מאמינים)

התהלה שאנו מושבחים להשי"ת צריכה להיות מתוך אמונה שלימה

... וכדברים האלה ראיתי בספר אחד על הפיוט הודאי שמו כן תהלתו, כלומר כשם ששמו יתברך הוא ודאי, כן צריך להיות תהלתו שאנו מהללים לפניו יתברך בדרך ודאי, ולא שנהיה מסופק ותלוי ועומד במחשבתנו ח"ו באמונת מציאותו, יכלתו והשגחתו על כל פרט ופרט.

עיי' מה שהבאנו בפניני התורה מה שכתב רבינו בענין זה בפסוק והיה לך לאות על ידך בפרשת בא.

(אגדות הש"ס - ברכות - כד א)

73. א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל (דברי הימים א' יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח קוב"ה בשבחיהו דישאלא אין דכתיב (דברים כו, יז) את ה' האמרת היום (וכתיב) וזה האמירך היום אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.

לדוד ה' אורי וישעי (תהלים כ"ז)

ביאור המדרש אורי בים וישעי ביום הכפורים בדרך פלפול

[יבמות] (ק"ט א) תני בר קפרא לעולם ידבק אדם בג' דברים ויתרחק מן ג' דברים, ידבק בג' דברים בחליצה ובהבאת שלום ובהפרת נדרים, בחליצה כאבא שאול כו' הכונס יבמתו לשם נוי לשם אישות לשם דבר אחר כאילו פוגע בערוה וקרוב בעיני להיות הולד ממזר - מכאן הביאו התוספות והרא"ש (יבמות ט"ל ע"ב) ראייה דהלכה כאבא שאול דמצות חליצה קודמת לייבום יעו"ש.

וראיתי בזה בספר תורת משה ממרן חתם סופר ז"ל סוף פרשת בחוקותי שכתב בזה"ל: איתא במדרש (מדרש תהלים כז) לדוד ה' אורי וישעי, אורי בים וישעי ביום הכפורים. שמעתי בשם הגאון מהו' הירץ שייארז צ"ל לפרש, דאיתא בגמרא (יבמות ע"ו ע"ב) על שאילת שאול דוד בן מי זה העלם, היינו ששאל אם הוא ראוי למלוכה, ואמר דואג עד שאתה שואל אם הוא ראוי למלוכה שאל אם ראוי לבוא בקהל דהוא בא מרות המואביה עד שאמר יתרא הישראלי מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית וכו', והקשה המהרש"א תיפוק ליה [דמותרת] דבועז לקח רות, ובועז הוא אבצן שהיה שופט ונביא. ותירץ דמזה אין ראייה דרמב"ן כתב בחומש דמצות ייבום על פי סוד הוא בכל הקרובים, ויש לומר דמצות ייבום דחה הלא תעשה דלא יבא עמוני ומואבי, מיהו זה שייך אי לא אמרינן כאבא שאול, אבל לאבא שאול דסבר מצות חליצה קודמת לייבום, לא שייך דיבום ידחה דהא חליצה קודמת, אם כן אפשר לקיים שניהם בחליצה, ולא דחי לא תעשה.

ולכאורה יש להוכיח כאבא שאול, דאמרינן בגמרא (סוטה ז ב) מפני מה זכה יהודה למלוכה מפני שאמר צדקה ממני⁷⁴, ופריך די שיכפר על מעשה הביאה של תמר, אלא משום שקפץ לים תחילה לכך נאמר (תהלים קיד) בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו.

מיהו לפי תירוצי מהרש"א דלעיל דיבום מצוה בכל הקרובים ודחה לא תעשה לא היה צריך כפרה על הביאה דהא ביאת מצוה היא. ועל כרחק מכאן ראייה לאבא שאול דחליצה קודמת, ולא שייך תירוצי מהרש"א, וממילא יש ראייה מבוועז ואבצן. ואם כן שפיר קאמר דוד אורי בים. שעל ידי זה זכה למלוכה שהוא אור פני מלך, על ידי שקפץ תחילה לים. ממילא על ידי זה הוא ישעי יען שמוכח על ידי זה שמוותר לבוא בקהל, ודפח"ח עכ"ל.

(ופלא שתפס דברי מהרש"א כפשטן דגם אחר מתן תורה יבום נוהג בקרובים כמו שכתב הרמב"ן פרשת וישב לענין יבום קודם מתן תורה, ואיך אפשר לומר כן לאחר שניתנה תורה).

(אגדות הש"ס - מסכת יבמות - דף קט א)

74. וברש"י שם: יהודה זכה למלוכה בתוספתא דברכות (פ"ד) ראוהו נטל חלק תחילה בארץ בעבר הירדן.

השיבנו ה' אליך ונשובה

כי יהי' בך איש אשר לא יהי' טהור מקרה לילה וכו' (דברים נג יא)

אם לא ישוב על השוגג, סופו שיעבור עבירה במזיד ויצא מחוץ למחנה הקדושה

כתב בספר דרושי הצל"ח לרבינו הגאון בעל נודע ביהודה זצ"ל (דרוש א') בפסוק כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבוא השמש יבא אל תוך המחנה, דהנה על ידי עבירה אדם נדחה ממחיצתו שבקדושה, כי על ידי העבירה פוגם בנשמתו ונעשה בעל מום, או עֶזְרָה - אם פגם בראות עיניים בהתבוננו ומסתכל בעריות, או פֶסֶח - אם רץ ברגלים חוטא ורגליו לרע ירוצו, וכן בכל אבר שחוטא נעשה מום בנשמתו, וכל אשר מום בו לא יקרב אל הקודש פנימה, והוא נדחה חוץ למחנה שכינה.

ועל זה אמר כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, אם לא ישוב על השוגג, סופו ויצא אל מחוץ למחנה שיעבור עבירה במזיד ויצא מחוץ למחנה הקדושה, ויהיה הרושם ניכר מום קבוע בנשמתו, וכל אשר מום בו לא יבא אל תוך המחנה קדושה, ואמר הכתוב והיה לפנות ערב, שאם כל השנה מקשה לכו, על כל פנים לפנות ערב של השנה, בשלהי דקייטא בסוף אלול שאימת יום הדין לפניו ראוי שישבו וירחץ במים, המה מי טהרה התשובה שנקראו מים טהורים, ועיקר הכל בדמעות שיתמרמר ויבכה על עונותיו מאוד, ויזלו דמעותיו כמים על חטאתו אשר חטא, וכבוא השמש יבא אל תוך המחנה, ביאור זה על פי המדרש שהביא הכלבו והובא גם כן ביפה תואר (פרשת אמור), שבראש השנה השטן עומד ומקטרג על ישראל שחטאו, והקדוש ברוך הוא אומר לך והביא עדים, והוא הולך ומביא החמה, והקדוש ברוך הוא משיבו (דברים יט טו) לא יקום עד אחד⁷⁵ באיש לכל עון ולכל חטאת, לך והבא עוד אחד, והוא הולך להביא הלבנה, ואינו מוצאה שהיא מתכסה בו, ואם כן עיקר סמיכה שלנו שאין השמש נאמן להעיד יחיד.

והנה במסכת קידושין (דף סו ב) גבי מקוה שנמדד ונמצא חסר וכו' מבואר דבעל מום דפסולו בגופו גם עד אחד נאמן לפוסלו, דמצי למימר שלח ואחוי לך⁷⁶ (עיי' שם ברש"י ותוספות), ואם כן אם האדם שב בתשובה, ואז אף שעדיין לא עשה כל תשובת המשקל, על כל פנים העביר ה' חטאתו ושוב אין פסולו בגופו ואין יחיד נאמן, אבל אם לא שב ועדיין עונותיו על עצמותיו ומום בו ופסולו בגופו אז היחיד נאמן, וכל זמן שמום בגופו כל אשר מום בו לא יקרב⁷⁷, ועומד חוץ למחנה שכינה, אבל אם בא אל תוך המחנה אם כן כבר עבר מומו, וזה שאמר הכתוב והיה לפנות ערב ירחץ במים קודם ראש השנה, ואז כבוא השמש דהיינו בראש השנה שהשמש בא יחיד להעיד יבא אל תוך המחנה ואין פסולו בגופו

75. ועיי' לעיל בהערה בפסוק כי חק לישראל היא משפט לאלקי יעקב מה שהבאנו אריכות בזה.

76. פירוש - אם אינך בעל מום - הפשט בגדף ונראה.

77. ע"פ ויקרא כא יח

ולא שייך לומר שלח ואחוי לך, ואז אין השמש נאמן ביחיד, אבל אם ח"ו עודנו בחוץ פסולו ביחיד, עכ"ד דפח"ח שפתים ישק.

וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כה, יא)

תשובת המשקל מועיל בסיגופים, וידוי וחרטה ובכי מועיל מצד מדת הרחמים

כתב עוד שם (בריש דרוש ב') שתשובה מועיל גם על פי מדת הדין, אמנם תשובת המשקל [היא] בסיגופים גדולים, אבל תשובת דברים וידוי וחרטה ובכי אינו מועיל רק מצד מדת הרחמים, [עכת"ד].

ויש לפרש בזה מקרא שכתוב למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא, ירצה למען שמך ה' המורה על רחמים, וסלחת לעוני בלי סיגופים, כי רב הוא, העון חמור מאד, ועל פי תשובת המשקל יהיה צריך סיגוף גדול כפי גודל החטא, וכש'ל כח הסבל לסבול, על כן וסלחתי לעוני ברחמים למען שמך ה', ומצד מדת הרחמים מועיל גם תשובת דברים וידוי וחרטה, כנלע"ד המלקט.

ובעל הרחמים נקראת (תפלת אל ארך אפים)

מדה זו שהקב"ה מקבל שבים הוא מצד מדת הרחמים או מדת הדין

כתב עוד שם (בדרוש ז') לבאר על פי זה ד' חלוקי כפרה שה' ר' ישמעאל דורש (יומא פו א) עבר על עשה ושם אינו זו משם עד שמוחלין לו, עבר על לא תעשה ושם תשובה תולה ויוהכ"פ מכפר, וטעמא בעי, מה חילוק בין עשה ללא תעשה, ולמה במצות עשה יכופר מיד בעת התשובה, ואינו זו משם עד שמוחלין לו, ומדוע לא תעשה יהיה תולה עד יום הכפורים, והלא עשה דוחה לא תעשה, וכבר הארכנו בדרושים אם עשה חמור מלא תעשה או להיפוך.

וכעת נראה לי טעם הדבר על פי שחקרתי אם מדה זו שהקדוש ברוך הוא מקבל שבים הוא מצד מדת הרחמים או היא גם מצד המשפט במדת הדין, ואמרתי לחלק בין הפרקים, שתשובת המשקל שהארכנו כל ספרי המוסר בדין משקל הנאת העבירה, אם עשה כן, תשובה זו היא גם מצד הדין, אבל תשובת הידוי והחרטה בלי סיגופים, לזה צריך מדת הרחמים.

והנה כל ענין משקל הסיגופים שהארכנו חכמי המוסר היא לפי ערך הנאה שנהנה מעבירה ככה יקבל סיגופים, וזה שייך בעבירה שעבר במעשה ונהנה מן המעשה כמו אוכל חלב וכדומה, אבל ישב ולא עשה מצות עשה, שעבר בשב ואל תעשה, אין כאן שום הנאה מעבירה, ואין כאן שום שייכות לתשובת המשקל, ודי לו הידוי והחרטה מצד הדין, ואם כן כיון שתשובה מועיל גם מצד הדין, לכן לא זו משם עד שמוחלין, אבל עבר על לא תעשה, אף שנתחרט והתודה מכל מקום מצד מדת הדין צריך סיגופים לתשובת המשקל, לכך תשובה תולה עד יום הכפורים שאז הוא "מקור הרחמים" ומקבל ה' גם תשובת הידוי והחרטה, ודפח"ח.

אפשר מלך יושב על כסא דין ... וישראל אומרים שירה (ראש השנה לר, ב) למה אין ישראל אומרים שירה, הלא עתה ראוי שישמחו בישועה ה' שיושב על כסא רחמים

כתב שם (בדרוש יב) פירוש הגמרא במסכת ראש השנה (לב ב) ובערכין (יא א) אמר ר' אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים, אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה.

ולכאורה יש לדקדק אומרו "אפשר" מלך יושב על כסא דין, והלא ודאי הוא יושב על כסא דין, וכך הוי ליה למימר אמר להם, מלך יושב [על כסא דין] כו'. ואומר אני שהמלאכים בראותם גודל חסד ה' שבשביל אהבת ישראל עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, כמו שאמרו במדרש בפסוק (תהלים מז ו) ה' בקול שופר שעל ידי השופר הקדוש ברוך הוא עומד מכסא דין וכו' הם שואלים למה אין ישראל אומרים שירה, הלא עתה ראוי שישמחו בישועה הגדולה הזאת וכבר נסתלק פחד ומורא ולמה הם עצבים, והקב"ה משיב, זה מדתן של ישראל קדושי עליון, שתמיד מוראי עליהם והמה תמיד מתיראים פן ח"ו יגרום החטא, ותמיד כל יום הדין הם אינם מאמינים בעצמם ואולי ישוב לשבת על כסא הדין, וזהו אפשר מלך יושב על כסא דין, לא שיושב באמת על כסא דין שכבר ישב על כסא רחמים, מכל מקום עדיין אפשרות הוא לישב על כסא דין ולפתוח ספרי חיים וספרי מתים, ואין יערב לבבנו לומר שירה.

[ועיין להלן במדור עשרת ימי תשובה בקטע אל מלך יושב על כסא רחמים מה שהביא רבינו עוד בשם הצ"ח (דרוש כב)].

ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהלים יג, ו)

ואני בחסדך בטחתי - רק יגל לבי בישועתך, מתי אשירה לה' - כאשר גמל עלי בזכותי

שמעתי בימי בחרותי לפרש הגמרא הנ"ל [אפשר מלך יושב וכו'] דידוע דמי שאינו ניצול בזכות עצמו רק בזכות אחרים אין ראוי לו לומר שירה וכמו שפירשו ז"ל הפסוק ואני בחסדך בטחתי, רק יגל לבי בישועתך, אמנם אשירה לה' כאשר גמל עלי בזכותי כנודע, וכן כתב בתפארת יונתן דמשה אמר אשירה לה' כי גאה גאה, ומרים אמרה שירו לה' משום דבזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים (סוטה יא, ב), על כן הנשים יצאו בזכות עצמן, לכך ראוי להם לשיר מה שאין כן ישראל. ולכך אמר משה אשירה רק בלשון יחיד כי הוא לבדו בזכות עצמו נגאל.

והנה אמרו חז"ל במדרש - נמשלו ישראל לגפן מה הגפן חי ונשענת על עצים מתים, כך ישראל נשענים על המתים כמו שנאמר וזכור לעבדיך לאברהם וליצחק וגו'. וכתב בספר דברי מנחם⁷⁸ דזה שאמר התנא

78. להרה"ק רבי מנחם מנדל מרימנוב זצ"ל.

בפרקי אבות (אבות ד כב) הילודים למות, והמתים, הם פועלים, להחיות, ר"ל להצילם ממות לחיים, ודו"ק.

וזה שאמר הקדוש ברוך הוא בתשובתו למלאכי השרת, (ראש השנה ד ז) **אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו**, שמוכרח לפתוח ספרי זכויות של המתים דהיינו האבות כדי לזכות את בניהם, וישראל אומרים שירה, בתמיה? הלא אינו בזכות עצמם רק בזכות האבות, אם כן אין ראוי להם לומר שירה - ושוב לאחר זמן מצאתי זה בספר תורת משה להגאון בעל חת"ם סופר בפרשת נצבים (דף נד עמוד ד).

עוד ראיתי בספר אחד כוונה בזה, כי בהעריך מעשינו נגד מעשה האבות שכבר מתו הלא בושה תכסה פנינו וזה שאמרו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, וכו' והבן ודו"ק.
(אותיות - אות ר' ראש השנה)

ראש השנה שחל להיות בשבת

יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר (סימן תקפ"ח סעיף ה)
בענין שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים ושמא יתקן כלי שיר

במחבר (סימן תקפ"ח סעיף ה) **יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר** - בגמרא ראש השנה (כט ב) מפרש הטעם משום גזירה שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים. ועיין בטורי זהב ובמגן אברהם שהקשו בשם המזרחי ומהר"ם פאדווה ז"ל אמאי לא גזרו משום שמא יתקן כלי שיר ומה שתירצו, דחה המגן אברהם בסעיף קטן ד בטוב טעם ע"ש.

וראיתי בספר חמד משה⁷⁹ שכתב דבאמת הוי מצי רבה לומר כן אלא דאמר מלתא דשווא לכולהו לשופר ולולב ומגילה ע"ש. ומדויק בדבריו מאוד לשון הש"ס ראש השנה הנ"ל גזירה שמא יעבירונו וכו' והיינו טעמא דלולב והיינו טעמא דמגילה עיין שם, והיינו משום דהוי קשיא ליה אמאי לא אמר הטעם משום גזירה שמא יתקן כלי שיר, לזה אמר דלכך אמר הגזירה שמא יעבירונו משום היינו טעמא דלולב והיינו טעמא דמגילה, והוי מלתא דשווא לכולהו, והוא נכון מאוד.

ולענ"ד נראה ליישב קושיית המזרחי ומהרמ"ם פדווה הנ"ל, על פי מה שכתב בספר טל חיים והברכה⁸⁰ (דף קו) (וכתב שם דכן כתב גם אדמו"ר הגאון זצ"ל בספר חתן סופר) על מה שמקשים אמאי קאמר הגמרא שמא יעבירונו, ולא נקט שמא יוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים, דהנה הר"ן תירץ אמאי לא גזרו נמי במילה בשבת שמא יעבירונו, משום דהתם אין הכל טרודים וזכירותו מה שאין כן בשופר ומגילה דהכל טרודים (ומובא בבית יוסף כאן עיין שם). וקשה הא נשים פטורות משופר ואם כן הן זכירותו, אמנם

79. להג"ר גדליה משה בן ר' צבי הירש הלוי אב"ד יאנויא דליטא ובמעהרין, נכד אחי הש"ן וחתן הגאון ר' שמואל קאצינבור, פיורדא תקכ"ט.

80. להרה"ק רבי חיים ב"ר משה פריעדלענדער זצ"ל חתן אדמו"ר בעל אך פרי תבואה אב"ד ליסקא, פרעמישלא תרנ"ח.

(תהלים מה יד) כל כבודו בת מלך פנימה כדאיתא בנזיר (יבא) ועל כן נקט שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים, דשם אין מצוין נשים מה שאין כן שמא יעבירו מרשות היחיד לרשות הרבים דשם מצויות נשים וזכירותו, ונכון מאוד עכ"ל.

ואם כן ממילא מתורץ גם הקושיא הנ"ל דלולי החשש שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים לא הוי מצי לגזור שמא יתקן כלי שיר כיון דאינו ברשות הרבים, אם כן נשים יזכירוהו דהם אין טרודים, לכן קאמר דגזרינן שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים ושם אין מצויות נשים שיזכירוהו, וא"ש ודו"ק.

עוד בענין הנ"ל

ובספר לקוטי שלמה (ראש השנה כט) מביא תירוץ בשם ספר פאת השלחן על דרך שאמרו (פסחים יא) הוא עצמו מחזר עליו לשורפו מיכל קאכיל מניה, בתמיה. וכן קיימא לן באורח חיים (סימן רה"ע) דאם לומד פרק במה מדליקין לא חיישינן שמא יטה [מסברא הנ"ל], אם כן כאן נמי, הרי השופר מזכירו שהיום ראש השנה ואיך יתקן כלי שיר, משום הכי לא חיישינן רק שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים כי ישכח שהיום שבת, דעל זה לית ליה שום דבר המזכירו, ודפח"ח.

אמאי לא גזרינן במילה בשבת שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים

בטורי זהב (סעיף קטן ה) תירץ קושית הראשונים אמאי לא גזרינן במילה בשבת שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים, משום דהתורה ריבתה בפירוש וביום השמיני אפילו בשבת, לכך לא רצו לעקור דבר תורה בפירוש, עיין שם. ובספר ברכי יוסף⁸¹ הקשה על זה ממה שאמרו במדרש על פסוק (ויקרא כג מ) ולקחתם לכם ביום הראשון אפילו בשבת [פסיקתא זוטרתא אמור] ואיך אסרו חז"ל, הא הוי מפורש בתורה דומיא דמילה. ובמחזיק ברכה⁸² (סימן של"א) הוסיף להקשות מש"ס שבת (דף קלא) וסוכה (דף כט ב) דאמרו כן עי"ש.

ובספר שדי חמד (כללים מערכת יוד כלל כב) כתב ליישב דברי הטו"ז על פי מה שכתב הפרי מגדים במשבצות כאן דלבית שמאי דאית להו איסור הוצאה ביום טוב, תוקעין ונוטלין אף בחל בשבת דאי לא כן גם ביום טוב היה צריך לאסור וזה לא יתכן וכו' עיין שם, לפי זה יש לומר דאותו מאן דאמר במדרש סבירא ליה כבית שמאי ולדידיה תוקעין ונוטלין בשבת כמעשהו בחול, וגם סוגיית הש"ס דשבת וסוכה הנ"ל הנה נכון, דהתם אמרו כן אליבא דר' אליעזר ור' אליעזר שמותי מתלמידי בית שמאי כמו שכתבו תוספות בכמה דוכתי, ולדידיה תוקעין ונוטלין ולא גזרו בזה, ואין שום קושיא על הטו"ז כמובן עכ"ד, ועיין עוד בספר תוספות שבת (סימן שלא ס"ק א) מה שהקשה על הטו"ז בזה, דהוי ליה לגזור שלא למול בשבת, וקרא דוביום השמיני אפילו בשבת נוכל לקיים ביום טוב דקיימא לן אין עירוב והוצאה ליום טוב, ועיין ברש"י שבת (קלא א ד"ה ואין עשה כו') דגם הא דמילה בזמנה דוחה יום טוב

81. להחיד"א זצ"ל- הגר"ר חיים יוסף דוד אואלא, מגדולי חכמי הספרדים, חיבר למעלה ממאה ספרים, נלב"ע תקס"ו בליוורנו, ובתש"כ הועלו עצמותיו ומנו"כ בהר המנוחות.

נמי נלמד מהך קרא דביום [השמיני] אפילו בשבת עיין שם, ולפי מה שכתב המלבי"ם זצ"ל בספר התורה והמצוה פרשת תזריע, דביום בא לומר שיהיה הדבר ביום ההוא ולא יעבור אל יום שאחריו ע"ש, הנה אמרה התורה בפירוש שיהיה המילה באותו יום ולא יעבור אף בחל בשבת וכדברי הטו"ז ז"ל, ולק"מ.

(שו"ע או"ח - סימן תקפ"ח סעיף א,ב,ד)

שמא יעבירונו

בענין רשות הרבים בזמן הזה דאורייתא או הלכה למשה מסיני

עיין מה שכתבתי בילקוט הגרשוני (חלק א) אות "העברה ד' אמות ברשות הרבים". [וז"ל:]

בקונטרס תל תלפיות (חלק ב אות ל"ט) נדפס בשמי דבר אחד בענין זה, וזה לשוני שם: **בתשובות בשמים ראש**⁸² (סימן שנ"ט) נשאל הרי בכמה איסורי הוצאה בשבת אנו סומכים על שאין לנו עכשיו רשות הרבים דאורייתא (עיין מגן אברהם וטורי זהב סימן שמ"ה) מעתה, למה לא יתירו בית דין את התקיעה ואת הלולב בשבת שכל עיקרו אינו אסור אלא משום שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים? ותירוצו על זה תמוה מאד כנודע⁸³. ועיין בפרשת מרדכי להגאון ר' מרדכי בנעט⁸⁴, ומה שכתב אדמו"ר ז"ל במהר"ם שיק (אורח חיים [סימן] רצ"ב) משום שנאסר במנין גם כן אינו מספיק להמעיין יפה במגן אברהם (סימן ט סק"ז).

וראיתי בתשובות מהר"י אסאד (אורח חיים סימן פז) שהעלה מכח קושיא זו לתרץ גם כן קושיית התוספות - אמאי נקט שמא יעבירונו ולא נקט שמא יוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים, [וכתב לתרץ] משום דבזמן הזה דליכא רשות הרבים לא גזרינן גזירה לגזירה, והיינו דוקא בהוצאה דילפינן ממשכן מויכלא העם מהביא (שמות לו ו) כמו שכתבו תוספות פסחים (פה ב) משום הכי בעינן ס' רבוא בוקעין⁸⁵ דומיא דהתם (וכמו שכתב רש"י ותוספות עירובין ו' ונ"ט ע"א דבעינן דומיא דדגלי מדבר עיין שם).

82. ספר זה שנוי במחלוקת אם מקורו הוא רבינו הרא"ש או שהוא זיף. רבי מרדכי בנעט בשו"ת פרשת מרדכי, (אורח חיים סימן ה) וספר הברית (חלק א, כתב יושר, מאמר כ) ועוד, כתבו שדבריו מזויזפים, הגר"ע איגר מביא דבריו הרבה פעמים לרא"י בהגהותיו ובתשובותיו, ונושא ונותן בדבריו. ההחיד"א בספרו טוב עין (אות ט ואות יח) ושם הגדולים (מערכת הב"ת) אות קכו) מביא כבר סמכא. אולם בשו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנד כתב: הארכתיו בזה יען בנב" בתרא ח"ד ס' פ' שאל הרב השואל אם כבר נגזר השערוה עד שיעורא זוטא ושוב עקבי השערות הנותרים המה כאילו אינם אם מותר להחשיט הנותר בתער, והנה שאלה זו לקוחה מכוזבי הרא"ש שם' בשמים ראש ס' י"א. (מלשון דברי כוב). והרה"ק רבי אברהם מסוכטשוטוב בעל אבני נזר, בתוך ספר פסקי תשובה (פיעטרוקובסקי), בהערה על סימן מה כתב: "וכל איש שיש בו ריח יראת שמים לא יחזיק ספר בשמים ראש ולענה בתוך ביתו ... ולדעתי ראוי לשרפו ביה"כ שחל להיות בשבת".

83. והשיב לי- וכי יעלה על הדעת לפי הפשוט שמשום איש אחד שיטעה ראו לעקור מצוה מכל ישראל? אלא שבתחילת מתן תורה ניתנו המצוות לעשותם בארץ בזמן שיושבים עליה, ולאחר מכן מסרן הכתוב לחכמים יודעי העתים, והם ראו לחזק יותר את השבת / כי הוא יותר עיקר וחיוב לנו / ולפיכך כל שאפשר שיבוא שום קלקול על ידו / בזמן מה עקרו אפילו מצוה / כי יש כח ביד בית דין מזמן עזרא ואילך / כי הכתוב מסר לחכמים אחר הגלות / וכחם חזק אם לטעת ואם לעקור / וכשאנחנו נחזור להתייר הנטילה / והתקיעה אתי לזלזולי / לפיכך מניחין אותם במנהגן.

84. מקודם שימוש כדיון בחי הגה"ק ר"ח שמעלקא זצ"ל מניקלשבורג. אח"כ נתמנה לאב"ד וראש ישיבת ניקלשבורג, ורב הכולל של מדינת מעהרן. מוהלחמים הגדולים נגד הרפורם. בעמ"ח מגן אבות על מלאכות שבת, תכלת מרדכי - דרשות, שו"ת פרשת מרדכי ועוד. נלב"ע תקפ"ט.

אבל ד' אמות ברשות הרבים שלא היה במשכן רק הלכה למשה מסיני הוא (בריש פרק הורק) בזה יש לומר כך ניתנה הלכה גם בזמן הזה הוי ליה רשות הרבים גם בלא ס' רבוא בוקעין בו, ולכן בדוקא נקט הש"ס בכל מקום שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים עכ"ל.

ותמהני מאד, דהאיך יפרנס תלמוד ערוך בשבת (ה א) המעביר חפץ ד' אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר ופירש רש"י וכל מלאכות דבשבת ממשכן גמרי וכו' וצע"ג, ומעתה הדרא קושיא לדוכתיה, ומצוה ליישב עכ"ל.

(אותיות - חלק א אות ה - העברה)

למה במצוה אין גוזרים שמא ילך לחכם ללמוד הברכה

והנה אמרו בסוכה (מ"ב סוף ע"ב) גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירו וכו' ופירש רש"י בד"ה ללמוד - נענועו או ברכתו עכ"ל, ובשואל ומשיב (רביעאה ח"א סימן ה) מביא קושיא [ד] לפי זה גם במצוה נגזור שילך אצל חכם ללמוד הברכה וגם בספר (ל"ש) [ליקוטי שלמה⁸⁶] מביא קושיא זו בסוכה שם, ובמחילת כבודם לא ראו גם שניהם דברי הפני יהושע במסכת סוכה (בסוף המסכתא ד"ה פסקא וכו') שכתב וז"ל: דדוקא בלולב דאיכא ד' מינים אפשר דאין הכל בקיאות, דאי לא כן כל מצוה הצריך ברכה יהא אסור לעשות בשבת עכ"ל, וכוונתו דדוקא בלולב דאיכא ד' מינים אין הכל בקיאות אם מברכין על נטילת לולב או על נטילת אתרוג מה שאין כן בשאר מצות, והוא פשוט מאוד.

יותר לא רציתי להאריך בענין זה שכבר דשו בו רבים ועיין בספר עט סופר לידיד נפשי הגאון מפאקש⁸⁷ שליט"א (חלק ראשון כלל ח') [ש]האריך בסוגיא זאת לערך ששה דפים והביא רוב סברות אחרונים וראשונים בזה, ומה אביא לא הביא הוא.

(אותיות - אות ש - שמא יעבירו)

אכילת סימנים

נוהגין לאכול בסעודה זו תפוח מתוק בדבש (שו"ע אורח חיים סימן תקפג)

כיון דנמשלו ישראל לתפוח שאליו נדמה הקב"ה, עכ"ח ישנו בישראל גם דוגמא זו

מה דכתיב (שיר השירים ב ג) כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריז קודם לעלי אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע - והקשו התוספות הלא בהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח אלא הקב"ה כדכתיב (שם) בן דודי בין הבנים - וכתב בספר בית יצחק⁸⁸ על מגילה (דף י"א) וז"ל: אמנם הדבר נכון כמו שכתבו המפורשים ז"ל, ועיין בדברי הרה"ק בעל אור החיים "בספר

86. להגיד שלמה קליין מפרערוי זצ"ל, אב"ד זענטא, פאקש תרנ"ד.

87. בעל ילקוט אליעזר וספר המקנה ועוד.

88. להגיד יצחק אייזיק ווייס זצ"ל, אבד"ק סוואליעווע ואח"כ ראב"ד דמונקאטש. לאחר הסתלקות בעל בני יששכר, נסע להרה"ק רבי יהודה צבי מראזלא, ואחר כך להשר שלום מבעלזא, אחר הסתלקותו נסע להרה"ק ר' יצחק אייזיק מזידיטשוב, והרה"ק בעל דברי חיים מצאנז.

החפץ⁸⁹ שם בביאורו לשיר השירים בפסוק זה, דהענין הוא כך דהנה כתוב ה' צלך ואמרו במדרש מה הצל הזה כשאתה משחק הוא משחק נגדך וכשאתה בוכה הוא בוכה כנגדך כו', כי השי"ת מתנהג עם האדם מדה במדה ממש⁹⁰. ומעתה יצדק מאמרם ז"ל למה נמשלו ישראל לתפוח דמאחר שאנו קוראים דבהך קרא דכתפוח בעצי היער מדמה המשורר את השי"ת ברוך הוא וברוך שמו לתפוח, אם כן בהכרח ישנו בישראל גם כן דוגמא זו, דאי לא כן לא היה לו לדמות להקב"ה שמתנהג עם ישראל כתפוח, ולזה שאל להודיענו באיזה דבר נמשלו ישראל, ולא קשה מידי קושיית התוספות, עכ"ל.

(אגדות הש"ס - חלק א - קונטרס עונג שבת סעיף ח)

אוכלים ראש כבש... נהיה לראש ולא לזנב (שו"ע אורח חיים סימן תקפג)

שנהיה לראש ייחוס משפחתנו ולא האחרון וסוף הייחוס, ונשתדל להשיג שלימות הנרצה

...והנה ידוע מה שכתב הגאון מו"ה משה חפץ⁹¹ ז"ל בספר מלאכת מחשבת (פרשת במדבר) בפסוק ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא, על פי מעשה שמיוחס אחד היה לו מריבה עם חכם אחד ממשפחה לא נכבדה, והמיוחס התגאה מאוד על ייחוסו ועל ידי כן דיבר עם החכם בלשון מדברת גדולות, ואמר לו החכם אין לך להתגאות כל כך על ייחוסך כי אתה סוף ייחוס משפחתך ועמך יפסוק הייחוס, אמנם אני ראש ייחוס משפחתי שממני יתחיל הייחוס.

וזה שכתוב ואתכם יהיו איש איש למטה, אבל לא תבחרו אנשים שהם סוף ייחוס משפחתם, כי אם, איש אשר ראש לבית אבותיו הוא, שממנו יתחיל ייחוס משפחתו, עליו תשימו המשרה והוא יהיה לכם לראש ולקצין, והוא פי' נחמד מאוד.

וזה שאמרו אוכלין ראש כבש לומר נהיה לראש ר"ל לראש ייחוס משפחתנו - ולא לזנב וסוף ייחוס משפחתנו, שלא נסמוך על זכות אבות כי אם נשתדל ונפעול להשיג שלימות הנרצה לעצמינו שנהיה אנחנו הראש ולא הסוף, וזכר לאילו של יצחק, שגם כן לא סמך על זכות אבות רק השתדל להיות אב וראש בפני עצמו, ולפיכך זכה למדרגה גדולה כזאת אשר זכרוננו שמור לדורות וזכותו עומדת לבניו אחריו כל ימות עולם.

(אותיות - חלק ג - הקדמה)

ויש אוכלים רימונים ואומרים: "נרבה זכיות כרימון" (שו"ע אורח חיים סימן-תקפג)

ב' סוגי מצוות יש - מי שניצול מעבירה, ומי שקיים מצוה בפועל

בשבת (ס"ד א) אמר רב נחמן אמר רב אבהו אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקלקלכם

89. ספר חפץ ה'

90. וידועים דברי הבעש"ט חק': והובא בכמה מספרי גדולי החסידות משמו בבעש"ט על התורה פ' ראה, בקדושת לוי לפורים, בדגל מחנה אפרים ויקרא ועוד הרבה על הפסוק בתהלים ה' צלך על ידי ימינו, הנהגת הקב"ה עם בראיו דומה לצלו של האדם היכן שהוא הולך הצל מתלווה עמו, כך גם נוהגת כביכול מדת שמים כמו האדם שלמטה, באותו דרך שהוא הולך ומתנהג כך גם מתנהגים אתו...

91. הגר"ר משה חפץ זצ"ל. מחכמי איטליה. נדפס בנציה שנת ת"ע ובקניגסברג שנת תרי"ט. נלבי"ע תע"א.

הראשון אמרו לו לא נפקד ממנו איש אמר להן אם כן כפרה למה אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו, מיד ונקרב את קרבן ה' וכו' מובא בש"ס הנ"ל בשם הגאון ר' שאול קאצנעלין באגין זצ"ל מוויילנא שכתב על הגמרא הנ"ל בזה הלשון: ואיתא בשיר השירים רבה על פסוק (שיר השירים ד ג) כפלח הרמון - באותה שעה כשחזרו ממלחמת מדין התחיל משה לשבחן אפילו ריקנין שבכם רצופין מצות ומעשים טובים כרמון הזה. שכל מי שבא עבירה לידו וניצול הימנה ולא עשה אותה, מצוה גדולה עשה. ואין צריך לומר לצמתך על הצנועין ועל המצומתין שבכם, ע"כ. נמצא שיש שתי מני זכויות: א. בבחינת לא עשה עבירה. ב' זכויות ומצות ממש כדאיתא במדרש הנ"ל.

ביאור התפלה יהי רצון שנרבה זכויות כרמון

על פי זה מיושב קושיית הטורי אבן במגילה (ו א) למה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנין שבה מלאים מצות כרמון" וכתב הטורי אבן וז"ל: איני יודע מאי עדיפותא דטבריא בדבר זה מכל ארץ ישראל וכו' הא דרשינן בפרק ד' דסנהדרין דף ל"ו כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון כו'. גם הפרי חדש הקשה בסיומן תקפ"ג על הרמ"א שכתב ונוהגין לאכול רמון ואומרים יהי רצון שנרבה זכויות כרמון. וז"ל הפרי חדש: אין להקשות מהא דאמרו בברכות כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנין שבישראל כו' ואם כן מאי רבותיה הכא כו' עיין שם.

ולפי הנ"ל לא קשה דאנחנו מתפללין שנרבה זכויות כרמון היינו זכויות ומעשים טובים ממש לא בבחינת שלא נעשה עבירות שגם זה נקרא מצות כרמון כבמדרש הנ"ל. ומתורץ גם כן קושיית הטורי אבן הנ"ל. דעם היות שכל ישראל מלאים במצות כרמון היינו בבחינת שהם מופרשין מעבירות. אבל מעלת טבריא היה שהיו מלאים מצות ממש כרמון. כי היתה עיר מלאה חכמים וסופרים. כדאמרין בירושלמי והובא ברא"ש פרק בדכתובות רבי אבהו שלח כו', ע"כ דפח"ח.

(אגדות הש"ס - אחר מסכת חגיגה - קונטרס אחרון)

אמר ריש לקיש, אין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב - מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון דכתיב (שיר השירים ד ג) כפלח הרמון רקתך אל תקרי רקתך אלא רקנין שבך, על אחת כמה וכמה (חגיגה כו א)

והנה שמעתי או ראיתי באיזה ספר דלכך אמר מלאים מצות "כרמון" לפי שהרמון יש לו תרי"ג גרעינים, והוא רומז על תרי"ג מצות, ואם כן התינוח מי שקיים תרי"ג מצות, שפיר מגינים עליו מאש של גיהנם שלא ישלוט בו, אבל מי שמשייר אפילו חק אחד, אם כן שוב אינו מלא מצות כרמון לכך שפיר נידון בגהינם, כן היה נראה לי נכון.

אמנם אחר כך ראיתי שהוא נגד הגמרא דעירובין דף י"ט הנ"ל דאמר לא קשה כאן בפושעי ישראל בפושעי ישראל הא בפושעי עובדי כוכבים. הכי נמי מסתברא, דאם כן קשיא דריש לקיש אדריש

לקיש דאמר ריש לקיש פושעי ישראל אין אור גיהנם שולטת בהן ק"ו ממזבח וכו' עיי"ש, ולפי הנ"ל
הוי ליה למימר כאן בפושעי ישראל שמלאים מצות כרמון דהיינו תרי"ג במילואו כאן בפושעי ישראל
ששיירו חוק אחד, אלא וודאי דברים אלו שאמרת טעות הן בידי, ומחוררתא כדשנין מעיקרא.

(אגדות הש"ס - מסכת חגיגה - דף כו א)

תענית בר"ה

ורחמינו על כל מעשיו (תהלים קמה, ט)

אי מצוה להתענות בר"ה או לאכול כשאר יו"ט ואז הוי השחיטה תיקון להבעל חי

ועיין פלפול נעים בזה [ב]תשובות שערי צדק⁹² להגאון מדעעש זצ"ל (חלק או"ח סימן קכא) בענין אי
מוותר לשוחט לשחוט עופות ביום טוב של ראש השנה דתליא בפלוגתא הנ"ל אי מצוה להתענות
בראש השנה או חייב דוקא לאכול כשאר יום טוב, כי ערב ראש השנה צריך לעורר רחמים, והשחיטה
בעצמותה אכזריות, אך כששוחט בכדי לאכול ביום טוב הוי תיקון לבעל חי מה שאין כן לשיטות שאין
מצוה לאכול בראש השנה, ובאמת חוששין לכך לענין כששכח יעלה ויבא בסעודת ראש השנה (ועיין
מן אברהם סימן קפח סק"ז ובפרי מגדים שם) שאינו חוזר לראש, ולכן נמנעין מלשחוט בראש השנה, ובאמת
מה שהביא ראייה מעזרא שאמר (נחמיה ח') אכלו משמנים⁹³ היה נלע"ד ליישב להני פוסקים דסבירא
להו דמתענין בראש השנה וכו' וכו' כן הוא בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, אבל בזמן שביהמ"ק
קיים תמיד של שחר מכפר וצדק ילין בה וממילא בראש השנה צדיקים גמורים, והוי יום טוב ממש
וכו', ולכן בימי עזרא וכו' ובנו בית המקדש מחדש וכו' וממילא יש לומר הני שיטות דסבירא להו בזמן
הזה שאין בית המקדש קיים, מצוה להתענות בראש השנה, ועל כל פנים יש סמך גדול דשפיר הנהיגו
השוחטים שלא נהגו לשחוט בראש השנה וכו'.

סעודת שבת קודש היא מצוה רבה ושחיטה לכבודה היא תיקון להבעל חי

אבל בשנה הזאת שצריך לשחוט בערב שבת קודש לצורך שבת קודש, אפשר דכולי עלמא מודים
שאין כאן מנהג למנוע לשחוט, דהא סעודת שבת קודש ודאי מצוה רבה, ואין מתענין בו כלל, ואם כן
בכל ענין הוי תיקון להבעל חי שנשחט לצורך סעודת שבת קודש, לכאורה אין לחוש כלל עיי"ש. ועיין
עוד בזה בתשובות מהר"י אסאד זצ"ל (חלק א"ח סימן קסד ועוד שם בסימן קס"ג) בענין השחיטה וגם בענין
תענית בראש השנה, ויותר אין להאריך.

(שו"ע או"ח - סימן תקצה - ועיין פלפול נעים)

92. להרה"ק רבי מנחם מענדל פאנעטע זצ"ל אדמו"ר מדעעש, בעמ"ח מעגלי צדק על התורה ועוד, נלב"ע תרמ"ה

93. לכו אכלו משמנים ושנו ממותקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יהוה היא מעונם

עשרת ימי תשובה

אל מלך יושב על כסא רחמים

כיון דאין ישראל יודעים אם נתקבל סדר תקיעתם ברצון ונצלו ממות לחיים, אין אומרים שירה

בגמרא ראש השנה (דף לב ב) אמר רבי אבהו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים, אמר להן, אפשר מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני.

יש לדקדק על אומרו ית' אפשר מלך יושב כו', והלא ודאי הוא יושב על כסא דין, וכך הוי ליה למימר אמר להם, מלך יושב כו'.

וכתב בדרושי הצ"ח (דרוש נ"ב) וז"ל: הנה מלבד הטעם שאמרו במסכת ערכין (י א) שהיה ראוי לומר בראש השנה ויום הכפורים משום דאקרו מועד⁹⁴, מלבד זה אני אומר טעם וכו' מה מעבדות לחרות אמרי' שירה ממות לחיים לא כל שכן וכו' וכיון שבראש השנה ויום הכפורים הנכתבים לחיים ניצולים ממש ממות לחיים לכן אמרו מלאכי השרת שראוי לישראל לומר שירה על זה.

והנה כל זה נעשה על ידי תקיעת שופר שהקדוש ברוך הוא עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, והקדוש ברוך הוא משיב להם, אטו ישראל יודעים זה למטה אם נתקבל סדר תקיעתם ברצון, ועל זה משיב אפשר מלך יושב על כסא דין, לשון אפשר שמידי ספיקא לא נפקי, וישראל על כל פנים מסופקים שמא ח"ו עדיין יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים, ועדיין לא ניצלו ממות לחיים ולכן אינם אומרים שירה, ולכן המלאכים שפיר אומרים שירה בראש השנה ויום הכפורים וכמו שכתבו התוספות במסכת ערכין [שם] שיש לומר בראש השנה והחיות ישוררו, לפי שהם למעלה רואים שהקדוש ברוך הוא עמד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, ואז יכולים לומר שירה, עכ"ד דפח"ח⁹⁵.

אע"פ שבטוחים שיצאו ממות לחיים, כיון דעדיין לא נגמר דינם א"א לומר שירה

ועיין בספר ערוך לנר כאן (ראש השנה לב) שכתב דשאלת המלאכים למה אין ישראל אומרים שירה בראש השנה ויום הכיפורים - הרי הם בטוחים שיצא כאור משפטם, אשר על כן לובשים לבנים (וכמו שהקשה הכפות תמרים ביום תרועה)?

אבל הקדוש ברוך הוא השיב אף על פי שבטוחים בחדסי, מכל מקום כשהמלך יושב על כסא דין

94. ראש השנה ויום הכיפורים דאקרו מועד ואיקדוש בעשיית מלאכה, לימא משום דר' אבהו דאמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים אמר להן אפשר מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני וכו'.

95. עיין לעיל בקטע אפשר מלך יושב וכו'.

ועדיין ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו שלא נגמר הדין עדיין, גם להם אין ראוי לומר שירה, אף שבטוחים שארחם עליהם, עכ"ל עיין שם.

אם גמר החתימה הוא בהושענא רבה, איך אומרים הלל בסוכות

והנה לא אמנע מלכתוב מאי דקשיא לי לפי זה לפי מה שכתבו המקובלים דהגמר חתימה אינו אלא בהושענא רבה⁹⁶, אם כן עד הושענא רבה עדיין לא נגמר הדין, ואם כן איך ישראל אומרים הלל כל ימי חג הסוכות, וצריך עיון.

(אגדות הש"ס - השמטות ראש השנה לב א - בר"ה)

מתנהג בחסידות וכו' (אל ארך אפים)

כיון שהקב"ה קשה לכעוס ונוח לרצות, מתנהג הוא בחסידות

....וכן איתא בפיט האוחז ביד וכו' וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס וכל מאמינים שהוא רך לרצות, ואפשר דמשום הכי אמרינן בסליחות מתנהג בחסידות, היינו משום שהוא קשה לכעוס ונוח לרצות, ואם כן הוא חסיד כמבואר במשנתנו, ועוד יש לומר דהקדוש ברוך הוא הוא חסיד כמבואר במשנה דלעיל, (אבות ה' י) דהאומר שלי שלך ושלך הוא חסיד, וכתב שם בספר (הנ"ל), וזו מדת הקדוש ברוך הוא שהכל שלו שנאמר (חגי ב, ח) לי הכסף [ולי הזהב נאם ה' צבאות] וגו', והוא אינו נוטל כלום מבן אדם וזהו שלי שלך ושלך שלך, ועל כן שפיר אמרינן על הקב"ה מתנהג בחסידות, וכן בהגדה של פסח אמרינן, חסיד הוא וא"ש).

(אגדות הש"ס - אבות ה' א)

דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נה, ו)

כשישראל קדושים אז השי"ת מתפאר שהוא קרובינו

חכמינו ז"ל (יבמות מט) דרשו [פסוק] זה על עשרת ימי תשובה.

ונראה לפרש דכתיב לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמח), והנה מי שיש לו קרוב שאינו מתנהג כשורה, בוש הוא לומר שהוא קרוב לו, כן בכל השנה הקדוש ברוך הוא בוש לומר שהוא קרוב לישראל, אבל בעשרת ימי תשובה שישראל קדושים הם - אז הוא אומר בפומבי שהוא קרוב לנו. וזה שכתוב דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב.

(אות ל - לקוטי אגדה - דרשו)

⁹⁶. עי' יערות דבש דרוש ו, ועיין מטה אפרים, אלף המון תקפב כו, וזה"ק פרשת ויחי.

גם מזידים חשוד עבדיך אל ימשלו בי וכו' (תהלים יט, יד) צריך לשוב על הקלות כמו על החמורות-ואל יאמר שחטא יותר מדאי

... כאשר פירשתי הפסוק גם מזידים חשוד עבדיך אל ימשלו בי ואיתם ונקיתי מפשע רב, פירש אל יסיתו ויפתו אותי לאמר - אז איתם - אז כבר אני תם וישר, ונקיתי מפשע רב, כאשר אני נקי מפשע רב וגדול כעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, [לא] כי אם אשמור צעדי גם מעבירות קלות כמו מעבירות חמורות. (שוב מצאתי שכיוונתי בזה לדעת ידיד נפשי הגאון מפאקש שליט"א בספרו ילקוט אליעזר על תהלים).

בודאי אם יתחיל האדם לפשפש במעשיו ימצא תילי תילים של עבירות נוסעים אחריו, ויש לו על מה לשוב וטענתו בטלה ומבוטלת לא שרירא ולא קיימא.

ועתה נשוב לדברי...שיצא לטעון כי הוא חטא הרבה יותר מדאי ואין תקוה שישוּב ה' וירחמהו - וגם זה הבל ורעות רוח⁹⁷, כי בודאי אין לך דבר שעומד בפני התשובה כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג) אפילו כפר בעיקר כל ימיו וברגע האחרונה הוא שב, הקב"ה מקבלו, וכמאמר הפייטן (בתפלת ונתנה תוקף) עד יום מותו תחכה לו וכו' [אם ישוב מיד תקבלו].

וראיה ממה שנגאלו אבותינו ממצרים בזכות התשובה, כמו שכתוב במדרש רבה (פרשת שמות) וירא אלקים את בני ישראל - שעשו תשובה (ועיין רש"י שיר השירים בפסוק התאנה חנטה פניה בשם הפסיקתא) ושם היו משוקעים במ"ט שערי טומאה, ואף על פי כן נתקבלה תשובתם ונגאלו, הרי לך ראי' ברורה שאפילו נשתקע האדם במצולות ים החטאים אם ישוב מיד יקבלו הקב"ה, ויפתח ידו לקבלו בתשובה. וכבר כתבו המפרשים שלכך נענש אלישע אחר שלא שב בתשובה אף על פי ששמע מאחורי הפרגוד קול כרוזא "שובו בנים שובבים חוץ מאחר" (חגיגה טו א) לא היה לו לשמוע בקול ההוא כי אם לשוב - וכמו שהמליצו על זה (ראשית חכמה שער הקדושה פרק יז אות כא) כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא⁹⁸, כנודע.

(אות ל - לקוטי אגדה - מסורה)

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכה ג, א) בדרך צחות: בלי תשובה לא יועיל מה שהולך לכפרות לפנות בוקר

(עיין מה שכתב בספר בינה לעתים (דרוש מט) בפסוקים הללו וינעם לך).

ושמעתי שהרב הצדיק מו"ה מאיר מפרימישלאן ז"ל לעג על אותן החושבים דבמה שמסבכים עליהם הכפרות בערב יום הכיפורים כבר יוצאים בזה חובת תשובה, וכבר יש להם מחילה סליחה וכפרה. ואסמכי' לה אקרא [בדרך צחות] - אני הגבר (תרנגול מלשון קרא הגבר) דהתרנגול אומר על עצמו אני הגבר

97. ע"פ קהלת (א ד').

98. ע"פ פסחים (פ"ב).

ראה עני בשבט עברתו, אותי נהג האדם ויולך בעוד חושך ולא אור, כהמנהג לסבב הכפרות קודם עלות השחר, וחושב כי כבר יצא בזה ידי חובת תשובה.

ועל זה אומר התרגול - אם אך בי ישיב - יהפוך ידו כל היום, יוכל להפוך ולסבב ידו כל היום בלתי הואיל לו מאומה⁹⁹.

(תנן - איכה - אני הגבר)

שבת שובה

שובה ישראל עד ה' אלקיך (הושע יד, ב)

למה במצות עשה נמחל מיד בעת התשובה וכל"ת תולה עד יום הכיפורים

...ובדרך אגב אעתיק מה שכתב עוד בדרושי הצל"ח דרוש הנ"ל (דרוש ז) להסביר דברי חז"ל יומא (דף פו א) **עבר על עשה¹⁰⁰ [ושב אינו זו משם עד שמוחלין לו שנאמר (ירמיהו ג יד) שובו בנים שובבים, עבר על לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם]**.

וצריך לדעת מה החילוק בין עשה ללא תעשה, ולמה במצות עשה יכופר מיד בעת התשובה ואינו זו משם עד שמוחלין לו, ומדוע לא תעשה יהיה תולה עד יום הכיפורים - והלא עשה דוחה לא תעשה?

וכעת נראה לי טעם הדבר על פי שחקרתי אם מדה זו שהקדוש ברוך הוא מקבל שבים היא מצד מדת הרחמים, או היא גם מצד מדת המשפט במדת הדין.

ואמרתי לחלק בין הפרקים, שתשובת המשקל שהאריכו בספרי המוסר בסיגופים די משקל הנאת העבירה, אם עשה כן תשובה זו היא גם מדת הדין, אבל תשובת הוידוי והחרטה בלי סיגופים לזה צריך מדת הרחמים.

והנה כל ענין משקל הסיגופים שהאריכו חכמי המוסר היא לפי ענין הנאה שנהנה מעבירה, ככה יסבול סיגופים - וזה שייך בעבירה שעבר במעשה ונהנה מן המעשה, כמו אוכל חזיר וכדומה. אבל ישב ולא עשה מצות עשה, שעבר בשב ואל תעשה, אין כאן שום הנאה מעבירה ואין כאן שום שייכות לתשובת המשקל, ודי לו הוידוי והחרטה מצד הדין, ואם כן כיון שתשובה מועיל גם מצד הדין, לכך לא זו משם עד שמוחלין.

אבל עבר לא תעשה, אף שהתחרט והתודה, מכל מקום מצד מדת הדין צריך סיגופים לתשובת

99. וז"ל רבינו שם: העתקתי שיחה נאה זו מפני חובת הקודש, אם כי ידעתי כי רבים יאמרו כי לא נאה להדפיס זה בספר, בכל זה הבאתי שיחת חולין של הצדיק הלו, וכמאמר חז"ל בפסוק [תהלים ג] ועלהו לא יבול אף שיחת חולין של תלמידי חכמים וכו'. [ז"ל הגמרא: אמר רב המנונא אמר רב מנין שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד - שנאמר ועלהו לא יבול (סוכה כא ב), ואמרו עוד (בראשית רבה ס ח) יפה שיחתן של עבדי עבות מתורתן של בנים].

המשקל.

לכך תשובה תולה עד יום הכפורים, שאז הוא מקור הרחמים לקבל בתשובה, עכדפח"ח.

ועל פי דבריו הקדושים נראה לי לפרש הפסוקים שובה ישראל עד ה' אלקיך וגו' ואיתא בילקוט (הושע יד) תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים, ואם לאו אלהיך, היינו שישונו בעשרת ימי תשובה עד שהוא במדת הרחמים, דבעשרת ימי תשובה שיערי רחמים פתוחים והקדוש ברוך מתנהג במדת הרחמים, ומה תרויחו בזה? קחו עמכם דברים ושובו אל ה', היינו שיהיה די בודיו וחרטה לבד, ואם לאו רק שתמתינו ולא תשובו דעשרת ימי תשובה רק בשאר ימות השנה, אז אלקיך, כלומר אז יתנהג עמך ה' במדת הדין, ולא יהיה די בודיו וחרטה לבד, כי אם תצטרכו לסגופים לפי משקל עונותיכם, וא"ש.

(אגדות הש"ס - ראש השנה י"א - ובדרך אגב)

גדולה תשובה

הוא הי' אומר הכל נתון בערבון...החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס

פתוח והיד כותבת וכו' (אבות ג טז)

בעשיית צריך להתבונן על שלא נשאר ביהמ"ק ואין מה שיכפר בעדנו רק תשובה ומעש"ט

וראיתי בספר דרושי הצל"ח מהגאון בעל נודע ביהודא זי"ע (דרוש כ"ח לשבת תשובה) פירוש נחמד בדרך מוסר, הנה כמה קדושות הי' לנו (כלים א' ו) עשר קדושות ארץ ישראל מקודש וכו' עד קדשי הקדשים, והנה כתיב (שמות לח כא) אלה פקודי המשכן משכן שנתמשכן בעונותינו¹⁰¹ ולא נשאר לנו מאומה כי לא מבעיא שאין לנו לא קדשי קדשים ולא פרוכת ולא מזבח כפרה ולא ירושלים אפילו ארץ ישראל אין לנו.

והנה כל זמן שהיה לנו הקדושות הללו בשלימות לא נשתרגו חובות על צוארינו, ומעולם לא לן אדם בירושלים ועבירה בידו, דתמיד של שחר היה מכפר על עבירות של יום¹⁰², ועכשיו אין לנו כפרה והחובות מתרבות מדי יום ביומו, וזה שכתוב הכל נתון בערבון כל הקדושות שהיו לנו נתונים בערבון, שנתמשכן בעונותינו, ולכן מצודה שהיא מצודת היצר הרע פרוסה על כל החיים, והחנות פתוחה והחנוני מקיף והחובות מתרבים .

והנה הבעל חוב הבא לפני המלך לבקש הרחבת זמן צריך לראות אם יש לו בטחונות דבר המתקיים שהוא נחלאות ובתים, ואם אין לו אין נותנים לו הרחבת הזמן.

101. ברש"י שם: [משכן משכן] שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבניו על עונותיהן של ישראל.

102. אמר ר"י בר סימון מנעול לא היה לן אדם בירושלים ובידו עון. כיצד? תמיד של שחר מכפר על עבירות שבליילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות שביום שנאמר 'צדק ילין בה' (במדבר רבה כא כא)

כן אנחנו כל זמן שהיה בית המקדש היה לנו דבר של בטחון, והיו מרחיבים לנו זמן - אבל עכשיו אין לנו שום בטחון, **הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים**, כי הקדוש ברוך הוא שפך חמתו על עצים ואבנים (קידושין לא ב) וגבה חובות מהם וניצולו ישראל, אבל עכשיו שכבר הכל נתון בערבון, ולכן מצודה פרוסה על כל החיים לגבות מהאדם בעצמו, והרשע בעונו ימות אם לא ישוב.

הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים, הכל נתון בערבון כל ישראל ערבים זה בזה ומצודה פרוסה בעון היחיד על כל החיים.

הכל נתון בערבון אפילו בניו ובנותיו הקטנים, כי אלו נטל הקב"ה בשעת קבלת התורה לערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים אפילו על הקטנים שאינם בני עונשין ולכן ראוי לאדם לחוס על בניו ובנותיו הקטנים ולשוב מעבירות שבידו.

הפנקס פתוח והיד כותבת וכו' התנא מתמיה לא די שאנו יושנים שינת העצלות מן התשובה בכל השנה הלא עתה הגיע הזמן שהפנקס פתוח והיד כותבת, כי ספרים נפתחים ובני אדם נכתבים ונחתמים על ידי היד העליונה, וגם זכרון ירושלים נפקד למעלה אם ראויים ישראל לגאול, ולכן עורר נא והתעוררו נא (ישעיה סב א) למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט.

וכל הרוצה ללות יבא וילוח, אמר התנא כיון שעתה היד כותבת דחינו בין ראש השנה ליום הכפורים, לכן כל הרוצה ללות, על דרך (בראשית כט לד) הפעם ילוח אישי, כל הרוצה להתדבק יבא וילוח וידבק עצמו כי כל השנה לרבים מסורה, אבל עתה כל הרוצה ללות אפילו היחיד שרוצה להתדבק בשכינה, דרך מפולש לפניו, כי דרשו ה' בהמצאו שהוא מצוי אפילו ליחיד, ועיקר הדביקות להתפלל על כבוד שמו הגדול שלא יהא מחולל בגלות עיין שם עוד דברי מוסר הרבה, היש לך חיד מתוק מזה, דפח"ח שפתים ישק.

(אותיות - ליקוטי אגדה - בפרקי אבות)

נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' (איכה ג, מ)

בענין תשובה ועשה דוחה ל"ת

ראיתי בספר בנין אריאל¹⁰³ שכתב לקשר הפסוקים במגילת איכה (איכה ג מא) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת, דהנה איתא בילקוט (ריש פרשת האזינו) עתידה כנסת ישראל שתאמר לפניו רבונו של עולם, כבר כתבת לאמר (ירמיהו ג א) הן ישלח איש את אשתו, והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד, אומר לה כלום כתבתי אליה איש והלא כבר נאמר (הושע יא ט) כי אל אנכי ולא איש עיי"ש.

וזה שכתוב נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. וכי תימא הן ישלח איש את אשתו וגו', לכן אמר

103. להג"ר שאול מאמשרדס זצ"ל, מגדולי רבני אשכנז, נלב"ע בשנת תק"נ.

נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים כי אל הוא ולא איש, אך על זה קשה הלא בלאו הכי הא קיימא לן עשה דוחה לא תעשה וכמו שכתבו המפורשים אהך דאיתא בסוף יומא (פ ב) גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה¹⁰⁴ עיי"ש, אבל מזה"ש גלאנטי כתב על פי התוספות עירובין (דף ק) דעשה הבאה על ידי הפשיעה אינו דוחה לא תעשה, לזה אמר נחנו פשענו ומרינו, הרי העשה באה על ידי פשיעה לכן אתה לא סלחת ודפח"ח ש"י.

צעקה על שנסתלק השכינה מאתנו

ולענ"ד בהקדם מ"ש בעל מדרש שמואל¹⁰⁵ בספרו לחם דמעה בפירוש הפסוק נשא לבבנו אל כפים בתפלות ותחנונים, ועיקר הצרה אשר נהיה צועקים עליה הוא בשביל האל, שנסתלק השי"ת מבינינו כי עד עתה ה' שוכן בקרבנו כמו שנאמר ושכנתי בתוכם, ועתה הלך לו למקומו הראשון שהוא השמים, וז"ש אל בשמים, בשביל האל אשר חזר לשכון בשמים, ודפח"ח.

כשהשכינה שרוי' בישראל, אם חטאו פטורים משום דהו"ל שמירה בבעלים

ונקדים עוד מה שכתבו המפרשים בפסוק (במדבר כג כא) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו וגו' דכל אדם קיבל עליו שמירה על הנשמה לשומרה בטהרה, אבל בזמן שהשכינה שרויה בישראל וה' שוכן בקרבנו הוי' לי' שמירה בבעלים, ואנן קיימא לן שמירה בבעלים פטור (בבא מציעא פא א) כמ"ש אם בעליו עמו [לא ישלם] - וזה שכתוב לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל - והטעם - יען ה' אלקיו עמו, ושמירה בבעלים פטור¹⁰⁶.

104. אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה שנאמר (ירמיהו ג, א) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד

105. לרבי שמואל די אודיזא זצ"ל, מגורי הארז"ל בצפת, נלב"ע שס"ד.

106. ראיתי מובא בשם ספר מאיר עיני חכמים - אוסטורובצה שביאר דבר נפלא על פסוק לא הביט און וכו', כתבו המפרשים הטעם שהקב"ה מוחל לעוונותיהם של ישראל, משום שהם דבוקים בהקב"ה בבחינת 'בעליו עמו' ואמרה תורה "אם בעליו עמו לא ישלם", אבל הדין הוא נאמר רק אצל "שואל", אבל בפשיעה לא שייך לפטור ב'בעליו עמו". אבל י"ל שדין פשיעה נאמר בפרשה של שומר חנם שהיא קודמת לפרשת שואל, ואם נאמר שמקרא נדרש לפני ולפני פניו, אז הפסוק "אם בעליו עמו לא ישלם" נדרש גם על פשיעה בפרשה של שומר חנם, ממילא פטור "אם בעליו עמו" גם בפשיעה.

והנה, בברית בין הבתרים נאמר לאברהם "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדם וענו אותם ארבע מאות שנה", לפי פשוטו של מקרא הכוונה שהעבודה והענוי יהיה ד' מאות שנה, אבל כיון שישיראל יצאו לפני הזמן של ד' מאות שנה ומקרא נדרש לפניו, על כן נתקיים הדין מאות שנה לא ב'עבדם וענו' אלא ב'גר יהיה זרעך בארץ לא להם' שהתחילה בלידת יצחק, לכן אמר הכתוב "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" כי הוא מוחל להם משום 'ה' אלקיו עמו' והרי בעליו עמו, אבל קשה שפשיעה בבעליו עמו פטור נאמר רק לגבי שואל, ע"כ בהא התשובה "אל מוציאם ממצרים" לפני הזמן של ד' מאות שנה, ואין מתקיים הציווי של ד' מאות שנה? ועל כרחק משום שמקרא נדרש לפניו ומתקיים ב'גר יהיה זרעך', לכן גם פשיעה בבעלים פטור משום 'אם בעליו עמו לא ישלם', עכ"ל.

ועד"ו ראיתי מובא מה שאמר הבית ישראל מגור (משפטים תשי"ט) בשם השפת אמת שיהודי שהוא חי כך בתורת שואל, אזי אפי' אם הוא נכשל ושבר והפיל והרס, אעפ"כ הוא פטור כדין 'שאלה בבעלים' שהרי 'בעליו עמו' שהוא דבוק בהשי"ת בכל מעשיו, ויודע שהכל שואל ממנו ית' ואינו מייחס לעצמו שום הצלחה כלל, רק 'השם אלקיו עמו'. משא"כ שומר חנם שאינו שואל, חייב בפשיעה, אך שואל שבעליו עמו פטור וי"א אף בפשיעה. כי ה' אלקיו עמו ולא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, ופרש"י שאפי' כשיש עבירות אינו מסתכל רק על הטוב [וז"ל רש"י: לא הביט און ביעקב וגו' כתרוממו, ד"א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה, לא הביט - הקב"ה און שביעקב שכשון עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלם שהם עוברים על דתו. עמל - לשון עבירה כמו הרה עמל כי את העמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום. ה' אלהיו עמו - אפילו מכניסין וממרים לפניו אינו זז מתוכו. ותרומת מלך בו - לשון חבה ורעות כמו רעה דוד אוהב דוד ויתנה למרעוהו וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכוהו בניהוין]. כיון שהיה ה' אלקיו עמו הרי הוא שואל בבעלים ואינו מסיח דעתו ממנו ית', ולכן 'בעליו עמו לא ישלם', עכ"ל.

אך עתה בעוונותינו הרבים שנסתלק השי"ת מבינינו והלך לו למקומו הראשון שהוא השמים, אין לנו לפטור עצמנו בטענה הנ"ל דהוי שמירה בבעלים ועל כן צריכים אנו לעשות תשובה.

וזה שכתוב נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד ה' (איכה פרק ג). וכי תימא הלא בלאו הכי שמירה בבעלים פטור? לזה אמר: **נשא לבנו אל כפים אל אל בשמים** וליכא שמירה בבעלים.

ואם תאמר: אכתי גם בגלות הקב"ה שומר ישראל כמו שכתוב (ויקרא כו מד) **ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתיים וכו'?**

לזה אמר נחנו פשענו ומרינו, ואיכא למאן דאמר בגמרא דפשיעה בבעלים חייב משום דפושע כמזיק¹⁰⁷ וא"ש נכון בעזהשי"ת.

(אותיות - אות ת - תשובה)

על כן יאמרו המושלים באו חשבון (במדבר כא כז)

כשמתבודד האדם בינו לבין קינו ושוקל את מעשיו כל יום בפלס האמתי, יראה כי אין עבודתו בשלימות

אמר שמואל אנה להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא הוה סייך נכסיה תרי זימני ביזמא ואנא לא סיינא אלא חדא זימנא, שמואל לטעמי דאמר שמואל מאן דסייך נכסי כל יומא משכח איסתרא (הולין קה א)

בהקדמה לספר הק' אמרי יוסף (דפוס מ' סיגעט שנת עת"ר) פירש בשם אביו הגאון ק"מ יוסף מאיר זצ"ל אבדק"ק ספיקנא יע"א בדרך מוסר, דאיתא בזהר הק' ובספרים הק' דהאדם צריך להיות ממארי דחושבנא בכל לילה לחשוב עם נפשו ולפשפש במעשיו אם לא הכעיס בהם את הבורא ית"ש, ואם היה הכל לשם שמים בלי שום פניות אחרות ח"ו,

ואיתא בספרים הקדושים דהמדות של האדם נקראים נכסים, וזה שאמר שמואל, אבא הוה סייך תרי זימני ביזמא (דהיינו מעת לעת) ר"ל שהיה מתבודד ומפשפש במעשיו ב' פעמים במעת לעת, פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה, ואנא לא סיינא אלא חדא זימנא ביזמא - רק פעם אחת במעת לעת היה מפשפש במעשיו לחשוב חשבון נפשו עם האלקים ית"ש, שמואל לטעמיה דאמר שמואל מאן דסייך נכסיה כל יומא משכח איסתרא, דהיינו שמוציא בעצמו דברים הנסתרים ממנו, דמתחלה היה מתדמה לו שהוא ישר והולך, והכל לשם שמים, אבל כשמתבודד בינו לבין קינו ושוקל את מעשיו בפלס האמתי, יראה כי אין עבודתו בשלימות עדיין, ויש במעשיו נגד רצון הבורא ית"ש, ועל ידי זה

107. בבא מציעא (צה ב) ובראשונים שם.

יקבל עליו לתקן את מעשיו בלתי לה' לבדו, ע"כ.

(אגדות הש"ס - אחר מסכת מנחות - נשמט ממס' חולין דף קה א)

כי קרוב אליך הדבר מאוד (דברים ל, יא) האיך מקבל השי"ת את האדם בתשובה

בספר חוות יאייר חדש¹⁰⁸ האריך הרבה בקושיא האיך מקבל השי"ת את האדם בתשובה - הא נראה ונדהה ואינו חוזר ונראה?

ועיינ מה שכתבתי אני עני בילקוט הגרשוני (אותיות - חלק א) אות "בעלי חיים אין נדחין" ותמצא נחת¹⁰⁹, וז"ל:

הטעם דתשובה מועילה

בספרי הדרוש כתבו דלכך מקבל הקב"ה את האדם בתשובה, אע"ג [דקיימא לן] דנראה ונדהה אינו חוזר¹¹⁰ - משום דבעלי חיים אינן נידחין¹¹¹.

עוד תירצו דהא בידו תמיד לעשות תשובה וכל שבידו לא הוא דיחוי (ובחיים נטב) ועל זה מרמז הפסוק בפרשת נצבים "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא [ממך] ולא רחוקה היא" וגו' כי קרוב אליך הדבר מאוד וגו' - ואם כן הוא בידך לעשות תשובה, וכל שבידו לא הוא דיחוי.

ומה נעים לפרש בזה סמיכות הקרא ראה נתתי לפניך היום את החיים והכתוב כולל פה אלו השני טעמים דמועיל תשובה ולא הוא דיחוי. חדא - כי קרוב אליך הדבר מאוד, וכל שבידו לא הוא דיחוי, ועוד - ראה נתתי לפניך היום את החיים, וכל זמן שאתה חי לא שייך דיחוי - דבעלי חיים אינן נידחין - וברוך ה' החונן לאדם דעת שחנני בפירוש הזה.

(אות ב' - בע"ח אינן נדחין)

זכור כי עפר אנחנו (תהלים קג, יד)

כשמגיע יוד"כ, אז מרגיש במעשיו ומתחיל לכבות ולשוב בתשובה שלימה - ואומר גם זו לשונה

וצוף דבש בפי רבינו הגאון בעל נודע ביהודה¹¹² ז"ל בספרו דרושי הצל"ח (דרוש כ') במאי דאיתא

108. להגאון רבי אלעזר קאליר אב"ד קעלן. דרושים והספדים פראג, תקנ"ב בהסכמות ה'נודע ביהודה', בעל ה'הפלאה' והבנין אריאל.

109. הבאנו דבריו בפניני התורה בפסוק כי קרוב אליך הדבר מאוד (דברים ל יא)

110. דבר שריה ראוי למצותו ואח"כ נדהה מלהיות ראוי שוב אי אפשר שיהא ראוי עוד - וא"כ אדם שריה כשר ונדהה ע"י חטא שוב לא זועיל לו לשוב.

111. רש"י (יזמא ס"ד א) - אם אירעה להם שעת פסול עדיין יכולין להתקן כשידווגו לו אחר ולא אמרי' הואיל ונדהה ידחה אלא בשחוטין כגון מת המשתלח ישפך הדם, ע"כ - ואם כן אדם כל זמן שהוא חי יכול לשוב.

112. הגאון רבי יחזקאל סג"ל לנדא, אב"ד פראג, מגדולי פוסקי הדורות, בעמ"ח שו"ת נודע ביהודה, צל"ח, דגול מרובבה ועוד, נלב"ע תקנ"ג

במסכת תענית (כא א) יומא חד בעול שדורי דורון להקיסר¹¹³ ושדרו בהדי נחום איש גם זו, כי מטא להווא דיירא בעי למיתב, אמרו ליה מה איכא בהדך? אמר להו קא מובילנא כרגא [מס] לקיסר, קמו בלילא שרינהו לסיפיתא ומלינהו עפרא, כי מטא להתם אשתכח עפרא, אמר אחוכי קא מחייכי בי יהודאי. אפקוה למקטליה, אמר גם זו לטובה, אתא אליהו אמר ליה דילמא האי עפרא מעפרא דאברהם אבינו הוא¹¹⁴, דהוי שדי עפרא הוה חרבא, גילי [קשין] הוה גירי, בדוק ואשכחי הכי הוה, הוי ההוא מחוזא דלא יכול למכבשי שדי מההוא עפרא וכבשוה וכו'.

הנה האדם הוא שליח מלמעלה, כי האדם נברא לצורך גבוה שיסגל מצות ומעשים טובים, למיעל כרגא [מס] למלך מלכי המלכים, והאדם בעולם הזה ראוי שידמה בעיניו כאורח נטה ללון, וכי עקר דירתו בעולם הבא אחר מותו, כי שם ביתו בגן עדן העליון, וכל ימיו בעולם הזה הוא רק אורח, בכל יום הולך ממקום למקום עד יגיע למחוז חפצו, דרך כלל עולם הזה נקרא מלון, ושם היצר הרע וכת דיליה שולטין, המה בעלי הבית, והאדם צריך להיות נשמר מהם, כל יגנובו כל אשר לו, וראוי להיות הצנע לכת בל ירגישו במעשיו הטובים, כי מטא להווא דיירא שהוא העולם הזה בעי למיתב, אמר ליה מה איכא בהדך אמר קא מובילנא כרגא לקיסר, תיכף שמפרסם מעשיו תיכף שולטין בו, קמו בלילא שהעולם הזה דומה ללילה, שקלו כל דהוי גביה הפסידוהו כל הזכויות ומלינהו לסיפיתא עפרא החטיאוהו עד שהוא מלא חטאים ופשעים, כי מטא להתם אשתכח עפרא, פירוש כשמגיע יום הקדוש שאז יוצא מן המלון כי (יומא כ) השטן ביומא דכפורי וכו'¹¹⁵ ובא לפני הקיסר, אז הוא מרגיש במעשיו ומתחיל לבכות ולשוב בתשובה שלימה, ואמר גם זו לטובה, גם זו שחטא יתהפך לטובה וזדונות יעשו זכיות, אתא אליהו אמר ליה דילמא האי עפרא, מה שישראל אומרים "כי עפר אנחנו" - מעפרא דאברהם אבינו הוא, שאמר (בראשית יח כז) "ואנכי עפר ואפר", דהוי שדי עפרא הוי חרבא, שבוכות ענותנותו כבש כדרלעומר וחבריו, בדוק ואשכחי הוי ההוא מחוזא דלא יכלי למיכבשיה שהוא ירושלים עיר הקודש מחוז חפצו, ואין אנו יכולים למכבשה מתחת ידי זרים, שדו מהאי עפרא עלה וכבשוה, שאם אנו נתורה בלב שלם ונעשה תשובה באמת עד שהאל ית' יעיד עלינו שלא נשוב לבסלה¹¹⁶, אז נוכל להושיע לירושלים עיה"ק לגאול שכינת עוזינו במהרה בימינו אמן, עכ"ד הנחמדים מזהב עם תוספת נופך משלי בשינוי קצת מדבריו.

(אותיות - חלק ב - אות י - יוה"כ)

113. אמאי קרו ליה נחום איש גם זו דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה. זימנא חדא בעו לשדורי ישראל דורון לבי קיסר אמרו מאן ייזיל ייזיל נחום איש גם זו דמלומד בניסין הוא שדרו בידיה מלא סיפסא דאבנים טובות ומרגליות אול בת בהווא דירה בלילא קמו הנך דיראי ושקליהו לסיפסיה ומלונאו עפרא (למחר כי חזונו אמר גם זו לטובה) כי מטא התם (שרינהו לסיפסא חזונו דמלו עפרא) בענא מולא למקטלינהו לכולהו אמר קא מחייכי בי יהודאי [אמר גם זו לטובה]. אתא אליהו אדמי ליה כחד מיניהו א"ל דלמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא דכי הוה שדי עפרא הוה סיפסיה גילי הוה גירי דכתיב וכו'. הווא חדא מדינתא דלא מצו למיכבשה בדקו מיניה וכבשוה עיילו לבי גנויה ומלוהו לסיפסיה אבנים טובות ומרגליות ושדוהו ביקרא רבה. כי אתו ביתו בהווא דירא אמרו ליה מאי אייתית בהדך דעבדי לך יקרא כולי האי. אמר להו מאי דשקלי מהכא אמטי להתם סתרו לדיריהו ואמטינהו לבי מלכא. אמרו ליה האי עפרא דאיתי הכא מדיין הוא, בדקוה ולא אשכחוהו וקטלינהו להנך דיראי

114. רש"י-כשנלחם עם המלכים

115. ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאסטוני.

116. כמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה ה"ב) ויעיד עלי יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם.

במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד (ברכות לד, ב) למה גדלה מעלת הבעל תשובה על הצדיק גמור?

עיין בחידושי אהבת איתן¹¹⁷ שבגליון העין יעקב לכאן שכתב דמיירי בעושה תשובה מאהבה וכו' עיין שם.

והנה לפי דבריו יש לומר טעם פשוט דגדלה מעלת הבעל תשובה על הצדיק גמור, משום דבתשובה מאהבה זדונות נעשים לו זכויות, ואם כן יש לו זכויות הרבה יותר מאשר לצדיק גמור, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה כל כך מצוות כמו הרשע עבירות, וכיון שעל ידי תשובה מאהבה נתהפכו כולם לזכויות, אם כן יש לו זכויות יותר מלהצדיק גמור. [שוב ראיתי שכבר כתב כן בספר יד יוסף בשם ספר סמא דחיי יעויין שם].

ובספר קול ארי¹¹⁸ להגאון אבדק"ק בילסק יע"א כתב, דלכן גדלה מעלת הבעל תשובה, יען שזכויותיו באו מכח זדונות, והזדונות כולם עשאים בהתלהבות ובשמחה גדולה וכולם נעשו זכויות, וזכויות כאלו בהתלהבות כזה, אין לשום צדיק בעולם, ולכן במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ודו"ק. (עיין שם עוד מה שכתב בזה).

(אגדות הש"ס - ברכות לד א - במקום)

פעמים יכול הבעל תשובה לעמוד במקום שאסור לו לצדיק לעמוד...

וכעת בא לירי ספר אזור אליהו (דפוס ירושלים) מבעל מדרש תלפיות ושבת מוסר זצ"ל (וראיתי בו בסיומן ק"ע שגם הוא הולך בדרך הזה ושמחתי מאוד על שזכיתי לכיון לדעת גדול)... ודרך אגב אעתיק מה שכתב בספר הנ"ל סימן רל"א בשם החכם רבי טוביה הכהן ז"ל פירוש הלציי במאמר חז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד על פי הגמרא ביומא פרק יום הכפורים (פ"ב) איזהו תשובה גמורה מחוי ר' יהודא באותו פרק באותה אשה [באותו מקום] כו'.

וזה שאמרו במקום שבעלי תשובה כו' כלומר הצדיק גמור אינו יכול להתייחד עם אשה ולעמוד עמה ביחוד מפני האיסור חמור דיחוד, ובעל תשובה יכול לעמוד עמה כדי שיהיה בעל תשובה גמור. ובעל אזור אליהו ז"ל פירש בזה מאמר חז"ל (ברכות י"א) אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה, וזהו הטעם שנתייחד עם האשה זאת כדי שיהיה תשובה גמורה, ע"כ דפח"ח.

(אגדות הש"ס - אחר מסכת חגיגה - קונטרס אחרון)

117. להג"ר אברהם משיכיל לאיתן זצ"ל, בעל משיכיל לאיתן, מצפה איתן, ועוד. וילנא תרפ"ג.
118. [י' ע"א] להג"ר ארי' לייב יעלין מבילסק מח"ס יפה עינים על הש"ס וש"ת מצפה ארי'.

גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם (יומא פו, א)

הלא בכמה מצוות יש סגולה לארכת ימים

כתב בספר אהל יעקב בדרוש לערב ראש השנה - לכאורה יפלא, הלא גם בכל המצוות כן הוא כמו שכתוב והארכת ימים [בשילוח הקן], למען יאריך ימיו [בכבוד אב ואם ועוד]?

גם מדוע לא אמרו מאריכים לו ימיו כו' כמו שאמרו (ברכות ח) המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו?

אבל יתכן כי כבר אמרו (ברכות יח) רשעים בחייהם קרויים מתים, אם כן [נאמר על] מי שהיה רשע כל ימיו ועשה תשובה יום אחד קודם מותו, אין חייו רק יום אחד, ו[הלא] הדבר לא כן הוא, כי סגולת התשובה השלימה היא מה שכל החטאים יהיו כלא היו וכאלו לא הרשיע מאומה, ועוד ירויח כי נעשה מהם מצוות וזדונות נעשו לו זכיות, אם כן הוא חי מיזם הולדו - וזהו גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, רצה לומר השנים אשר היה חי עד הנה המה נחשבים לו כולם לשנות חיים, אם כן התשובה היא המארכת לו ימיו ושנותיו, לא הוא יתברך, כי אינו חי יותר, רק התשובה תחי' השנים אשר עברו עליו, וק"ל.

(אגדות הש"ס - ברכות פו א - גדולה)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש

שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבו חפץ (קידושין מ, א)

שקדו החכמים על תקנתו, ונתנו לו עצה נכונה שיכניע יצרו וימאס ברע ויבחר בטוב

וכתב על זה הגאון מהרי"ל מרגליות ז"ל¹¹⁹ בספרו טל אורות וז"ל: כל עובר על מאמר זה ישתומם אין התירו רבותינו ז"ל לאדם לעשות במקום שאין מכירין מה שלבו הרע חפץ?

אמנם לפי דברי הרמב"ם ז"ל (בפרק ב מהלכות גירושין הלכה ב), דלב האיש הישראלי הוא טוב ורוצה לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירה, ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו, יעויין שם בלשונו הזהב, יתבארו לנו דברי רבותינו ז"ל היטב, שאין המכוון מדבריהם כנראה משטחיות מאמרם, אבל נהפוך הוא, ששקדו החכמים על תקנתו ונתנו לו עצה נכונה שיכניע יצרו במה שילבש שחורין וילך למקום שאין מכירין אותו, ויהיה גר בארץ ויראה כי אין איש מאסף אותו הביתה, אז יכנע לבבו הערל ואז יתרץ השכל הישר אשר בקרב לבו וישוב לטבעו למאוס ברע ולבחור בטוב

119. הגר' יהודה ליב מרגליות זצ"ל. אב"ד שברשין, פלוצק, לעסלא ופרנקפורט דאודר (מילא מקומו של בעל הפרי מגדים), נסמך להוראה ע"י הנודע ביהודה. עמוד בקשרי שו"ת עם בעל חוות דעת ועוד. מרואי פני הגר"א מווילנא. מחבר הספרים שו"ת פרי תבואה, קרבן ראשית, אור עולם, בית מדות, בית תפילה, טל אורות. נלב"ע תקע"א.

ועל זה אמרו ויעשה מה שלבו חפץ, ר"ל ואז ממילא יעשה מה שלבו ונפשו הרוחנית אשר בקרב לבו חפצים בטבעם לעשות המעשים אשר בהם תתקרב הנפש אל מקורה, ע"כ דפח"ח. (ועיין לעיל במסכת מועד קטן דף י"ז שהבאתי דבר זה בשם דברי שאול, ואתה תחזה שכבר קדמו בזה הגאון בעל טל אורות ז"ל).

(אגדות הש"ס - סוף חלק ראשון - השמטות אחר מסכת חגיגה)

ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אבות פרק ה משנה ה)

מה נס היה שלא ראה קרי, הא היו מזרזין אותו כל שבעת ימים והיה בטהרה

...כתב בספר דברי שאול להגאון מלבוש ז"ל הכוונה דהנה התוספות יום טוב (פרק ה דאבות משנה ה) במה שכתוב ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים הביא בשם מדרש שמואל שכתב בשם החסיד שהקשה מה נס היה שלא ראה קרי אחר שהיו מזרזין אותו כל שבעת ימים והיה בטהרה, וכתב כי היצר טוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה כשני אויבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנוצח יתחזק על עמדו בראותו כי כלתה אליו הרעה והרבה מן האנשים בעת פטירתו יתחזקו וידברו טוב כאילו הם בריאים, ולזה היה קרוב מאוד להיות הכהן גדול רואה קרי עכ"ל. ולפי זה נראה בפלימו (קידושין פא א) דמתגרה כל השנה ביצר הרע והיה מנצחו¹²⁰. והנה כבר אמרו ביומא דף כ' דכל השנה יש רשות לשטן לאשטוני לבד מיום הכיפורים¹²¹, ולפי זה ערב יום הכיפורים בראות השטן שקרוב להיות מנוצח שבים הכיפורים לא יהיה לו רשות לאשטוני, על כן התחזק על פלימו ורצה להפילו עד שעזרו ה', עכ"ל הטהור.

על ידי שהת"ח עושה תשובה כל יום, והיצר הרע קרוב להיות מנוצח, על כן מתגבר עליו להכשילו

וברם זכור אותו האיש לטוב ה"ה הרה"ג מהו' שמחה גינצבורג שליט"א אבדק"ק שטראזניעטן (בוקאוויא) יצ"ו, שאמר לי בשם קדושה' מו"ה ישראל בעש"ט זי"ע פירוש המאמר במסכת ברכות (ט א) תנא דבי ר' ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמוא עשה תשובה, שמוא סלקא דעתך? אלא ודאי עשה תשובה - כלומר אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה היינו שראה קרי לאונסו, אל תהרהר אחריו ביום לומר איך בא אותו תלמיד חכם לידי כך (הלא אמרו חז"ל [עבודה זרה כ ב] ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם טומאה ביום ויבא לידי טומאה בלילה) אלא דון אותו לכף זכות שמוא עשה תשובה, שמוא סלקא דעתך אלא ודאי עשה תשובה, כלומר על ידי שבכל היום עשה תשובה והיה היצר הרע קרוב להיות מנוצח, על כן התגבר אליו והביאו בלילה לידי עבירה זו שראה קרי ר"ל, ע"כ דפח"ח ש"י.

(אגדות הש"ס - קידושין דף פא א - פלימו)

120. שהיה אומר בכל יום "גירא בעיניה דשטן". ובא אליו השטן ונכנס לביתו בערמה, וכמעט שנשחד ברכייה, וכל זה ללמדו שיאמר רחמנא נגער ביה בשטן.

121. שטן ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני ממאי אמר רמי בר חמא השטן בגמטריא תלת מואה ושיתין וארבעה הוי תלת מואה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותא לאסטוני ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני.

ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה

לא מהני תשובה על פי מדת הדין אלא על פי מדת הרחמים של הקב"ה

תינוק אחד יש בבית האסורים הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר (ישעיהו מב, כד) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים ... ענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו (גישין נח א)

... אחרי הדברים האלה, נחזור אל המאמר שלפנינו, שרבו בו הפירושים כצמח השדה בכל ספרי אגדה, וכבר העתיק קצתם "בגאון יעקב" שבגליון העין יעקב לכאן, ותני ושייר גם מה שכתב בזה בספר בינה לעתים (דרוש ג) עיין שם כי דבש וחלב תחת לשונו.

ולפענ"ד אפשר לומר על פי מה שאמרו בספרים הקדושים דלא מהני תשובה על פי מדת הדין אלא על פי מדת הרחמים של הקב"ה, וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה יב, טו) בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין ראה שאין העולם יכול להתקיים, לפי שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועל פי מדת הדין לא מועיל תשובה, ולכן שיתף מדת הרחמים למדת הדין כדי שיועיל תשובה.

הסומך על מדת רחמיו ית' וחוטא על סמך שיעשה תשובה, לזה לא מועיל התשובה

וכן אמרו חז"ל במסכת ראש השנה (י"ב ב) בשתי מדות הראשונות מ"ג מדות, ה' ה', אני הוא קודם שיחטא אדם, אני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה עיין שם, ונמצא דמה שהקב"ה מקבל תשובת החוטאים הוא מצד מדותיו של רחמים - אך הסומך לכתחלה על מדת רחמיו ית' וחוטא על סמך שיעשה תשובה, לזה לא מועיל התשובה, כמו שאמרו חז"ל בחגיגה (דף ט"ז) על הפסוק (מכה ז ה) אל תאמינו ברע וגו' אם יאמר לך יצר הרע חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמן בו וכו', וכתב שם המהרש"א ז"ל בחידושי אגדה, בלי תשובה ודאי דלא יאמר דהקב"ה מוחל, אלא בתשובה קאמר, וגם בזה אל תאמן בו, דזהו האומר אחטא ואשוב, דאמרינן ביה בפרק יום הכיפורים (משנה יומא פרק ח משנה ט) דאין מספיקין בידו לעשות תשובה עכ"ל - והנה תשובה תפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה, וזה ששאל ר' יהושע בן חנניה מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים ולא ה' מועיל תשובה ותפלה וצדקה להעביר את רוע הגזירה - ועל זה ענה אותו תינוק ואמר הנה שאלתך אשר שאלת וודאי היתה מכח - הלא ה', כלומר הלא ה' הוא המדה השנייה מה"ג מדות של רחמים, אני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה, ואם כן מדוע לא הועילה התשובה להעביר את רוע הגזירה? - ועל זה אומר לך - "זו" המדה של הי"ג מדות [בגימטריא י"ג] היא גרמה שחטאנו לו, כי סמכנו על מדת רחמיו ית' וחטאנו על סמך שהקב"ה ימחול לנו, וכיון דזה הוה כאומר אחטא ואשוב לכן לא הועילה התשובה.

הרוצה ללכת בדרכי ה' - עושה צדקה

ועל השאלה, הלא גם צדקה מעבירה את רוע הגזירה וכמו שכתב המחבר המחבר ביורה דעה (סימן

רמ"ז סעיף ד) הצדקה דוחה את הגזירות הקשות ע"ש - על זה אומר לך, ולא אבו בדרכיו הלך - שלא הלכו בדרכי ה' לעשות צדקה וכמו שכתוב בפרשת וירא (בראשית יח ט) ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ונאמר (דברים כח ט) והלכת בדרכיו, ודרשו חז"ל (סוטה יד א) מה הוא רחום אף אתה הי' רחום מה הוא גומל חסדים אף אתה הי' גומל חסדים, וכיון שלא אבו בדרכיו הלך לא היה נמצא בהם צדקה להעביר את רוע הגזירה.

מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה

ועל השאלה הלא גם תפלה מעבירים את רוע הגזירה, כמו שמצינו בחזקיהו המלך ע"ה שנגזרה עליו גזירה למות בדמי ימיו, ונתבטלה הגזירה ההיא על ידי תפלתו, וכמו שאמר לו ה' יתברך (מלכים ב' כה) שמעתי את תפלתך וראיתי את דמעתך - על זה אומר לך, ולא שמעו בתורתו, אם כן הא כתיב (משלי כח ט) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, ועל כן לא הועילה תפלתם להעביר את רוע הגזירה, ולכן ניתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, ולכן מכח אריכות תשובתו של אותו תינוק שהשיב לו כל סוף הפסוק כולו ולא היה די לו להשיב בקיצור הלא ה' זו חטאנו לו, הכיר בו ר' יהושע בן חנניה סימני חכמה מופלגת, ועל כן אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, וכו' וא"ש ודו"ק. [ועיין שם עוד שמבאר דאופן אחר].

(אגדות הש"ס - מסכת גיטין - דף נח א)

יום הכיפורים מכפר

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקרא טז ל)

אם היה הלכה כרבי לא היינו יראים כלל מאימת יום הדין

באורח ישרים¹²² על אגדות הש"ס (חלק ב) כתב על הגמרא כתובות (דף קג ב) ההוא יומא דאשכבתיה דרבי, נפקא בת קול ואמרה כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן לחיי העולם הבא, ע"כ.

הגאון הצדיק מו"ר ר' ישראל סלאנטער זצ"ל, פעם אחת בעת התעוררו לתשובה ביום הכיפורים קודם כל נדרי, בכה עד מאוד ופתח ואמר: אוי נא לנו, מה נעשה כי הלכה כרבי מחביריו ולא מחביריו?

וביאר את דבריו. כי רבי סבר (יומא פה ב) שיום הכיפורים מכפר אף בלא תשובה [דתניא רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכיפורים מכפר], כי היום עצמו מכפר. ורבנן סבירא להו כי דוקא עם התשובה מכפר יום הכיפורים. ואמר כי אם היינו פוסקים שהלכה כרבי מחביריו, לא היינו יראים כלל מאימת יום הדין, כי היום עצמו היה מכפר על עונותינו אף בלא תשובה, אבל לא כן עכשיו שאין הלכה כרבי נגד חביריו, והלכה היא כרבנן, כי דוקא עם תשובה מכפר יום הכיפורים, ובלא תשובה אינו מכפר, ואם כן עלינו לעשות תשובה אמיתית, ואז יכפר עלינו גם היום עצמו.

122. להג"ר מנחם צבי טאקסין זצ"ל, פיעטרקוב תרס"ט.

ובאר בתוך דבריו גם את המאמר הזה, מדוע דוקא ביום פטירתו של רבינו הקדוש יצא בת קול כל דהוה באשכנתי דרבי מזומן לחיי העולם הבא - ומדוע לא יצא הבת קול הזה גם בעת פטירת תנא אחר?

ואמר כי נמצא בזהר הקדוש (אדרא זוטא ועוד) שביום שהיה נפטר איזה תנא, אותו היום היה נקרא הילולא שלו, ובאותו היום היו פוסקים במתיבתא דרקי' כאותו תנא, ככל פסקיו ודיניו.

והנה ידוע מאמרם ז"ל (ירושלמי יומא א) **כשם שיום הכיפורים מכפר כך מיתת צדיקים מכפר** [א"ר חייה בר בא בני אהרן באחד בניסן מתו ולמה הוא מזכיר מיתתן ביום הכיפורים ללמדך שכשם שיום הכיפורים מכפר על ישראל כך מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל] ואם כן לדעת רבי שסובר שיום הכיפורים מכפר אף בלא תשובה, כך היה יום מיתתו מכפר גם כן כיום הכיפורים בלא תשובה, וכאשר פסקו אז במתיבתא דרקי' באותו היום ככל פסקיו, אם כן כיפרה מיתתו אף בלא תשובה, ואם כן כל מי שהיה אצלו ביום פטירתו נתכפר לו, והוא מזומן לחיי העולם הבא, ע"כ דפח"ח.

הנה העתקתי דבריו לפי שהם יקרים ונחמדים מאוד. (עיין שם עוד שדן רבינו בדבריו).

(אגדות הש"ס - יומא השמטות - באורח ישרים)

בזמן הגלות מועיל עצם יוהכ"פ, אבל בארץ ישראל לפני ה' - תטהרו עצמכם בתורה ומצוות

...ולפי מה שכתב הרשב"א דלא הועילה המודעה לפי שלא נתן להם השי"ת את הארץ אלא כדי שייקיימו התורה כמו שנאמר (תהלים קה מד) **ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו** ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מארצו, יש לתרץ לענ"ד קושיית **תוספות ישנים** (ביומא דף פה) לרבי דסובר דעצם יום הכיפורים מכפר אף בלי תשובה, אם כן למה נחרב בית המקדש וגלינו מארצנו הלא היה כמה יום הכיפורים לכפר, עיין שם שהכריחו מכח קושיא זו דגם לרבי אינו מכפר כפרה גמורה כי אם מכרת, ולפי דברי רשב"א הנ"ל בלאו הכי אתי שפיר דאף דיום כפור מכפר, מכל מקום לא נתקיים התנאי שישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו, ולכך גלינו מארצנו.

ויש לפרש בזה פסוק (ויקרא טז ז) **כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו**, ידידע שבזמן שבית המקדש קיים וישראל שרויין על אדמתן זה מקרי לפני ה' אבל בזמן הגלות לא, ועיין בראש השנה (דף כז) **אמר רבא מאי קראה דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות ושופר וכו' עיין שם**. וזה שאמר הכתוב **כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם**, אבל זה לא יועיל לכם רק בזמן הגלות, אבל בארץ ישראל כאשר תהיו לפני ה', אז תטהרו, תשתדלו לטהר ולקדש עצמיכם בשמירת התורה והמצוות כי כל עיקרו של ארץ ישראל לא ניתן לכם אלא בעבור תשמרו חוקיו (ויש להאריך עוד בזה אך אכ"מ).

(אותיות - וזה דבר השמיטה - לאות שבת)

לפני ה' תטהרו (ויקרא טז)

לפני ה', בזמן שביהמ"ק קיים, תהיו טהורים - אבל בגלות, ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם

...והנה בחידושי אגדות שלי הארכתי ב"ה הרבה בעניני יום הכפורים, ואעתיק בכאן אפס קצהו, ראשון לציון פירוש הפסוק (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, על פי מאמר חז"ל (בראשית רבה פרק ס"ה) ונשא השעיר עליו (ויקרא טז כב) זה עשו - שנאמר הן עשו אחי איש שעיר (בראשית כז יא), את כל עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם (בראשית כה כז), כי הגלות גורם החטא כמו שכתוב ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם (תהלים קו לה), והסיבה הזאת תכסה על כל פשעים שפשעו ועוון בני ישראל, כי גלוי וידוע לפני המקום ב"ה שאם היו בארץ הקודש אשר שם מתגלה שכנית עוון, היו טובים וצדיקים רק יען שהם מפוזר ומפורד בין העמים הם חוטאים, והחטא אינו דבוק בהם בעצם כי אם בדרך מקרה.

(עיין מה שכתבתי לעיל באות יחוד בשם הבני יששכר)¹²³.

והנה אמרו חז"ל במסכת ראש השנה (דף כז) דרך במקדש בעיני חצוצרות ושופר אבל בגבולין במקום שיש חצוצרות אין שופר וכו' אמר רבא מה קראה דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' - לפני המלך ה' הוא דבעיני חצוצרות ושופר, אבל בעלמא לא, ע"ש, נלמד מזה דבזמן המקדש מיקרי לפני ה' אבל בזמן הגלות לא.

וזה שאמר הכתוב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם, והטעם כי גלוי וידוע לפניו ב"ה, כי בזמן שתהיו לפני ה', ר"ל כאשר יבנה המקדש אז תטהרו, תהיו קדושים וטהורים מכל פשע ועון ורק הגלות גורם החטא. וזוהי הטעם אמרו חז"ל עבירות שבין אדם למקום יום כיפור מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כיפור מכפר. כי טבע כל אומה כשהיא נרדפת מכל צד היא מתחזקת בינה לבין עצמה בדיכוי חברים באחדות וריעות, ואם כן אין אמתלא על זה שהגלות גורם, כי אדרבה יען שיששראל גולים ונרדפים צריכים להיות באחדות יותר בין אדם לחבירו.

ביום הזה יכפר עליכם - ביום הזה באו מדבר סיני

ובמקהלים אמרתי (ליל כל נדרי תנ"ד לפ"ק) פירוש על המסורה, ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא טז ל), ביום הזה נבקעו כל מעינות (בראשית ז יא), ביום הזה באו מדבר סיני (שמות יט א), בהקדם המדרש לכה

123. הבאנו דברי רבינו בפניני המועדים - בין המצרים בפסוק חטא חטאה ירושלים. וז"ל: ראיתי בספר בני יששכר (תמוז - אב מאמר א) פירוש נחמד בפסוק חטא חטאה ירושלים על כן לנדה היתה. פירוש חטא חטאה ירושלים רק חטא בשוגג דרך מקרה - כי בעצם ישראל הם טובים, על כן רק לנדה היתה, דבכל עריות ייחוד אסור, ובנדה ייחוד מותר, דהיינו גם בעת הפרישה הקדוש ברוך הוא מתייחד עמהם כמו שכתוב (ויקרא כ מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו'. ודפח"ח, עכ"ל.

דודי נצא השדה אמרה כנס"י לכה דודי נצא השדה בין העכו"ם נלינה בכפרים אלו הכופרים כך אח"כ נשכימה לחרמים אלו ישראל¹²⁴, כי יש לישראל חשיבות בערך הצטרפות אף על פי שהם לא טובים, וכדבעו למיעבד לא עבדו, בכל זאת רבונו של עולם, מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, אנא תמצא עוד אומה ולשון כישראל שסובלים גלות אלפים שנה ועוד דברים כך, וכמאמר הפייטן [בהושענות] ההררוגה עליך ונחשבה, כצאן טבחה זרייה בין מנעיסיה חבוקה ודבוקה כך, וכן שמעתי שהגאון מו"ה משה טייטלבוים¹²⁵ זי"ע המליץ בעד ישראל ואמר "רבונו של עולם, אם היית מצוה לאומות העולם לאכול בערב יום כפור ולהרבות בסעודה, הלא היו הכל מתגוללים בחוצות שכורים מיין".

אמנם ישראל עמד אשר כך מאמין, צוית להם לאכול ולשתות בערב יום כפור, אף על פי כן כולם עומדים באימה ויראה וחלים ורועדים מדיניך נשפט באש, ומצפים ומיחלים למחילתך ברחמים.

(ועל דרך זה שמעתי מאדמו"ח הגאון מו"ה עמרם [בלום]¹²⁶ שליט"א שאמר לפרש, סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים, ואף על פי כן ולא שווה לנו, אין לנו שיווי ודמיון בכל האומות ודפח"ח ש"י).

זכור נא רבונו של עולם אל תשכח את אשר הלכת בתורתך הקדושה וחזרת על כל אומה ולשון שקיבלו אותה, וכולם לא רצו לקבלה, לבד ישראל המה אמרו (שמות כד ז) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שיש לנו קיום בין אומות העולם, ובזכות זה הקדוש ברוך הוא מכפר גם כן אשמותינו בכל שנה ושנה.

וזה כוונת המסורה ביום הזה יכפר עליכם, ובאיזה זכות, לזה אמר ביום הזה באו מדבר סיני, שקיבלו התורה מה שלא עשו כן כל גוי, ועוד שהרי תראה כי אחרי אכלו ושתו כל היום שלפניו, אף על פי כן ביום הזה נבקעו כל מעינות, נפתחו מקורי דמעה וכל עינים תרדנה מים, ובזכות ומבקשים רחמים וכדאי היא זכות זה לכפר עליהם.

עוד אמרתי בענין זה פירוש הפסוק במלאכי (יג) אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, כי כתיב בתהלים (סימן קלט) ימים יוצרו ולא אחד בהם והקרי ולו אחד בהם, פירוש רש"י זה יום הכפורים, שבירר הקדוש ברוך הוא מכל הימים למחילה ולסליחה ולכפרה, ועל ידי אותו היום יש לישראל קיום והעמדה כי לולא זה היו נמוקים ח"ו בעונותיהם, ורק על ידי שהקדוש ברוך הוא מעביר אשמותיהם ביום הקדוש הזה יכולים להתקיים ולעמוד, וזה שכתוב אני ה' "לא" שניתי, כלומר שניתי תיבת ולא אחד בהם שישתנה בקריאה לתיבת לו, דהיינו מכל הימים לו אחד בהם דהיינו יום הכפורים, ועל כן אתם בני יעקב לא כליתם, והבן.

124. וכתב רש"י שם: דרשו רבותינו בעירובין (כא, ב): אמרה כנסת ישראל: רבונו של עולם, אל תדינינו כיושבי כרכים שיש בהן גול ועריות, אלא כיושבי פראות, שהן בעלי אומנות ונוסקין בתורה מתוך הדחק. נלינה בכפרים - בכופרים; בוא ואראך בני עשו, שהשפעת להם טובה וכופרים כך

125. בעל ישמח משה זצ"ל.

126. בעל בית שער

(כל הדברים האלה כתבתי בהודמן על צד הפלא בערב יום כפור שנת תרנ"ה, כי בו הגעתי לכתוב על אות יום הכפורים, והיו נא אמריו לרצון לפני אדון כל, ויגמור בעדינו החתימה לחיים ארוכים ומתוקנים, אכ"ר).

(אותיות - חלק ב - אות י - יו"כ)

ועל ספרך כלם יכתבו ימים יוצרו ולא [ולו] אחד בהם (תהלים קלט טז)

הקב"ה רוצה שהתשובה ימשיך לכל השנה ולא רק עד לאחר יום כיפור

כתיב ולא באל"ף וקרי ולו בוא"ו, ובספר תפלה למשה¹²⁷ על תהלים פירוש ימים יוצרו ר"ל הימים אשר יוצרו בהם כל הנבראים דהיינו ימי הבריאה, ולא אחד בהם, לא היה ראוי להיות נכתב אחד בהם, כלומר [ויהי ערב ויהי בקר] יום אחד, רק ראשון, כמו שני ושלישי כקושית המדרש (מובא ברש"י פרשת בראשית לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון וכו') על זה מיישב הקרי כתיב המדרש ולו אחד בהם ר"ל לרמוז עליו ית' שהיה יחיד בעולמו נכתב אחד בהם ודפח"ח. (ועיי' בסידור יעב"ץ במאמר אחד מי יודע וכו').

ולי נראה בהקדם מאמר רבה בר בר חנה (במסכת בבא בתרא דף ע"ד) אמר ליה תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדי, שקלתא לסילתאי [פי' רשב"ם סל לחם שלי] אתנחתא בכוותא דרקיעא, אדמצלינא בעיתיה ולא אשכחיתא, אמינא ליה איכא גנבי הכא אמר ליה האי דרקיעא הוא דהדר, נטר עד למחר כי השתא ומשכחת לה.

ונראה לפרש בדרך מליצה, כי כאשר נביט בעין התבוננות על הליכות עולם קטן הוא האדם אשר ברא אלקים על הארץ, נראה כי בכל ימות השנה אין שלום בעצמיו, כמו שאמרו חז"ל (ברכות סא א) אוי לו מיצרו אוי לו מיצרו, ותהי המלחמה חזקה בין הגוף ובין הנשמה, כי חזק ביניהם העדר ההסכמה, ומדי יום ביומו תגדל המלחמה, אמנם פעם אחת בשנה יום הכפורים יום אדיר וקדוש, יבא שלום ביניהם ויעשו כולם אגודה אחת לעבוד את ה' אלקינו, כי אז מגודל קדושת עצם יום הכפורים אשר בו יתן ה' פחדו ומוראו על פני כל אדם, גם הגוף נכנע ומסכים אל הנשמה, ונושקים ומתחברים זה עם זה לעבוד את ה' בנעימה קדושה, עד שהשטן בעצמו אומר, רבונו של עולם יש לך עם שהוא כמלאכי השרת כמו שכתוב במדרש (פרקי דר' אליעזר פרק מו)¹²⁸ - אבל מי יתן והיה זה לבבו להתנהג כן כל ימות השנה, הלא בעונותינו הרבים מיד לאחר יום הכפורים כבר הכל נשכח, והחומר המתאווה עומד בתקפו וגבורתו כבתחלה, כמו שפירש בספר ישמח משה הפסוק (ירמיה לא טו) מנעי קולך מבכי כי יש שכר לפעולתך ושבו בנים לגבולם, כי קשה הלא ישראל עושים תשובה בכל שנה בימים הקדושים, ובכל זאת עבר

127. להרה"ק בעל ישמח משה זצ"ל

128. אמר סמאל לפני הקב"ה רבון כל העולמים על כל העכו"ם נתת לי רשות ועל ישראל אין אתה נותן לי רשות, אמר לו הרי יש לך רשות עליהם ביום הכפורים אם יש להם חטא, ואם לאו אין לך רשות עליהם, לפיכך נותנן לו שוחד ביום הכפורים שלא לבטל את ישראל שלא לבטל קרבן של ישראל, שנאמר "גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל", גורלו של הקב"ה קרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר חטאת, וכל עונותיהם של ישראל עליו, שנאמר "ונשא השעיר עליו את כל עונותם", ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים אמר לפניו רבונו של עולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת בשמים

קציר כלה קיץ ואנחנו לו נושענו, מדוע אחרו פעמי רגלי משיחנו, ואמר הטעם כי **ושבו בנים לגבולם**, כאשר עברו ימי התשובה שבו לגבולם, להרגל הראשון, גם פירש מה שהקב"ה אומר **קשה עלי פרידתכם**¹²⁹, שמיד שילכו לביתם יחזרו למנהגם, וזאת קשה עלי הפרידה ממני, ודפח"ח.

על כן זאת היה לנו כי לא ישים ה' דמעותינו בנאדו להיות, אבל אם היה חלק הנפש, חלק אלוך ממעל, גובר ועולה למעלה בכל השנה כמו ביום הכפורים בודאי ה' הקדוש ב"ה מקבל תפילותינו ברצון, והיה ממלא כל משאלות לבינו לטובה.

וזה שאמרו [בגמרא] **תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדי**, פירוש אראה לך הזמן והעת אשר בו נושקים ומתחברים הגוף יסוד ארצי עם הנשמה יסוד שמימי ליראה את השם הנכבד והנורא ולעבדו שכם אחד, והוא ביום הכפורים יום איום וקדוש אשר בו ידמו ישראל לאלפי שנאן משרתי עליון, **שקלתא לסילתא**, אם כן הדבר לקחתי סל לחם שלי, **אתנתא בכוותא דרקיעא**, הנחתיו בחלון השמים הרומו על ההשגחה העליונה כמו שנאמר (שיר השירים ב ט) **משגיח מן החלונות**, בתקותי כי היום אבוא על שכרי ובודאי ימלאנו ה' ברכות שמים מעל, **אדמצלינא**, כלומר כאשר גמרתי כל התפלות, **בעיתיה ולא אשכחיתא**, **אמינא איכא גנבי הכא**, וכי גם כאן מתנהגים ברמאות, הלא צמנו והתפללנו וגברנו כוחות הנפש על תאוות החומריות, ומדוע לא 'ימלא ה' משאלותינו, אמר ליה **האי גלגלא דרקיעא הוא דהדר**, טעם מניעת השפע הוא לפי שגלגל השמיני המנהיג את הגוף דהיינו חלק הנפש חזר וירד למטה, ויד הגוף על העליונה, אבל בחנוני נא בזאת, **נטר עד למחר כי השתא**, שתהי' שומר תורה והמצוה עד למחר, כאמרם ז"ל (רש"י שמות יג יד) **יש מחר שהוא לאחר זמן**, כי השתא, אז בלתי ספק **ומשכחת לה והבן** - וזה שכתוב ימים יוצרו ולו פירוש להקב"ה רק אחד בהם דהיינו יום הכפורים, אמנם עיקר רצון השי"ת הוא שיהיה כן כל השנה ולא רק אחד בהם, ומיושב הקרי והכתיב וא"ש בעזה"י¹³⁰.

(אותיות - קונטרס אחרון - לאות יוה"כ)

טהרת המקוה

מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל (יומא ח, ט)

מתנאי המקוה שמטהרת את האדם רק אם מסיר החציצה המבדלת

במשנה שבסוף המסכת (יומא פרק ח משנה ט): ...**ואומר: מקוה ישראל ה'** (ירמיהו יז ג), **מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל**.

אמרתי בדרשה אחת לליל כל נדרי הפירוש - דאחד מתנאי טהרת המקוה שלא יהיה חציצה בשום

129. רש"י פרשת אמור (ויקרא כג, לו) כתב: עצרת הוא - עצרתי אתכם אצלי כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים, כיון שהגיע זמנו להפטר אמר בני בבקשה מכם, עכבו עמי עוד יום אחד, **קשה עלי פרידתכם**.

130. עיין מה שהבאנו בפניני המועדים - חג הסוכות: במדור אתרוג וד' מינים בקטע לולב הגזול והיבש פסול (סוכה כט, ב) עיין שם.

דבר ליכלוך בין מי המקוה לגוף איש הטובל, ואז המקוה מטהרתו, וכמו כן צריכין אנחנו לעשות תשובה על עבירות שבידינו ולהסיר כל דבר החוצץ בינינו לבין אלקינו יתברך שמו, וכמאמר ישיעי הנביא ע"ה (בסמ"ט נ"ב) הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אוננו משמוע, כי אם עונתיכם היו מבדילים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע. הרי שהעבירות שבידינו הן הם הדברים החוצצים בינינו לבין אלקינו שבשמים יתברך שמו, וכאשר נעשה תשובה שלימה על כל עונותינו ונסיר כל הדברים החוצצים והמסכים המבדילים בינינו לבין אלקינו ית"ש, אז יושיט לנו הוא ית' את שרביט הזהב חסדו וצדקתו, ויזרוק עלינו מים טהורים לטהרנו מעונינו, וזה שכתוב מה מקוה מטהר את הטמאים, בתנאי ובאופן שלא יהיה חציצה בין גוף הטובל להמים שבמקוה, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל, בתנאי ובאופן שלא יהיה חציצה מהעונות וחטאים ופשעים בינינו לבין אלקינו שבשמים ית"ש, ואתי שפיר.

(אגדות הש"ס - השמטות יומא - בדף פו)

טהרת המקוה היא ע"י שהמים מחוברים לשורשם

וכעת נראה לי על פי מה שכתב בתשובות חתם סופר (חלק יורה דעה סימן ר"א) מקדמון אחד דהמקוה מטהר יען דהמים מחוברים לקרקע ואינם מקבלים טומאה, דאי לא כן [הרי] המים מתטמאים מהטובל בהם וחוזרים ומטמאים הטובל עיין שם.

נמצא דטהרת המקוה על ידי שהמים מחוברים לשורשם, וכן הוא בעצם טהרת הקדוש ברוך הוא על ידי שהאדם מחובר לשורשו היינו הקב"ה שנפח באפיו נשמת רוח חיים והיא חלק אלוה ממעל.

וזה שאמר רבי עקיבא (יומא פה ב) אשריכם ישראל כו' ומי מטהר אתכם הקירוב וההתחברות לאביכם שבשמים מצד הנשמה שמצד זה הוא אביהם, כמאמר חז"ל (קדושין לא א) ג' שותפין יש באדם [הקב"ה ואביו ואמו], ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים על ידי שהמים מחוברים לשורשם ואינם מקבלים טומאה מהטובל, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל, על ידי שהם מחוברים לשורשם ועיקרם השם ית"ש, כנפש הבן הקשורה בנפש האב, ואתי שפיר, ודו"ק

(אגדות הש"ס - יומא בדף פה ב - אר"ע אשריכם)

מקוה הוא לשון קווי - והתקוה הוא על ידי השלום והאחדות, כמו המקוה שהמים מכונסים

ובדברי שאול (דרשות לשבת שובה ולשבת הגדול דף ל"ז ע"א) כתב דלכאורה יש לדקדק, דהכוונה הפשוטה של מקוה ישראל הוא לשון קווי ומה ענין למקוה [טבילה]?

אלא יש לומר, דהנה מה שצריך ריצוי חבירו הוא אף לאחר שהשיב את הגזילה צריך שירצה את חבירו ויפייסנו, שלא יהי' לו עליו תרעומת כמבואר בבבא קמא (דף צ"ב) וב[שולחן ערוך] הלכות יום כפור (סימן תר"ו), והטעם הוא כדי שיהיה שלום בין אדם לרעהו - ולא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק

ברכה אלא השלום (משנה סוף עוקצין), ועיין במדרש (רבה פרשת פינחס)¹³¹ שגדול השלום שאף שחטאו בעגל כו' שנאמר (הושע ד יז) **חבור עצבים אפרים** (הושע י) **הנח לו חלק לבם עתה יאשמו**¹³². וזה המליצה מקוה ישראל. שענין המקוה שנאסף למקום אחד מ' סאה שיעור מקוה ובוה נטהר הטמא. כך ישראל אינם מטוהרים רק בשעה שיתקבצו כולם ויהיו לאגודה אחת, ולפי זה לא יצא מקוה ממשמעותו שהוא לשון קיווי, ורק שהתקוה הוא על ידי השלום. והוא ענין מליצה על מקוה ישראל שיתקבצו יחד. ובא לציון גואל אמן, עכ"ל הטהור.

(אגדות הש"ס - יומא השמטות - ובדברי שאול)

כשהלכבות קרובים ומכונסים ביחד אז הקב"ה מטהר את ישראל

ועיקר הכל שיהיה אחדות בין ישראל ואז הקדוש ברוך הוא מכפר להם כמו שפירש אדמו"ח הגאון מו"ה עמרם שליט"א¹³³ מאמרם ז"ל בסוף יומא (ח ט) **מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל**, כי המקוה מטהר באשבורן כשהמים מכונסים ביחד וכשישראל גם כן בבחינה זו שהלכבות קרובים ומכונסים ביחד אז הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל.

כשהאדם טובל במקוה הוא עולה ומתבטל בתתק"ס

ואני פירשתי בעזה"ת על פי מה שראיתי בשם הגאון מהו' שמשון מאוסטרפאלא זי"ע, שאמר לפרש לשון חכמינו ז"ל (מקואות א ז) **מ' סאה מים שכל גופו של אדם עולה בהם**, דעולה הוא מלשון ביטול כמו שאמרו (תרומות ד ז) **תרומה עולה באחד ומאה**, והנה מ' סאה הוא תתק"ס לוגין דוק ותשכח¹³⁴, ואיתא בירושלמי (ירושלמי תרומות פ"ה ה"ה) **בריה בטילה בתתק"ס**, על כן כשהאדם טובל במקוה הוא עולה ומתבטל בתתק"ס, ודפח"ח.

והנה עיקר התשובה הוא ההכנעה וההתבטלות לגבי המקום ב"ה, אשר על כן אמרו חז"ל (ברכות לד ב) **במקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים [אינם יכולים לעמוד]** וכו' שהבעל תשובה לבו נשבר בקרבו בזוכרו שחטא לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אלקי עולם יוצר הכל, ומרד באביו אשר ריחם עליו והוציאו מאין ליש והטיב עמו עד לאין שיעור, ועל ידי ההכנעה ההוא הוא קרוב יותר לה' מן הצדיק גמור, וזה שאמרו מה מקוה מטהר את הטמאים על ידי שהאדם מתבטל במקוה, וכמו כן אם ישראל מתבטלים במציאות מפתח ה' ומהדר גאוונו ובאים לבחינת אין ממש שהם כמאן

131. לשון המדרש שם: גדול השלום שנתן לפנחס שאין העולם מתנהג אלא בשלום והתורה כולה שלום שנאמר (משלי ג יז): **דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום**.

132. לכאורה כוונתו להמדרש בדרך ארץ וזוטא פרק ט: **"וכן היה רבי אליעזר הקפר אומר: אהב את השלום ושנא את המחלוקת. גדול השלום שאפילו בשעה שישראל עובדים עבודה זרה, ויש שלום ביניהן, אומר הקב"ה: אין רצוני לנגוע בהן, שנאמר: "חבור עצבים אפרים הנח לו". אפילו ששבת אפרים עובד לע"ז [מניח להם]**.

133. **בעל בית שעים** זצ"ל.

134. **תפארת ישראל** מקואות פרק ו אות צ: והרי התתק"ס לוגין הנ"ל הם מ' סאה [חסר משהו]. כיצד. סאה הוא ו' קבין. וקב הוא ד' לוגין. נמצא שכל סאה הוא כ"ד לוגין. ומ' פעמים כ"ד הוא התתק"ס. נמצא דמ"ס הוא תתק"ס. והרי ג"פ ש"ך הוא ג"כ תתק"ס. עכ"ל.

דליתא (ועיין בלשוננו המתוק של הרמב"ם פרק ד מהלכות יסודי התורה הלכה יב¹³⁵ ומה שכתב שם המפרש על זה) אז הקב"ה מטהר את ישראל, וקל להבין בעזה"י.

(אותיות - חלק ב - אות י - יוה"כ)

ערב יוהכ"פ

ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (ויקרא כג לב)

למה כתב הפסוק לשון עינוי ולא בלשון אכילה בהדיא

בגמרא ראש השנה (דף ט א) ועניתם את נפשותיכם בתשעה [לחדש בערב] וכי בתשעה מתענין, והלא בעשרה מתענין? אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה בתשיעי ועשירי.

וכתב הגאון מ' משה גרינוואלד ז"ל אבדק"ק חוסט יע"א בספר ערוגת הבושם על התורה סוף פרשת אמור: עיין טורי זהב שהקשה אמאי הוציא רחמנא האכילה בלשון עינוי, הוי ליה למימר בהדיא שמצוה לאכול ביום הכיפורים?

ולפי עניות דעתי נראה בס"ד דאי כתב רחמנא תאכלו בערב יום הכיפורים, הוה אמינא דאפילו התענה כל היום רק פעם אחת לעתותי ערב אכל, קיים מצות עשה זו, השתא דכתב רחמנא האכילה בלשון עינוי, אמרין כי היכא דבעינוי אי אפשר לומר כשיאכל כל היום ומונע עצמו מאכילה שעה אחת אינו יוצא ידי חובתו אי מתענה מקצת היום ואכל אחר כך, וזה דלא כשיטת המגן אברהם (בסימן תר"ו) אלא כשיטת השל"ה הקדוש (שם בבאר היטב) דאף מקצת היום אסור להתענות.

ובזה יתפרש כמין חומר מה שפירש רש"י בראש השנה (דף ט) דהכי קאמר קרא ועניתם [את נפשותיכם] בתשעה, אכילת תשעה אני קורא עינוי, וכיון דאכילתו עינוי חשיבא, כל דמפיש באכילה ושתי טפי עדיף - ולכאורה לא ידענא מה בעי רש"י בזה.

ולהנ"ל ניחא בס"ד, דרש"י בא לפרש מאי שנא דהוציא רחמנא בלשון עינוי ולא כתב אכילה בהדיא, וצריך לומר כהנ"ל, והיינו דבא רש"י ללמדנו [זה] ודו"ק עכ"ל, ודפח"ח ש"י.

(אגדות הש"ס - ראש השנה השמשות - שי"ך לעיל דף ט ע"א)

135. בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשורו לאהוב המקום ברוך הוא ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים וכ"ש לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושא וכלימה ריק וחסר.

כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי (ברכות דף ח ב)

כתיב (ויקרא כג לב) ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב, וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. והקשו תוספות (בד"ה כאלו) מאי קשיא ליה, והא כתיב בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות ואותו ערב ר"ל ערב של ט"ו, הכא נמי נימא ערב של עשירי? ותירצו בדוחק.

ולע"ד נראה בפשיטות דבשלמא לאכול מצה שפיר ציוה תורה לאכול בערב של ט"ו, אבל כאן אי נימא דבתשעה אוכלין כל היום, אם כן אין לומר כוונת התורה ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב של עשירי, דמאי עיניו נפש הוא באותו ערב לאחר שאכלו ושתו כל היום וייתב לבם, אלא ודאי דכוונת הכתוב להתענות בתשעה, ועל זה שפיר קשיא ליה לגמרא וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין, כנלע"ד פשוט (ואפשר שראיתי כן באיזה ספר והוא חקוק בזכרוננו ואין לי פנאי לחפש כעת).

האם נשים חייבות לאכול בערב יום הכפורים

וראיתי בפתחי תשובה החדש¹³⁶ על אורח חיים (סימן תרד) הביא שבתשובות ר' עקיבא איגר נסתפק אם נשים חייבות לאכול בערב יום הכפורים, דאפשר דהן פטורות ככל מצות עשה שהזמן גרמא, או נימא כיון דקרא מפיק לה בלשון בתשעה לחדש בערב ו[דרשין] לומר כאלו התענה ט' וי', ממילא כל שמחויב בתענית עשירי מחוייב לקיים ועניתם את נפשותיכם וכו'. ועיין בתשובות כתב סופר (סימן קיב) דפשיט ספיקו דגם נשים חייבות לאכול בערב יום כפור, דזיל בתר טעמא שלא יזיק להם התענית למחר וכן משמע להדיא במהרי"ל.

עוד כתב שם וז"ל, בתשובות כתב סופר (סימן קיד) נסתפק במי שהיה אנוס ולא יכול לאכול ערב יום הכפורים עד שהגיע תוספות יום הכפורים, אי דחי מצות עשה דאכילת ערב יום כפור לאיסור תוספות יום כפור דהוא קל ע"ש, ואנכי לא הבינתי - דאי תוספות יום הכפורים דאורייתא, אם כן על אותה שעה דהתוספות, ודאי לא חישב הכתוב למצות עשה, ולא שייך לומר דדחי.

עוד כתב שם (בסימן תריא) בשם תשובות שאגת אריה (סימן ע"ג) שאיסור שביתת בהמה ועבד אינו נוהג ביום הכפורים למאן דאמר (בא"ח סימן רמו) דאינו נוהג ביום טוב, אבל איסור דמחמר נאסר גם ביום הכפורים ע"ש. (ועל ספיקו של השאגת אריה סימן ע"א אם הבערה אסור ביום הכפורים מן התורה למאן דאמר הבערה ללאו יצאת עיין פלפול גדול בספר דברי שאול דרשות מהג"ר יוסף שאול מלבוש דף ח' בדפי הספר). ובסימן תרי"ב הביא דברי שאגת אריה (בסימן ע"ה) דביום הכפורים חייב אף שלא כדרך אכילתו כיון דלא כתיב גביה לשון אכילה אלא כל הנפש אשר לא תעונה. ועיין מה שכתבתי בילקוט הגרשוני (חלק א קונטרס אחרון אות חצי שיעור) בשם חת"ם סופר על סוגיות הש"ס, ובתשובות כתב סופר (אורח חיים סימן קיא וקיז) יש פלפול

136. להג"ר ישראל איסרלין זצ"ל, מו"ץ בוילנא.

גדול בכל בעינינו האלו, וגם בקונטרס הדר הכרמל¹³⁷ להרב אבדק"ק אלטונא יצ"ו האריך בזה מאד.

איסור אכילה בעי הנאת מעי או הנאת גרונו

ועיין במנחת חינוך (מצוה שיג) אי ביום הכפורים בעינן הנאה במעי דוקא דכיון דביתובי דעתא תליא מילתא לא סגי בהנאת גרונו לחוד, ובספר אמרי בינה להגאון מו"ה מאיר א"ש בחידושי תורה לסוגיא דכותבת הגסה, הוכיח מירושלמי (פרק ח דתרומות) דגם לרבנן אין צריך בכותבת דיום הכפורים אכילה במעי, דלא כדעת רבו הגאון בעל חת"ס סופר שכתב בתשובה דביום כפור אכילה במעי בעינן עיי"ש. (אותיות - חלק ב - אות י - יו"כ)

כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי (ברכות ח, ב)

תענית יום עשירי קשה לו על ידי ריבוי אכילה בתשיעי - ולפום צערא אגרא

עיין בילקוט הגרשוני (חלק ב אות יום הכפורים) מה שכתבתי בענין אכילה בערב יום כפור, ועיין בספר תורה תמימה שנדפס מחדש (פרשת אמור) בפסוק ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, ומה שכתב שם בטעם האכילה בערב יום כפור משום שתענית יום עשירי קשה לו על ידי ריבוי אכילה בתשיעי ולפום צערא אגרא, ונחשב לו כאלו התענה ב' ימים.

כבר ראיתי כן זה שנים רבות בספר אור הצבי לר' צבי בערלס מבריסק ועכשיו מצאתי בספר אליהו רבה כאן שכתב כן בשם שבלי לקט דלכך מעלה עליו הכתוב כאלו התענה ט' וי', שמפני שאוכל יפה בערב יום כפור וביום כפור מתענה קשה לו עיניו יותר ע"ש, ומה שכתב בתורה תמימה שם דלפי זה מי שאינו מתענה בעשירי כגון חולה, אינו מחויב באכילה בתשיעי, לפענ"ד זה אינו דהא קיימא לן כמאן דאמר לא דרשינן טעמא דקרא למילף קולא מיניה, ואין להאריך.

(שו"ע - או"ח סימן תר"ד - סעיף ב)

כל הנפש אשר לא תעונה וכו' (ויקרא כג, כט)

לעשות בערב יום כפור סגולות שונות שלא ירגישו הצום

בענין מה שנוהגין כמה אנשים לעשות בערב יום כפור סגולות שונות שלא ירגישו הצום ואחרים מתחכמים עוד לאמר שזה הסגולה היא יותר בדוקה ומנוסה שלא יבא שום תאוה לא לאכילה ולא לשתיה.

כתב בשדי חמד (הג"ל) (סוף סימן א) בשם הגאון מהו' מנחם נתן אויערבאך אבד"ק לונשיץ (רוססיש פאלען) שליט"א דאין נכון לעשות כן דפשטות הקרא דכל הנפש אשר לא תעונה וגו' הוא חיוב להיות בו בעיני

137. הג"ר מאיר לערנער זצ"ל, נלב"ע תר"צ

ואיך נעשה דברים הגורמים להסיר העינוי ביום הקדוש הזה, עיין שם באורך¹³⁸.

בין אדם לחבירו

עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו (יומא

פה, ב)

כשמקיים מצות שמייטה כתקנה, ומשמט חובות חבירו, גם ה' יכפר לו על עבירות שבין אדם לחבירו

כתב בספר שדי חמד (מערכת יום כפור סימן ב אות יד) וז"ל: במה ששינוי בסוף יומא (פה ב) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. ראיתי להרב מראה הגדול¹³⁹ (ח"א בדרוש ו') לתשובה שכתב, דנראה דהא דבעינן ריצוי חבירו היינו בשאר שנים, אבל בשנת השמיטה כיון שמקיים מצות השמיטה כתקנה, ומשמט חובות חבירו, גם ה' לא ימנע טוב ומכפר לו גם עבירות שבין אדם לחבירו בלא ריצוי מדה כנגד מדה וכו' עיין שם, ועם כי לא מצאתי סתירה מפורשת לזה מכל מקום אין דעתי העניה מסכמת לחלק בזה, אלא נראה דבכל זמן הוא הדין דאין יום הכפורים מכפר בלא ריצוי חבירו בעבירות שבין אדם לחבירו, עכ"ל.

(שו"ע - או"ח סימן תר"ד - סעיף ג)

כל נדרי

ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום (ליל יום כפור)

האם יאמרו כל נדרי קודם הדרשה, או שהחכם הדורש יקצר בדבריו

בספר מקרי דרדקי להגאון מהו' הילל ליכטענשטיין זצ"ל מקאלאמעא כתב בפרשת בהר העתק מספרו שו"ת הלכות קטנות (שאלה רלו) וז"ל: עיין אורח חיים (סימן תריט) וז"ל: ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום, שאלתי ממך אם המנהג הזה דוקא הוא, ואי אפשר לשנותו, משום הכי על כרחך צריך להקדים אמירת כל נדרי קודם הדרשה שאומר המנהיג לעורר העם לתשובה, או צריך שיהיה החכם הדורש עיניו בראשו לקצר בתוכחתו כדי שיהיה אמירת כל נדרי רק ביום, או לאו.

תשובה - הנני למבוקשך, נראה לענ"ד שכל אחד משני אלה לא נכון לעשות, משום שאיתא בספרי חן בעת אמירת כל נדרי יכוין להפר שבועה דלעילא, ואמרו חז"ל (סנהדרין צ"ב) כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, משום הכי מסתבר שלא להפך הסדר, אלא יאמרו כל נדרי דוקא אחר התעוררות

138. ועיין מש"כ בשו"ת דברי ישראל להג"ר ישראל וועלץ זצ"ל (חלק ג סי' יב) בשם גדול אחד, דדוקא בחצץ הקפידה תורה לאסור אכילת חמץ מחצות היום של י"ד, כדי שיתעכל החמץ קודם כניסת הפסח, אבל ביום הכפורים לא הקפידה התורה על זה, אלא אוכל ושותה כל היום, פרט לתוספות כל שהוא קודם שקיעת החמה.

139. להג"ר ר' רפאל בן יהודה אשכנזי זצ"ל

תשובה מהדרשה ותוכחה (שבוה תלוי הגאולה). וגם לקצר הדרשה עבור מנהג זה, זאת לא יעלה על הדעת, שאם הקב"ה אמר לדוד (שבת ל א) **יפה שעה אחת שאתה עוסק בתורה לפני יותר מאלף עולות שעתידי בנך להקריב**, מכל שכן וקל וחומר לדרוש תורה ברבים תורה כזאת, שתכליתה היא לעורר לב ההמוני לקרב ל**בכם אל ה'**, ומכל שכן דבר בעתו שאז קדושת הזמן גורם שלכם נכנע ואפילו הריקנים מזדעזעים ומפחדים אז ממורא יום הדין, ובעת הזאת דברים היוצאים מן הלב עד כמה הם יורדים לחדרי לבבות השומעים, ואם עבור חולה אחד שאין בו סכנה התיירו **שבות**¹⁴⁰, מכל שכן להצלות נפשות רבים מחולי הנפש שיש בו סכנה מיתת חיי נצחיי שמוותר שבות [עיין יסוד ושורש העבודה בשער הכולל (פרק שביעי) מגדול ערך מעלת התוכחה ברבים, ועיין ילקוט תהלים (רמז תרע"ב) על פסוק (תהלים יט ה) **ובקצה תבל מליהם** - אלו האגדות שמקדשים בהם שמו של הקב"ה], לכן לא יטה אוזן ליש מהמון שיצר הרע מדבר מגרונם שלא לזוז ממנהג הכתוב בשולחן ערוך, עכ"ל.

(שו"ע - או"ח סימן תרי"ט - סעיף ב)

וידידי

והתודו את חטאתם אשר עשו (במדבר ה, ז)

סדר הוידי - חטאתי עויתי פשעתי

במחבר (סעיף ה) סדר הוידי חטאתי עויתי פשעתי. בבית יוסף הביא פלוגתת ר' מאיר וחכמים בזה, והגם דאנן קיימא לן כחכמים, מכל מקום צריכין אנו למשכוני נפשין ליישב דעת התנא הקדוש ר' מאיר מה יענה לתשובת חכמים - וכי מאחר שהתודה על הודונו ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות.

ונראה לענ"ד דהכי פירושו של הוידי לדעת ר' מאיר, דהנה כתב באהבת יהונתן בהפטורה לפרשת חקת בהא דקאמר (במכות דף ט) **בגלעד שכיחי רוצחים והקשו התוספות מאי שייך האי טעמא לערי מקלט**, דלא למזיד נתקנו ערי מקלט עיין שם.

וכתב דאיתא בזהר הק' איש כי יחטא בשגגה והביא קרבן לה' על שגגתו אשר שגג (ויקרא כב) ומקשה הוזהר למה צריך כפרה על העלם דבר ולא ידע ואשם, ותיירץ דאין אדם נכשל בשוגג אלא אם כן עבר תחלה במזיד, ושפיר צריך כפרה על המזיד. וזה כוונת המשורר (תהלים יט יד) **שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוד עבדך**, ר"ל אם תשמרני ממזיד בודאי לא אכשל בשוגג, וזה כוונת הגמרא בגלעד שכיחי רוצחים יותר משאר מקומות ר"ל במזיד, והרגל נעשה טבע ונכשלין בשוגג, לכך תקנו שלש ערים. ומתורץ קושית התוספות, עכ"ל ודפח"ח.

140. או"ח סמן שז סעיף ה: דבר שאינו מלאכה ואינו אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לאינו יהודי לעשותו בשבת והוא שיהיה שם מקצת חולי.

ולפי זה יש לומר דגם כוונת ר' מאיר הוא על דרך זה דמתודה עיונית פשעתי מתחילה ועל ידי שעברתי תחלה במויזד נכשלתי אחר כך וחטאתי בשוגג ולפיכך אני מתודה על השוגג, דאי לא כן לא היה צריך לבקש מחילה כלל על השוגג, ודו"ק.

(שו"ע - או"ח סימן תרכ"א - סעיף א)

בר"ה ויוה"כ מבטיחים להשי"ת שלא נשוב עוד לכסלה, ושוב חוטאין ושוב שבין אליו והשי"ת מוחל להן

ובספר בני יששכר כתב בשם בעל נועם מגדים ז"ל דהנה ר' שמעון דרש טעמא דקרא מפני מה צוה התורה ליולדת להביא קרבן דבשעה שכורעת לילד היא נשבעת שלא תזקק לבעלה ואחר כך עוברת על שבועתה, על כן מביאה קרבן, והנה זה דרכה כל הימים כאשר שוב תתעבר וכורעת לילד שוב נשבעת כנ"ל ואחר כך מחללת שבועתה ושוב מביאה קרבן, וזהו מאמר הנביא עבור כנסת ישראל שחוטאין להשי"ת, הנה בהגיע ימי התשובה ובפרט יום הקדוש יום הכפורים וינהו בנ"י אחרי ה' ומבטיחים להשי"ת שלא ישובו עוד לכסלה, והנה אחר כך שוב חוטאין ושוב שבין אליו כן הוא בכל שנה והשי"ת מוחל להן, וזה שכתוב כמו הרה תקריב היינו מקרבת קרבן, ללדת, עבור לידתה היא מקרבת קרבן והוא לבעבור, "תחיל" תזעק בחבליה על שחיללה השבועה אשר זעקה בשעת חבליה, וזה משפטה כל הימים כנ"ל, כן היינו מפניך ה' כי גם אנחנו זה דרכינו כל הימים כמו האשה הנ"ל ודפח"ח.

(תנ"ך - ישעיה כו טז)

על חטא

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע (תפלת יום הכיפורים)

יש שלשה מיני יצר הרע ולעומתם שלשה מטיבי צעד

כתב הפרי מגדים בספרו תיבת גומא בסוף הספר שאלה א' מהשכל אל החומר וז"ל, אהובי אחי השמת אל לבך כמה יצר הרע יש ולעומתם כמה יצר טוב יש וכמה צריך האדם לזרז כנגדם עכ"ד, תשובה, כפי קוצר דעתי יש שלשה יצר הרע, ודבר זה מתורת משה למדנו שהרי הרב אומר כן בר"מ¹⁴¹ אלשיך ז"ל בירמיה (סימן יד פסוק ז) אם עונינו ענו בנו, ואבארם בעזר השם ית'.

א) יצה"ר שברא ה' לטוב לנו לקבל שכר - כמאמר הזוהר ע"ש (ועיין מה שכתבתי לקמן באות ליקוטי אגדות בסד"ה מסורה ו"פ ונשובה¹⁴²) וכמאמרם ז"ל (בראשית ט) אתה עשיתו רע, ומלאכתו לפתות בני אדם, ואם דוחה אותו ואין שומע לו באמור אליו אתה עושה רצון קונך וגם אני מחוייב לעשות רצון קוני ומושבוע ועומד אני מהר סיני, אז הולך לו (ופירשו בזה בתהלים קיט מאוייבי תחכמי כוונת) ויצר הרע זה נקרא אריה

141. רבי משה אלשיך זצ"ל - אלשיך הקדוש

142. העתקנו אותו כאן בסליחות בפסוק למה נא ונשובה - נחפשה דרכינו ונשובה.

כמו שאמרו בגמרא (יומא ס"ב) **נפיק כי גוריא דנורא** כו' וכמו שכתבו המפרשים (עמוס ג' ד) **הישאג אריה ביער**, וכי אדם צועק על מה שעשה היצר הרע שהחריב בית מקדשינו יער הלבנון, רק **וטרף אין לו** כמו שכתב הוזהר (תיקוני זוהר תיקונא שתיאה דף כ"ב) **צווחין ככלבי הב המזוני** כו'.

(ב) **היצר הרע השני**, הגוף עיין הכותב בעין יעקב סוף ברכות כי הקדוש ברוך הוא נתן פרנסה לכל אחד, לגוף כח הזון ומחלק וכדומה, ולנפש כח החושק לעשות מצוה. והגוף בעל קנאה ולקח לעצמו כח החושק ומתאוה לכל, וזה שכתוב בתורה (בראשית ח' כא) **כי יצר לב האדם רע מנעוריו**, ויצר הרע זה אוהב מה שנהנה ממנו, אבל לעשות להכעיס לא, רק מומר לתיאבון הוא.

(ג) **היצר הרע השלישי רע מכולם כי על ידי עבירה שעשה ברא משחית** - עבירה גוררת עבירה כיוצא בה שעשה ומכריחו לכך, וכמעט בטלה הבחירה באותו עון. ולפיכך יש לומר שהחוטא אין מחוייב לעשות תשובה על חטא כי אם פעם אחת אפילו חטא אותו חטא מאה פעמים עיין בספר דעת חכמה (בשער התשובה פרק י"ב דף כג) שלא היה מחמיר ביותר, **ובחות יאיר** (סימן סו), ב' פעמים די על כל חטא כי **עבר ושנה נעשה כהיתר**, והוא ז"ל **כתב שלשה פעמים ולדעתי פעם אחד די**, למשל חטא בחלב מאה פעמים וכן בדם ונבילה כל א' כמה פעמים די על כל אחד פעם אחד כאמור (אבל בין אדם לחבירו כל פעם שחטא צריך לשוב ויפייס חבירו).

ולעומתם יש שלשה מטיבי צעד:

(א) **הנפש**

(ב) **יצר טוב**

(ג) **ומלאך טוב הנברא ממצות שעושה**

ומכל מקום אין מכריחו לכך, רק מסייעין לו ומקבל שכר על כל מצוה שעושה, מה שאין כן בעבירה כמו שכתבתי לעיל, **וכמה צריך לזהר מלחטא**, שאם יעשה חטא אחד נברא מלאך רע, ומגרש הנשמה והמלאך והיצר טוב, כי יצר טוב ויצר הרע דרים בשני חללים של הלב, אבל עם מלאך רע אי אפשר לדור עם נחש בכפיפה אחת, והמשחית ההוא מכריח הגוף ועובד עמו עבודת עבד, כמה דאת אמרת (בראשית ו' ה) **וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רע כל היום**, אמר רעה א' שעשה, רבה ופרה ממילא בארץ דהיינו בגוף על דרך שאמרו חז"ל (סנהדרין צ"א ב) **ואל הארץ לדון עמו זה הגוף**, כי כל זמן שלא חטא יש לו ב' לבבות יצר טוב ויצר הרע, מה שאין כן עכשיו יצר הרע הנברא ממעשיו חושב עליו "רק רע" כל היום, רק רע ואין טוב יוצא ממנו מה שאין כן יצר הרע שברא השי"ת יוצא טוב וצורך בעולם לכמה מצות כידוע. וזה שאמרו "יצרו של אדם" שברא האדם בעצמו על ידי מעשיו, מתגבר עליו בכל יום, וכל הגדול מחבירו יצרו (שברא) גדול כמאמרם ז"ל (אבות ד' ג') שגגת תלמיד עולה זדון.

[ובדרך צחות יש לומר] **סור מרע ועשה טוב**, ואם יצר הרע מבקש שלום, ואומר אל תעשה עבירות וגם מצות לא תעשה ויהי שלום בין יצר טוב ויצר הרע - אל תשמע לו, וודפפה, ואל תירא מפניו כי ה'

יעזור לך עיני ה' אל צדיקים כמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ב) לולי הקב"ה עוזרו [לא יכול לו] וכו', עד כאן העתקתי מספר הנ"ל דברים יקרים מפנינים למביני מדע.

על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים

חטא הראשון ע"י היצה"ר, וחטא השני עוד יודע שהוא עבירה, ואח"כ כבר אינו יודע שהוא עבירה

ובספר דרושי הצל"ח (דרוש יג) ראיתי שמפרש מה שאומרים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע ועל חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים גם כן על פי הקדמה הנ"ל, שהיצר הרע בפעם הראשון שרוצה להחטיא את האדם צריך להתאמץ בכל כחו אבל בפעם ב' אין להיצר הרע שום טירחא, ובלא היצר הרע כבר מוכן לחטוא כי עבירה גוררת עבירה, אמנם עדיין נפשו עליו תאכל כי יודע הוא שחטא, אבל כיון (קידושין מ א) שעבר ושנה נעשית לו כהיתר ושוב אינו יודע שחוטא. וזה שאמר ירמיה (ב יג) כי שטים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות נשברים וגו' (ובתענית הא נתקשו בו חכמי הגמרא עיין שם).

ולפי זה הכי פירושו כי שטים רעות עשה עמי, שוב בודאי אותי עזבו, כי כבר הותרה להם ובודאי יכשלו בחמורות לחצוב להם בארות נשברים דעבר ושנה בה נעשה לו כהיתר.

באופן שחטא הראשון הוא על ידי יצר הרע, וחטא השני הוא על ידי המשחית והמסטיין, שנעשה מחטא הראשון, עבירה גוררת עבירה, ומשם ואילך כבר הותרה לו ואינו יודע שזה יחשב לו עון אשר חטא, וזהו על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע היינו פעם ראשונה שהוא ע"י היצר הרע, ועל חטא שחטאנו לפניך ביודעים הוא פעם שני ששוב חוטא בלי יצר הרע רק עבירה גוררת עבירה, אבל אכתי ביודעים שידע שהוא עבירה, ושוב כיון שנשתקע בטומאה, שוב ובלא יודעים, כי כבר הותרה לו. וזהו גם כן מה שאנו אומרים על חטא שחטאנו לפניך בזדון ובשגגה והקשה מגן אברהם (סימן תרו) דהוי ליה לבקש על הקל תחילה.

ולפי זה א"ש, תחילה פעם ראשון ושני הוא זדון, אבל משם ואילך הוא נעקר מהקדושה, ושוב הכל בעיניו כשגגה נמצא הוידוי על הסדר, ומתורץ קושיית המגן אברהם, עכ"ל הזהב.

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע

הלא כל החטאים הם בפיתוי היצר הרע

ומה מתוק מה שכתב הגאון ר' אלעזר פלעקלס¹⁴³ זצ"ל בספרו עולת צבור על המאמר על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, וצריך להבין מה זה ביצר הרע, ואם כוונתו על ידי הסתת היצר הרע, הלא כל החטאים על ידי פיתוי היצר הרע. וכתב הוא ז"ל על פי מה שכתבו בספרים הק' דיצר הרע בא במסוה

143. תלמיד הגאון בעל נודע ביהודה, בעל תשובת מאהבה.

היצר טוב ואומר הכל מותרים לכם הכל שרוים לכם אין כאן לא איסור לא חטא ולא פשע, אדרבה יש כאן מצוה ודבר טוב ויראת ה' (עיין יערות דבש ח"ב על מאמר רבה בר חנה האי גלא דמטבע לספינתא מתהוי כי צוציאת דנורא חיותי ברישא והעתיקו בפתח עינים להחיד"א ב"ב דף ע"ג) כי אם יבא בדמות יצר הרע, מי ישמע לו.

וידוע מה שפירשו ז"ל בזה מאמר הגמרא שבת (דף עה) שוחט משום מאי מיחייב, וכתבו התוספות אשוחט דעלמא קאי, כלומר איצר הרע שהוא השטן הוא המלאך המות ושוחט לכל בני עולמא קאי הקושי' משום מאי מיחייב לעתיד לבא כמאמר חז"ל לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא ישחוט אותו ואמרי הלא הוא שליחותיה קעביד ואמאי יחייב, אמר רב משום צובע, שלא בא בדמות יצר הרע רק בצבע ובמראה היצר טוב, ואם כן חייב על שרימה והטעה את הבריות וסימא את העינים לחשוב על שמאל שהוא ימין ועל עבירה שהוא מצוה.

והנה, אם לא היינו שומעים אל היצר הרע רק כאשר מתחפש בבגדי היצר טוב, לא היה חטאינו גדול כל כך, כי הלא רימה אותנו ואמר שהוא מצוה, אבל בעונותינו הרבים אנחנו שומעים לו אפילו אם יבא כיצר הרע, וזהו שאנו מתודים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, ששמענו בקולו אפילו בא כיצר הרע להסית אותנו לדבר עבירה, אשר על כן אשמים אנחנו על נפשנו וחטאינו גדול מאד.

יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום

ועיין ביערות דבש¹⁴⁴ מה שכתב על מאמר חז"ל בקידושין (ל ב) יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנא' רק רע כל היום, גם אמרו (שם) יצרו של אדם מתגבר עליו, יש להבין מה ענין התגברות ומה ענין התחדשות.

ואמר כי יש ב' מיני חטאים, א. חטאים שאין בהם הנאה ותועלת לגוף כגון לבישת שעטנו, מספר לשון הרע, מניח תפילין ואינם מניחם כדבעי ובכוונה ובשמחה לרצון קונו, ועל זה אמרו יצרו של אדם מתגבר עליו, כי צריך התגברות גדול לבלבל שכל האדם כי היש שטות גדול מזה לעבור פי ה' במה שאין לו הנאה ובקל יכול לשומרו, אמנם חלק ב. הוא חטא התלוי בחימוד ותאוה מאכל ומשתה ומשגל נשים, ואין צריך לזה פעולת יצר הרע כלל, כי נפש חומרי עושה מעצמו, רק הלא נודע טבע כל בני אדם במה שמורגל בו תמיד יקוץ בעינו וימאס בו. אם יאכל כל יום מעדנים טובים למאוד לבסוף יקוץ בהם, אם ישמע קול שיר ערב תמיד לבסוף יקוץ בו, ואם ילך תמיד בגן חשוב, לבסוף יהיה עליו כמשא - אבל במאכלות אסורות ובעילות אסורות לעולם לא יקוץ וימאס, וזה כח היצר הרע.

וזה מה שאמרו יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, כי הוא עושה לו כאלו היום נתחדש לו וכאלו מעולם לא טעם זה האכילה ובעילת איסור, והוא בעינו דבר חדש ולכן יערב ויבושם לו, ודרשו זה מקרא שנאמר (בראשית ו ה) רק רע כל היום, כי כאן אין היצר הרע פועל כלל, כי זולת היצר הרע [לא

היה] חומד ומתאוה לחטוא מפאת חמדה, רק פעולתו, רע כל היום, כל היום מוסיף לו חימוד חדש ודפח"ח.
(אותיות - חלק ב - אות י- יצ"ט ויצר הרע)

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע (תפלת יום הכיפורים)

היצר הרע לא להחטיא נברא כי אם לנצחו ולקבל שכר

...האומר שלא יכול לשוב מפאת היצר הרע, ואם חפץ ה' בתשובתו ימול את לבבו ויעביר את היצר הרע מן הארץ אז ישוב - והבל הביא גם הוא - כי זהו עיקר עבודת השם יתברך לנצח היצר הרע ורק בעבור להרבות שכר ברא ה' היצר הרע, ואם לא היה יצר הרע לא היה מגיע שכר, כי מה עשה האדם שיגיע לו שכר?

ועל זה שמעתי משמיה דהגאון ר' קאפל חריף ז"ל פירוש הפסוק יששכר חמור גרם (בראשית מט יד) רצונו לומר מה שיש שכר, זה גרם החומר - והבן.

ובשל"ה הקדוש (שער האותיות אות י) פירש בזה מה שאנו אומרים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, רצה לומר מה שאנחנו אומרים אמתלא שחטאנו מחמת היצר הרע - לעון יחשב לנו - כי היצר הרע לא להחטיא נברא כי אם אדרבה לנצחו ולקבל שכר (עיין שם עוד ב' פירושים בזה ואין כאן מקומו).

וזה כוונת המסורה - ונשתחוה ונשובה (בראשית כב ה) שהחיוב עלינו לעשות תשובה. ואם תאמר גדול עונינו מנשוא, וכבר רבו כל כך עד שנעלו בפנינו פתחי תשובה - לזה אמר נתנה ראש ונשובה מצרים (במדבר יד ד). כי אף על פי שהיו ישראל משוקעים שמה במ"ט שערי טומאה מכל מקום נתקבלו בתשובה ונגאלו ממצרים - על כן גם אנחנו לכה ונשובה (שמואל א - ט ה).

ופן יש בכם שורש פורה ראש ולענה, החושב כי נקי מעון וחף מפשע, פשפש ולא מצא - לזה אמר נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה (איכה ג מ), נפשפש יפה ונעשה דרישה וחקירה בשבע חקירות ושבע בדיקות, אז נמצא ודאי כי אמת נכון הדבר נעשתה התועבה, וצריכין אנו לעשות תשובה.

...[ול]האומר השיבו ה' אליך ונשובה (איכה ה כא) - כי הקדוש ברוך הוא יתן בלבנו ההתעוררות תשובה ויחדש ימינו בקדם, כאדם הראשון קודם החטא שלא היה יצר הרע בעולם, לזה אמר שאם יהיה כן, אם כן במה תעבדו את ה' אבל לכו אתם מעצמכם, ונשובה אל ה' (הושע ו א) - אז נוכל לקוות שבשכר זאת אל חי חלקנו צורנו ישיביענו שובע שמחות, נעימות בימינו נצח, אמן כן יהי רצון.
(אות ל - ליקוטי אגדה - וברם זכור לטוב)

על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן

דבר אחד מקשה הוא והיינו זהב טהור - שיהי' הזהב של אדם טהור ונקי מתעורבות גניבה וגזל

אתהלך לפני ה' בארצות החיים אמר רב יהודה - זה מקום שזוקים (יומא עא א) - הכוונה נראה לי לדידוע דכל עבודת השי"ת קל הוא לאדם כמו שאמר הכתוב (דברים ל יד) כי קרוב אליך הדבר, לבד המשא

ומתן באמונה וביושר הוא קשה מאוד, וכפירוש המהרש"א (שבת כב א) ז"ל בפסוק (שמות כה לו) מקשה אחת זהב טהור, כלומר דבר אחד מקשה הוא והיינו זהב טהור ר"ל שיהיה הזהב של אדם טהור ונקי מתעורבות גניבה וגזל ואונאה ורביית זה קשה מאוד לכל אדם, ועל זאת התפלל החסיד דוד המלך ע"ה, כי לא רק בבית הכנסת ובית המדרש יתהלך לפני ה', רק גם בארצות החיים זה מקום שווקים דשם קונים ומוכרים ונושאים זה עם זה יהי נוכח ה' דרכו [היינו לפני ה'], וישא ויתן באמונה וביושר, וא"ש ודר"ק.

(אגדות הש"ס - יומא השמטות - אתהלך)

על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן ... במאכל ובמשתה

יש נזהרים רק בין אדם לחבירו ויש רק בין אדם למקום ויש שאין נזהרים בשניהם

בנוסח הוידוי ליום הכיפורים על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשתה.

נראה לפרש ההמשך דידוע שעל פי הרוב, הכופרים ופושעים שאין שומרים המצוות שבין אדם למקום אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר, מתהללים שהם עוסקים ונותנים ונותנים באמונה ואין מרמים את הבריות במשא ובמתן, ואותן המקומות שאין נותנים ונותנים באמונה ומשאם ומתנם על שקר יסדה ועל מרמה יכונוהו, מתהללים שהם נזהרים במצוות שבין אדם למקום, נבילה וטריפה לא יאכלו ובשר פיגול לא יבא אל תוך פיהם, אמנם אם חוטאים בשתייהם ודאי רע ומר כי בשום דבר אין נזהרים, ועל ענין זה נתייחד הוידוי - על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן, ואולם לעומת זה על כל פנים היינו נזהרים שלא להתגאל בפתג מאכלות אסורות [ו] היה לנו מעלה מאיזה צד - אבל בעונותינו הרבים גם בזה סרנו ממצותיך, ועל חטא שחטאנו לפניך גם במאכל ובמשתה, וה' יטהר לבבנו לעבדו באמת ולשמור ולעשות את כל דברי תורה הק', אמן כן יהי רצון.

(אות מ - מאכל ומשתה)

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם מלקות ארבעים

כיון שחטאנו לפניך בולזלזל הודים ומורים ע"כ חייבם מלקות ארבעים ולא ל"ט

איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה... קל וחומר, מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן (קידושין לג ב)

והקשו המפרשים דהוא היפוך הגמרא (מכות כב ב) אמר רבא כמה טפשי שאר אינשי דקיימי קמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בספר תורה כתיב ארבעים ואתו רבנן ובצרו חדא, אם כן שמע מינה דהלומדים עדיפי מספר תורה, והכא קאמר דספר תורה עדיף מלומדיה .

ועיין בספר שיח יצחק על מסכת מכות מהגאון ר' יצחק חיות ז"ל מבראדי (בן הגאון ר' צבי חיות ז"ל) שכתב דכאן דייקנן מן לומדים אבל עדיין אינו גברא רבה שיכול לתקן תקנות, ואז ודאי ספר תורה

עדיף מלומדים, אבל במסכת מכות אמר רבא דלא קיימי מקמי גברא רבה [היינו] שמתקן תקנות כמו דאתו רבנן ובצרו חדא, אם כן בכהאי גוונא ודאי עדיף גברא רבה מספר תורה שגדול כחו לבטל מה דכתיב בתורה, ודו"ק עכ"ל.

(ונעלם מעיני הבדולח שכבר כתב כן הפני יהושע ז"ל בכאן, וגם המשנה למלך ז"ל בספר פרשת דרכים ריש דרוש כ"ד הביא כן בשם מהר"י מטראני ז"ל בחידושו לקידושין ע"ש).

ועיין במהרש"א (בחיידושי אגדות למסכת מכות דף הנ"ל) שכתב דקאי על עמי הארץ שמבזים התלמידי חכמים באומרם מאי אהנו לן רבנן מעולם מעולם לא שרו לן עורבא וכו', והרי שפיר אהנו לן רבנן, דבצרו חדא ממלקות ארבעים והני שמבזים תלמידי חכמים ראוי להם ללקות ארבעים ולא ל"ט.

ובדבריו ז"ל יש לפרש מה שאנו אומרים בוידוי דיום הכיפורים ועל חטאים שאנו חייבים עליהם מלקות ארבעים (ולכאורה רק ל"ט), אבל כיון שאמרנו תחילה, ועל חטא שחטאנו לפניך בזלזול הורים ומורים, אם כן שפיר אנו חייבים מלקות ארבעים דייקא ולא ל"ט.

ויש להמתיק הדברים עוד יותר דהנה בספר פרשת דרכים הנ"ל (דרוש כ"ד) כתב דמורה הוראה עדיף מספר תורה עיין שם, וכיון שאומרים תחלה על חטא שחטאנו לפניך בזלזול הורים ומורים, ואפילו המוני הוראה לא היו חשובים בעינינו לכלום, אם כן אנו סוברים דספר תורה עדיף אפילו ממורי הוראה, ואם כן אין בכוחם לבטל מה דכתיב בתורה ארבעים יכנו, ממילא שפיר אנו חייבים מלקות ארבעים דייקא כמה שכתוב בתורה ודו"ק¹⁴⁵.

(אגדות הש"ס - מסכת קידושין - דף לג ב)

יזכור

הזכרת נשמות

מאין בא מנהגינו להזכיר נשמות בג' רגלים

במחבר (סעיף ו) ונהגו לידור צדקות ביום הכפורים בעד המתים. ובהגהות רמ"א [כתב] ומזכירין נשמותיהם דהמתים גם כן יש להם כפרה ביום הכפורים, בשו"ת דברי חבר בן חיים¹⁴⁶ (דף ק"י ע"ג) השיב לשואלו בענין הזכרת נשמות הקדושים שנהרגו על קדוש ה', שהוא נוהג לומר סתם יזכור אלקים כל קרובי וקרובתי שנהרגו על קדוש ה'. וכתב עוד שם שהוא אומר יזכור מיוחד בעד נשמת רבו הגאון חת"ם סופר זצ"ל כי כן מצא בספר חסידים כי יש על התלמיד להזכיר נשמות רבו.

וכתב עוד שם בזה הלשון: וידע מעלתו כי חפשתי ימים רבים ולא מצאתי מאין בא מנהגינו להזכיר

145. ועיין עוד מה שכתב רבינו בזה, הבאנו דבריו בפניני ילקוט ג' - פני י התורה בפסוק מפני שיבה תקום והדרת פני וקן (ויקרא יט לב).

146. להגאון רבי חזקיה פייבל פלוש זצ"ל, אב"ד שוראן, מגדולי תלמידי החת"ם סופר, בעמ"ח ספרי ליקוטי חבר בן חיים, נלב"ע תרנ"ה

נשמות בג' רגלים, ובשולחן ערוך לא הובא כי אם ביום הכפורים, ועל ידי זה מחללין בשמיני עצרת המון עם יום טוב מדאורייתא. ואמרת כי כלפי שאמר הכתוב (משלי יד יג) ואחריתה שמחה תוגה, מנהגינו להזכיר ביום טוב אחרון נשמות, כדי שלא יאונה כל תוגה וצער ונפקיע עצמנו מהתעוררות הוזה, אמנם זה ימים מצאתי בספר נועם מגדים להגאון פרי מגדים שהביא מדברי הראשונים אשר גם בג' רגלים יש להזכיר נשמות, ולעת עתה הספר איננו תחת ידי לעיין בו, עכ"ל.

(שו"ע - או"ח סימן תרכ"א - סעיף ו)

תפלת כהן גדול

לא יעדי עביד שולטן מרבית יהודה (תפלת הכהן גדול ביוהכ"פ)

אמאי אמר הכהן גדול פסוק הוזה בלשון ארמי ולא בלשון קודש

קשה מדוע לא אמר בלשון בקודש לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט י) [כלשון הפסוק] ?

ואמרו בשם הגר"א ז"ל יען שלא הביא עמו ספר לבית קדשי הקדשים, ולא היה יכול לאמרו בלשון הקודש בעל פה, דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה (גיטין ס ב), לכן אמר בלשון תרגום (עיין תוספות בבא קמא דף ג ע"ב ד"ה כדמרגם עיי"ש).

וכתב לי גיסי הרה"ג מ' בן ציון בלוס נ"י אבדקה"י בעעקעש-סארוואש¹⁴⁷ יע"א, כי ברמב"ם (פרק ד' מעבודת יוהכ"פ) הנוסח בלשון הקודש - ופלא.

ולעניות דעתי יש לתרץ דברי הרמב"ם, כי לומר בעל פה אותה הענין ואותה הכוונה שנאמר בכתב, זה אסור לומר בעל פה, אבל כאן כוונת הכתוב בדרך נבואה שלא יסור שבט מיהודה, וכוונת הכהן גדול בדרך תפלה ובקשה שלא יסור וכו', אם כן אין זה הענין הנאמר בכתב, על זה לא שייך איסור דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, וא"ש.

(שוב אמר לי בני החרון ושנון כ"ה יוסף דוב שיחי, דהרמב"ם ז"ל דייק בלשונו, ולא כתב כלשון הכתוב "ולא יסור שבט מיהודה", אלא ולא יסור שבט מבית יהודה, עיין שם ולא קשה מידי ודו"ק).

(אגדות הש"ס - השמטות [יומא] - בדף נג ב)

147. בן לחותן רבינו הגאון בעל בית שערים זצ"ל. אב"ד סארוואש משנת תרס"ח, ובשנת תרפ"ט נתמנה למלא מקום אביו באויפאלו. נלב"ע בגטו בודאפעסט, כ' טבת תש"ה. בעמ"ח אות ציון - ליקוטים, י"ל נוא יארק תשס"ג, ושו"ת וחיידושי שיבת ציון כתב יד.

מאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך

דרשה לשבת שובה - [שנת] רחמתי" לפ"ק

שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך (הושע יד ב)

הושע הנביא ע"ה אמר שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב - ובילקוט מביא בשם הפסיקתא רבתי, אדם הולך לכבד את המלך הולך מלא וחוזר ריקם (שנותן מתנות הרבה למלך) הקב"ה אינו כן אלא הולכים אליו ריקנים וחוזרים מלאים שנאמר כל תשא עון וקח טוב - איתא בילקוט תהלים (פרק צא) (ומובא בילקוט אליעזר ערך תפלה אות עז) מפני מה ישראל מתפללים ואינם נענים, ר' שמעון בן לקיש בשם ר' פינחס מפני שאינם יודעים סוד שם המפורש, אבל לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מודיעם שנאמר (ישעי' נב ו) לכן ידע עמי שמי, והם מתפללים ונענין, עד כאן.

מפני מה ישראל מתפללים ואינם נענים

ויש לדקדק מאחר דידוע דצריך ב' תנאים לשתקובל תפלת ישראל, א. שתהא התפלה בכוונה רצויה ובלב שלם, ב. שיהיו המתפללים צדיקים וראויים שיקובל תפלתם, והשואל ששאל מפני מה ישראל מתפללים ואין נענים, על כרחך באותן שמתפללים בכוונה וגם הם צדיקים שאל, דאי לא כן אין התחלה לשאלתו כלל, ואם כן מה השיב על זה מפני שאינם יודעים סוד שם המפורש, הלא כיון שהם צדיקים, ראויים הם שיודיע להם הקדוש ברוך הוא הסוד כמו שיודיעם לעתיד לבא.

אפס כי עז העם
לשואל שאלה שלא
כהוגן, לאכול יום
ביומו מעדנים בשר
ויין ותענוגות בני אדם
וללבוש מחצלות
בגדי שש וארגמן הם
ונשיהם משבצות זהב
לבושם...

ונראה לענ"ד להבין דברי חכמים וחיזותם, בהקדם לפרש פסוקי

תהלים (פרק כד) ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלקי ישעו זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה..

ונראה לענ"ד על פי מה שכתב בספר מקדש מעט (תהלים לא) בפסוק ה' אל אבושה כי קראתיך יבושו רשעים ידמו לשואל, וכתב בשם יערות דבש וז"ל: רבים אומרים מי יראנו טוב, הלא ה' שומע תפלת רבים ולמה לא שמע תפלתנו, אך באמת אך טוב לישראל לילך בדרכי אבותינו הקודמים יעקב, שהתפלל ובקש (בראשית כח כ) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש - ולא בגדי מלכות כי אם ישתה חלב צאן, ומגו כבשים יתחמם, והי' לו דירתו אוהל שֵׁפָן באדם, מכוסה בעורות עזים לכל יכהו הגשם והשלג וביתדות יחזקוהו, וכן הי' אדון הנביאים [משה רבינו] נוהג צאן אחר המדבר וכו' (שמות ג א).

איה ספר כריתות ברית ה' עמכם לתת לכם כל זה

אפס כי עז העם לשואל שאלה שלא כהוגן, לאכול יום ביומו מעדנים בשר ויין ותענוגות בני אדם

**לבל יבקש חשבונות
רבים עושר רב וחשבון
גדול בפנקסו... ולא
יבקש אלף אלפי
דינרים זהב ומרגליות,
כי הקב"ה בחר לו שם
שמספרו מועט וקטן
יותר מכל השמות,
ואנחנו מצויים לילך
בדרכיו ולהדמות לו ית'**

וללבוש מחצלות בגדי שש וארגמן הם ונשיהם משבצות זהב
לבושם, לוקחים כלים מכלים שונים ממיני זהב וכסף מיני מגדנות
ותרמוקי נשים ותכשיטיהם ומטמונים לרוב כאשר בירך ה' עמו
ישראל שהרבה נגידים ספוני ארץ הגיעו לכזאת וכזאת, אבל גם בזה
לא מצאו מנוח ואין חצי תאותם בידם, ומכל שכן שאר העם שלא
הגיעו לידי מדה זו צעקו כי לא ישמע ה' צעקתם ובזה מבוקשם וידל
ישראל עד מאוד וכהנה דברי שטות, ובאמת זה רעה חולה - איה
ספר כריתות ברית ה' עמכם לתת לכם כל זה, וכי על זה נכרת ברית
הסתפקות והשבתת התאוה המותרית? וזה מאמר דוד (תהלים לא
יח) ה' אל אבושה כי קראתיך, כלומר אם אקרא לא אבוש, כי אין אני
שואל רק דברים הכרחים, והמותר לא אבקש - ובזה שומע ה'. אבל
יבושו רשעים שדומים לשאול שאומרים הב כדאמר (משלי לטו)
שֹׁאֵל וְעֹצֵר רַחֵם אֶרֶץ לֹא שֹׁבֶעָה וגו'. וזה שכתוב יבושו רשעים ידמו לשאול, ודפח"ח.

[ועל דרך זה כתב עוד (כתהלים לו) בפסוק נער חייתי גם זקנתי וגו' בשם הרב בעל מגלה עמוקות ז"ל פירש
(קהלת זט) כי האלקים ברא את האדם ישר שיהי לכל גויה די מחסודה, ומה שרוב העולם צועקים ורעבים
וצמאים הוא שהמה בקשו חשבונות רבים שהם רוצים שיהי לכל אחד עושר רב וחשבון גדול בפנקסו, ואינו
מסתפק במה שנתן לו הקדוש ברוך הוא. וזה שכתוב נער חייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב גם זרעו,
והטעם שהם אינן מבקשים רק לחם כמו שאמר יעקב ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולא יותר, ודו"ק
ודפח"ח].

**רבים מתפללים אל ה'
וצועקים אל הלחם ואל
היין ואל השמן ואל הנוזיד...
ולא ידעו דעיקר חסרון
הפרנסה נמושך רק ממייעוט
השתדלות בעבודת ה'
ויראתו**

ובזה נראה לענ"ד לפרש הפסוקים הנ"ל, ישא ברכה מאת ה'
וצדקה מאלקי ישעו, ואמנם מי הוא זה ואיזה הוא אשר נושא
ברכה מאת ה', על זה מפרש ואומר, זה דור דורשיו מבקשי פניך
יעקב, שהדור הדורש ומבקש פני ה' רק על דברים הכרחים,
כמו יעקב שבקש ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולא יותר,
דור זה הוא הוא נושא ברכה מאת ה' ותפלתו נשמעת סלה,
וא"ש.

והנה ידוע מה שכתוב בספרים הקדושים כי כדי להורות לאדם
מדת ענוה ושפלות לבל ילך בגדולות ובנפלאות ממנו, צירף
הקדוש ברוך הוא בשמו הגדול ית' ארבע אותיות שמספרם מועט יותר מכל האותיות שבאלפ"א

1. עיין מלבי"ם שם בדרך המושכל, וז"ל: "שאל", השתי בנות שאומרות הב הב, הן שאל וועוצר רחם, ר"ל ההויה וההפסד המוטבע בחומר, שהשאל
הוא ההפסד, וממשלת הרחם הוא ההויה המולידה מרחמה את כל, והן השתי בנות שיע"י יתוהו כל הוה, כי אין הויה כי אם בהפסד, והשלש אשר לא
תשבענה, היא ארץ לא שבעה מים וכו'.

בית"א כשכתוב יו"ד ה"א וי"ז ה"א, הסתכל בכל האותיות כשכתבם במילואם לא תמצא שום אות שיעלה למספר מועט כמו אלו (עיין בכלי יקר ריש פרשת מקץ) וממנו יקח האדם ראי' ומוסר השכל, לבל יבקש חשבונות רבים עושר רב וחשבון גדול בפנקסו, כי אם יסתפק במועט, במספר וחשבון קטן, ולא יבקש אלף אלפי דינרים זהב ומרגליות, כי הקדוש ברוך הוא בחר לו שם שמספרו מועט וקטן יותר מכל השמות, ואנחנו מצווים לילך בדרכיו ולהדמות לו ית' להתנהג בענוה ושפלות ולהסתפק במועט, וזהו סוד שם השם המפורש, ואל זה כיוונו חז"ל במאמרם הנ"ל שעמד השואל ושאל מפני מה ישראל מתפללים ואינם נענים, והשיב רשב"ל בשם ר' פינחס מפני שאינם יודעים סוד שם המפורש, כלומר שאין מביאים ראי' מן שמו של הקדוש ברוך הוא, רק מבקשים חשבונות רבים והולכים בגדולות ובנפלאות, על כן אינם נענים, אבל לעתיד לבוא הקב"ה מודיעם והם מתפללים ונענים, כי כשמבקשים רק דברים הכרחים ומסתפקים במועט, אז בודאי נענים, כי הקדוש ברוך הוא שוכן את דכא ושפל רוח, וא"ש.

חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן איני נותן אלא בלשון הזה

ועוד נראה לי לפרש הפסוקים ישא ברכה מאת ה' וגו' באופן אחר, דהנה איתא במדרש פרשת ויצא בפסוק (בראשית כח כא) והי' ה' לי לאלקים - אמר ליה הקב"ה אתה אמרת והי' ה' לי לאלקים, חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן איני נותן אלא בלשון הזה, (זכריה יד ח) והי' ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, (ישעיהו יח) והי' ביום ההוא יחי' איש עגלות בקר ושתי צאן, (יואל ד יח) והי' ביום ההוא יטפו ההרים עסיס.

והעוף ירב בארץ, שהם הרבה בעולם, ואף על פי כן... פרנסתם מוכנת להם שלא בצער שלא ביגיעה, ואנו מתפרנסים בצער, אמנם... כאשר נעסוק בתורת ה' גם אנחנו נתפרנס שלא בצער

כוונתם ז"ל נראה לע"ד, דהנה רבים מתפללים אל ה' וצועקים אל הלחם ואל היין ואל השמן ואל הניזיד כמו שכתוב בתקוני זוהר (תיקון ו) צווחין ככלבי הב הב, הב לן חיי, הב לן מזוני, ולא ידעו דעיקר חסרון הפרנסה נמשך רק ממיעוט השתדלות בעבודת ה' ויראתו וכמו שאמרו חז"ל בסוף קידושין (ד) הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי.

וכבר פירשתי בזה המסורה ג' והעוף, (עיין בעל הטורים פרשת בראשית) (בראשית א כב) והעוף ירב בארץ, (בראשית מ"ז) והעוף אוכל אותם מן הסל, (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה והעוף.

ואמרת', דהנה מבואר בפסחים (מט א) דזאת תורת [הבהמה והעוף], היינו כמי שעוסק בתורת ה', כדאיתא שם, רבי אומר עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה והעוף, כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר בהמה ועוף.

[ובזה מובן המשך הלשון בידיי על חטא שאומרים על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשתה, דלכאורה אין היתר לעם הארץ לאכול בשר כיון שאינו עוסק בתורה, רק אם נושא ונותן באמונה אז מותר לו לאכול בשר דהרי כתב הרמב"ן ז"ל בפ' בשלח בשם המכילתא (שמות טו כב) והישר בעיניו תעשה וגו' ושמרת כל חוקיו, והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל הנושא ונותן

באמונה מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כולה עיי"ש, אבל אם אינו נושא ונותן באמונה אז ממילא אין לו שום היתר לאכול בשר, וזה שכתוב על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן... במאכל ובמשתה, וא"ש.

אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי

והנה איתא בסוף קידושין¹ ר' שמעון בן אלעזר אומר ראינו מימך חיה ועוף שיש להם אומנות ומתפרנסים שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער? אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי, עיי"ש.

וזהו כוונת המסורה, והעוף ירב בארץ, שהם הרבה בעולם, ואף על פי כן והעוף אוכל אותם מן הסל, כלומר פרנסתם מוכנת להם שלא בצער שלא ביגיעה, ואנו מתפרנסים בצער, אמנם זאת תורת, כאשר נעסוק בתורת ה' גם אנחנו נתפרנס שלא בצער כמו הבהמה והעוף ודו"ק.

לב טהור ברא לנו אלקים ורוח נכון חדש בקרבנו

על כן לפי שעיקר חסרון פרנסה נמשך ממיעוט העסק בתורה, ויראת ה' צריך להיות עיקר התפלה, לב טהור ברא לנו אלקים ורוח נכון חדש בקרבנו, ואז ממילא יושפע לנו שפע ברכה ופרנסה מאת ה' מן השמים, וזה כוונת המדרש, אתה אמרת והיה ה' לי לאלקים, חייך כל טובות וברכות וכו' אני נותן לבניך בלשון הזה, כלומר כאשר יתפללו בניך גם כן בלשון הזה והיה לי כל מגמת תפלתם ובקשתם, והי' ה' לי לאלקים, אז ממילא יושפע להם כל טובות וברכות ונחמות.

כאשר יתפללו בניך גם כן בלשון הזה והיה לי כל מגמת תפלתם ובקשתם, והי' ה' לי לאלקים, אז ממילא יושפע להם כל טובות וברכות ונחמות

וזה שאמר הכתוב ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלקי ישעו, אמנם מי הוא זה אשר ישא ברכה מאת ה', על זה מפרש ואומר, זה דור דורשיו מבקשי פניך כמו יעקב שעיקר תפלתו הי' על הכרת אלקותו ית' והי' ה' לי לאלקים, דור זה הדורש ומבקש פני ה' גם כן רק שיזכו להכיר את ה' ולעבדו שכם אחד, הוא הנושא ברכה מאת ה' והם מתפללים ונענים נצח סלה ועד.

וזה שאמר הכתוב שובה ישראל עד ה' אלקיך, כלומר ראשית הכל הוא התשובה עזיבת החטא, כי כשלת, כלומר כי מה שכשלת ונפלת בדיוטא התחתונה ונספך ירדו לטמיון, בעונך, הכל הי' בעבור עונך, שהרעות את מעשיך וקפחת את פרנסתך, לכן קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ואל תבקשו עשירות ופרנסה טובה, כי אם אמרו אליו כל תשא עון, שישא ה' ויסלח ויכפר בעד חטאתיכם, ואז ממילא יאמר לך ה' וקח טוב ותלכו ממנו מלאים כל טוב כמאמר חז"ל בפסיקתא הנצב בפתח דברינו [הקב"ה אינו כן אלא הולכים אליו ריקנים וחוזרים מלאים שנאמר כל תשא עון וקח טוב] ונתבאר הכל בס"ד, ובא לציון גואל, אמן.

(תנך - פרשת אמור)

2. והוא בירושלמי קידושין (פרק ד הלכה יב)

סוכות

שמחת יו"ט

ושמחת בחגיך והיית אך שמח (דברים טז טו)

ביום טוב צריך שיהי' יום טוב, טוב לעצמו ומטיב לאחריו

שנו חכמים בלשון המשנה מגילה (דף ז ב) אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, מה מתקן לי בזה דברי הרב בעל נועם מגדים¹⁴⁸ על התורה, שכתב לפרש על פי מאמר הזוהר הק' בזוהר הקדוש (יתרו דף פח ב) וז"ל: בכולהו שאר זמנין וחגיגין בעי בר נש לחדי ולמחדי למסכני, ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי, דהא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא, עליה כתיב (מלאכי ב, ג) "וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם". ואי איהו בשבתא חדי, אף על גב דלא יהיב לאחרא, לא יהיבין עליה עונשא, כשאר זמנין וחגיגין, דכתיב "פרש חגיכם" פרש חגיכם קאמור, ולא פרש שבתכם.

וזה שכתב אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש "בלבד", ר"ל לענין לאכול ולבדו, ולא ליתן גם לאחרים, יש חילוק בין יום טוב לשבת, דביום טוב עונשו סגי ובשבת עונשו קל ואינו חמור כל כך כמו ביום טוב, ודפח"ח ש"י.

ואעתיק לך לשון הרמב"ם (פרק מהלכות יו"ט הל' יז) ז' ימי הפסח וח' ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב וכו' וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים והאומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא זבני ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו. ועל אלו נאמר: זבחייהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם, ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר (מלאכי ב, ג) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם, עכ"ל הזהב.

וצדיקים ישמחו יעצלו לפני אלקים וישישו אחרים בשמחה

ובמקהלים אמרתי בענין הזה פירוש המסורה ב' פעמים ישישו - (תהלים סח ד) וצדיקים ישמחו יעצלו לפני אלקים וישישו בשמחה, (איוב גכב) השמחים אלי גיל ישישו בה כי ימצאו קבר, ונראה לי על פי מה שאמרו חז"ל (מגילה יב) בפסוק (דברים כח סג) והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם כן ישיש להרע אתכם - ומי חדי הקדוש ברוך הוא במפתן של רשעים וגו' אמר ר' אלעזר הוא אינו שש אבל אחרים משיש, ודיקא נמי דכתיב כן ישיש ולא כתיב ישוש, שמע מינה, עכ"ל הגמרא.

יוצא לנו מזה דהוראת תיבת ישיש ביו"ד לעשות שמחה לאחרים, והנה הצדיקים השמחים שמחת

148. להרה"ק רבי אליעזר הלוי הורבין זצ"ל מטארניגראד, תלמיד בעל נועם אלימלך, החוזה מלובלין והמגיד מקאזניץ זי"ע, נלב"ע תקס"ו

מצוה ולא שמחת כריסם, בכל פעם שהם שמחים הם משישים ומשמחים גם אחרים, אבל הרשעים השמחים רק שמחת עצמם והשמחה בעצמם הוא התכלית, הם שמחים רק בעצמם ואין משישים אחרים בלעדיו, רק כאשר לקברות יובלו ועזבו לאחרים חילם, אז יש שמחה לאחרים בכספם וזהבם אשר צברו כעפר.

וזה שכתוב וצדיקים ישמחו ועלצו לפני אלקים, דהיינו שמחה לשם מצוה לשם שמים, על כן וישישו, אחרים בשמחה, אבל הרשעים השמחים אלי גיל, שתכלית שמחתם הוא הגיל והשמחה בעצמה ולא לעשות רצון קונם שצוה על השמחה, הם לא ישישו אחרים בחייהם, כי אם לעת מצוא זו המיתה אז ישישו אחרים כי ימצאו קבר, לעת כי הם לקברות יובלו, והונם נשאר לאחרים הבאים אחריהם.

אתרוג וד' מינים

לולב הגזול והיבש פסול (סוכה כט, ב)

מי שישב ברה"ה ויום כיפור ואח"כ חוזר לסורו הוי כמי שלא שב כלל

בגמרא סוכה (כט ב) **לולב הגזול והיבש פסול**¹⁴⁹... דנשמע ממתניתין דלולב הגזול פסול דשינוי החוזר לברייתו לא שמיה שינוי.

והנה איתא במסכת ראש השנה (דף טז ב) אמר ר' יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, צדקה צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה ופירש רש"י שינוי מעשה - שב מרעתו. ובגמרא שינוי מעשה דכתיב וירא אלקים את מעשיהם וגו' עיין שם.

אמנם אותן השבים מרעתם ומשנים מעשיהם רק בעשרת ימי תשובה, ואחר כך בכל השנה חוזרים לסורם הוי ליה שינוי החוזר לברייתו ולא שמיה שינוי - ואיך אם כן יקרע בזה גזר דינם?

והנה השופר קורא אלינו עורו ישינים משנתכם כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג הלכה ד) ומתעוררים לקולו, וכאשר יעבור התקיעה חוזרים לישון בסכלותם ואולתם, אם כן הוי שינוי מעשיהם שינוי החוזר לברייתו ולא שמיה שינוי.

וזה שכתוב [בסוף הפרק לפני המשנה] הדרן עלך הישן - כלומר אתה הישן שינת האולת בכל השנה חוזר עליך. [וממשיך המשנה] **לולב הגזול והיבש פסול** - דמוכח מינה דשינוי החוזר לברייתו לא שמיה שינוי, אם כן מה מועיל מה שאתה ניעור בימים הקדושים, אם אתה ישן בכל השנה - הלא שינוי מעשה כזה לא יועיל ולא יציל ולא מהני מידי, והבן.

(אות ל - ליקוטי אגדה - הדרן עלך הישן)

149. עיין שם מה שהביא מהרד"ש חת"ס שם דבין גולם אגודה ובין גולם נפרדים ואגדה דאע"ג דהוי שינוי מעשה פסול משום דהוי שינוי החוזר לברייתו, וכתב דע"פ דבריו נשמע ממתניתין דלולב הגזול פסול דשינוי החוזר לברייתו לא שמיה שינוי.

לכם - משלכם להוציא את השאול ואת הגזול (סוכה מא, ב) בענין לצאת עם אתרוג במתנה על מנת להחזיר, ובאתרוג השאול

ביום טוב ראשון [כתיב] [בסוכה מא ב] ולקחתם לכם [והרשנין] משלכם, להוציא את השאול. ועיין שם ברא"ש שמביא דעת הר"י שיעיה ז"ל שהקשה מה יש בין מתנה על מנת להחזיר לשאול, בשניהם הוא שלו עד שיטלנו, ושניהם אין הגוף קנוי לו. ותירץ דמתנה על מנת להחזיר אינו חייב באונסין דלחכי יהבי ליה במתנה, מיהו כי איתיה בעיניה מיחייב לאהדורי ליה, וכיון דאינו חייב באונסין קרינא ביה לכם, אבל שאול שחייב באונסין לא קרינא ביה לכם, עכ"ל עיי"ש.

ובקונטרסי לסוגיא דמצוה הבא בעבירה שכתבתי זה י"ד שנים, הקשיתי לפי מה שכתב הקצות החושן (חושן משפט סימן עב ס"ק לד) בשואל ספר מחבירו פטור מאונסין דטעם דשואל חייב באונסין הוא משום שכל הנאה שלו אבל מצות לאו ליהנות נתנו, ובנתיבות שם דחה דבריו מדברי הטורי זהב (יורה דעה סימן רכא ס"ק מג) דבתלמוד תורה שנמשך הנאה לאדם כמו שכתוב (תהלים ט ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב, לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, עיי"ש.

אמנם כאן בלולב ואתרוג השאול, גם הנתיבות מודה דשייך מצות לאו ליהנות ניתנו, אם כן פטור מאונסין, וכיון דפטור מאונסין שפיר קרינא ביה לכם וכדעת הר"י שיעי' ז"ל, אם כן אמאי אינו יוצא בשאול, וחדוש בעיני ששום אחרון לא התעורר על זה, וחזרתי על כל הצדדים ליישב בריוח ולא בדוחק ולא מצאתי¹⁵⁰.

[ועיין בטורי זהב (אורח חיים סימן י"ד ס"ק ה) שהקשה למה פסלינן ביום א' דסוכות ליטול לולב השאול מחבירו וכו'. ועיין מה שכתבתי אני עני בילקוט הגרשוני חלק ב אות "מתנה ע"מ להחזיר" ליישב בדרך חידוד].

אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה (סוכה לא)

אפילו אם לא כל הקרבן בעבירה אלא רק מעורב במעותיו איזה ממון של גזל, מ"מ פסולה

אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי מאי דכתיב (ישעיה סא ח) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה וכו' - הנה לעיל מיניה יליף מוהבאתם גזול ואת הפסח¹⁵¹, גזול דומיא דפסח, ומה שהוצרך ללמוד זה עוד מקרא דשונא גזל בעולה, עיין בחדושי חת"ס סופר ז"ל לכאן מה שכתב בזה.

ולפום ריהטא נראה לי בזה, דמוהבאתם גזל לא ידענא אלא אם הקרבן עצמו הוא גזול, דאז כל הקרבן כולו בא בעבירה, אבל אם רק מעורב במעותיו איזה ממון של גזל וקונה עבורם קרבן הוה אמינא דלא

150. וידידנו אדמו"ר משעניצא שליט"א העיר לי דיש לתרץ ע"פ דברי ספר החינוך במצוה שכ"ד וז"ל: צונו ה' לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו. והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח... וידוע מצד הטבע כי ארבעה המינים כולם משמחי לב רואהם. עכ"ל. ולפי"ד החינוך הנה יש לד' מינים דלא אמרינן לצות לאו ליהנות נתנו כמו בתלמוד תורה לדברי הנתיבות - דהם משמחי לב, ודו"ק ודפח"ת.

151. (סוכה לא א) דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה שנאמר (מלאכי א, ג) והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה גזול דומיא דפסח מה פסח לית ליה תקנתא אף גזול לית ליה תקנתא.

מיפסל, קמשמע לן קרא כי אני ה' וגו' שונא גזל בעולה, רק [אפילו] יש בה איזה צד של גזל גם כן היא שנואה לפניו ית' ולא לרצון יחשב, וא"ש.

(אגדות הש"ס - סוכה ל א - אני ה')

ביום שבת אינו ניטל אפי' אם הוא יום ראשון (סימן תרנ"ח סעיף ב)

אמאי קאמר בש"ס שמא יעבירו ד"א ברה"ד ולא קאמר שמא יוציאנו מרה"י לרה"ד

במחבר (סעיף ב) ביום שבת אינו ניטל אפילו אם הוא יום ראשון - בהגהות חכמת שלמה¹⁵² כתב כאן ליישב קושית התוספות אמאי קאמר בש"ס שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים ולא קאמר שמא יוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים.

וכתב דאף דיום טוב הוא עשה ולא תעשה, מכל מקום בהוצאה דהוי מלאכה גרועה אינו בכלל מלאכה ממש, ואינו מוציא מכלל לשון שבתו, והוי בו רק לאו לא עשה, אם כן אתי שפיר דיש לומר דבאמת אף אם יוציאנו מה בכך, הרי עשה דוחה לא תעשה, ואף דלא הוי בעידנא, יש לומר כדעת הסוברים דמכשירי מצוה נחשב בעידנא, ואם כן הכי נמין כיון דילך אצל בקי, הוי בכלל בעידנא, ואם כן הוי ראוי לומר עשה דוחה לא תעשה, לכך נקט שמא יעבירו ד' אמות, וזה שפיר דהוי עשה ולא תעשה, עכ"ד.

ובהשקפה ראשונה תמהתי, דהא אין עשה דוחה לא תעשה שיש בה כרת, שוב ראיתי דמהרש"ל ביבמות (דף ד) סובר דגם לפי המסקנא קיימא לן עשה דוחה לא תעשה שיש בה כרת, ובספר המקנה¹⁵³ (חלק ג כלל נו פרט א) הביא שכן הוא גם כן דעת הר"ש מקינון בספר הכריתות (אות קסג) ע"ש.

ואם כנים הדברים, יש ליישב בזה הרמב"ם (פרק במהל' שופר הל' ו) דנקט שמא יעבירו וגם שמא יוציאנו ע"ש, ושינה מלשון הגמרא, ולפי זה יש לומר דהרמב"ם לשיטתו דסובר תחומין י"ב מיל דאורייתא וקרא דאל יצא¹⁵⁴ איירי בתחומין, אם כן לא מוכח כלל דהוצאת מלאכה גרועה היא, כי התוספות פרק קמא דשבת (ב א) הוכיחו האי דהוצאה מלאכה גרועה היא, מדאיצטריך תרי קראי בשבת (צ"ו ב) מויכלא העם מהביא ובעידובין (יז א) מאל יצא, וזה דוקא למאן דאמר תחומין דרבנן, אבל לרמב"ם די"ב מיל אליבא דכולי עלמא דאורייתא, ונפקא לן מאל יצא, אם כן לא מוכח כלל דמלאכה גרועה היא. וכן כתב בהגהות טעם המלך על שער המלך (פרק כ"ז מהל' שבת) יעו"ש.

אם כן גם הוצאה הוי עשה ולא תעשה, ולא שייך עשה דוחה לא תעשה, על כן נקיט שפיר גם שמא יוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים, וא"ש. אבל במחכ"ת הרמה של הגאון מה"ר שלמה קלוגר זצ"ל לא זו הדרך ליישב קושית התוספות, דאם כן גם בהעברת ד' אמות ברשות הרבים אין כאן עשה ולא תעשה, דכבר ביארתי באורך לעיל (סימן שמו"ה ענף ו) בשם הר"ן ורז"ה ורשב"א ורמב"ם דהעברת ד'

152. להגאון מה"ר שלמה קלוגר זצ"ל ,

153. על כללי הש"ס מהג"ר רבי אליעזר וזסמן - סופר זצ"ל, בעל ילקוט אליעזר, תלמיד הכתב סופר, והמהר"ם שיק - אב"ד פאקש, נלב"ע תרס"ג.

154. אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (שמות טז כט).

אמות ברשות הרבים היא תולדה דהוצאה, ואם ההוצאה שהיא האב אין בה עשה ולא תעשה, רק לא תעשה לחוד, האין יהיה בהעברה שהיא התולדה עשה ולא תעשה, אתמהה.

ואם נתפוס סברת הגאון הנ"ל לאמת, דבהוצאה וכן בהעברת ד' אמות ברשות הרבים שהיא תולדה דהוצאה לא הוי אלא לא תעשה גרידא יען דמלאכה גרועה היא, אולי אפשר ליישב בזה קושיית הראשונים, אמאי לא גזרו במילה בשבת שמא יעבירו, דבאמת היה ראוי לומר בהוצאה וכן בהעברה עשה דוחה לא תעשה כיון שאינו אלא לא תעשה לחוד, אך הטעם דלא אמרינן כן, היינו משום דאין אין עשה דוחה לא תעשה שיש בה כרת וכדעת רוב הראשונים והאחרונים, אמנם מילה דגם כן יש בה כרת (עיין בתוספות מגילה כ"א ד"ה דתתי, ודו"ק) אם כן דוחה אף לא תעשה שיש בה כרת, וא"ש דלא גזרו בה שמא יעבירו, דאף אם יעביר אין בכך כלום דהרי עשה דוחה לא תעשה. [והנה לכאורה בלאו הכי יש לומר לפי מה שכתבו התוספות בזבחים (ל"ב) דעשה שיש בו כרת דוחה אף עשה ולא תעשה, אמנם ידוע שרבים חולקים על זה ומביאים ראיה נגד זה מכמה מקומות בש"ס, ובמקום אחר הארכתי בזה, ואין כאן מקומו].

אמאי לא גזרינן שמא יתקן כלי שיר

כבר הקשו ז"ל בתקיעות דראש השנה, אמאי לא גזרינן שמא יתקן כלי שיר, וכתב הפרי חדש (סימן תקפח ס"ק ה) דלא מצינו שבית דין יעקרו מצוה אחר לגמרי מן התורה, ושיאמרו שלא יתקעו שופר לעולם ועיין שם, אבל עדיין קשה האין תקנו חז"ל תקיעות דמיושב [אחרי דכבר יצאו עם תקיעות דמעומד] ולא חששו לשמא יתקן כלי שיר, דהרי כתב הפרי חדש שם בסוף דבריו, דלא אמרינן כיון דאישתרי אישתרי, וצריך לומר, כיון דעל ידי כן נפעל פעולה גדולה, שהשטן מתערבב ואינו יכול לקטרג לכך לא גזרו, ויש לפרש בזה מה דאיתא בראש השנה (דף טז סוף עמוד א) אמר ר' יצחק למה תוקעין בראש השנה, למה תוקעין רחמנא אמר תקעו עיין שם, דסלקא דעתך דמקשן, שזה היה קשה לר' יצחק למה תוקעין ניגזר משום שמא יתקן כלי שיר, ועל זה קמתה רחמנא אמר תקעו, ואין כח ביד חכמים לעקור מצוה מן התורה לגמרי, ועל זה אמר אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים - [ומשני] כדי לערבב השטן. (אותיות - חלק ג מכתבים סימן י - קצת השמטות)

פרי עץ הדר (ויקרא כג, מ)

משובח בגופו ומשובח במראיו, משובח בגופו קודם

בירושלמי יומא (פרק שני שעירים הלכה א) משובח בגופו ומשובח במראיו, משובח בגופו קודם, פירש דמשובח בגופו קודם לקרבן מהמשובח במראיו, וכתב במתא דירושלים¹⁵⁵ ומזה השבתי למה שנשאלתי בענין ב' אתרוגים, א' היה הדר טפי מחבירו ואחר לא ה' הדר כמוהו, אמנם היה גדול ממנו

155. להגאון רבי משה ליב בן יהודה ליטש-רוזנבוים זצ"ל, גי'א רבה פרעשבורג, תרל"ה.

איזה קודם, והשבתי דמשובח בגופו קודם מירושלמי פה [עכת ד].

ולענ"ד צריך עיון דעיקר מעלת האתרוג הוא שיהיה הדר כמפורש בקרא ולא שיהיה גדול. שוב מצאתי בעזרת ה"י במתא דירושלים פרק ג דראש השנה (הל' ו' ד"ה אמרתי להעתיק פה וכו') שהרגיש בעצמו דיש לומר, כיון דכאן כתבה התורה הדר בפירוש, אולי הדר קודם, ע"ש.

ולענין מראה הדר של אתרוג אעתיק בכאן מה שכתב בספר בכורי יעקב להגאון ר' יעקב עטלינגער זצ"ל¹⁵⁶ (הל' לולב סימן תרמח ס"ק ג) וז"ל: ממה שכתב מהרי"ל אלא אם כן התחיל להיות מוריק ככרכום משמע דמראה הדר של אתרוג היא מראה כרכום שהיא מראה שקורין געלב בלשון אשכנז כמו שכתוב ביוהר דעה (סימן לח) וכן כתב גם התוספות סוכה (לא ב) ומיהו אתרוג עיקרו דומה לשעוה ע"ש.

אלא שראיתי בתיקוני זוהר (תיקון כ) שכתב שם וז"ל: צריך שלא יהא פסול באתרוג לקיימא קרא (שיר השירים ד ז) כלך יפה רעיתי ומום אין בך, ואם היא ירוקה היא משובחת יתיר כדיוקנא דהות אסתר ירקרוקת עכ"ל, והטעם בזה שאסתר ואתרוג שניהם מרמזים לסוד א' כידוע ליודעי חן, וירקרוקת דאסתר ודאי פירושו כעשבים ולא כשעוה, שהרי אסתר ירקרוקת היתה ילפינן במגילה (דף יג) משמה הדסה וכן כתב רש"י שם ירקרוקת היתה כהדסה זו, ולפי זה משמע דעת הזוהר דעיקר מצות אתרוג להיות ממראה שקורין גרין בלשון אשכנז, רק שלא יהיה ככרתי וכו'.

שוב ראיתי בזוהר (פרשת תרומה) בפסוק (שמות כה ז) אבני שוהם שכתב וז"ל: ושמא דיליה אקרי זהב ירקק ורזא דא אוקמוה חברייא אסתר ירקרוקת היתה גון אתרוג וכלא חד עכ"ל. הרי דסבירא ליה דגון אתרוג וירקרוקת דאסתר וירקרוקת דזהב מראה אחד הוא, וגון ירקרוקת זהב הוא מה שקורין געלב בלשון אשכנז, כמו שכתבו התוספות הנ"ל בסוכה ולפי זה גם הזוהר סבירא ליה דמראה אתרוג הוא מראה כרכום ושעוה, אלא מה שמשוה עם ירקרוקת דאסתר צריך עיון כיון דילפינן כן מהדס הכנ"ל, עכ"ל הגאון מהר"י עטלינגער זצ"ל.

פרי עץ הדר (ויקרא כג, מ)

אם רשאי לבזבז יותר מדאי על אתרוג מהודר

בגמרא (ערכין כח) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות.

וראיתי בספר גנזי חיים להרב חיים פאלאגי ס"ט שכתב בשם הב"ח (או"ח סימן תרנ"ח) בהא דנתן רבן גמליאל אלף זוז בעד אתרוג, אף על גב דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש (כתובות נ א), בשביל שהוא נשיא ולא שייך חשש שמא יעני ויצטרך לבריות, דהא פרנסתו מוטל על הציבור כדכתיב (חולין קלד): גדלהו משל אחיו, על כן מותר לבזבז יותר מחומש.

(אותיות - אות ה - המבזבז)

אתרוג הכושי פסול (סוכה ג, ו) והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול (סוכה לו, א)

...על מה שכתוב בברכות (לה ב) הרבה עשו כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. ומקשים אם עשו כרשב"י למה לא עלתה בידם - וכי משוא פנים יש בדבר?

אבל הכוונה הרבה עשו כרשב"י בכף הדמיון ולא רשב"י ממש [ובספר עשרה למאה דרוש ח' כתב באופן אחר יעויין שם]. ובהדושי חת"ם סופר ז"ל לסוכה (לא א"ב ד"ה דומה לכושי תנן) כתב וז"ל: שמעתי ממ"ו¹⁵⁷ הפלאה וצ"ל¹⁵⁸ בהא דפליגי רשב"י ור' ישמעאל ריש פרק כיצד מברכין (ברכות לה ב) ומסקינן הרבה עשו כרשב"י [אבל] ולא רשב"י ממש, דודאי מי שכוונתו לשם ה' הבוחן מחשבותיו ויודע עשתנותיו בודאי יעלה בידו, אלא הם עשו כרשב"י נדמו לו ולא בעצם תוכניותם על כן לא עלתה בידם, ואמר, היינו דאמרי הכא אתרוג הכושי היינו הצדיק המשונה בעורו הוא כשר אך דומה לכושי הרוצה לדמות עצמו לרשב"י זה פסול כי לא עלתה בידו, עד כאן דברי הרב, ודפח"ח, עכ"ל.
(אגדות הש"ס - קונטרס אחרון - אחר מס' חגיגה)

אתרוג שנעשה מנומר ע"י רוב משמוש הידים

כיון שבאו על ידי מצותו - זהו הודו והדרו

כתב בחידושי חת"ם סופר ז"ל לפרק לולב הגזול (דף ל"א) והנה אתרוג המנומר או נקלף ונעשה כמנומר בב' וג' מקומות דמשמע דפסול משום הדר אפילו בשאר יומי דפוסים הדר כל ז', מכל מקום נראה לי דרוב פעמים על ידי משמוש היד ורוב הנענועים נולדו בו נימורים נימורים וגם נקלף קצת מקומות וכו' נראה לי דהוה הדר, כיון שבאו על ידי מצותו זהו הודו והדרו. וקצת ראייה לזה מפסחים (סה ב) שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכבותיהם בדם עיין שם, ובודאי בעלמא כיוצא לזה הוי (מלאכי א ח) הקריבנהו נא לפחתיק והכא זהו הדרו, והכא נמי דכוותיה כן נלע"ד דרוב פעמים בחולו של מועד כבר נעשה כעין מנומר ממשמוש היד ומכל מקום כשר וכעין גרדומים דאסור משירי מצוה וכעין מים משירי טהרה, עכ"ל.

ובהגהות מנחת פתים¹⁵⁹ (סימן תרמט) העיר דדבריו סותרים לצה שכתב [החת"ם סופר] בתשובות (חלק יורה דעה סימן רנ"ו ד"ה ומה שהקשה) דבלולב ושופר לא שייך לדון כלל מתורת גרדומים עיין שם.¹⁶⁰

157. ממורי ורבי

158. הג"ר פנחס הלוי איש הורוויץ זצ"ל. רבה של פרנקפורט דמיין. למד בבית מדרשו של הגא"ר מוויילנא, ואח"כ נעשה לתלמיד הרב המגיד ממעזריטש. אחיו ועמיתו של הרה"ק ר"ר שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל. נלב"ע תקס"ה.

159. להג"ר מאיר אריק זצ"ל אב"ד טארנא, מתלמידי הגאון בעל כוכב מיעקב, ומגדולי רבני גאליצא, בעמ"ח שו"ת אמרי יוסף ומנחת פתים על מס' סוטה ועוד, נלב"ע תרפ"ו.

160. ועיין בנזר הקודש מנהגי מעליץ בשם ספר ברכת יצחק ש[נ]אבין [הגה"ק רבי נפתלי ממעליץ סיפר שאצל החוזה מלובלין זי"ע היה האתרוג שחור אחר שבירכו עליו, כיון שכל העיר ברכו על הד' מינים של רבם, וציין לשו"ת נפש חי' סימן ד, שו"ת זכר יהוסף סימן רכ"ז ולמש"כ רבינו כאן. וכן נהגו עוד צדיקים לצאת עם אתרוגים שנשתנה מראיתם מרוב משמושם. וכתב שם בשם תרומת הדשן (סימן נב) דחסר כשר ביו"ט שני דהוי כגרדומי מצוה, והכי נמי בנידון דידן, ועוד שמראות שנעשו מחמת משמוש הידים נחשב כמראה האתרוג.

ועיין בנשעי גביראל - הל' ארבעה מינים (פרק ס"ה ע"ב ב"ק ג) שנו"ב בענין גרדומי מצוה שהביא החת"ם ומנחת פתים וסיים שם: ולכן בענין שיתווה

ולענ"ד עיקר סמיכתו של החת"ם סופר ז"ל כאן משום כיון שבאו על ידי מצותו זהו הודו והדרו וכמו שכתב בתחילה, ומה שכתב דהוי כעין גרדומים רק לסניף בעלמא כתב כן, וזה ברור ופשוט.

(שו"ע או"ח - סימן תרמט סעיף ו)

בדין אתרוג המורכב

אתרוג המורכב מלימו"ני ואתרוג פסול כן כתב במגן אברהם (שולחן ערוך או"ח סימן תרמא סעיף כא). עיין שם במחצית השקל ביאור יפה על דבריו, ועיין בספר יוסף דעת (יורה דעה סימן שג) מה שכתב על דברי הגאון מו"ה שלמה קלוגר זצ"ל שהחמיר מאוד שלא לסמוך על סימנים וגם אין לסמוך על שום רב דלא פקיע שמה משום דאתחזיק חיוב מצוה וצריך להיות שיצא בודאי מצוה לא מה שהוא ספק. והוא ז"ל כתב דהא מעיד עליו בעוד שלא הגיע החיוב ואחר כך כשצריך לצאת בו כבר הוחזק באתרוג כשר וגם אינו מעיד נגד החזקת חיוב אלא שאומר שהאילן כשר ומעמידו בחזקת חיוב ושפיר יוצא ידי אתרוג.

ועוד כתב באמת לא ידעתי מדוע החמיר כל כך בזה הא גוף מורכב, רבים מגדולי אהרונים מכשירים אותו וגם הש"ך נצטרף להתיר מטעם דאתרוג אפילו מקצת אתרוג (עיין טורי זהב סימן תרמט) וכמו שכתב בשבות יעקב, ואם כן אף דלא קיימא לן כן, אבל שלא לסמוך על סימנים וגם לא על עד אחד שמעיד שאינו מורכב מנין לנו להחמיר כל כך? והוה כמו דאמרו בחולין (דף מט) אינהו מיכל כאכלי לדידן מסתם לא סתום ומכל שכן בזה שיש עד אחד וסימנים, עכ"ל.

ועיין בזה תשובה ארוכה לאדוני מורי ורבי ז"ל במהר"ם שיק (אורח חיים סימן שכו) וגם בישועות יעקב (סוף סימן תרמח) מנכד המחבר הגאון מרצ"ה [אורנשטיין] זצ"ל ועיין בפתחי תשובה החדש (על או"ח סימן תרמט סעיף ד) ואין להאריך.

ולענין הטענה שטען הטורי זהב לימא אתרוג ואפילו מקצת אתרוג, ראיתי בחת"ם סופר חידושי פרק לולב הגזול (דף לד) על פי מה שכתב הריב"ש לענין סוכת השותפים [אם חייבים] דאין ללמוד מטלית של ב' שותפים שחייב בציצית¹⁶, התם רחמנא חייביה אפילו מקצת בגד שלו, אבל הכא חייבו רחמנא לעשות סוכה ואינו יוצא אלא כשכל הסוכה שלו, והכא נמי, נהי דחייביה רחמנא אפילו במקצת שה ליתן מתנות אבל הוא אינו יכול לפטור [עצמו] לצאת ידי חובתו במקצת אתרוג כי אם בכולו אתרוג,

הקלוקל ע"י המצוה, א"כ באתרוג שנעשה מנומר ע"י המצוה שפי דמי לאזוב [שנשתברו ע"י רוב הזאות], עכ"ד.

וכן הביא משו"ת להורות נתן (געשטעטנער) ח"ח סימן נה ושם הביא מספר זרע אברהם (ח"ב סימן לג) בשם הג"ר יהושע מקוטנא דהא דגרדומי צצית כשרין, היינו דוקא שלבש בו וכן הוא בירושלמי עירובין (פרק ז הלכה ח) שהוא בו פעם אחת וברשי"י (סוכה ג) כתב שהוא בו פעמים הרבה.

ובאמת ליעקב [להגאון ר' יעקב קמנצקי] זצ"ל סימן תרמח הביא קצת ראיה לכך דאם נתלכלך האתרוג ממשמוש הידים דאין זה חסרון בהידור שלו, מר"א דאיתא בבבא בתרא דף קכג ע"א [על מה דכתיב כתיב (בראשית כט, יז) ועיני לאה רכות] רב אמר לעולם רכות ממש, ולא גנאי הוא לה אלא שבה הוא לה כו' והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה וכו', ואף שיש לחלק, ע"כ. עכ"ל.

161. שו"ע אורח חיים סימן יד סעיף ה: טלית של שותפין חייבת בציצית, דכתיב על כנפי בגדיהם, עיי"ש.

ואדמו"ז ל' במהר"ם שיק הנ"ל כתב גם כן סברא זו, וחידש שלא ראה שכבר קדמו רבו הגאון ז"ל.

(אותיות - אות א - אתרוג המורכב)

בכל מאודך-בכל ממונך (ברכות נד, א)

אי צריך לבזבז כל ממונו בלאו שאין בו מעשה

ברמ"א [סימן תרנ"א סעיף א' ועיין סימן תרנח סעיף ט] כתב דאין צריך לבזבז הון רב אפילו על מצוה עוברת ודוקא מצות עשה אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור - כתב בעל תורה תמימה (בפרשת ויצא) הסברא בזה פשוטה, דבביטול מצות עשה אינו ניכר כל כך ביטול המצוה, אבל בלא תעשה נראה בעליל שעובר ממש על מצות ה', ולפי זה צריך לומר דעל לאו שאין בו מעשה גם כן אין צריך לבזבז כל ממונו דלא תעשה כזו היא כעשה כמו שכתבתי, וזה דבר חדש - ובאמת הוא ישן נושן, דכבר כתב כן בשו"ת חות יאיר ובספר משנת חכמים וגם בפרי מגדים וכמובא בשמם בספר פתחי תשובה ליורה דעה (סימן קנו ס"ק ד) עיי"ש - אלא דבספר בכורי יעקב (ס"ק יג) כתב דמבואר להיפך מזה בתשובות הריב"ש (סימן שפז) וז"ל שם: כבר כתב הרב ז"ל שהמבזבז אל יבזבז [יותר מחומשו] (כתובות נא), לא אמרו אלא במצות עשה אבל במצות לא תעשה אפילו כל ממונו, ואם יאמר בעל הדין שמצות לא תעשה שאין בו מעשה, הרי הוא בענין זה כמצות עשה כיון שאינו עובר בידים עליו הראיה, שאם התירו במצות עשה הקלה ובשב ואל תעשה, אין למדין למצות לא תעשה, שאין למדין חמור מקל להקל עכ"ל, הרי דסבירא ליה דאפילו לאו שאין בו מעשה חמיר מ[מצות] עשה. [וכן נראה גם כן דעת תשובות מוצל מאש סימן מה, עיין ילקוט הגרשוני ח"ב אות לפני עור ודו"ק].

מנא לן דצריך לבזבז ממונו בכל הלאוין, דילמא דוקא בג' חמורות

ועיין עוד שם בתורה תמימה וגם בפרשת ואתחנן בפסוק (דברים ו ה) ובכל מאדך שנתקשה טובא, דמנא לן דצריך ליתן ולמסור כל ממונו בכל הלאוין, דילמא דוקא בעבודה זרה גילוי עריות ושפיכת דמים דצריך למסור נפש, הוא הדין דצריך למסור כל ממונו אבל בשאר לא תעשה מנלן, עיין שם. - ונעלם ממנו לגמרי שכבר עמד על זה הב"ח ז"ל בכאן, ותיירץ בטוב טעם עיין שם, וכמדומה שלא ראה גם מה שכתב הבית יוסף בשם הרשב"א שהעוני כמיתה ומכל מקום לא כמיתה ממש, עיין שם.

כתב הב"ח ז"ל בכאן, כהא דנתן רבן גמליאל אלף זוז בעד אתרוג¹⁶² אף על גב דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומשו (כתובות נא) איכא למימר כיון דטעמא לא היה אלא שלא יבא לידי עוני ויטיל עצמו על הציבור, בנשיא ליכא למיחש להכי, דבלאו הכי כל צרכיו של נשיא מוטל על הצבור ואף להעשירו מדרשת והכהן הגדול מאחזי - גדלוהו מושל אחזי (חולין קלד ב), ודוקא במי שאינו נשיא אמרו אל יבזבז וכו' עיין שם - ובילקוט הגרשוני חלק ב בחלק המכתבים דף ז' ע"א הבאתי בשם ידיד נפשי הרה"ג המפורסם

162. סוכה מאב; ומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שהיו באין בספינה ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל בלבד שלקחו באלף זוז ונטלו רבן גמליאל ויצא בו וכו' למה לי למימר שלקחו באלף זוז להודיעך כמה מצות חביבות עליהן.

מהו' שמעון צבי וזיגער נ"י אבדק"ק קרופטש יע"א שהקשה על הב"ח, דאם כן מה פריך בכתובות (סו ב) על מר עוקבא שבזבז פלגי ממוניה - היכי עביד הכי הלא המביזו אל יביזו וכו', ומאי קושיא הרי מר עוקבא היה נשיא וכמו שכתב רש"י במועד קטן (טז ב ד"ה כי יתכן בדינא) ועיין עוד בתוספות סוף פרק זה בורר ונשיא הא שרי לביזו יותר, והניח בצ"ע - ואחר כך מצאתי שכבר קדמו בקושיא זו הגאון מהו' יוסף שאול נאטהאנזאן זצ"ל מלכו"ב בספר דברי שאול על אגדות הש"ס בכתובות דף הנ"ל, והניח ג"כ בצע"ג.

(שו"ע או"ח - סימן תרנו - ב,ג,ד)

רמזי הד' מינים

למה רגמו כל העם לר' זירא דוקא באתרוגים?

בקידושין (דף עג א) דרש ר' זירא במחוזא גר מותר בממזרת רגמוה כולי עלמא באתרוגייהו¹⁶³ פירש רש"י שהיו שם גרים הרבה, והוקשה להם שאמר קהל גרים לא איקרי קהל [שאנים בכלל האיסור לא יבוא בקהל ה']. וצריך ביאור למה רגמוה דוקא באתרוגים?

וכתב המקנה¹⁶⁴ שם, דג' מינים שבלולב מרמזים על שלשה קהלי כהנים לויים וישראלים הקשורים זה בזה כידוע, ואתרוג הנלוה אליהם ואינו קשור עמהם מרמז על קהל גרים הנלוה, כדקאמר לעיל דגרים קרוים נלוה אליהם, ולכן כיון דדרש קהל גרים לא איקרי קהל רגמוה באתרוגייהו דמשם מוכח שהם קרוים קהל. [עכת"ד].

ואני פירשתי בזה מדרש רבה פרשת אמור שלשה הנה נפלאו ממני זה פסח מצה ומרור וארבעה לא ידעתים אלו ארבעה מינים שבלולב¹⁶⁵ דבפסח לוקחים רק ג' מינים ואין עושים שום רמז לגרים, וצריך לומר דקהל גרים לא איקרי קהל, ממילא וארבעה לא ידעתים למה בסוכות נוטלים ארבעה מינים לרמז גם על הגרים.

ועיין בספר חצי יהונתן להגאון רבינו יונתן בעל הפלתי מה שכתב על גמרא הנ"ל. גם עיין בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סימן קצח) וגם בספר אור חדש (על קידושין דף הנ"ל) וגם אני כתבתי בזה ב"ה בחידושי ככמה אנפין ומפני ראת האריכות נמנעתי לכותבם.

(אותיות - אות א - אתרוג)

163. דרש ר' זירא במחוזא גר מותר בממזרת, רגמוהו כולי עלמא באתרוגייהו. אמר רבא מי איכא דדריש מילתא כי האי בדוכתא דשכיחי גזרי. דרש רבא במחוזא גר מותר בכהנת טענוהו בשיראי הדד דרש להו גר מותר בממזרת אמרו ליה אפסידתא לקמייתא אמר להו דטבא לכו עבדי לכו אי בעי מהכא נסיב ואי בעי מהכא נסיב

164. להג"ר פנחס הלוי הורוויץ זצ"ל אבד"ק פרנקפורט, בעל פנים יפות ועוד

165. במדרש ויקרא רבה (ל יד) ולקחתם לכם ביום הראשון, אחר כל אותו החכמה שכתוב בשלמה, ישב לו תמיה על ד' מינים הללו, שנאמר (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, שלשה המה פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים אלו ד' מינים שבלולב שביקש לעמוד עליהם.....

החטה וכן ארבעה מינים שבלולב הם תחת השגחתו ית"ש בלי אמצעי

ב[סוכה] (דף מא) ר' יהודה אומר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היתה וכו'. כתב בספר עיין יעקב לסנהדרין (ע ב) וז"ל: במקצת עין יעקב כתב וקרי ליה עץ על שם העתיד שחטה תתמו כדקל ובאמת אין צריך לזה, שכתבו המפרשים שגם קודם החטא היה הכל כמו שיהיה לעתיד, ולכך נאסר לו החטה דוקא שהוא מקודש ביותר שהוא תחת יד הקדוש ברוך הוא בעצמו ולא תחת שום שר כדאיתא בש"ך על התורה פרשת עקב עיין שם עכ"ל.

ונוראות נפלאות עליו שלא זכר שר דברי המדרש רבה פרשת בראשית (סוף פרשה טו) ר' שמואל בן ר' יצחק בעי קמי ר' זעירא, אמר ליה אפשר חטים היו? אמר לו הין. אמר ליה והכתיב עץ אמר ליה מתמדות היו כארזי הלבנון ע"ש. והנה מבואר עוד שם במדרש דעת ר' אבא דעכו שאמר אתרוג היה הדא הוא דכתיב ותרא האשה כי טוב העץ וגו', אמרת, צא וראה איזה אילן שעצו נאכל כפריו, ואין אתה מוצא אלא אתרוג. ויובן גם כן דלכך נאסר לו אתרוג דוקא לפי שהוא מקודש ביותר שהוא תחת יד הקדוש ברוך הוא בעצמו, וכמו שכתוב בספר בני יששכר (כמאמרי חודש תשרי מאמר י"א) בשם ספרי המקובלים הראשונים אשר ארבעה מינים שבלולב אין שר שולט עליהם רק הם מתגדלים בהשגחתו ית"ש בלי אמצעי עיי"ש. והוא על דרך שכתב העיין יעקב גבי חטה. אך בער אנכי ולא אדע מה יענה למאן דאמר גפן או תאנה היה [ברכות מא, בראשית רבה עז ז].

העין והפרי אסור - או רק העין

ודע דבספר ראש דוד להחיד"א ז"ל מביא בפרשת בראשית בשם האר"י הקדוש זצ"ל שטענת הנחש היה שעל העץ עצמו צוה שכן כתיב ומעץ הדעת לא תאכל, אך הפרי מותר, וחוה השיבה שגם הפרי אסור, אבל אחר כך כשראתה כי עץ הדעת היה משונה והיו עצו ופריו טובים, אז אמרה אמת אמר לי הנחש.

וזה שכתוב ותרא האשה כי טוב העץ עצמו למאכל, ולא אמר פרי העץ, ואז נתפתית בדברי הנחש, כי אם לא היה רק הפרי ראוי למאכל, אם כן אף שהקב"ה לא פירש ומפרי העץ לא תאכל רק ומעץ הדעת לא תאכל ודאי שעל הפרי אמר ולא על העץ כיון שאינו ראוי לאכילה, אבל עתה כראותה כי טוב העץ עצמו למאכל, אז אמרה אם כן לא צוה אלא על העץ.

וזהו ותקח מפריו שסברה שהפרי מותר, ע"כ דפח"ח ש"י. והנה זה הפירוש מסכים מאוד לדעת ר' אבא דעכו הנ"ל שאמר אתרוג היה. שוב ראיתי בילקוט דוד (פיוזר) פרשת בראשית בשם "חן טוב" שכל מה שהיה בגן עדן היה טעם העץ כטעם הפרי עיי"ש. אמנם ר' אבא דעכו על כרחך לא סבירא ליה סברא זאת.

ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות (יהי רצון לנשילת לולב) האם נענוע הלולב הוא קשקוש העלין דוקא או רק הולכה והבאה

כתב בספר בכורי יעקב (ס"ק א) לולבים שמחוברים כל העלים זה בזה על ידי אותו אדום שקורין פאסט בלשון אשכנז, והלולב על ידי זה הוא כמקל, אינן נכון ליטלו כן מפני שאין ראוי לנענוע וכמו שכתב הריטב"א בסוכה (דף לח) דנענוע הלולב הוא קשקוש העלין דוקא ולא כדעת הגאונים שהוא הולכה והבאה לבד עיין שם. וכן צריך להפריד רוב העלים, אך ג' העלים העליונים לא יפריד זה מזה וכו' ע"ש.

ובספר שדי חמד (דינים - מערכת ד' מינים סימן ב אות א) הביא בשם ספר רוח חיים להגאון החב"י¹⁶⁶ ז"ל שכתב דבני ספרד אין חוששין לזה, ואדרבה מדקדקים מאד שיהיו עלי הלולב העליונים מחוברים היטב ולא יתפרדו כלל, וכתב השדי חמד דתליא בפלוגתא הנ"ל דבני ספרד נקטי כדעת הגאונים דהנענוע הוא רק הולכה והבאה ולא בעינן קשקוש העלים והאשכנזים נקטי כדעת הריטב"א דמצריך קשקוש עלים, ע"ש.

(או"ח - סימן תרמ"ה - סעי' ב)

אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה (סימן תרמו סעיף ז) הטעם שנקרא הדס שוטה

במחבר (סעיף ג) אבל אם היו שני העלין [שוה זה כנגד זה והעלה השלישי למעלה מהן] אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה - כתב בספר כתנות אור¹⁶⁷ (פרשת אמור) הטעם שנקרא הדס שוטה כתב הלבוש מפני שאין עליו הולכין כסדר אלא משובשין כשוטה ע"כ, ולי נראה דבחנם דחק כו' דדברי חכז"ל כפשוטו, דאמרינן בשבת (עז ב) שוטייתא שטותא, ופירש רש"י שוטייתא, בד של הדס שמרקינן בו לפני כלה - שטותא, נראה המרקד כשוטה, וכן אמרו בכתובות (יז א) אהני ליה שטותיה לסבא, ולפי זה שפיר קרו ליה הדס שוטה, ר"ל שאינו ראוי אלא לרקד לפני הכלה לעשות שטות, אבל אינו כשר לשם מצות לולב, עכ"ל.

(או"ח - סימן תרמ"ו - סעי' ז)

טעם עצו ופריז שוה....או הדר באילנו משנה לשנה יש אם למסורת ואולי בתר הכתיב "הָדָר" או יש אם למקרא ואולי בתר הקרי "הָדָר"

כתב הטור (תרמח סעיף א) פרי עץ הדר דרשו חכמים הדר באילן משנה לשנה והיינו אתרוג עכ"ל - והנה בתורת כהנים (פרשת אמור) איתא בזה הלשון: פרי עץ את שטעם עצו דומה לפריז זה אתרוג, בן עזאי אומר הדר הדר באילנו משנה לחברתה ע"כ.

166. הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל, מגדולי חכמי הספרדים, אבד"ק איזמיר, חיבר יותר משמונים ספרים ובתוכם שו"ת חקקי לב ועוד, נלב"ע תרכ"ח.

167. להגאון בעל פנים מאירות זצ"ל.

ולכאורה קשה על הטור, אמאי מיאן בדרשה שטעם עזו ופריז שזה, אמנם יש לומר דסבירא ליה כשיטת הש"ך ביורה דעה (סימן צ"ו) שזית טעם עזו ופריז שזה למרירות, ואם כן קשה מנא לן שהוא אתרוג, דילמא הוא זית דהא גם זית אחד מינכר לקיחתו כמו אתרוג (ועיין בספר דורש לציון¹⁶⁸ דרוש י"א פלפול בזה), ועל כן מוכרח לנקוט דרשה דבן עזאי הדר באילנו משנה לשנה, והיינו אתרוג וא"ש.

פלפול נפלא בענין ספיקא דאורייתא, יש אם למקרא והקשר לאתרוגים

ועל דרך הפלפול אמרתי בזה בגמרא דקידושין (עג א) דרש ר' זירא במחוזא גר מותר בממזרת, רגמוהו כולי עלמא באתרוגיהו, והוא פלא כנודע. ונלע"ד על פי מה שכתב הגאון ר' יונתן [אייבשיין] זצ"ל בספר חצי יהונתן (דף כט) דמאן אמר קהל גרים לא איקרי קהל¹⁶⁹ סובר דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא כדעת הרמב"ם¹⁷⁰, דהנה ראית הרמב"ם להתיר ספק מן התורה הוא מדאורייתא - ממזר ודאי ולא ספק.

ולכאורה יש לומר דלמא שאני התם [דאיכא] גזירת הכתוב, [ו]היכא דגלי גלי, ואדברבה להרמב"ם קשה למה לי קרא בממזר, וצריך לומר דהוה אמינא יוחסין חמירי, ולשיטת הרשב"א לא קשה מידי (דספיקא דאורייתא לחומרא).

וצריך לומר דשם אמרינן גר מותר בממזרת משום דה' קהלי כתיבי, ד' צריכי וחד לומר ממזר ודאי ולא ספק, ולית לן קהל לרבות גר, וקשה מה חזית למדרש להך קהל ממזר ספק וגר מותר בממזרת, נדרש לחומרא ממזר ספק אסור וקהל לרבות גר דגם כן אסור, ולקולא ולחומרא לחומרא ילפינן, ואם כן שפיר דיין הרמב"ם - בשלמא אי סברא חיצונה ספק מותר רק הוה אמינא ביוחסין החמיר, מסתברא למדרש קרא להקל, מה שאין כן אי בעלמא אסור מהיכי תיתי להתיר בממזר, נימא דאתי לרביי גר יע"ש.

היוצא לנו מזה דמאן דאמר גרים לא איקרי קהל סובר כרמב"ם דספיקא דאורייתא לקולא מן התורה. אמנם ידוע מה שהקשו עליו, אם כן, אמאי חייבה תורה אשם תלוי באכל ספק חלב, והלא ספיקא מותר מן התורה, ומתמצים דאשם תלוי היינו בחתיכה אחת משתי חתיכות דאתחזק איסורא, ובזה גם הרמב"ם מודה דספיקא מן התורה אסור, אמנם על זה קשה קושית הגמרא בריתות (י א) הא באשם תלוי מצות כתיב וצ"ל דמצוות קרינן דמשמע אחת מתוך שתיים, וזה למאן דאמר יש אם למקרא ואולינן בתר הקרי, מה שאין כן למאן דאמר יש אם למסורת ואולינן בתר הכתיב, חייב אשם תלוי גם בחתיכה אחת, עיין שם.

והנה קשה כנ"ל, מנא לן דהוא אתרוג אימא זית שגם כן טעם עזו ופריז שזה למרירות וגם מינכר

168. להגאון בעל נודע ביהודה זצ"ל.

169. ר' יוסי בקידושין (עד ב).

170. רמב"ם הלכות טומאת מת פרק ט, הלכה יב.

לקיחתו כמו אתרוג, ועל כרחק צריך לומר כדרשת בן עזאי הדר באילנו משנה לחברתה והיינו אתרוג. והתינה אי יש אם למסורת ואזלינן בתר הכתיב, אבל אי יש אם למקרא ואזלינן בתר הקרי הרי אנן הדר קרנין ולא הדר, ואם כן הדרא קושיא לדוכתיה אימא זית, וזה פירוש הגמרא: דרש ר' זירא במתא גר מותר בממזרת משום דסבירא ליה בר' יוסי - קהל גרים לא איקרי קהל, ואם כן מוכח דסובר ספיקא דאורייתא מותר מן התורה, וקשה מאשם תלוי, וצריך לומר חתיכה אחת משתי חתיכות, וקשה הא מצות כתיב וצ"ל מצוות קרינן ויש אם למקרא, ולכן רגמוהו כולי עלמא באתרוגיהו, דלדידך דסבירא לך יש אם למקרא ואזלינן בתר הקרי, אם כן הדר קרינן והדרא קושיא לדוכתא - מנא לן שהוא אתרוג דלמא הוא זית, וא"ש ודו"ק.

(או"ח - סימן תרמ"ח - סעי' א)

והשיב את הגזילה (ויקרא ה, כג)

גזל לולב וקיים אח"כ מצות השבת גזילה בדמי שיווי אם מתקן הלאו שעבר למפרע

בספר שדי חמד (מערכת ד' מינים) הביא בשם תשובות תפארת יוסף (אורח חיים סימן יד) שנסתפק בלולב הגזול, וקיים אחר כך מצות השבת גזילה בדמי שיווי, אם מתקן הלאו שעבר למפרע ויוצא, או נימא כיון דבשעה שעשה המצוה היה בעבירה לא מהני מה שמתקן אחר כך, וצד זה נראה, דהא תנן (סוכה כט ב) לולב הגזול והיבש, קתני גזול דומיא דיבש מה יבש פסול לעולם אף גזול פסול לעולם, וטעמא משום כיון דהמצוה נאמרה לקיים בשל ולא בשל חבירו, אף כי פקע אחר כך עבירה דגזל על ידי השבה, מכל מקום הרי אז לא מקיים המצוה עכ"ל.

(או"ח - סימן תרמ"ט - סעי' ב)

וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים (או"ח סימן תרמ"ט סעיף ו)

לולב שנתנו לקטן אין יוצאין בו לשנה אחרת ביום א'

ברמ"א (סעיף ו) יש מכשירין לולב יבש בו' וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים בו' - בשאלות ותשובות אבני צדק להגאון מסיגעט¹⁷¹ וצ"ל, (חלק אורח חיים סימן פו) נתקשה, היאך מברכין על לולב של אשתקד, הא ביום טוב א' דאשתקד לאחר שיצא בו נותנו לקטן כדי לחנכו, וקטן קונה ואינו מקנה¹⁷² אם כן לא הוי לכם, ע"ש - ובספר שדי חמד (מערכת ד' מינים סימן ג' סוף אות כ"ד) הביא בשם תשובות שואל ומשיב (מהדורא ג' חלק ג' סימן קלו) שכתב דאין הכי נמי דבלולב שנתנו לקטן אין יוצאין בו לשנה אחרת ביום א'. ומה שכתבו הפוסקים להכשיר לולב יבש במקום שאין חדש מצוי, הוא בתנאי שידעו בבירור שלא נתנוהו אשתקד לינוקא, עיין שם. [ועיין בהגהות מנחת פתים לקמן סימן תרנ"ח מה שכתוב בזה].

(או"ח - סימן תרמ"ט - סעי' ח)

171. בעל ייטב לב צ"ל

172. סוכה (מו ב): א"ר זירא לא ליכני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא. מאי טעמא? דינוקא מוקנא קני אקנוי לא מוקני, ואשתכח דקא נפיק בלולב שאינו שלו.

על נטילת לולב

לקיחה שלא בדרך כבוד אם שמה לקיחה

במחבר (סעיף ז) אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו, שפיר דמי, דלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה וכו' אבל אם אינו דרך כבוד כגון שנתן הלולב בכלי ונטלו לא יצא - כתב בספר תורה תמימה (פרשת חקת) דכיון דהחסרון הוא רק משום דאינו דרך כבוד, אם כן אם נטל הד' מינים בכלי זהב וכסף וכדומה יוצא, כיון דגם בכלי נקרא לקיחה וגם הוי דרך כבוד, ומהו נראין מבוארין מאד דברי הרמב"ם (פרק ז הלכה יא מהל' לולב) שכתב וז"ל: **אבל אם נתן את המינים האלו בעציץ או בקדירה ונטלן לא יצא ידי חובתו** עכ"ל, מבואר מזה דבכלי יפה וחשובה יוצא, והוא כמו שכתבתי. ולפי זה תימא גדולה על בעלי השולחן ערוך סימן תרנ"א סעיף ז שכתבו בסתם שאם נתן הלולב ומיניו בכלי לא יצא, בעוד דלפי מה שכתבתי יש עיקר ויסוד גדול לחלק בין ערך ותכונת הכלי, ולדינא צריך תלמוד, עכ"ל.

(שוב ראיתי שנעלם מבעל תורה תמימה שכבר התעורר בזה בספר חמד משה סעיף קטן ד, עיין שם).

האיך יוצא המצוה אם עבר כל תוסף - הא הוי מצוה הבא בעבירה

במחצית השקל (סעיף קטן כז) הביא שיטת התוספות (סוכה לא ב ד"ה הואיל) דהא דקאמר בסנהדרין (דף ע"ב) למאן דאמר אין צריך אגד, [דאמרינן] האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, היינו לענין דאין זה כל המוסיף גורע דלעולם ידי מצוה יצא, אלא דעובר על כל תוסף ע"ש.

וראיתי מקשים, כיון דעובר על כל תוסף היאך יוצא ידי המצוה, הא הוי ליה מצוה הבא בעבירה? ואין לתרץ דאין המצוה בא על ידי העבירה, וכמו שכתב תוספות (סוכה לא ב ד"ה משום) בלולב של אשירה, דדוקא כשהעבירה מסייע למצוה אמרינן מצוה הבא בעבירה עיין שם, דכבר כתבו האחרונים ז"ל דאם עושה עבירה בשעת המצוה או בכל ענין הוי מצוה הבא בעבירה, אפילו אם העבירה אינו מסייע להמצוה, וראיה לזה ממה שהקשו התוספות (שם) למה לי קרא דאין יוצאין במצה של טבל תיפוק ליה משום [דהוי] מצוה הבא בעבירה. ומה קושיא, הא האיסור טבל אין גורם המצוה דאם לא היה טבל ודאי דהיה יוצא. אלא ודאי אם בשעת מצוה עושה עבירה בכל ענין הוי מצוה הבא בעבירה, (עיין תשובות מהר"ם ש"ק אורח חיים סי' רס"ב ד"ה ומה שכתב מעלתו כו', וספר עט סופר ח"ב דף י"ב), ואם כן הדרא קושיא לדוכתיה, היאך יוצא ידי מצוה אם עובר בשעת המצוה אלאו דכל תוסף.

ונראה לע"ד דבר חדש בעזה"ת דלא אמרינן מצוה הבא בעבירה, אלא אם העבירה באותו הדבר שמקיים המצוה אז העבירה פוסל המצוה, כגון בלולב הגזול ומצה של טבל וכדומה, אבל כאן שהעבירה על תוספת מין אחר והמצוה היא בד' מינים לא שייך לומר מצוה הבא בעבירה, כי המצוה בדבר אחר והעבירה בדבר אחר, ובכהאי גוונא לא מצינו שיהא אלים כח העבירה לדחות המצוה, ושפיר כתבו התוספות דאף על גב דלענין כל תוסף לא אמרינן האי לחודיה קאי וכו' אבל לענין שיופסל המצוה אמרינן האי לחודיה קאי ולא אמרינן ביה מצוה הבא בעבירה, וד"ק וא"ש.

האיך התירו שבות דמקח וממכר כדי לקנות אתרוג ביו"ט

בהגהות חכמת שלמה סוף סימן זה כתב דמותר לקנות אתרוג ביום טוב א' של סוכות (כשאין המוכר רוצה ליתן לו במתנה על מנת להחזיר, כנ"ל כוונתו בזה) ומבואר בזה הפיוט ליום ב' של סוכות "קחתם בדמים יוכשרו לשם איום ראויים להנטל בזה ראשון יום" עיין שם, ולענ"ד צריך עיון דמנלן להתיר שבות דמקח וממכר במקום המצוה, והרי קיימא לן בכמה מקומות דהעמידו חכמים דבריהם אפילו במקום מצוה.

ועל דברי הפיוט הנ"ל נראה לענ"ד כוונת הפייטן כמו שכתב במחנה אפרים (הלכות קנין משיכה) דצריך לפרוע קודם החג עבור הד' מינים, דביום ראשון בעינן לכם, וכל כמה דלא יהיב דמי אין לו בהם רק קנין משיכה שהוא מדרבנן ואנן בעינן לכם מדאורייתא, וזה שכתב קחתם בדמים דוקא יוכשרו לשם איום, כיון דבעינן לכם מדאורייתא, וכשיקנה אותם בדמים ולא במשיכה לחוד, אז ראויים להנטל אפילו בזה ראשון יום דבעינן לכם מדאורייתא ודו"ק. [שוב ראיתי בהגהות חכמת שלמה לקמן סימן תרנ"ה שמביא דהמגן אברהם (בסימן שו"ס ק"ט) כתב דאסור לקנות אתרוג או שופר ביום טוב ועיין שם במחצית השקל, והוא רוצה להביא ראיות נגד המגן אברהם, וסיים וצ"ע בזה לדינא כעת].

(או"ח - סימן תרנ"א - סעי' ה, ח, ט)

עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים נו, ט)

נטל לולב ומיניו קודם שעלה עמוד השחר ובעודן בידו עלה השחר

במגן אברהם (ס"ק ב) [על מה שכתב המחבר וזמנו הוא] משתנין החמה, ואם נטלו משעלה עמוד השחר יצא - כתב בשדי חמד מערכת ד' מינים (סימן ג אות כ) נטל לולב ומיניו קודם שעלה עמוד השחר ובעודן בידו עלה השחר נסתפק רב אחד (הובא בפליטת סופרים) אם יוצא במה שהם כבר בידו או צריך להניחם ולחזור וליטלם אחר שעלה עמוד השחר, והביא ספק זה בשו"ת דברי מרדכי פרידבורג (סימן סג) והעלה דצריך להניחם ולחזור וליטלם כדי לצאת ידי חובת מצוה כו' ע"ש -

והנה בספר בכורי יעקב (ס"ק י') נסתפק גם כן בזה, והוכיח דיצא, ממה דפריך סוכה (דף מב) הא מדאגבהה נפיק ביה, ולא מתרץ כגון שהיה בידו קודם עלות השחר והוציאו בשעת החיוב אחר עמוד השחר, דאז טריד במצוה ועדיין לא יצא, אלא על כרחך דיצא, דלקיחה מקרי כל זמן שהוא בידו, ע"כ. אמנם בקונטרס תוספות בכורים (שם) הוכיח איפכא דלא יצא ממה דאמרינן (יומא מט א) בעי רב פפא חפן חבירו ונתן לתוך חפניו מהו - בלא חפניו בעינן והא איכא, או דלמא ולקח והביא בעינן והא ליכא, תיקו, ועיין בתוספות שהאבעיא היא אי נימא דולקח והביא בעינן בחד שהלוקח הוא יביא או די שאחד יקח ואחר יביא עיין שם, ואי סלקא דעתך דמה שהוא בידו מקרי לקיחה מה מבעיא לרב פפא, הרי הכהן גדול שנושא בחפניו מקרי גם כן לוקח, אלא על כרחך מוכח דלקיחה לא מקרי רק שיעשה מעשה הגבהה, והיא ראי' גדולה. ומה שהוכיח איפכא מדלא מתרץ אקושיא מדאגבהה נפיק ביה שנטלו קודם עמוד השחר, כתב דיש לדחות, שהרי בלאו הכי משני שפיר עיין שם - עוד כתב שם חידוש דין, דאם אחד נתן לחבירו לולב או אתרוג ולא עשה מעשה לקיחה כלל רק שהוא בידו נראה לי להוכיח מהא

דיומא דלא יצא, עיין שם.

ונע"ל ד' דיש לומר בזה פירוש חדש בברייתא דסוכה (מא ב) דדריש ולקחתם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד. וכבר הקשה הכפות תמרים למה לי קרא על זה, הלא במצות שבגופו לא מצי אינש למעבד שליח בעדו ואם כן, בלאו הכי ידעינן שצריך כל אחד ואחד לקיים המצוה בעצמו, עיין שם. אמנם לפי הנ"ל יש לומר, דמה דקאמר ולקחתם שתהא לקיחה לכל אחד ואחד, כוונתו לומר שצריך כל אחד ואחד ליקח הלולב או האתרוג בעצמו ולא שיתן האחד לחבירו הלולב או האתרוג בידו, דזה לא מיקרי לקיחה, כמו דלא מקרי לקיחה בכהן גדול מה שנותן לו אחר לתוך חפניו מבלי שיעשה שום מעשה, וא"ש.

(או"ח - סימן תרנ"ב - סעי' א)

מצות סוכה

בענין סוכות ממש או ענני הכבוד

למען תזכרו כי בסוכות הושבתי בני"י במדבר, ותתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב

(א) במחבר (סימן תרכה סעיף א) בסוכות תשבו כו' הם ענני כבוד כו' - בתורת כהנים (פרשת אמור) מביא פלוגתא דר' אליעזר ור' עקיבא, דר' אליעזר סובר כי בסוכות הושבתי היינו סוכות ממש ור' עקיבא סבירא ליה דהם ענני כבוד. אמנם בש"ס סוכה (יא ב) הגירסא להיפך דר' אליעזר סבירא ליה ענני כבוד ור' עקיבא סבירא ליה סוכות ממש. ועיין בב"ח ז"ל דלכאורה הוי ליה לפסוק כר' עקיבא נגד ר' אליעזר, מכל מקום העיקר כר' אליעזר דכן תרגם אונקלוס - ארי במטלת ענני אותבית עיין שם. ונסתלקה בזה תמיהת הגהות חכמת שלמה ברש"י (סוכה יא ב) ד"ה ואד יעלה מן הארץ, וז"ל: וסוכה מעננים יליף, שהרי זכר לענני כבוד הוא כדכתיב כי בסוכות הושבתי, ומתרגמינן ארי במטלת עננא כו', ותמה הנ"ל למה הוצרך רש"י להביא התרגום, הרי זה מפורש אחר כך בברייתא שהביא הש"ס תוך כדי דיבור וכו', ולפי זה לא קשה מידי, דעיקר מה דאנן קיימא לן כר' אליעזר נגד ר' עקיבא הוא על סמך דברי התרגום כמו שכתב הב"ח, ולכן שפיר הביא רש"י התרגום שהוא העיקר בזה, ומפיו אנו חיים לפסוק הלכה כר' אליעזר דענני כבוד היו.

והנה ברש"ם ז"ל על התורה (פרשת אמור) כתב בפסוק למען ידעו דורותיכם וז"ל: פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה סוכה ממש, וזה טעמו של דבר חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנד ומיקבך, באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן תירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר מ' שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ולא תאמרו בלבבכם (דברים ח יז) כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וכו', עיין שם.

נשים בקיום מצות סוכה - מצות עשה שהזמן גרמא

ועיין בפרי מגדים ז"ל במשבצות כאן שהביאו, וכתב לר' עקיבא דהלכה כוותיה דסוכות ממש היו, אם כן בסוכות יש טעם לפטור נשים דלאו בני מלאכים לומר כחי ועוצם ידי כמו שכתוב הרשב"ם ז"ל וכו', עיין שם. ועל פי זה מיושב גם כן תמיהת בעל חת"ם סופר ז"ל בתשובות לאורח חיים (סימן קפה) על השער המלך דמייתי בהלכות חמץ ומצה קושית מהר"ח אלפנדרי, מאי מקשה ש"ס בסוכה למה לי אורח להוציא נשים, תיפוק ליה [משום דהוי] מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, ומאי קושיא, דלמא הוה אמינא לחייבם משום שהיו באותו נס דענני כבוד, ועל זה תירץ השער המלך דלא הוי מצי למימר הכי משום תינתן למאן דאמר ענני כבוד, אבל למאן דאמר סוכות ממש מאי איכא למימר.

ותמה החת"ם סופר, מה בכך, יהיה סוכות ממש או ענני כבוד, בין כך ובין כך היו גם נשים באותו נס, ותירץ על פי מה שכתב הרוקח מובא בספר אליהו רבה כאן שבמלחמות סיחון ועוג ושאר מלחמות ישבו בסוכות חוץ לאהליהם כסוכת הלוחמים ביום קרב עיין שם, ואם כן לא שייכי בנשים דלאו בני כיבוש נינהו, וא"ש להך מאן דאמר דסוכות ממש הוה, עיין שם.

ולפי דברי הפרי מגדים בלאו הכי אתי שפיר, דאין לומר דהוה אמינא לחייב נשים למאן דאמר סוכות ממש משום שהיו באותו נס, דהא לעומת זה יש סברא כנגדו לפטור נשים למאן דאמר הנ"ל משום דלאו בני מלאכה לומר כחי ועוצם ידי, וק"ל.

הכל חייבים בסוכה כהנים - אפילו כהנים

אלא דבין לדברי חת"ם סופר ובין לדברי פרי מגדים קשה לי בש"ס ערכין (דף גב) הכל חייבים בסוכה כהנים [ליום וישראלים] ופריך פשיטא, ומשני כהנים אצטריכא לי' כו' ע"ש (ותירוץ הגמרא מרפסא איגרא¹⁷³ איך דסלקא דעתך דלא הוי תשבו כעין תדורו, הלא גם בביתו כהן אסור בתשמיש כשיעבוד עבודה והוי שפיר תשבו כעין תדורו, ועיין תשובות שער אפרים סימן ל"ד) ואמאי לא משני דסלקא דעתך אמינא לפטור כהנים למאן דאמר סוכות ממש, משום דלא שייך בהו טעם דלמען ידעו וכו' דסוכות ההם היו בנויים לאנשי מלחמה וכהנים לאו בני מלחמה כמו שכתב הרמב"ם (פרק יג מהל' שטטה ויובל הל' יב) ע"ש, וכמו כן קשה לפרי מגדים ז"ל אמאי לא אמר דסלקא דעתך לפטור כהנים דאין להם חלק ונחלה בארץ וכל פרנסתם מאחרים ולא שייך בהו כחי ועוצם ידי, וצ"ע.

(שו"ע - או"ח סימן תרכ"ה - סעיף א-ב)

למה צוה השי"ת דוקא זכר לענני הכבוד ולא צוה לעשות זכר למן ובאר

בספר בני יששכר (מאמר צלא דמהימנותא אות טו ואות כב) הביא מה שהקשו הראשונים למה צוה השי"ת

173. כהנים אצטריכא ליה, סד"א הואיל וכתבי (ויקרא כג, מב) בסוכות תשבו ואמר מר תשבו שבעת ימים כעין תדורו, מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו, והני כהנים הואיל ובני עבודה נינהו לא לחייבו, קא משמע לן - נהי דפטירי בשעת עבודה בלא שעת עבודה חיובי מייחבי, מידי דהוה אחולי דרכים דאמר מר הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבים בלילה.

דוקא זכר לענני הכבוד ולא צוה לעשות זכר למן ובאר, וכתב תירוצו על זה בשם הרב החיד"א ז"ל דענני הכבוד היו רק ישראל בטובה זאת מיוחדים, אבל הערב רב היו חוץ לענני הכבוד, מה שאין כן מן ובאר גם הערב רב היו ניוונים מהם, ע"כ, ועיין שם שנתן טעם לדבר משום דמן ובאר הם בחינת מזון ואין בודקין למזונות¹⁷⁴ עיין שם.

ולפום דהיטא אני תמה מאוד, דהוא נגד הוזהר הק' (פרשת כי תשא) בפסוק (שמות לב א) וירא העם כי בושש משה, דאיתא שם, אמר ר' אלעזר אבא, אי הכי אינון ערב רב לא הוו אכלי מן מנא, אמר ליה ודאי הכי הוא וכו' וממההו איכלי מתמצית מה דאשתאר מבתר ריחיא פסולת, וקרא אכריו ואמר ובני ישראל אכלו את המן וכו' בני ישראל ולא אחרא עיין שם, וצ"ע.
(שו"ע - או"ח סימן תרכ"ה - סעיף ג)

בענין מצוות צריכות כוונה - ואיזה כוונה

במגן אברהם ריש הסימן - ויכוין בשיבתה שציונו הקדוש ברוך הוא לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים (ב"ח). בפרי מגדים כתב שצריך לכוין גם כן שהקיפם בענני כבוד. וכתב עוד שכוונות אלו אינם רק לכתחלה אבל בדיעבד יצא כשלא כיון רק לצאת, דמצות צריכות כונה לצאת דוקא כדקיימא לן באורח חיים (סימן ס).

ובספר ביכורי יעקב מהגאון מהו יעקב עטלינגר זצ"ל (חיבור על הלכות סוכה ולולב) כתב דאין זה ראייה, דזה דוקא בשאר מצות שלא צותה התורה כוונה פרטית בהם, אבל בסוכה שציונו הכתוב הוא שיכוין כן מלמען ידעו כמו שכתב הב"ח, יש לומר דאפילו בדיעבד לא יצא, ולכן אם אכל כלילת ראשונה בסוכה בלא כוונה זו, יש להחמיר לאכול שוב כזית בכוונה. ועל כל פנים יזהר כל א' ללמוד ולספר לבניו ולבני ביתו כוונת מצות סוכה כמו שצריך ללמוד להם טעם המצות כליל פסח, וכדאמרינן (פסחים קטז א) כל שלא אמר שלשה דברים [אלו בפסח לא יצא ידי חובתו], ואף דלשיטת הר"ן גם בפסח יצא בדיעבד אם לא פירש טעם פסח מצה ומרור, היינו משום דסבירא ליה דלא יצא דשם הוא מדרבנן דוקא, אבל בסוכה דכתיב למען ידעו אם כן דאורייתא הוא, יש לומר דגם להר"ן לא יצא, ולשיטת התוספות אפילו בפסח לא יצא בדיעבד, ובחידושים הארכתני בזה, עכ"ל. (ועיין שם עוד בסוף הספר בקונטרס תוספת בכורים).
(שו"ע - או"ח סימן תרכ"ה - סעיף ה)

חג הסוכות תעשה לך (דברים טז, יג)

בענין מצוה הבאה בעבירה

בקושיית התוספות סוכה (דף ט) למה לי [הפסוק של חג הסוכות תעשה] לך למעוטי גזולה, תיפוק לי' משום מצוה הבאה בעבירה ?

174. ע"פ בבא בתרא ט, א. בודקין לכסות ואין בודקין למזונות עי"ש.

וכבר נאמרו בזה תירוצים שונים ועיין בס' מנחת חינוך מצוה שכ"ה כי הוא מפליא לעשות, עיין שם ותמצא נחת.

ולולא דמסתפינא, הייתי יוצא לדון בדבר החדש על פי מה שנחלקו האחרונים על קושיית הרי"ט אלגאזי בהל' בכורות שהקשה בהא דקיימא לן דיוצא ידי פריה ורביה בכך ממזר - והא הוי לי' מצוה הבאה בעבירה?

ותירצו דלא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא במצוה שלא נאמר טעם המצוה ותכלית היוצא ממנה ולאיהז כוונה ציוה השי"ת כן, רק שצריך לעשות רצון הבורא ית"ש, ואף שרבותינו ז"ל טרחו ויגעו למצוא טעמי המצוות, בכל זאת לא נוכל לרדת לסוף דעתו של נותן התורה ית"ש מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, כגון מצות הקרבנות ומצות ד' מינים שבלולב ודכוותיהו - אבל בפריה ורביה שאמרה תורה בפירוש דטעם המצוה משום (ישעיה מה יח) לא לתוהו בראה לשבת יצרה, ומהאי טעמא אמר בן עזאי שלא רצה לישא אשה, אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים.

חזינן דזה תכלית מצות פריה ורביה כדי שיתקיים המין האנושי ולא יחרב העולם - אם כן מה לי שעשה עבירה בביאתו, סוף סוף הרי קיים תכלית המכוון שציוותה תורה לפרות ולרבות כדי לקיים המין, ועל כרחך יוצא ידי חובתו פריה ורביה אף בכך ממזר.

ומעתה נראה לי דאף בסוכה שכתב תורה הטעם בפירוש למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגו', הרי גילה לנו קרא בפירוש שזהו טעם המצוה ותכליתה למען לידע כי בסוכות הושבתי וגו' - אם כן מה בכך שזה גזל הסוכה, סוף סוף הרי נתקיים טעם המצוה ותכלית המכוון מן הסוכה שהוא למען ידעו כי בסוכות הושבתי [אם כן הוה אמינא] בכהאי גוונא לא שייך מצוה הבאה בעבירה ועל כן צריך [קרא חג הסוכות תעשה] לך - למעוטי גזולה. (אות ג' - גזולה)

עוד בחידוש הנ"ל

עיין בספר חתן סופר (חלק א דף צט ואילך) אריכות גדול בליקוטי בתר ליקוטי מספרי ראשונים ואחרונים כללות ופרטות שנאמרו בענין זה לא הניח דבר קטן ודבר גדול, והרבה דברים כיוונתי גם אני לדעתו הגדולה והרמה [ועיין שם שחזרו על חידושו הנ"ל בקיצור] מצאתי בעזרת השי"ת כן בחתן סופר הנ"ל (דף קא ע"ב אות יב) והנאני מאוד שכוננתי לדעת אדמו"ר זצ"ל...

(אות מ' - מצהב"ע)

הריני מבטל דעתי מפני דעתו...

וראיתי שהקשה על מה שכתבתי בחיבורי (חלק א אות גזולה) דבסוכה אינו פוסל גזולה מצד מצוה הבאה בעבירה, דמה בכך שזה גזל הסוכה, סוף סוף הרי נתקיים טעם המצוה ותכלית המכוון מן הסוכה

שהוא למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וכו' - בכהאי גוונא לא שייך מצוה הבאה בעבירה ויישבתי בזה קושיית התוספות סוכה (דף ט), ועל זה תמה פר"מ [פאר רוס מעלתו] נ"י לדברי [ד]גם בתפילין נימא הכי, דהרי כתב הטעם בתורה למען תהיה תורת ה' בפך, וכמו שכתב הב"ח (אורח חיים סימן ח סעיף ט), ויהיו תפילין גזולים כשרים וכו' וכו'.

ידע פר"מ נ"י כי בחלק ב' שאני מדפיס כעת ב"ה הבאתי באות מצוה הבאה בעבירה שכבר קדמני בסברא הנ"ל אדמ"ו הגאון זצ"ל בספר חתן סופר בחידושו על סוגיא דמצוה הבאה בעבירה.

ולענין הקושיא מתפילין לענ"ד לא קשה מידי - הכי יכולין לומר [ש]תפילין גזולים כשרים משום דסוף סוף הרי נתקיים תכלית המכוון מן התפילין שהוא למען תהיה תורת ה' בפך - הרי אם הלך וגזול התפילין האריך תורת ה' בפיו?

ומהאי טעמא לא קשה מידי גם מציצית גזולין דכתיב גם כן הטעם בתורה למען תזכרו וגו' דהרי אם גזול אינו זוכר ואינו עושה כל המצוות, והאיך נתקיים הטעם ותכלית המכוון מן הציצית ודו"ק. כן נראה לענ"ד.

...אחרי כותבי עיינתי עוד הפעם בחתן סופר (ח"א דף קא ע"ב) וראיתי כי לא מחשבת אדמ"ו הגאון ז"ל מחשבותי ושיטה אחרת היתה לו, והריני מבטל דעתי מפני דעתו.

(אותיות - מכתבים חלק ב אות י' - להגאון ר' נתנאל פריעד)

לך למעוטי גזולה - מצוה הבאה בעבירה

...והנה בילקוט הגרשונים חלק ראשון אות גזולה העליתי ליישב קושיית התוספות (סוכה ט) למה לי לך למעוטי גזולה תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה וכתבתי דבסוכה לא שייך מצוה הבאה בעבירה דכמו דיוצא בכך ממזר מצות פריה ורביה ולא אמרין מצוה הבאה בעבירה, משום דסוף סוף נתקיים תכלית וטעם המצוה שהוא הקיום מין האנושי, הכי נמי בסוכה דגילה קרא להדיא טעם ותכלית המצוה למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגו' אם כן מה בכך שהוא גזולה ובאה בעבירה, סוף סוף הרי נתקיים הטעם ותכלית המכוין מן הסוכה שהוא למען ידעו [דורותיכם] וגו', עיין שם. ולכאורה הוא דבר נכון וברור, אך כל הפוסקים כולם פה אחד נקטו גם בסוכה הפסול מצוה הבאה בעבירה, לכך אני מבטל דעתי מפני דעתם.

(שו"ע - או"ח סימן תרכ"ח)

שלא לתלות שום נוי סוכה רק בפחות מד' טפחים (או"ח סימן תרכ"ז סעיף ד)

לא לתלות פרחים בסכך שנופלים מהם תולעים ויתושים קטנים על האוכלים

ברמ"א (סעיף ד) בשם מהרי"ל - ויש לזהר שלא לתלות שום נוי סוכה רק בפחות מד' טפחים ועיין

במטורי זהב (ס"ק ה) הנה בספר **בכורי יעקב**¹⁷⁵ כתב שזה דוקא בדברים שפסולים לסכך בהן, אבל בדברים שכשרים לסיכוך כגון עשבים ופרחים אין צריך לזהר בזה. ובקונטרס תוספות בכורים הביא מה שהשיגו עליו חכמי הזמן ומה שהשיב על דבריהם, וסיים בזה הלשון: ולכן מדינא נראה לי כמו שכתבתי, שאין חשש בציצין ופרחים, ומכל מקום מטעם אחר אני נוהר ומוזהיר שלא לתלות פרחים בסכך, ובפרט על השלחן שנופלים מהם תולעים ויתושים קטנים על האוכלים, וממש שאי אפשר לזהר בזה שהם רגילים להיות בהציצין ופרחים, ועל ידי זה עושה מצות סוכה למצוה בעבירה שבו לע השרצים עם האוכלים, ולכן יש לזהר שלא לתלות ציצין ופרחים בסכך במקום שיושב שם אפילו אין רחוקים י' מסכך, עכ"ל.

(שו"ע - או"ח סימן תרכ"ז - סעיף ד)

דבר שמסככין בו וכו' ואינו מקבל טומאה (או"ח סימן תרכ"ט סעיף א) מי המאן דאמר שסוכר שמותר לסכך בדבר המקבל טומאה?

במחבר (סעיף א) דבר שמסככין בו וכו' ואינו מקבל טומאה - כתב לי הגאון מ' חיים בערלין¹⁷⁶ שליט"א אבדק"ק יעליסאוועטגראד (רוסי"ע"א) וז"ל ולהראות על מה שראיתי בספר רבינו בחיי עה"ת בסדר אחרי מות בפסוק (במדבר לה לד) השוכן אתם בתוך טומאותם, כתב בזה הלשון: אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם. וזה היה דעת ר' יהודה ז"ל במסכת סוכה שהיה אומר שמסככין בדבר המקבל טומאה, ומטעם הכתוב הזה היה אומר כן, אף על פי שאין הלכה כמותו עכ"ל רבינו בחיי ז"ל, והן לא נמצא בבבלי תלמודא לא בבבלי ולא בירושלמי ולא בתוספתא, מי ומי, שיאמר שמותר לסכך בדבר המקבל טומאה, לא ר' יהודה ולא שום תנא או אמורא אחר, ואדרבה אחד מאן דאמר בפרק הישן (דף כא ע"ב) טעמו של ר' יהודה במשנה שם דהסומך סוכתו בכרעי המטה אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמו פסולה, הוא, מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה (ועיין גם בירושלמי פרק הג'ל הלכה ב) הרי דפוסל ר' יהודה אף במעמיד הסוכה בדבר המקבל טומאה, ואיך יוכל לסבור שמסככין בדבר המקבל טומאה, ומאיה מקור לקח זה רבינו בחיי ז"ל, ודברי רבינו אלה הם הפלא ופלא ומרפסין איגרי עכ"ל.

ולכאורה נלע"ד כוונת רבינו בחיי ז"ל דהא הקשה הכפות תמרים בסוכה (דף לו) היכא קאמר ר' יהודה דאין מסככין אלא בד' מינים שבלולב הלא אינו יכול לסכך באתרוג שהוא דבר המקבל טומאה, ומה שכתב דלר' יהודה מסככין בענפי עץ של אתרוג, כבר כתב בספר בכורי יעקב בקונטרס תוספת בכורים שזה דוחק שיקרא עץ האתרוג מין הפרי אף שטעם עצו ופריו שוה, ולכן תירץ הוא דהא דמסככין באתרוגים לר' יהודה היינו בלא הוכשר לקבל טומאה, וכיון דלעת הזאת אין מקבלים טומאה אף על גב דראויים לקבל טומאה מכל מקום מסככין בהם, ועל זה קאמר רבינו בחיי ז"ל דאנן לא קיימא לן כוותיה דר' יהודה בזה, אלא אף על גב דעכשיו אינו מקבל טומאה, מכל מקום כיון דראוי לקבל טומאה

175. להג"ר יעקב יוקל עטלינגער זצ"ל, ממנהיגי היהדות האורתודוקסית בגרמניה בעמ"ח ערוך לנו על הש"ס, ביכורי יעקב על הל' סוכה, ושו"ת בנין ציון. מבין תלמידיו הג"ר שמשון רפאל הירש זצ"ל והג"ר עזריאל הילדסהיימר זצ"ל.
176. הג"ר חיים בערלין זצ"ל, בנו של הנצי"ב מוואלאזין, רבה של מוסקבה ובסוף ימיו עלה לירושלים, נלב"ע תרע"ג.

על ידי הכשר, שוב אין מסככין בו.

וזה שכתב רבינו בחיי ז"ל שרבי יהודה הי' אומר שמסככין בדבר המקבל טומאה היינו בדבר הראוי לקבל טומאה, ומטעם הכתוב הזה (ר"ל השוכן אתם וכו' דאעפ"י שהסכך יכול לבוא לכלל טומאה מ"מ שכינה ביניהם) היה אומר כן אף על פי שאין הלכה כמותו, כן נלע"ד נכון בעזה"י.

אך לבי אומר לי שאין כוונת רבינו בחיי ז"ל על התנא ר' יהודה ז"ל כי לא מצינו להראשונים שיכתבו תיבת ז"ל או ע"ה שהזכירם שם תנא או אמורא, וגם ברבינו בחיי ז"ל חפשתי ולא מצאתי בשום מקום שיכתוב על איזה תנא מלת ז"ל, אבל דרכו לכתוב כן תמיד על המפורשים האחרונים שמביא, על כן לא רחוקה הוא לומר שדעת ר' יהודה ז"ל שמזכיר כאן הוא אחד מהמפורשים על מסכת סוכה (ועיין בתוספות פסחים מ"ז ב' בד"ה כתישה וכו' וקשה לרב יהודה וכו' ועיין שם במהרש"ל בחכמת שלמה) ודעתו הוא שמסככין בדבר המקבל טומאה ולא קיימא לן כוותיה, ויותר אין להאריך.

(שו"ע - או"ח סימן תרכ"ט - סעיף א')

הגאון מו"ה ישראל פריינד נ"י אבדק"ק סאסרעגען יע"א, כתב לי בזה"ל: בספרו ילקוט הגרשונים או"ח סי' תרכ"ט אות א' כ' הדר"ג נ"י וז"ל: כתב לי הגה"ק מ' חיים בערלין שליט"א וכו' [עיין כל הלשון בקטע לפני זה].

ומה שכ' הדר"ג שם בתירוץ א' שכוונת רבינו בחיי ז"ל על ר' יהודה בסוכה ל"ו ב' דאין מסככין אלא בד' מינים שבלולב והקשה בכפות תמרים ז"ל הלא אינו יכול לסכך באתרוג שהוא דבר המקבל טומאה ותיריך בספר ביכורי יעקב דס"ל לר' יהודה דבלא הוכשר לקבל טומאה אע"ג דראוי לקב"ט מסככין בו, וע"ז קאמר רבינו בחיי דאנן לא קי"ל כר"י בזה. הנה במחכת"ה נ"י אם כי דבר חכמה דיבר קשה לשמוע שהרבינו בחיי יסתום דבריו כל כך ויכלול בתיבות קצרות פלפול ארוך כזה, מה גם דבכפ"ת שם תי' באופן אחר דר' יהודה בענפי עץ של אתרוג איירי (א"ה זה אינו השגה עלי דכבר הבאתי שם דהבכורי יעקב ז"ל דחה תירוץ הכפ"ת הנ"ל וע' בש"ס ווילנא מובא קושי' הגאון ר' שמואל שמעלקא טויבעש ז"ל בהגהותיו ועפ"ד הבכורי יעקב ז"ל מיושב קושייתו ע"ש בהגהות הנ"ל לסוכה דף ל"ז ע"א), וגם מ"ש הדר"ג כי באופן השני שכוונת רבינו בחיי הוא על אחד מהמפורשים על מס' סוכה שהי' נקרא ר' יהודה וע"כ כתב עליו ז"ל" הוא תמוה דאם לא נמצא שום תנא או אמורא שיסבור שמסככין בדבר המקבל טומאה היאך יסבור כן אחד מהמפרשים (א"ה ג"כ אינו השגה עלי דהא יכול להיות שאותו המפרש ששמו ר' יהודה הביא לנו בפירושו מי הוא התנא או האמורא שסבור שמסככין בדבר המקבל טומאה ופסק הלכה כמותו).

ולענ"ד כוונת רבינו בחיי על הר"ר יהודה המובא בתוס' סוכה דף י"ג ע"ב ד"ה ירקות עי"ש והסגנון בדברי התוס' שם לפי"ז הוא: דברש"י ד"ה ירקות וכו' מבואר דבלאו מאכל אדם ניהו דאי מקבלי טומאה לא חייצו בפני הטומאה, וע"ז כתבו התוס' בזה"ל: והגהה היתה שהגיה הר"ר יהודה בפירוש רש"י וכו' דהיינו עם פירש"י הגיה הר"ר יהודה וכתב: ואינו כן אלא מאכל אדם ניהו ואפ"ה מדאורייתא

חייצו כל זמן שלא הוכשרו וכו' ואפ"ה אמרין שם ופוסלין את הסוכה משום אויר, אבל משום סכך פסול הואיל וראויין לקבל טומאה לא, אלמא דלהר"ר יהודה מסככין בדבר הראוי לקבל טומאה כל זמן שלא הוכשר וטעמא משום דכתיב השוכן אתם בתוך טומאותם, ואין צריך לומר כמ"ש רש"י בד"ה ופוסלין וכו', דלחומרא נקט לפסול משום אויר בשלשה יעו"ש, אלא משום סכך פסול הואיל וראויין לקבל טומאה אי אפשר לפסול כל זמן שלא הוכשרו, ועיין בהגהות וחדושי הרש"ש שם ותמיה רבתי על הגאון הגדול מ' חיים בערלין הנ"ל שנעלם ממנו כ"ז לפי שעה ודו"ק, עכ"ל ידידי הגאון אב"ד דק"ק סאסרעגען נ"י.

ולענ"ד אף כי אפשר לפרש דברי התוס' סוכה י"ג ע"ב הנ"ל בסגנון שכתב הרה"ג הנ"ל ויהי מוכח מזה דהר"ר יהודה סובר שמסככין בדבר הראוי לקבל טומאה כל זמן שלא הוכשר - מ"מ אין זה בגדר תמיה רבתי על הגאון ר' חיים בערלין הנ"ל דלא נחית לזה, כי הלא עיינו הרואות דבהגהות וחי' הרש"ש שציין הרה"ג הנ"ל בעצמו מבואר שלא הבין הפשט בהתוס' הנ"ל כמו שהבין הרה"ג הנ"ל, וגם בקרבן נתנאל על הרא"ש סוכה דף י"ג לא הבין הפירוש בתוס' הנ"ל כמו שהבין הרה"ג הנ"ל, וגם הפרמ"ג אור"ח סי' תרכ"ט מש"ז ס"ק י"ב לא הבין הפשט בתוס' הנ"ל כמו שהבין הרה"ג הנ"ל, אלא כל הגאונים הנ"ל הבינו דהתוס' אינם חולקים על רש"י וגם הם סוברים דאין מסככין באוכלין הראויין לקבל טומאה אעפ"י שעדיין לא הוכשרו לקבל טומאה, וע"כ יפה תמה הגאון מ' חיים בערלין הנ"ל על הרבינו בחי"ז וכל כי הני מילי מעלייתא ליתאמרן בבי מדרשא משמ'.

והנה אני זכיתי לקבל פני הגאון מהר"ח בערלין הנ"ל בירושלים עיה"ק תובב"א בשבוע פ' בהר שבת עת"ר לפ"ק ושמעתי מפי קדשו דברים חריפים ונפלאים מאד וזכר צדיק לברכה יהי חלקו עם הצדיקים היושבים ועטרתיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה אכ"ר.

(אגדות הש"ס - סוף חלק ג - וזה דבר השמיטה)

ושאין לה שלש דפנות (סוכה פרק א משנה א)

אפילו אם אין לו חומת התורה לחסות מזרם וממטר, מ"מ יש לו ג' חומות של תשובה תפלה וצדקה

בילקוט אליעזר (ערך סוכה אות יח) הביא מדרש פליאה - בשעה שהתרעם איוב על היסורים הראה לו הקב"ה סוכה של שלש דפנות (מובא בעיר דוד) עכ"ל.

ונלע"ד לפרש בהקדם מה שכתב השל"ה הקדוש (דפוס יזעפאף דף כ"ו) וז"ל: וקבלתי רמז בתיבת סכה ובזה הרמז יתבאר דיני דפנות של סוכה מצוה מן המובהר ד' דפנות ויוצא לכתחלה אפילו בשלשה והלכתא אפילו בשנים ושלישית משוה, בחינת ד' דפנות רוממות לד' חומות שזכרתי. תשובה, תפלה, צדקה, תורה. ונגד זה אות ס' דסוכה הסובבות ומוקפת כל צד. אמנם יש בישראל שאינם בני תורה ולא יש לב להבין נמצא הם מחזיקים בג' דפנות שהם ג' חומות תשובה, תפלה, צדקה. נגד זה כ"ף דתיבת

סוכה הסובבת ג' רוחות. אמנם לפעמים יש שלא יוכלו להחזיק אף בג' כי אינם בעלי תורה וגם הם עניים שלא יכלו ליתן צדקה או יחזיקו בשני דפנות שהם שני חומות. **תשובה ותפלה**, שזה יוכל לקיים כל איש ישראל, ועוד שלישית משהו דהיינו לזמן דבר מועט וכמ"ש רז"ל אפילו העני הנוטל צדקה צריך ליתן מעט צדקה. נגד זה אות ה' מן סכה שהוא ב' דפנות ושלישית משהו. ולזה ההלכה **שנים כהלכתן ושלישית משהו עכ"ל** הטהור.

והנה איתא בברכות (ה א) **אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה, יסורין בדילין הימנו שנאמר (איוב ה ז) וּבְנֵי רֶשֶׁף יִגְבְּיהוּ עוֹף. ואין עוף אלא תורה שנאמר (משלי ג) הִתְעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינֶנּוּ. ואין רשף אלא יסורין שנאמר (דברים לב כד) וּלְחַמֵּי רֶשֶׁף [וְקָטָב מִרִידִין] אמר ליה ר' יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר (שמות ט"ו) וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמָע לְקוֹל ה' אֱלֹקֶיךָ וְגו' כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ - אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו. וכתב שם בעץ יוסף. כלומר שהוא ברצונו אינו רוצה לעסוק בתורה, הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין וקשין ועוכרין אותו, שאף על פי שירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשין לא יתנוהו השב רוחו. וזאת הדרשה נרמזה בפסוק **ובני רשף שהם היסורין יגביהו לימוד התורה שנקראת עוף** שלא יעסוק בה מסבת חוזק היסורין, עכ"ל.**

ובעין יעקב לשם כתב וז"ל: **אמר ליה ר' יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן וכו' וכדי שלא להשוות ריש לקיש לטועה בדבר שהתינוקות יודעין, וכי נעלם ממנו מקרא שכתוב בתורה שהוצרך להביא ראיה מפסוק דאיוב?**

אלא ר"ל דריש לקיש מדקדק בלשונו ואמר **תיבת כל העוסק וכו' אתי לרבוויי כל**, שאפלו נכרי שעוסק בתורה בשבע מצות ידיה גם כן יסורין בדילין הימנו, כי חברים דאיוב אמרו כן לאיוב שהיה כותי לדעת הרבה מאן דאמרים בבבא בתרא (טו ב), וזה לא נשמע מן התורה דלא נאמר כן רק לישראל. אך ר' יוחנן אזיל לשיטתו דאמר התם בבבא בתרא **איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה**. אם כן ליכא למילף מינה יותר ממה שתינוקות שבית רבן יודעין אותו. ומה שאמר **אלא כל שאפשר לו [לעסוק בתורה ואינו עוסק] וכו'**, לומר דלהכי קאמרי חברים דאיוב לומר בשביל ביטול תורה באו עליו יסורין מכוערין כאלה, שאלמלי למד תורה לא באו עליו יסורין מכוערין כאלו.

ומעתה זה כוונת המדרש פליאה, **בשעה שהתרעם איוב על היסורין שבאו עליו מחמת ביטול תורה**, ועל זה התרעם שלא יוכל לתקן שאפילו אם ירצו לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשין לא יתנוהו השב רוחו. וכמו שכתבתי לעיל בשם עץ יוסף. אם כן חסר לו תורה ואין לו ד' חומות להסתיר מזרם היסורין ולהנצל מהם. ועל כן הראה לו הקב"ה סוכה של שלש דפנות, שאפילו אם אין לו תורה על כל פנים **יוכל להיות לו ג' דפנות שהם ג' חומות. תשובה תפלה וצדקה המעבירין את רוע הגזירה**. כמו שכתב בשל"ה הק' הנ"ל שעל זה מרמוז סוכה של שלש דפנות, ואם יחזיק בג' דפנות הללו אזי גם

כן מיוסרין יחבא¹⁷⁷ ושב ורפא לו מכל מכותיו ותחלואיו, וא"ש ודו"ק.

(אגדות הש"ס - קונטרס מגדים חדשים - י"ח)

סככה כהלכתה, ועטרה בקרמים... ותלה בה אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורימונים, ופרכילי ענבים, יינות, שמנים, וסלתות, ועטרות שבלים - אסור להסתפק מהן ... (ביצה ל, ב)

תלה אתרוג בסוכה לנוי אם מותר ליתנו לאחד בחוה"מ כדי שיקיים מצותו בכך, וליטול המעות

בספר פתחי תשובה הביא בשם תשובות חת"ם סופר (סימן קפ"ד) באחד שתלה אתרוג סוכה לנוי ואחר כך ביום טוב בא אחד מאנשי הכפר שלא מצא אתרוג לקנות וקרוב לוודאי שבחול המועד יתבטל ממצות לולב, והתיר ליטלו בחול המועד שמותר בטלטול רק בהנאה אסור ומצות לאו ליהנות נתנו, וכיון שמותר לצאת בו ממילא מותר לבעל האתרוג ליטול מעותיו, עיין שם - ועיין בתשובות מהר"ם שיק (אורח חיים סימן שג) מה שכתב אדמ"ו הגאון זצ"ל אל הגאון בעל מחנה חיים זצ"ל לאשר ולקיים פסק מרן חת"ם סופר ז"ל בזה עיי"ש. [ועיין בספר אמרי בינה להגאון מ' מאיר אויערבאך זצ"ל דיני יו"ט סי' כ"א אות ט"ז מש"ש בזה].

(שו"ע - או"ח סימן תרל"ח - סעיף ד)

וכשיוצא מן הסוכה מכח גשמים אל יבעט (או"ח סימן תרל"ט סעי' ז)

אם כבר היו יורדים גשמים בטרם התקדש החג ונמשכו עד החג אינו סימן קללה

ברמ"א [כתב] וכשיוצא מן הסוכה מכח גשמים אל יבעט ויצא אלא יצא כנוגע כעבד שמוזג כוס לרבו ושופכו על פניו.

כתב בספר חמדת הימים (מובא בביכורי יעקב) וז"ל: וקבלנו שלא אמרו זה דהוי כמוזג כוס לרבו [ושופכו על פניו] אלא כשלא ירדו גשמים קודם ימי החג ופתע פתאום נתקשרו שמים בעבים בהתקדש החג וירדו גשמים אכן אם כבר היו יורדים גשמים בטרם התקדש החג ונמשכו עד החג אין כל מאומה בזה וגשמי רצון ברכה ונדבה הוו עכ"ל.

(שו"ע - או"ח סימן תרל"ט - סעיף ז)

177. ע"פ מב שאומרים בסליחות: אולי מיוסרין יחבא.

מצוה קלה יש לי, וסוכה שמה...מיד כל אחד [ואחד] נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא (עבודה זרה ג, א)

מדיכן שמענו חז"ל שהמבבחן והנסיון מה בין ישראל לבין העכו"ם יהיה במצות סוכה

בגמרא - אלא אף על פי כן מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה, מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה כו' וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא - כתב הרה"ק [בעל] בני יששכר (מאמר צלא דמהימנותא אות ח) וז"ל: ואגב אודיעך את הנראה לע"ד מהיכן שמענו רבותינו ז"ל שהמבבחן והנסיון לעתיד מה בין ישראל לבין העכו"ם יהיה במצות סוכה, הגם שכל דרשותיהם היו מקובלות אצלם בתורה שבעל פה וכו', עם כל זה כל דבר שבתורה שבעל פה מיביעא ליה סמיכות בתורה שבכתב.

ונראה לי שהיה להם בקבלה זה ברמיזת המסורה ב' פעמים וידוע - א. (במדבר טז ה) וידוע ה' את אשר לו, ב. (שופטים ח יז) וידוע בהם את אנשי סוכות, רצה לומר על ידי האנשים המקיימים מצות סוכה, וידוע ה' את אשר לו, והוא דבר נחמד עכ"ל הטוהר.

(אגדות הש"ס - עבודה זרה ג - א)

נשים כו' פטורים מן הסוכה (או"ח סימן תר"מ סעי' א)

אם יכולין נשים לחייב את עצמן כשירצו לאכול בסוכה

במחבר (סעי' א) נשים כו' פטורים מן הסוכה - בתשובות שואל ומשיב תנינא (חלק ב' סימן ח) נסתפק אם יכולין נשים לחייב את עצמן כשירצו לאכול בסוכה ולברך.

וטעם הספק הוא דהרי מבואר (בסימן יז סעי' ב) בהג"ה דאין להם ללבוש ציצית דאינו חובת גברא¹⁷⁸ והיינו כמו שכתב הטורי זהב שם שאפילו איש אין עליו חיוב לקנות טלית בת ד' כנפות ע"ש, ואם כן הוא הדין כאן, דחוץ מליל יום טוב א' אין חיוב לאכול בסוכה והוי לי רק חיוב שאם אוכל אינו רשאי לאכול חוץ לסוכה, ואם כן דמי לציצית, ע"ש.

ולענ"ד לא דמי כלל לציצית, כי הישיבה בסוכה הוא חיוב גמור כל ז', וכן כתב בהגהות חת"ם סופר ז"ל (לעיל סוף סימן תרל"ט) על מה שאין מברכין על מצה כל ז' ובסוכה מברכין, דבמצה גופה אי לאו דכתוב אחד אומר ששת ימים וגו' וכתוב אחד אומר שבעת ימים וגו' היו מחוייבין לאכול כל שבעה ובסוכה דלא כתיב אלא שבעת ימים אם כן מחוייב בכל יום לישב ולדור בסוכה רק לאכול אינו מחוייב אלא

178. נשים ועבדים פטורים מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא.. הגה: ומכל מקום אם רוצים לעטפו ולברך עליו הרשות בידו כמו בשאר מצוות עשה שהזמן גרמא (תוספות והרא"ש ור"ן פרק ב' דראש השנה ופרק קמא דקדושין) אך מחזי כיוהרא, ולכן אין לחן ללבוש ציצית הואיל ואינו חובת גברא (אגור סימן כ"ז).

לילה הראשון דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות אכילה דסוכה מאכילה דמצה אבל ישיבה ודירה בסוכה חיובא איכא כל ז', וכן מוכח בש"ס שבת (קלא ב) וזבתוספות שם (ד"ה ואי מסוכה), עיין שם. אם כן ודאי יכולין נשים לחייב את עצמן כשירצו לאכול בסוכה ולברך לישב בסוכה ואין כאן מקום ספק כלל.

(שו"ע - א"ח סימן תר"מ - סעיף א)

ותרי"ג מצוות התלויות בה (רבן העולם כשנכנסין לסוכה)

"בל תהי מצות סוכה בעיניך קלה כי כנגד כל מצות דת חקוניה שקולה"

בפיוט ליום ב' דסוכות יסד הקליר בזה הלשון "בל תהי מצות סוכה בעיניך קלה כי כנגד כל מצות דת חקוניה שקולה" ובקונטרס תל תלפיות (מחברת ט אות כו) תמה על זה, כי לא נמצא שום מקור לזה בש"ס ומדרשים דסוכה יהי' שקולה כנגד כל המצוות, ועיין שם מה שהשיבו חכמי הזמן על זה במכתבים הבאים וכנרשם במפתח הנדפס בסוף הקונטרס¹⁷⁹.

והנה כעין תמיה הנ"ל יש לתמוה גם על מה שכתב הבאר היטב (סימן תרל"ט ס"א) בשם תשובות מהר"י ווייל¹⁸⁰ - המקיים מצות סוכה כאלו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, עיין שם. ומי חכם ויבין נבון וידע המקור לזה. ויותר תמוה מה שכתב עוד הבאר היטב (בסימן תרמ"א סעיף קטן ט) גם כן בשם תשובות מהר"י ווייל, דאתרוג גימטריא תרי"ג עם ג' מינים תרי"ג, ששקול כנגד תרי"ג מצוות, עד כאן. ואנחנו לא נדע מקור לזה בדברי חז"ל דמצוות ד' מינים שקולה כנגד כל המצוות¹⁸¹ וצ"ע.

(שו"ע - א"ח סימן תרמ"ג - סעיף ב)

179. ראיתי מובא כמקור לזה הגמרא בעבודה זרה (א) שלעתיד ינסה הקב"ה את האומות במצות סוכה והם מבעיטים בה, ועי' נחשב כאילו לא קיימו התורה כולה. עכ"ת. וכן ביאר בפירוש מטה לוי על המחזור הג"ר אהרן ב"ר יחיאל מיכל הלוי וצ"ל (מחזור קרבן אהרן, מטה לוי, בית לוי ומועשה אורג) וז"ל: כי לעתיד לבא אם יוכלו העמים לקיים מצות סוכה ולעמוד בה הוא מעלה עליהם כאילו קיימו כל התורה כולה, עכ"ל.

ועיין מוש"כ בספר תורת חיים (עבודה זרה שם) יש לומר שהוא יתברך רוצה ליתן לחן מצוה אחת ששקולה ככל המצוות, לפי שהן רוצים לקבל שחר על כל המצוות בישראל, שהרי אמרו "תנה לנו מראש ונעשה" משמע כל התורה כולה, ומצוות סוכה שקולה ככל המצוות כמו שייסד הפייט ביוצר דסוכות, עכ"ל.

ועיין בדרש משה להגאון רבי משה פיינשטיין וצ"ל (דרוש כב) שפירש הפיוט בדרך מוסר.

180. רבי יעקב בן יהודה וייל וצ"ל, תלמיד המהר"ל, מגדולי חכמי אשכנז, רבה של ערפורט, גלב"ע לערך רט"ז.

181. בספר חמודי אפרים להגאון רבי חיים אפרים באלאיט, דומ"צ בטארנאליא (פרשת אמור ד"ה ולקחתם לכם), וז"ל בתו"ד אמרתי ליישב תמיה של ידידי הרב הגאון בעל ילקוט הגרשוני נ"י באורח חיים סי' תרמ"ג או"ק ב' ד"ה בפייט ליום ב' דסוכות שם הביא תמיה ממני מה שהקשיתי בתל תלפיות (מחברת ט' אות כ"ו) על מה שכתוב ביוצר ליום ב' של סוכות הוסד מהקליר בזה"ל, בל תהי מצות סוכה בעיניך קלה, כי כנגד כל מצוות דת חקוניה שקולה וכו', ותמהתי מאוד עי' גם על מ"ש לקמיה אשרי אנשי יעשה זאת, יחשב לו כשומר כל התורה הזאת וכו', כי לא ראינו ולא שמענו שהיה שקולה מצות סוכה כנגד כל המצוות, ומנא ליה לפייטן הא? [עיין בתל תלפיות שהארכתי בזה].

וכתב ידידי הגאון הנ"ל כעין תמוה זו יש לתמוה על מ"ש באה"ט בסי' תרמ"ה סק"ט בשם תשו' מהר"ו, אתרוג גימט' תרי"ג, עם ג' מינים תרי"ג, ששקול נגד תרי"ג מצוות ע"כ. וכתב ע"ז ואנחנו לא נדע מקור לזה בדברי חז"ל במצוות ד' מינים ששקולה כנגד כל המצוות, וסיים בצ"ע. עכ"ל. ולפענ"ד ליישב.... עכ"ת. ד' החמודי אפרים, עי"ש שתיקן עפ"י המדרש הידוע ד' מינים מזוהה על כל האנשים צדיקים ובינונים, וע"י התחברות באוזה אחת וזכה במצוה מזה שעושה חבירו, עי"ש.

תנו רבנן תשמישי מצוה - נזרקין, תשמישי קדושה - נגנזין. ואלו הן תשמישי מצוה: סוכה, לולב, שופר, ציצית (מגילה כו, ב)

בספר מתא דירושלים¹⁸² (פרק ד דביצה הלכה ב) הקשה לר' עקיבא דדריש דמה חג לה' אף סוכה לה'¹⁸³, אם כן למה לי לך גבי סוכה למעוטי גזולה, הלא זה נלמד מהקישא דסוכה לחג, דמה חג פסול מדכתיב קרבנו ודרשינן קרבנו ולא הגזול אף סוכה גזולה פסולה, וכיוצא בו הקשה אדמ"ו ז"ל במהר"ם שיק (אורח חיים סימן כד) בשם הגאון מו"ה משה פערלס זצ"ל איך ילפינן בסוכה דף ט' דכשם שחל שם שמים על החגיגה וכו', אם כן קשה האיך יהיו עצי סוכה מותרין לאחר סוכות הא קדושת הגוף קיימא לך דלא פקעה בכדי (נדרים כט ב), ותמהני על שני גדולי ישראל שנעלם מהם דברי טורי זהב (או"ח סי' תרלח סק"ג) עיין שם היטב ותראה דאין כאן קושיא כל עיקר¹⁸⁴.

(אותיות - קונטרס אחרון - לאות גזולה)

"ולקחתם לכם" - הראוי לכם בכל דרכי הנאתו (רש"י סוכה לה, א)

נתערבו ב' אתרוגים אחד פסול ואחד כשר, אם יטול שניהם בזה אח"י

בקהלת יעקב¹⁸⁵ (אות ספיקא דאורייתא) נסתפק הרי"ט אלאזאי בהא דאמרינן בסוכה, אתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה פסול משום דבעינן אתרוג הראוי לאכילה, דלכס הראוי לכם לאכילתכם דרשינן למולי עלמא, אם נתערב אתרוג אחד מאלו שאינם ראויים לאכילה באתרוג כשר הראוי לאכילה ואינו ניכר מי מהשנים הכשר, אם יוצא ידי חובתו אם יטול שניהם בזה אחר זה, דממה נפשך יוצא בכשר שבהם דאף על פי דלא ידע באיזה מהם יוצא, מכל מקום לית לך בה, דקמי שמיא גלי מי הוא הכשר והראוי לאכילה, או דילמא כיון דאיבקע איסורא הרי שניהם אסורים באכילה מן התורה מצד ספק תורה, ובשניהם לא קרינן בהו לכם הראוי לאכילתכם יעויין שם.

והרב הגאון מו"ה יהודא גרינוואלד¹⁸⁶ נר"ו אבדק"ק ס' מיהאלי יע"א, אמר לי שנעלם מרי"ט אלאזאי לפי שעה גמרא ערוכה עירובין (דף לו א), היו לפניו שתי ככרות אחת טמאה ואחת טהורה ואמר עירבו לי בטהורה בכל מקום שהיא (ופירש רש"י והניחום שתיהן יחד בסוף התחום מהו, (תיבעי לר' מאיר תיבעי לר' יוסי וכו' אמר ליה בין לר' יוסי בין לר' מאיר בעינן סעודה הראויה מבעוד יום וליכא, עיין שם,

182. להגאון ר' משה ארי' ליב ליטש-ראזענבוים זצ"ל דיין דק"ק פרשבורג, תרל"ה

183. כתב רבינו: עיין סוכה ט ע"א כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה' מה חג לה' אף סוכה לה', עכ"ל.

184. וז"ל ה"ט: אלא על כרחך דהכי קאמר קרא, חג הסוכות תעשה לך ז' ימים, דדוקא בזה יהיו שוים, לענין שתהא קדושת הסוכה לזמן זה כמו חג, ולא תטול ממונו להנאתך שום דבר לבטל ממונה קדושה שלה, בזה דוקא שוים, ולא לדבר אחר....ועל כן נראה דמה שכתב שאין נאותין מהם לדבר אחר, היינו דרך ליטול משום שבוה תבטל קדושתה, אבל בעוד שהיא קיימת אין איסור הנאה ממנה כדי לסמוך עליה או להניח עליה שום דבר כיון שעדיין קדושתה עליה, וכו', עיין שם.

185. הג"ר יעקב ישראל אלאזאי זצ"ל, מחכמי איזמיר וירושלים, בנו של הרי"ט אלאזאי, נלב"ע תקט"ו ונטמן בהר הזיתים [וכמזכרה שרבינו החליף שם האב ובנו].

186. תלמיד הכתב סופר, אב"ד וראש ישיבת סאטמאר, בעמ"ח שו"ת זכרון יהודה ושבת מיהודה ועוד, נלב"ע תר"פ.

ואם איתא כהצד הא' דקמי שמיא גלי מי הוא הכשר, הכי נמי ליהוי עירוב מטעם הנ"ל, אלא על כרחך כהצד הב' כיון דאיכבע איסורא שניהם אינם ראויים לאכילה, ויפה העיר.

(אותיות - חלק ב - אות ס-ספיקא דאורייתא)

למען תהיה תורת ה' בפיה (שמות יג, ט)

אי בעינן מן המותר בפיה בכל מצוות התורה

בגמרא (קידושין דף לה.) הוקשה כל התורה כולה לתפילין [לגבי מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות]. ומהאי טעמא כתב המגן אברהם (סימן תקפ"ו סעיף קטן ג) דשופר מבהמה טמאה פסול משום דאיתקש כל התורה כולה לתפילין ובעינן מן המותר בפיה.

ואעתיק בכאן מה שכתבתי בחידושי להרמב"ם (פרק ד' מהלכות סוכה הלכה טז) ועושה אדם את חבירו דופן לסוכה, כן איתא בעירובין (דף מד), ומבואר בהרב המגיד דהרמב"ם מייירי היכא שצריך דופן האדם להכשר הסוכה.

וקשה לי לפי מה שכתב המגן אברהם (סימן תקפ"ו) דבכל המצוות בעינן שיהיה מן המותר בפיה, אם כן איך יוכשר אדם לדופן סוכה הלא בשר אדם אסור לאכלו מן התורה כמו שכתב הרמב"ם (פרק ב' מהלכות מאכלות אסורות הלכה ג ועיין רמ"א יורה דעה סימן ע"ט) ודפנות לסוכה הוא מצות עשה מדאורייתא כדילפינן ריש סוכה מקראי?

שוב נזכרתי שכבר הקשה כיצא בזה בנודע ביהודה תנינא (אורח חיים סימן ג) מגמרא סוכה (דף כג) דקאמר בפיל קשור כולי עלמא לא פליגי [דכשרה] עיין שם, וחידוש שלא הקשה ממקום שהקשיתי אני.

אמנם לפי עניות דעתי כאן לא ירד הגאון מהר"ש לאנדא (בנודע ביהודה) לעומק הסברא, כי לענ"ד הקושיא מעיקרא ליתא, דבשלמא תפילין ושופר וכדומה דהמצוה הונחה מתחילה על אופן שיבא מדבר שהוא בעלי חיים, שם שייך לומר שיהיה מן המותר בפיה ולא מן האסור בפיה - אבל בדפנות של הסוכה שאין צריכים להיות לא ממין המותר ולא ממין האסור רק מעצים ונסרים, ואין להם ענין כלל לבעלי חיים, רק השתא אתרמי ליה שאין לו עצים וצריך ליקח בעלי חיים לדופן, על זה לא נאמר מן המותר בפיה, וזה ברור¹⁸⁷. [עיי"ש עוד].

(אות ה - הוקשה כה"ת כולה לתפילין)

187. חזיון נפלא ראיתי מובא בשם ספר ברכת משה (להג"ר משה ב"ר אליעזר פייבוש קרנד זצ"ל) ברלין תקצ"ד. וז"ל: אכתוב דבר פלא אשר שמעתי מפה קדוש הגאון מהר"ש לנדא נ"י, ימים רבים הוקשה לו דבסימן תקפ"ו סוף ב"א כתב הרמ"א שופר מבהמה טמאה פסול, וכתב המג"א סק"ג הטעם דאיתקש כל התורה לתפילין... וא"כ איפוא איך מותר לעשות מפיל דופן לסוכה, דהא דפנות ג"כ דאורייתא... ואביו רבינו יחזקאל זצוק"ל בחלום דיבר בו: בני אל תתמה על החפץ, דכל אלה עושים מבעלי חיים, ואותן בעלי חיים צריכין להיות מן המותר לפיה, מה שאין כן הדפנות הנעשים גם מדומם וצומח, אין נופל בהם לומר מן המותר בפיה ודפנות. שמעתי מפיו אור ליום ה' י"א אלול תקצ"ב והסימן "סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך" לפ"ק. וא"כ ובה רבינו לכוון לדברי הנודע ביהודה שנגלה אל בנו בחלום. וכן הובא סברא זו גם בשו"ת נודע ביהודה (הוצאת מכון ירושלים) בשמו של הגאון

אי מותר לכתוב ס"ת ותפילין על עור פרה שנולדה מגמל

ראיתי בשאלות ותשובות יד אליהו¹⁸⁸ (סימן ב) שנשאל על פרה שנולדה מגמל דאסורה משום דכל היוצא מן הטמא טמא (בכורות ז ב) אי מותר לכתוב על עורה ספר תורה ותפילין, מי הוה ממין המותר בפ"ך או לא, והשיב דאף על גב דסגי במין המותר בפ"ך, מכל מקום בעינן שהיה לו שעת הכושר פעם אחת כמו נבילה וטריפה אבל היוצא מן הטמא דנולד אסור מבטן לא מהני אפילו הוא ממין המותר עיין שם.

וקשה לי אם כן למה לי הטעם דפסול אתרוג של ערלה משום דאין בו היתר אכילה וכדאיתא בסוכה (דף לה) ופירש רש"י ותוספות - ורחמנא אמר לכם הראוי לכם ככל דרכי הנאתו, תיפוק ליה דבכל מצות בעינן שיהיה מן המותר בפ"ך (שבת כח ועוד) כדמסיק ה"ד אליהו גופיה שם מדחוקשה כל התורה לתפילין, ועיין מגן אברהם (סימן תקפו), ואף על גב שיש אתרוגים מאותו המין שאינם של ערלה, ואם כן הוי ממין המותר, מכל מקום ערלה זו לא היה לה שעת הכושר מעולם, עיין מנחות (ו א) וצ"ע.

(אותיות - אות ס השמטות-מן המותר)

הושענא רבה

הבוחר בנביאים טובים ובמנהגים הטובים (תפלה לאחר חבטת הערבות)

להצניע ההושענות לאפיית מצות

ברמ"א (סעיף ט) ונהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות כו' - הטעם כמו שכתוב בעירוב (סימן שצ"ד) [דיש לבצוע על הפת שעירבו בו] - הואיל ואיתעביד [בה מצוה חדא ליתעבד בה מצוה אחרית], ועיין בספר זכרון יהודה דמהאי טעמא נהג הגאון מ' מאיר א"ש ז"ל מאונגוואר להצניע השמן אשר היה תלוי בסוכה לנוי למצות הדלקת נר חנוכה עיין שם.

(שו"ע - או"ח סימן תרמ"ד סעיף ד)

וערבי נחל (ויקרא כג, מ)

חיבוט ערבה מנהג נביאים

בסוכה (דף מד א) אמר ר' יוחנן ערבה יסוד נביאים היא, פירש בספר הבונה [פירוש על עין יעקב] דרך מליצה, ידידו מה שכתוב במדרש דערבה רומז לכת רביעי שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים, ואמר הקדוש ברוך הוא לאבדן אי אפשר, אבל מביא עליהם יסורים להחזירם למוטב, וכמו שכתוב

ר' שמואל זצ"ל בהג"מ מכתב יד בזה"ל: רבות בשנים אחר הדפסת הספר נתגלה לי לחלק בסברא, דבשלמא בשופר ורצועות ושערות של תפילין, שכל הווייתן הוא מדברים הראויים לאכילה, דהא אי אפשר לעשות שופר ותפילין כי אם מבחמה וחי', בזה שייך לומר דקפיד קרא שיהי' מן המותר בפ"ך, משא"כ בדפנות הסוכה שנעשים ע"פ הרוב מעצים ואבנים שהן אינן ראויים לאכילה, בזה לא שייך לומר דקפיד קרא שיהי' מותר בפ"ך, דסתם דפנות אין הווייתן ממדי דאכילה, דוק בסברא זאת. עכ"ל שם.

188. להג"ר אליהו ב"ר שמואל מלובלין, אמשטרדאם תע"ב

בירמי' (מ"ו) **ואותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך** (עין רש"י ותרגום), ועל זה רומז חיבוט ערבה יש לו יסוד בנביאים שהקדוש ברוך הוא חונטן ביסורים להטינם באחריתם.

ואני אמרתי בדרך הצחות לפרש הגמרא סוכה (דף ל) **מעיקרא אסא והשתא הושענא**, ר"ל בדורות הראשונים היו מחבבין יסורין כדמצינו בר' אלעזר בר' שמעון דבליה אמר ליסורין אחי ורעי בואו, אך עתה כשבאים יסורים אנו שואגים הושענא. וזה שאמרו - **מעיקרא** בדורות הראשונים היו חושבין החיבוט ערבה - **לאסא** - לרפואה כמו שכתוב באיוב (ה) **כי הוא יכאיב ויחבש** ופירש המצודת דוד - ביסורים הוא מכאיב ובהם עצמן עושה תחבושת ורפואה, כי בהם ממורק העון ותלך לה, **והשתא** - כשבאים יסורים וחובטים את האדם - שואגים **הושענא** (והוא רחום יכפר עון ולא ישחית אכי"ר).

(אותיות ח - חיבוט ערבה)

על התלמיד חכם מוטל להשגיח על העם הארץ הדומה לערבה שילך בדרך התורה והיראה

בישעיה (מ"ג) **קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלקינו**, נראה לפרש על פי המדרש פרשת אמור (ויקרא רבה ל, יב) דערבה רומז לעם הארץ כמו ערבה אין לה לא טעם ולא ריח כן עמי הארץ אין להם לא תורה ולא מצות ומעשים טובים.¹⁸⁹

והנה מבואר בהקדמה הנפלאה לתשובות חת"ם סופר (חלק יורה דעה), גודל החיוב לקרב רבים תחת כנפי השכינה כמאמר חז"ל (אבות א יב) **הוי מתלמידיו של אהרן [אוהב שלום ורודף שלום] אוהב את הבריות ומקרבן לתורה**, וכמו שמבואר שם באריכות על הפסוק **והרים את הדשן וגו' ושמו אצל המזבח עיין שם דפח"ח**.

וחיוב גדול על לומדי תורה בכל מקומות מושבותיהם שישגיחו על עמי הארצים שדומים לערבה שייטיבו מעשיהם ודרכיהם וילכו בדרכי התורה והיראה ויהיו ראויים שישכון ה' ביניהם.

וזה שאמר הכתוב **קול קורא במדבר פנו דרך ה'**, כלומר אתם החכמים השתדלו להסיר המכשולים מדרך ה' ולא לבד על השלמות עצמיכם השימו עין, כי אם, **ישרו בערבה**, בכת הרביעי שבישראל הדומה לערבה שאין לה טעם וריח, גם באותו הכת תישרו **מסילה לאלקינו**, ותשגיחו עליהם לנהלם ולהדריכם ולהעלותם אל המעלה הנכונה שיהיו ראויים לשישכון בתוכם ה', וק"ל.

(אותיות - ליקוטי אגדה - בישעי')

189. פרי עין הדר אלו ישראל, מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. כמות תמרים אלו ישראל, מה התמרה הזו יש בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות אלו ישראל, מה הדס זה יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. **וערבי נחל אלו ישראל, מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח כך הן ישראל יש בהן בני אדם שאין בהן לא תורה ולא מעשים טובים**. ומה הקב"ה עושה להן, לאבדן אי אפשר, אלא אמ' הקב"ה יקשרו כולן אגודה אחת והן מכפרים אלו על אלו וכו'.

למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד (הושענות) מה שאמר הרב כשראה שאין מהדרין פני ת"ח וזקנים, ורק חולקין כבוד לגבירים

בספר פורחת עלתה נצה מביא דבר נאה מאוד מהגאון מהו' ארי' יהודא לייב תאומים זצ"ל אבדק"ק בראד¹⁹⁰ עת בא הרב בימי עלומיו לעיר בראד והיה איש צעיר לימים אך לתבונתו אין חקר, ויהי כי באו ימי הסוכות קנה לו כל אחד מאנשי הגבירים אתרוג ולולב לילך ולהקיף השלחן כמנהג, ומסתמא כמו עתה כן אז, הגבירים הלכו מקודם ואחריהם התלמידי חכמים והזקנים.

הרב ז"ל ראה הדבר, והיטב חרה לו מדוע לא יהדרו פני זקן שקנה חכמה, להניח שילך בראשם, פתח ואמר, כי לפי המנהג הלוי נתיישב אליו מה דתקנו לסיים אחרי ההושענות למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד, ואין זה מקומו פה, אך בגמרא דרש ר' עקיבא (פסחים כב) את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, והנה בעלי מסדרי ההושענות חששו בראותם כי בעת סיבוב עם הד' מינים אך יראת התלמיד חכם נגד פניהם, והמה יסעו לראשונה, חששו פן ידמו הרואים בנפשם, כיון דלא דרשינן את על התלמיד חכם אולי מרבינן איזה אחר חלילה, על זה מסיק אף על פי כן למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו, ודפח"ח.

(תנ"ך - מלכים א' ח ס)

שמיני עצרת

שינה בליל שמיני עצרת בסוכה

כמנהג החת"ם סופר והג"ר נתן אדלר זצ"ל

בדין שינה בליל שמיני עצרת בסוכה עיין בתשובות כתב סופר אורח חיים (סימן קכ) שהאר"י, ומסקנת דבריו דאין לישן בסוכה והביא שכן נהג אביו מרן בעל חת"ם סופר ז"ל. אך מה שכתב דמסתמא כן ראה מרבו הגאון מ' נתן אדלער זצ"ל קשה, דבספר בכורי יעקב (ס"ק ד) כתב דמהר"ן אדלער ז"ל היה ישן בשמיני עצרת בסוכה, ובודאי כיוון יפה בשמועתו ששמע כן, כי היה חי באותה מדינה ומלתא דעבידא לגלויי כהאי גוונא לא משקרי אינשי ליה. ועיין בספר מעשה רב ובספר עליות אליהו¹⁹¹ (במעלות הסולם אות יג).

לאכול פירות בסוכה בשמיני ובל תוסיף

כתב הגאון מליסא בסידור דרך החיים שאין לאכול פירות בסוכה בשמיני, וכן פת שאין בה כביצה. כללא דמילתא כל דבר שאין לו ברכה לישב בסוכה בשאר ימי הסוכות, אין אוכלין בסוכה בשמיני

190. בעמ"ח שו"ת גור אריה יהודה. עמד בחליפת מכתבים עם הנודע ביהודה ורבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל. נלב"ע תקצ"א.

191. מעשה רב הוא הלכות ומונהגי הגר"א מוויילנא, נתחבר ע"י תלמידו הרב סעדי' עם הג"ר ישכר בער מו"צ בוויילנא, ווילנא תרכ"ט - ועליות אליהו הוא תולדות הגר"א מוויילנא, נתחבר ע"י רבי יהושע העשיל לוי, ווילנא תרט"ז.

משום דלית היכרא, כמו בשניה שאין ישנים בשמיני משום דלית היכרא כו' עכ"ל - ובהגהות חכמת שלמה השיג עליו, דבשלמא בשניה דהוי חיוב בסוכות עצמו לישן בסוכה, ולכך אם ישן גם בשמיני והיכרא ליכא, נראה כמוסיף אבל בהני דהוי מידי דאכילה, ואף על פי כן אין מברכין עליהם, ובעל כרחך היו מכח שהם פטורים מסוכה, לא שייך בהו חשש בל תוסיף כו' עיין שם, וחידוש שלא ראה שכבר כתוב חילוק זה במחצית השקל (ס"ק ב). וכן כתב גם בספר בכורי יעקב (ס"ק ו) עיין שם.
(שו"ע או"ח - סימן תרמט - סעיף ג, ד)

מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כב, כח)

מה שלא הרחיק סוכות משמיני עצרת נ' יום, מורה על עוצם אהבתו ית' לישראל

פירש רש"י רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה, וקשה מאוד, וכי אין לישראל מצות חשובות אחרות רק מה שחוגגים ג' רגלים בשנה

(ועיין מה שכתבתי בזה בילקוט הגרשוני חלק ג' קונטרס לקט שכחה אות שלש רגלים) וז"ל שם:

בפרשת בלק מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים ופירש רש"י רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה, מימי תמהתי וכי אין לישראל מצות חשובות אחרות רק מה שחוגגים שלש רגלים בשנה?

ונראה לע"ד לפרש על פי מה שכתב הגאון מו"ה שלמה קלוזנר זצ"ל בפירושו קהלת שלמה בפסוק (קהלת יא ג) תן חלק לשבעה וגם לשמנה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ אם ימלאו העבים גשם על הארץ וירקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא, ואיתא במדרש תן חלק לשבעה - אלו שבעת ימי החג - ביום השמיני עצרת תהיה לכם וכו'. ופירש הנ"ל על פי מה שאמרו בילקוט פ' פנחס שמן הראוי שיהיה עצרת רחוק חמשים יום מחג הסוכות כמו שבועות מפסח, רק אז [בין פסח לשבועות] הוי ימות החמה, ואפשר להם לשוב לביתם ולחזור לעלות לרגל, אך בחורף דהוי ימות הגשמים אמר הקדוש ברוך הוא איך אפשר שיחזרו ויעלו, לכן עכבם תיכף, עיין שם.

והנה הצדיקים נקראים עץ כמו שכתובה (ישע"ה סה כב) כימי העץ ימי עמי וכן (במדבר יג כ) היש בה עץ אם אין וכו', ולכן אמר החכם שלא תאמר כי חג הסוכות והעצרת יש להם התחברות יחד דוקא והם אחד ממש כדרך שהם מחוברים לפנינו, רק הם עניינים מחולקים, ותן חלק לשבעה וגם לשמונה, דזה חלק בפני עצמו וזה חלק בפני עצמו ואין שייכין זה לזה, ומה שכעת הם מחוברים - הוי רק מטעם כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ אם ימלאו העבים גשם על הארץ וירקו [כנ"ל], כלומר אם ימלאו גשם אז בודאי על הארץ וירקו ואם כן אם היה ימות הגשמים אם יפול העץ בדרום ואם בצפון כלומר אם יקבעו ישראל דירתם בדרום או בצפון, אז במקום שיפול שם יהוא ולא יעלה עוד לרגל מחמת עבים והגשמים, לכן ראה הקב"ה להיות שמיני עצרת תיכף כדי שיהיו כולם בירושלים ולא שיש להם שייכות זה לזה, ואתי שפיר עכ"ל, ודפח"ח ש"י.

ומעתה, זה שיש שלש רגלים ולא ארבע רגלים דהיינו שמיני עצרת בפני עצמו רחוק מסוכות, מודה על עוצם אהבתו ית' לישראל ולא רצה להטריחם שילכו בימות הגשמים, וזה שכתוב שאמרה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים - דייקא שלש ולא ארבע, מפני שחס הקב"ה על טרחם, ואומה כזאת שהקב"ה חס אפילו על טירחא דידהו אתה מבקש לעקור לגמרי, אתמהה? (אותיות - חלק ג קונטרס לקט שכחה - שלש רגלים)

וכעת ראיתי בספר בנין אריאל שפירש לפי מה שנאמר (במדבר כד א) וישת אל המדבר פניו ובתרגום אונקלוס - לקבל עגלא דעבדו במדברא, הרי שבקש לעורר עליהם מדת הדין מחמת חטא עגל, ואיתא בפיוט (ליום ב' דפסח) יכופר אלה, באלה הם מועדי פירוש מה שחטאו בעגל באמרם (שמות לב ד) אלה אלהיך ישראל נתכפר על ידע חגיגת הרגלים שנאמר בה (ויקרא כג ב) אלה הם מועדי, וזה שאמרה אתה מבקש לעקור אומה זו על ידי התעוררות חטא העגל, הלא הם מוצים על עון זה על ידי שחוגגין שלש רגלים וא"ש.

(תנך - פ' בלק - מה עשיתי)

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום (ישעיה א, ו)

יש אשר מצפים עד יעברו ימי החג, ותיכף בשמיני עצרת, ותהי האמת נעדרת

עוד שם בשם בעל נודע ביהודה זצ"ל על הפסוק מכף רגל ועד ראש אין בו מתום, כי יש זדים ארורים, השמחים שמחת פורים, במוצאי יום כיפורים, ואומרים ברוך מתיר אסורים, ויש אשר מצפים עד יעברו ימי החג, ותיכף בשמיני עצרת, ותהי האמת נעדרת, והיינו דאמר מכף רגל היינו משמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו ועד ראש היינו ראש השנה - אין בו מתום ודפח"ח.

(ספר עולת צבור להגאון ר' אלעזר פלעקלס זצ"ל).

(אות ל - ליקוטי אגדה - אל תפרוש)

ביום השמיני עצרת תהיה לכם (במדבר כט, לה)

הפירוד שנפרדים ישראל מן הקב"ה אחר הימים טובים קשה עליו מאוד

פירש רש"י - לשון חיבה הוא זה, ככנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד, ראיתי בזה בשם הגאון ר' משה טייטלבוים¹⁹² ז"ל פירוש, דבעונותינו הרבים כאשר יחלופו הימים הקדושים ראש השנה, יום כפור וסוכות, כמה וכמה יעברון על דין תורה ככתחלה, וחוזרים לסורם לעשות הרע בעיני ה'¹⁹³, וזה הפירוד שנפרדים ישראל מן הקב"ה קשה עליו מאוד, וזה שאמר הקדוש ברוך הוא קשה עלי פרידתכם, עכבו עוד יום אחד והבן.

(תנך - פרשת פנחס - ביום השמיני)

192. הגה"ק בעל ישמח משה זצ"ל

193. עיין בפניני המועדים מה שהבאנו בסוכות בקטע לולב הגזול והיבש פסול.

שמחת תורה

**יהי ה' אלקינו עמנו כאשר היה עם אבותינו (אתה הראת)
אבותינו היו מתחזקים מאליהם, אבל אנו מבקשים אל יעזבנו**

רק בדבר אחד יהיה עמנו ממה שהיה עם אבותינו, דהם לא היו צריכים סעד לחזקם והיו מתחזקים ומהלכים בצדקם מאליהם, אבל אנו צריכים שאל יעזבו ואל יששנו להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו, ודו"ק (מהגאון בעל כתב סופר ו"ל).

עד שלא נבנה ביהמ"ק היתה השכינה שרויה בצדיקים

ובספר צוארי שלל¹⁹⁴ הפטרת בהעלתך הביא מה שפירשו כת הקודמין דעד שלא נבנה בית המקדש [היתה] השכינה שרויה בצדיקים, וכאשר נבנה הבית התפלל שלמה כי כן יהיה שתשרה שכינה בצדיקים הגם דבית המקדש מכון לשבתו עולמים, מכל מקום יהיה השראת שכינה גם בצדיקים, כי הוא מועיל לירא את ה' דאף דאיהו לא חזי מזליה חזי, ומשום הכי אמר יהי ה' אלקינו עמנו עתה שנבנה בית המקדש, כאשר היה עם אבותינו קודם שנבנה בית המקדש [היינו] שתשרה שכינה בצדיקים הגם שיש בית המקדש ולא יורע כח הצדיקים, ונתן טעם - להטות לבבנו אליו דמועיל לירא את ה' ע"כ.

(תנ"ך - מלכים א ח, נו)

ויקבור אותו בגיא - בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ

שייכות האב ובנו הוא מצד הגוף - אבל אצל הקב"ה היא מצד הנשמה, ואינו נפסק לעולם

...ועיין לעיל באות טומאת מת שהבאתי קושיית מהרש"א על התוספות (סנהדרין לט) דהקדוש ברוך הוא טימא את עצמו כד קבריה למושה אף על גב דהוא כהן משום דקרוי בן למקום, והקשה מהרש"א הא כהן גדול אף לבנו אינו מטמא ועיין שם שכתבתי בזה דבר נחמד בעזה"ת. וכעת נראה לי סברא לחלק בין כהן גדול שהוא בשר ודם ובין הקדוש ברוך הוא, דבשר ודם אין לו שום התייחסות והתחברות עם בנו רק מצד הגוף, וכהן גדול שהוא נפשט לגמרי מגשמיות רק דבק תמיד בה' והוא כולו רוחני על כן נפסק החיבור שיש לו לבנו מצד הגוף, ולכן אף לבנו אינו מטמא, מה שאין כן בהקדוש ברוך הוא דאנו נקראים בנים למקום מצד הנשמה, וחיבור זה אינו נפסק לעולם, לכן הקדוש ברוך הוא שפיר היה יכול לטמא את עצמו למשה.

ובשמחת תורה שנת תרנ"ה, אמרתי לפרש בזה סמיכות התורה, דתחילת התורה בראשית ברא אלקים וגו' מתרץ הקושיא שיש בסוף התורה, על (דברים לד ו) ויקבור אותו בגיא, איך טימא הקב"ה את עצמו למשה, וצריך לומר דהקדוש ברוך הוא שיש לו חיבור עם משה מצד הנשמה וחיבור זה אינו

194. להגאון חיד"א זצ"ל.

נפסק לעולם, על כן היה יכול לטמאות לו, והנה איתא בגמרא סנהדרין פרק חלק (צא ב) בפסוק (תהלים נד) יקרא אל השמים מעל זה הנשמה ואל הארץ זה הגוף.

וזה שנאמר: אל יקשה לך האיך טימא הקדוש ברוך הוא את עצמו כד קבריה למשה, כי הלא בראשית ברא אלקים את השמים הנשמה ואת הארץ הגוף, וכיון שהוא ברא הנשמה אם כן תמיד משה רבינו ע"ה קרוי בנו מצד הנשמה ושפיר היה יכול לטמאות לו, ודו"ק.
(אותיות - חלק ב - אות י - כהן גדול)

קריאת ליל שמחת תורה איזה נדרים שבתורה נוהגים לקרות

...עוד ברמ"א שם, ובליילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה.

לכאורה לא נדע מה הם הנדרים שבתורה? וראיתי בספר בכורי יעקב (ס"ק ג) שכתב הנדרים הם הפרשיות שקורין פרשיות טובות שרגילין למוכרן בכל השנה בפני עצמן כגון פרשת ויכולו, פרשת ויתן לך, פרשת המלאך הגואל, פרשת שירה פרשת יברכך פרשת מה טובו וכדומה, שאלו נקראו נדרים, וכן נראה גם כן כמגן אברהם (סימן רפב) בסוף דיני החיובים שכתב ובבראשית שנוהגין למוכר נדר ויכולו ובפרשת ויחי שיש נדר המלאך הגואל וכו' עיי' שם¹⁹⁵, וכן נראה גם כן בלבוש שכתב בקצת מקומות נוהגין לקרות כל הנדרים ולמוכר אותן עכ"ל וכו', ובלבוש לא הזכיר כלל שקורין רק שגוללין הג' ספרי תורה להעמידן על המקומות שיקראו למחר, וכל מקום לפי מנהגו, אבל פשיטא שגם במקום שנותנין לקרות קרואים לספר תורה משום שמחה, מכל מקום לא יברכו תחלה וסוף על התורה.

ופעם אחד ראיתי בקהלה אחת שהיו קורין ליל שמחת תורה פרשה ראשונה שבמטות [פרשת נדרים]. ונראה שהם הבינו מה שכתב רמ"א הנדרים שבתורה שהיא פרשת נדרים וטעות גמור הוא עכ"ל הבכורי יעקב זצ"ל. וניכרים דברי אמת.

והנה ראיתי בספר קיצור שלחן ערוך (סימן קלח אות ז) שכתב ויש מקומות שנוהגין לקרות בפרשת נדרים עכ"ל, וחידוש על גדול כמותו שגם הוא נאחז בסבך הטעות במקום הזה¹⁹⁶.

(שו"ע או"ח - סימן תרסט - סעיף ג)

195. מצאתי בספר המועדים בהלכה סוכות שכתב, וז"ל: [על מה שהביא במשנה ברורה בסימן תרסט "ובימינו המנהג לקרות (בליילה) ג' גברי בפרשת וזאת הברכה]

"ובימינו" זה אינו כלל קבוע, אף בימינו מנהגים שונים בדבר.

וזכורני ברוסי הצארית היו בכמה מקומות קורין "הנדרים" בליל שמחת תורה ואלו שהיו באותה שנה קרואים להתייב לבחינת הצבא (פרי"ז"ו בלע"ז) היו מתחרים לקנות נדר "המלאך הגואל" והיו מעלים במחירו, שכן נחשב לסגולה יפה להשתחרר. עכ"ל.

196. וראיתי מובא מה שכתב הגאון ר' צבי יהודה מייכלזאהר זצ"ל מווארשא בהסכמתו לס' קיצור שו"ע ע"פ ערוך השלחן - אבני נזר (ירושלים / תל אביב תרצ"ג), וכן כתב בספרו שו"ת תירוש ויצהר (סימן קז, טז) וז"ל: "ולדעתי יש לומר דאין טעות כל כך, והוא על דרך [שמצינו במשנה] נדרים סייג לפרשיות (אבות ג יז) ובמסכת נדרים (ח א) מניין שנשבעים לקיים את המצוות וכו', וכיון דבשמחת תורה מסיימים התורה ומתחילין מחדש, ומקבלים על עצמם מהיום והלאה לקיים תורה"ק ומצותיה, לכן קוראים בפרשת נדרים בפ' מטות, לרמוז על חומר הנדר ושבועה, עכ"ל.

קהלת

לקט פנינים מילקוט הגרשוני קהלת

הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל (קהלת א, ב)

אף שכל ההצלחות של עוה"ז הבל, עכ"ז אל יאמר האדם, הנני פורש עצמי מכל עסקי עוה"ז

המאמר כפול, וחפשתי מה אמור רבנן בכפילא, ומצאתי במדרש תלפיות¹⁹⁷ (ענף כתובים) שהביא פירוש מוהר"ר יהודא דמודינא ז"ל בספר הבונה, כי אף שכל ההצלחות של עולם הזה הבל המה, עם כל זה אל יאמר האדם, כיון שהכל הבל הנני פורש עצמי מכל עסקי העולם הזה ואבדיל עצמי מכל אדם ואתבודד במדברות ובחורבות, כי גם זה הוא דרך רע כמבואר ברמב"ם ז"ל הלכות דיעות¹⁹⁸, וזה שכתוב הבל הבלים וגו' כלומר אין ראוי לאדם להלך ולטרוח להשגת המותרות לבקש בתים כהיכלי מלך וללבוש מלבושי משי כמלבושי שרים וסגנים, דהכל הבל הבלים, וזהו הבל הבלים אמר קהלת, דקהלת ההביל כל מותרות העולם, אך בתנאי שלא יאמר אדם כיון שענייני זה העולם הבל הבלים, הנני פורש עצמי מכל הדברים מכל וכל, ואלך בלי לבוש ובלי בית, גם זה הבל.

וזה שכתוב הבל הבלים הכל, כלומר לאמור שגם הכל הבל הבלים, גם זו הבל, לפי שצריך האדם להתנהג בדרך אמצעי אל יגע בעבור המותרות ואל יעדיר עצמו מצורך ההסתפקות וכו' עיין שם וא"ש.

ובמשל ומליצה להמגיד מווילנא¹⁹⁹ המתיק המאמר לדמיון אחד למד עם תינוק מלאכת מחשבת החשבון, והחל ללמדו רשמי אותיות הציפפע"ר [המספרים], מן אחד עד תשעה, ואח"ז הראה לו אות הנ"ל [אפס] וישאלהו התינוק כמה מספרו, ויענהו כי הוא נעדר מכל מספר, ואין בו מאומה, וישאלהו התינוק אם כן למה הוא? ויען לו האיש, הן אמת אשר הוא בעצמו אפס ואין, אך מצרפים אותו לאיזה מספר זולתו, אזי על ידו מתעלה אותו המספר לעשיריות, למאות ולאלפים ולרבבות וכן הלאה²⁰⁰.

כן על דרך זה כל חמודי הזמן הבל המה מאפס ותוהו נחשבו, אך אם מצרפים אותם לשלימות התורה והמצוה אז על ידם יגיע האדם לשיא המעלה גבהי שמים מעל, כי בחכמות ישיג תעלומות חכמת התורה, ובעשרו יחונן עניים, ובגבורתו יציל דכאי ארץ מעושקיהם.

197. להג"ר אליהו בן אברהם שלמה הכהן האתמרי זצ"ל, מגדולי חכמי איזמיר דרשן נפלא ובעל מקובל. בעמ"ח ספר שבט מוסר ועוד. נלב"ע תפ"ט.
198. פרק א הלכה א, וז"ל: הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות רחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד, ומשער אותם ומכין אותם בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם בטופו. עיי"ש באורך.

199. להג"ר יצחק אליהו לאנדא זצ"ל, מגיד מישרים דוילנא, בעמ"ח כפלים לתושיה ועוד. נלב"ע תרל"ז.

200. מפורסם בזה אימרה בשם החתם סופר זצ"ל שכן הדבר לגבי יחוס - כשלעצמו אינו שוה כלום, ורק כשמצטרף למעשים טובים שלו ויחוב עצמו אז יש לו חשיבות, ודפח"ח.

וזה שכתוב **הבל הבלים** אמר קהלת, כל ענייני תבל המה מהבל יחד, אך ההבל הוא רק בהיותם **הבל הבל**, כשאין מצטרפים לשום שלימות, דאז המה כאות הנו"ל, דאף אם מרבה נול"ן לאין מספר אין בהם מאומה, אך אם הצטרף ההבל לאיזה שלימות, אז רבות עמדו לעלות לשיא המעלה על ידו, וא"ש.

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א, ג)

מי שעובד ה' על מנת שישלם לו ה' בעוה"ז יקבל שכרו בעוה"ז, ומי שעובד ה' על מנת שיקבל שכרו בעוה"ב יקבל שכרו בעוה"ב

במדרש, בקשו לגנוז ספר קהלת משום שאמר "בכל עמלו", יכול אפילו במעלה של תורה, הדר אמרו "תחת השמש אין לו יתרון אבל למעלה מן השמש זו תורה יש יתרון", וצריך להבין למה אמר בכל עמלו משמע כל אפילו של תורה, עוד יש להבין כפל דברים בכל עמלו שיעמול.

ונראה על פי מה שכתב הרמב"ן ז"ל בקרא (ויקרא יח ה) ושמרתם את חקותי וכו' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שיש מי שעובד ה' על מנת שישלם ה' בעולם הזה, שיאריך ימים ויחיה בנחת ובהשקט, ומי שעובד על מנת כן ישלם לו שכרו בעולם הזה וחי בהם בעולם הזה, אבל מי שבלבו יבין כי כל זה הבל, מה יתרון לו בכל זה, ועובד ה' על מנת שיקבל שכרו בעולם הבא חיי נצחיים חיים ארוכים וחי בהם בעולם הבא, משלם לו ה' שכרו הטוב בעולם הבא [כמו שדרשו חז"ל] (עירובין כב ועבודה זרה ג) **היום לעשותם ומחר בעולם הבא לקבל שכרם** עיין שם, ולזה נראה לי אמר קהלת **הבל הבלים וכו' מה יתרון לאדם בכל עמלו** ואפילו בעמלה של תורה שיעמול היינו שכוונת עמלו תחת השמש בשביל שישגי מבוקשו תחת השמש ורוצה בשכר עולם הזה, לזה אין יתרון אפילו בעמלה של תורה, כי גם זה הבל ואין, אבל **למעלה מן השמש**, אם עמל לקבל שכר עולם הבא שהוא למעלה מן השמש יש יתרון (שאלות ותשובות כתב סופר אורח חיים סימן ח"א).

אנשים העמלים עבור עוה"ז, אין שמחתם אלא בעת שאוכלים ושותים ונהנים מעוה"ז, אבל העמל שיעמלו עד שיגיעו להנאתם הוא לריק

ובספר ליקוטי חבר בן חיים²⁰¹ (חלקה) הביא דבר נחמד בזה בשם הגאון מו"ה צבי חריף²⁰² ז"ל בעהמ"ס **טיב גיטין** דהנה אנשי עולם כמו כן ישמחו בעולמם העובר, ויאמרו אל המקבל עליו עול תורה "אתה תשמח בעתיד ואני בהווה", ונגד אלו אומר שלמה המלך ע"ה אם גם ישמחו אנשי עולם הזה בעולם הזה, אין שמחתם אלא בעת שאוכלים ושותים ונהנים מעולם הזה, אבל העמל שיעמלו למען יגיעו להנאתם הוא לריק, לא כן אנשי עולם הבא אפילו שכר פסיעות לא יקופח מהם.

201. להג"ר חזקיה פלייש זצ"ל, אב"ד שוראן, מגדולי תלמידי החת"ם סופר, בעמ"ח ספרי ליקוטי חבר בן חיים, נלב"ע תרנ"ה.
202. הג"ר צבי הירש העללער זצ"ל, ראש ישיבה בבראדי ורבן של אונגוואר ובאניהאד. נלב"ע תקצ"ה.

וזה שכתוב מה יתרון לאדם בכל "עמלו" "שיעמול" תחת השמש אף אם יהיה לו גם כן יתרון ברדפו בעולם הזה הנאה ותענוג, אבל טרם יגיע להתענג לא יתענג, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל, תחת השמש אין לו יתרון בעמלו הא למעלה מן השמש גם בעמלו יש לו יתרון וא"ש.

מי שטרוד בפועליו ובעסקיו, אף אם הוא לומד ביום, אינו יכול ללמוד בעיון ובהבנת הלב רק דרך ארעי, ועיקר הלימוד שיהיה לו יתרון ממנו הוא אצלו רק בלילה

ומידידי הרבני החרוץ המופלג מו"ה יוסף בן ציון גליק נ"י מפה שמעתי בשם גדול אחד, דהנה ביום אז השמש למעלה מן הארץ, והאדם הוא תחת השמש, אבל בלילה השמש היא למטה תחת הארץ כמובא בשולחן ערוך גבי מים שלנו (אורח חיים סימן תנ"ה), ואז האדם הוא למעלה מן השמש, והנה בעולם הזה אשר הוא טרוד בפועליו ובעסקיו, אף אם הוא לומד ביום אין לו יתרון מן הלימוד ההוא כי אינו יכול ללמוד בעיון ובהבנת הלב רק דרך ארעי, ועיקר הלימוד שיהיה לו יתרון ממנו הוא אצלו רק בלילה כאשר ינוח מעט מטרדותיו ולא יטרידוהו בני אדם.

וזה שכתוב תחת השמש כלומר ביום שהוא עומד תחת השמש אין לו יתרון, אבל למעלה מן השמש דהיינו בלילה שהשמש תחתיו והוא למעלה מן השמש אז יש לו יתרון מעמלו אשר הוא עמל בתורה וא"ש.

מה יתרון לאדם בכל עמלו - אם נגזר עליו שיחזור בגלגול

מה יתרון לאדם בכל עמלו - אם נגזר עליו שיעמול עוד תחת השמש פעם אחרת בעולם הזה, כי הרי דור הולך ואותו דור שהלך בא חוזר בסוד הגלגול לתקן מה שקלקלו כבר ועל זה אמר מה יתרון וגו' כידוע כי הנשמה יש לה צער גדול מאוד אם נגזר מבית דין של מעלה שתבוא שנית לעולם השפל מוכן לסכנה (מידנ"פ הרב הה"ג מהו יצחק שווייגער נ"י).

מה הוא השלמות היותר עצמי באדם שבו יתעלה מכל השאר - לפרסם מציאותו ית'

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש - מלת שיעמול נראה מיותרת, וגם הוה ליה למימר שיעמל ולא בלשון עתיד, אמנם ירצה להודיענו מה הוא השלמות היותר עצמי באדם שבו יתעלה מכל השאר, והוא מה שאמרו רז"ל (בבא בתרא טז ב) מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו²⁰³ וכו', ופירשו המפרשים ז"ל שאברהם אבינו ע"ה היה מדרך בדברי גרונו את הרבים להכיר מציאותו ית', וכשמת שלא היו שומעים את קולו, נשארה זאת הפעולה בגלגל חמה שעל ידי תנועתו וכל שאר פרטיו הוא מכריז ומפרסם זה ומביא את העולם לידי הכרה זו.

על כן אמר כשואל מה הוא היתרון הגדול והעצום באדם בכל מה שהוא עמל וטורח בהשגת השלמות,

203. רבי שמעון בן יוחי אומר אבן טובה (מרגלית) היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא, ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקב"ה בגלגל חמה.

ובאה התשובה, שהיתרון והמעלה ששייג בזה הוא, שיעמול תחת השמש, שיהי' הוא עמל ומתעסק במקום ותמורת השמש במה שהוא פועל, כי מה שהשמש מדרך האנשים בהשגת מה שיחוייב בהכרת הסבה ראשונה ית', יעמול בו האדם הזה תחתיו ויטריח עצמו שידריך בני דורו אל מהלך שלמות זה, ונמצא שמה שהשמש עושה במקום אברהם אבינו ע"ה, יעשה זה האדם במקום השמש²⁰⁴. (בינה לעתים דרוש ע"ה)

דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א, ד)

כדורו של שלמה היו ישראל עוסקים בעליה רוחנית, וכימי ריב"ל היו עוסקים בהמצאות חדשות

אמרו רז"ל, אמר ר' יהושע בן לוי אל תהי קורא כן אלא ארץ הולכת והארץ באה והדור לעולם עומד (כן מובא מאמר זה בספר נחל אשכול להגאון חיד"א ז"ל) והוא תמוה מאוד.

ונראה לפרש דידוע שהאדם נקרא הולך שצריך לילך מעלה מעלה בתורה ויראה וכל חפצו יהיה להגדיל תורה ולהאדירה וענייני הארץ יהיו טפל לגבי תורה ויראת ה', וכן היה באמת בימי שלמה שבדורו היה ישראל בבחינת ועמך כולם צדיקים והיינו דאמר דור הולך ודור בא כלומר שהדור הולך מעלה מעלה, זה עולה והאחד אחריו על ידי קנאת סופרים כמובן, והארץ לעולם עומדת על מאמר אחד בלי שתצדע הלאה, אמנם בימי ר' יהושע בן לוי נתהפך העולם והיה להיפוך שהארץ הולכת והארץ באה, דהיינו שהארץ הלכה מעלה מעלה שכל עסק האנשים היה רק להגדיל הארץ ולהאדירה בהמצאות חדשות מסילות ברזל ודילוג רב וכדומה, והדור לעולם עומד על מעמד אחד בלי יצעד הלאה במעלה רוחנית ונפשית רק נשאר פרא אדם כיום הולדו, וזה שאמר ר' יהושע בן לוי **עולם הפוך ראיתי** ואל תהי קורא כן אלא ארץ הולכת וארץ באה, והדור לעולם עומד (מידד נפשי הרבני החרף ובקי צ"ת מהו' נפתלי ליעבערמאן נ"י מפה).

יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו

(קהלת א, י)

הקדמונים ראו שיבואו דורות שאין ראויים לעשות להם נס חדש, והבינו מעיני ישועה לדורות הבאים

נראה לי על פי מה שכתב בספר אוהל יעקב²⁰⁵ בפסוק (ישעיה יב ג) **ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה**, דהקדמונים ראו שיבואו דורות שאין ראויים לעשות להם נס חדש לכן חפרו כבר מעיני הישועה לשאוב מהם תמיד בעת הצורך והמה תמיד פתוחים ועומדים מגבורי כח אשר היו לפנינו

204. ועיין בפניני ילקוט ג-פניני התורה - פרשת וירא בפסוק והוא יושב פתח האהל כחוס היום מה שהביא רבינו, וז"ל: הודיע לעוברים ושבים אמונת האמת באל אחד מיוחד, ועשה אותה פעולה - **כחוס היום** - כמו שעושה חוס היום, היינו גלגל החסות שמפרסם מציאותו ית' בעולם, כך היה עושה אברהם בשבתו פתח האהל, והבן. (מספר קול אומר קרא). ועיין בהערה שם שהבאנו לשון האלשיך הק' בענין זה.

ועי"ש שהאריך.

ועל זה אמר יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, דהקב"ה עשה לנו נס חדש, אבל יש להשיב לו כי אין הדור האחרון ראוי לכך, רק כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו מבאר חפרוהו שרים שלפנינו (מינ"פ הה"ג מו"ה יצחק שווייגער נ"י מטאפאלשאן יע"א).

כי ברוב חכמה רוב הכעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהלת א, יח) כל מה שיוסיף לדעת בפגעי הזמן ואינו נכחו לעזור לעצמו, יכאב לבו ביותר

שנים עשו מסחר בשותפות, והאחד מהם היה גבר אדם והמסחר תחת ידו ועשה החשובות כרצונו, ותאמר אשת השני לבעלה, מהראוי אשר תשים עין בקורת על החשבון בפרטות כי ידעת את האיש אשר ברע הוא, ויען לה האיש מה יתרון לי בזה אם אדע העול אשר עשה לי בהחשבון, הלא אז יכאב לבי ביותר אחרי שאין בכחי להציל מידו כי חזק הוא ממני.

כן על דרך זה פגעי הזמן אשר ישלוט האדם באדם לרע לו, כל אשר יתחקה האדם לדעת רעת זולתו בפרטות, הלא אז יגדל כאבו ביותר יען כי לא יכול לקום נגד שהתקיף ממנו, זהו כל אשר יוסיף דעת יוסיף מכאוב (משל ומליצה להמגיד ר"י יצחק אליהו לאנדא מווילנא).

מי שיגע ולעי באורייתא, ורואה בנ"א מזלזלים בה, לאדם כזה כואב לו וכועס ע"ז מאוד

וידיד נפשי הרב הה"ג הנ"ל כתב לי דיובן על פי מה ששמע מהדרשן הגדול ר' פייש פישמאן זצוק"ל²⁰⁶ [על הגמרא תענית ד א] האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דמרתחא ליה, יען דהוא יודע עד היכן דברים מגיעים ששם לילות כימים ולמד מסכת עירובין ושבת וממית עצמו עליה, לכן אורייתא שטרח בה מאוד מרתחא ליה אם רואה שבני אדם מזלזלי בה, ופירשתי בזה פי צדיק יהגה חכמה, לומד תמיד וטורח בחכמת התורה, לכן מצינו שלשונו "תדבר" משפט (דיבור לשון קשה) ומפורש הפסוק הנ"ל [יוסיף דעת יוסיף מכאוב] על דרך פשט נכון, עכ"ל הנעים.

ולא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי וזה הי' חלקי מכל עמלי (קהלת ב, י)

הצדיקים ישמחו ויעלצו בשמחה שיש להם בעבדות הבורא

פירוש כי הצדיקים ישמחו ויעלצו בשמחה שיש להם בעבדות הבורא ית"ש, ועל ידי השמחה זכה האר"י הקדוש ז"ל למה שזכה כנודע, והיא מדרגה גדולה מאוד והנה במסכת שבת (ל ב) אמרו חז"ל כתיב ולשמחה מה זו עושה וכתוב ושבח אני את השמחה ומשני כאן בשמחה של מצוה כאן וכו'²⁰⁷

206. רב אב"ד סיקסא וקלויזנבורג ולבקשת הכתב סופר נתמנה כמגיד מישורים דפרשבורג, בה שימוש כ-17 שנה. נלב"ע תרמ"א.

207. ולשמחה מה זה עושה - זו שמחה שאינה של מצוה. ללמודך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך

ובוודאי כשהיה שלמה המלך ע"ה משבח את עצמו שהיה שמח בוודאי קאי על שמחה של מצוה, כמאמרם ז"ל הנ"ל, וזה כוונת הפסוק כי **לבי שמח מכל עמלי וזה חלקי מכל עמלי**, שזאת נשאר לו לקרן קיימת, מה שהיה שמח בשמחה של מצוה (שלמה מול אדר חלק אור שלמה דף מ"א ע"ב)²⁰⁸.

ופניתני אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו (קהלת ב, יב)

צדיק גוזר ככה התורה - והקב"ה מקיים

וינ"פ הה"ג מהו"ה **ה"ג יצחק שווייגער** נ"י מטאפאלשאן כתב לי בזה הלשון: נלע"ד עיין בילקוט הגרשוני סוף שופטים מה שכתב לפרש בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה דפח"ח²⁰⁹ והנה רק בחכמת התורה יזכה האדם דקב"ה גוזר גזירה והוא יבטלו כידוע מה שכתב האלשיך מי בשחק יערוך לה' אבל מי ידמה לה' לזה אמר ידמה לה' בבני אלים ר"ל בבני האבות הקדושים יש מי שידמה לה' על דרך (שמואל ב כג ג) **אני מושל באדם מי מושל בי צדיק**²¹⁰ שאני גוזר גזירה וצדיק מבטלה (אמר המחבר שי לומר בזה כי לה' המלוכה ומושל הוא רק בגוים אבל בישראל אין הוא המושל אלא הצדיקים הם המושלים). וזהו הכל מכח חכמת התורה.

וזה שכתוב כי כל חכמות חיצוניים נגד חכמת התורה המה הוללו וסכלות, ופניתני אני לראות החילוק רב, כי מה האדם (מלשון מה רוב טובך, מה אדיר שמך), **כמה גדול כח האדם שיבוא אחרי המלך אף שכבר עשוהו שכבר נגזר**, והאדם יש יכולת בידו לבטל גזירת המקום, וזה רק ע"י חכמת התורה וא"ש.

קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה

208. ידוע מה דמתאמרי בשם הרה"ק ר' **אהרן הגדול מקארלין** זצ"ל: "עצבות איז נישט קיין עבירה, אבער צו וואס'פארא שלעכות זאכען עצבות קען צוברענגען, קען קיין שום עבירה נישט צוברענגען. שמחה, איז נישט קיין מצוה, אבער צו וואספארא גוטע זאכען שמחה קען צוברענגען, קען קיין שום מצוה נישט ברענגען"

209. ז"ל: ובשם הרב הה"ג מה"ה **פיש פישמאן** ז"ל דרשן דפ"ב יע"א שמעתי כי איש אשר יאות לו שם מלך היינו מי שיש לו כח לעשות במדינה כרצונו וכל בני המדינה נכנעים לפניו אבל אם בני המדינה מושלים עליו והוא מוכרח לעשות כרצונו איש ואיש אז בטל ממנו איש מלך.

וז"ש בימים ההם אין מלך בישראל שלא הי' מלך במלך מובן המלה כי הלא איש הישר בעיניו, יעשה, מלת יעשה מוסב על המלך, כלומר המלך הי' מוכרח לעשות כפי הישר בעיניו כל איש ומאחר שכולם היו מושלים עליו ומכריחים את דעתו לדעתם א"כ הי' בטל ממנו שם מלך ודו"ק. ובספרי הקטן **"מקור דמעה"** כתבת דמלך היינו כמו שאחז"ל מאן מלכי דרבנן לפי שהם מלכים מושלים על הטבע והטבע משועבדת להם ואם הקב"ה גוזר גזירה הם מבטלים אותה כמ"ש צדיק מושל יראת אלקים, והנה אמרו חז"ל אין איש אלא הקב"ה שגא' הי' איש מלחמה ופי' הכלי יקר כי הוא ית' לבדו בעולם משפיע בבחינת איש ולא מקבל, וזש"ה ודאי כשיש מלך בישראל ת"ח וצדיק, אז לא יכול הקב"ה לעשות ככל הישר בעיניו כי הקב"ה גוזר וצדיק מבטל, אמנם בימים ההם לא הי' מלך בישראל, ולפיכך איש דהיינו הקב"ה הישר בעיניו יעשה, באין צדיק לבטל גזירתו עיי"ש שהארכתי.

וכעת נל"ד עפ"י מ"ש **באוהל יעקב** ע"פ שופטים כי ראשית הממשלה אשר למלך ישראל היתה שיהי' תחלה מלך ומושל על עצמו וכובש את יצרו ותאוותו כמאמר (מלכים א' י"א) **ומלכת בכל אשר תאוו נפשך** ואח"כ והיית מלך על ישראל, אבל מי שאינו מושל בעצמו ובתאוותיו אינו מלך בישראל רק מלך בגוים אשר לא מבני ישראל המה, וזש"ה **בימים ההם אין "מלך בישראל" כי הלא איש הישר בעיניו יעשה**, ומאחר שלא היו מלכים תחלה על יצרים ותאוותם, א"כ לא נוכל לכנות את המלך בשם מלך בישראל ודו"ק.

210. צור. ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים.

אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלקים היא (קהלת ב, כד)

באדם אשר כל מחשבתו פונה שיאכל ושתה ויעדן גופו אין מתקיים התורה

ותלמידי הבחור החרוץ המופלג כ"ה שמואל מושה ראזענבערג נ"י מסאנטוב יע"א אמר לי על פי דאיתא ביורה דעה (סימן רמ"ו סעיף כ"א) אין דברי תורה מתקיימין בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו עכ"ל, והנה אמרו חז"ל (אבות פרק ו משנה ג) אין טוב אלא תורה שנאמר (משלי ד ב) כי לקח טוב נתתי לכם וגו'.

וזה שכתוב אין טוב באדם שיאכל ושתה, כלומר באדם אשר כל מחשבתו פונה שיאכל ושתה ויעדן גופו, אין טוב, אין מתקיים התורה שנקרא טוב, אלא אימתי והראה את נפשו טוב, לזה אמר בעמלו, כשיעמול ויטרח ויצער גופו תמיד אז יתראה בנפשו הטוב.

גם למי שאוכל ושותה וישן יכול ה' ליתן חלק בתורה כמו למי שמתענה ומסגף עצמו ומנדד שינה מעיניו

ואני הוספתי על דבריו לפרש בזה גם סוף הפסוק "גם זה ראיתי אני כי מיד האלקים היא" על פי מה שכתב הטורי זהב בשולחן ערוך אבן העזר (סימן כ"ה סעיף קטן א) בביאור הפסוק (תהלים קכו ב) שוא לכם משכימי קום וגו' דהיינו שיש תלמידי חכמים מנדדן שינה מעיניהם ועוסקים בתורה הרבה, ויש תלמידי חכמים שישנים הרבה כדי שיהיה להם כח חזק וזריזות הלב לעסוק בתורה, ובאמת יוכל ללמוד בשעה א' מה שזה מצטער ועוסק בשני שעות, ובוודאי שניהם יש להם שכר בשוה.

על כן אמר שוא לכם דהיינו בחנם לכם, שאתם משכימים בבוקר ומאחרי שבת כלילה וממעטים שנתם, זה בחנם כי כן יתן ה' לידידו שינה דהיינו מי שישן הרבה כדי שיחזק מוחו בתורה, נותן לו הקב"ה חלקו בתורה כמו אותו שממעט בשינה ומצער עצמו, כי הכל הולך אחר המחשבה, עכ"ל הזהב. ואם כן גם למי שאוכל ושותה וישן יכול ה' ליתן חלק בתורה כמו למי שמתענה ומסגף עצמו ומנדד שינה מעיניו.

וזה שכתוב אין טוב באדם כלומר אין תורה באדם שיאכל ושתה וכו' כמבואר למעלה, וסיים על זה שבאמת לאו כללא היא, כי "גם זה ראיתי אני כי מיד האלקים היא" שגם להאוכל ושותה וישן ומעדן גופו יתן ה' חלק בתורה כמו להתענה ומסגף עצמו, יען שהכל הולך אחר המחשבה, ואם אוכל ושותה ומעדן גופו כדי שיהי' לו כח חזק וזריזות הלב לתורה, גם לו יתן ה' הטוב זו תורה וא"ש.

טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם (קהלת ד, ט)

למה משלם הקב"ה שכר בעוה"ז-הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא

בליקוטי חבר בן חיים (חלק ה) מביא בשם מרן חתם סופר ז"ל דהנה אמרו חכמינו ז"ל כל מה שישאיר אוכלין בעולם הזה אינן אוכלין אלא בשביל האמונה²¹¹, והטעם משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ואין הקב"ה עובר על (ויקרא יט ג) לא תלך פעולת שכיר, יען שקבלנו התורה על ידי שליח ובעל הבית שאמר לשליח צא ושכור לי פועלים אין אחד מהן עובר על כל תלך²¹², והתיינת בכל התורה, אבל האמונה דהיינו (מכות כד א) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, ואם כן מוכרח הקב"ה לשלם על זה שכר בעולם הזה משום לא תלך.

וזה שכתוב "טובים השנים" אנכי ולא יהיה לך שקבלנו "מן האחד" דהיינו מהקב"ה האחד יחיד ומיוחד, יען אשר יש להם שכר טוב מיד בעמלם, ודפח"ח.

טוב כשהגוף והנפש שניהם יחדיו יתאחדו באהבת ה', כי אז יכול להנות גם בעוה"ז וגם בעוה"ב

ואני עני אמרתי דהנה אמרו חכמינו ז"ל (ברכות ז א) צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור, וזה סותר לכאורה הכלל שבידינו שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כמו שאמרו (בבלי עירובין כב א) היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, ופירש המגיד מדובנא ז"ל דידוע שיש ב' סוגי צדיקים:

(א) שכובש את יצרו דהיינו שנולד בכוחות רעות והוא מתאווה תמיד לעשות הרע רק שהוא מתגבר על חמרו הגס וכובש את יצרו.

(ב) החסיד המעולה היינו שנולד בכוחות יפות המוכנים אל הטוב בטבע וגופו זך ובהיר מכל סוג התאוות ומסכים אל הנפש, ולכן הענין תלוי בזה, כי בהיות הגוף זך ובהיר והוא מסכים לרצון הנפש, ראוי ונכון להעניק גם להגוף איזה גמול בעולם הזה מלבד הגמול אשר להנפש בעולם הבא עולם הרוחני.

לא כן אם הגוף הוא תמיד מתנגד אל רצון הנפש, גם כי הנפש תתגבר עליו לעשות הטוב, אבל יהיה בכח גדול ויצטרך לכבישת יצרו כי אין הגוף חפץ בו, לכן המשפט כי לא יהנה הגוף בעולם הזה מאומה, רק הנפש תבוא על שכרה בעולם הרוחני כי שם ביתה.

וזה שכתוב "צדיק וטוב לו צדיק גמור" כלומר מי שגם גופו נכבד ומסכים עם הנפש, לצדיק כזה טוב לו בעולם הזה גם כן, כי ראוי ליתן גם לגופו טוב בעולם הזה עבור הסכמתו, "צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור", היינו שנפשו תתגבר עליו לעשות המצות בחזקת היד בהכרח גדול, על כן אין לגופו שכר כלל.

211. מדרש הזה מובא כלשונו בתנוכת התורה (להר"ד העשיל מקראקא) פרשת יתרו. יש מביאים כ מקור למדרש זה מה שכתוב בתנחומא בשלח י: אין הגליות עתידות להגאל אלא בשכר אמונה.

212. בבא מציעא (קי ב) ת"ר האומר לחבירו צא שכור לי פועלים, שניהם אין עוברין משום ב'בל תלך' זה לפי שלא שכרן, וזה לפי שאין פעולתו אצל.

וזה שכתוב טובים השנים מן האחד, כלומר יותר טוב אם הגוף והנפש שנים יחדיו יתאחדו באהבת ה' וקיום מצותיו, זה יותר טוב משהגוף יתאחד אל הרע, והנפש לבדה תתאחד אל הטוב ותתגבר עליו, והטעם יען אשר על ידי זה יש להם שכר טוב מיד בעמלם, כי כאשר גם הגוף מסכים אל הנפש, אז מגיע גם לו שכר בעולם הגופני עבור הסכמתו כנ"ל, וא"ש.

טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם (קהלת ה, ד) תחלה צריך לו לפרוע החובות ואחר כך ידור וינדב לעניים

מי שאינו עשיר באמת ויש עליו חובות לאחרים והוא נותן נדרים ונדבות לא טוב הוא עושה, כי בזה חב לאחרים שעל ידי כן לא תמצא ידו לפרוע החובות שעליו לאשר נשבו בו, ועל כן תחלה צריך לו לפרוע החובות ואחר כך ידור וינדב לעניים (עיין ילקוט הגרשוני ספר שופטים בשם "דבש לפי" על פסוק בפרוע פרעות בישראל וגו'²¹³).

ועל זה אמר טוב אשר לא תדור כלל לעניים משתדור ולא תשלם החובות שעליך לאשר נושים בך (טל אורות דפוס פ"פ דאדר דף צ"ה ע"א).

יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה, יב) איש צובר הון ואינו נותן לשום אדם מחמת מורא אולי תשיגהו אסון זה מחלה כבדה מאוד

...ובהגדה של פסח עם פירוש מנחה חדשה מביא פירוש כי יש מי שמקמץ למען ירבה הונו בסך מסוים בחשבו אם יהיה לו על דרך משל עשרת אלפים כסף אז יחיה בהרוחה ולא יקמץ יותר, ואף כי גם זו מדה רעה, בכל זאת אפשר הוא שישגי סכום כזה ויבוא למטרתו ויקיים מה שאומר לפנינו, אך יש רעה חולה במאוד, איש צובר הון בלי גבול ואינו נותן לשום אדם מחמת מורא אולי תשיגהו אסון מחלה כבדה ויפול למשכב ימים ושנים ויצטרך כסף רב איש כזה אין תרופה למכתו. וזה שכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו ששומר העושר פן תשיגהו רעה, זהו רעה חולה במאוד תחת השמש.

פסק בית דין הנפלא של הבר"ץ בפרנקפורט דמיין

(ועיין בהקדמה לספר חתן סופר חלק ראשון שהביא פסק בית דין נפלא מבר"צ דק"ק פראנקפורט דמיין יע"א שבאו קרובי איש עשיר בקובלנא לפני הבית דין שהוא עשיר גדול ואינו נותן לשום אחד מקרוביו אף פרוטה אחת. וישאלוהו הבית דין מדוע עושה כן, ויען ויאמר העושר שמור אצלי על עת זקנתי כי מי יודע אולי אחיה מואה שנים ואז לא אוכל לעסוק במלאכה ומסחר ואמות ח"ו ברעב לכן אמרתי כספי יהא מונח עד אחר אריכות ימים שלי, ובאותו מעמד באה גם כן אשה בקובלנא לפני הבית דין על בעלה שהוא פזרן גדול ופזר נתן לאביונים ומבזבז כל נכסיו לעניים, וישאלוהו מדוע

213. כתב בספר דבש לפי [להחיד"א]: צדקה צריך שיעשה מממונו, שלא יהיה בו גזל ועושק, וכמו שכתוב בזהר הק', ואפי' אם יש לו חובות צריך שיפרע חובותיו תחלה כמו שכתב בספר חסידים, וזה רמז דרך צחות בפרוע פרעות בישראל שמרע חובותיו תחלה אח"כ בהתנדב עם.

הוא עושה כן, ויען ויאמר מי יודע מה יולד יום אולי מחר אמות חלילה על כן אקה מן הבא בידי מנחה לעניים ואביונים למען ילך לפני צדקתי ותצילני מדינה של גיהנם, כשמוע הבית דין אלו הטענות כתבו ונתנו פסק דין, אשר כל אחד ממה שהוא ירא ישמרהו ויצילהו ה', הקמצן ירא אולי יאריך ימים, ישמרהו ויצילהו ה' מזה, והפזון ירא אולי ימות במהרה, גם אותו ישמור ה' ואשר יגור לא יבוא לו רק יאריך ימים כחול, והוא פסק נאה למאוד.)

טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ז, א)

כמו שאתה מאמין כי השם הטוב הוא יותר נכבד משמן הטוב, כן בהכרח תאמין שיום המות טוב מיום הולד

האדם הוא בחיר הנבראים כולם וכתר כל הבריאה כמו שאמר הכתוב (תהלים ח ו) ותחסרהו מעט מאלקים וכבוד וזהר תעטרהו, תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו וגו', והנה אחר רוב גדלו וחשיבותו, הודו והדרו, יזמן לפניו מקרה הבהמה וילך לקבר בלי חמלה וסוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה (ברכות י א), אשר על זאת יתחמץ לבב האדם מאוד, אם כן איה חשיבותו, איה יקרו ותפארתו?

לזאת בא שלמה המלך ע"ה ולימד אותנו דעת באמרו **טוב שם [משמן טוב] וגו'**, כי הנה אחד מחוקי הטבע ודעת האנושי, שלא לכלות ושלא להפסיד שום דבר על חכם, אם לא אשר הכליון הזה יסבב ענין היותר נבחר, וכמו שאמר המליץ הברדש"י²¹⁴ כי לא יעשה אדם כלים משקלם עשרת אלפים ככר כסף לעשות בהם מחט ברזל אחד.

ומעתה מובן היטב מאמר **טוב שם משמן טוב**, אשר המאמר הזה נכלל בספרי המלך החכם ע"ה, ועוד הפעם תמצאון אותו (שיר השירים א) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך וגו', לאמר כי בהשקפה הראשונה יהיה כמו זר שיקח איש שמן אפרסמון היקר ונכבד וישפוך אותו על גופו ויפסידהו, אמנם בהכרח יבחן כי הריח הטוב המסובב על ידי השמן, היא במעלת עודפת, לכן לא נשפוט עליו שישחיתהו, כי המשפט כן הוא לבלתי יחוש אדם על הפסד הסבה ליוקר המסובב, כי לריח שמניך הטובים, הנפסדים ונשפכים, שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך, כי על ידי השמן הטוב יהיה נודע בשמו ונשמע למרחוק, אשר באין ספק הפרסום המסובב היינו פרסום שמו הוא יותר יקר ונכבד מן הסבה.

וזה שכתוב גם כן [כאן] **טוב שם משמן טוב**, היינו כמו שבהכרח אתה מחליט ומאמין כי השם הטוב הוא יותר נכבד משמן הטוב, כן בהכרח תאמין **ויום המות טוב ונכבד מיום הולדו**, עד כי ליוקר המסובב וההצלחה הנפלאה הנמשכת לאדם אחר המות אין לחוש על הפסד הסבה, והבן (עין המים דף כ' ע"א).

214. רבי ידעיה הפניני. מגדולי משוררי וחכמי ספרד נלב"ע בערך ה'ק'

בראשית

בראשית ברא אלקים (בראשית א, א)

גדולי מנהיגי התורה נרמזים בפתיחת התורה

בגמרא גיטין (דף נט א) מימנות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד כו', מימנות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד.

משה, רבי, ורב אשי הם כותבי מקרא משנה וגמרא, ולכך היה צריך שיהיה אצלם תורה וגדולה במקום אחד, עיין בספר עיון יעקב ובספר יד יוסף שבגליון העין יעקב בשם תורת חיים בסנהדרין (דף לו) עיין שם.

ואמר הגאון ר' שמעון סופר ז"ל מקראקא, דמשה, רבי, רב אשי, ורש"י שהוא ראש המפרשים במקרא משנה וגמרא כולם נרמזים בתחילת התורה בתיבת בראשית, דעל משה אמרו חז"ל (בראשית רבה א ד) בראשית בשביל משה שנקרא ראשית שנאמר וירא ראשית לז' וגם יש בתיבת בראשית אותיות רבי, רב אשי, רש"י, והוא פלא.

(אגדות הש"ס - גיטין נט א - מימנות משה)

בראשית ברא אלקים וגו' והארץ היתה תוהו ובוהו (בראשית א, א)

למה בבריאת התורה פתח בבי"ת ובקבלת התורה פתח באל"ף

נראה לענ"ד על פי דברי [ספר] אמרי שפר להגאון רבי שלמה קלוגער¹ מבראד ז"ל, דבתחלה שהעולם נברא קודם מתן תורה היה צריך לפתוח בבי"ת שהוא ברכה ולא באל"ף שהוא ארור, אבל כשנתן התורה, פתח הקב"ה באל"ף [אנכי] דעל ידי התורה יכולין להפוך מדת הדין לרחמים, לכך יכול לפתוח אף באל"ף דאף הארור נהפך לברכה, עיין שם. והנה התורה נקראת אור, כמו שכתוב (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור, ובלי תורה הכל חושך ואפילה.

וזה שכתוב בראשית ברא אלקים, שברא העולם בבית, וקשה למה לא נברא באל"ף? לזה אמר הטעם - יען והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום, שלא היה עדיין תורה בעולם [היינו אור התורה], לכך לא פתח באל"ף שהוא ארור, דבלי תורה אין יכולין להפוך קללה לברכה, וא"ש.

(תנ"ך - פ' בראשית - בראשית)

1. אב"ד קראקא. בן הגאון החתם סופר זצ"ל, בעמ"ח שו"ת ודרשות מכתב סופר, נלב"ע תרנ"ט.

2. רבי ברכיה אמר בזכות משה שנאמר (דברים לג, כא): וירא ראשית לו וכו'.

3. מגדולי הפוסקים, הדרשנים, והרבנים. רב ומגיד מושיעים בעיר בראד. חיבר יותר מ-150 ספרים, וכתב אלפי תשובות להלכה. נלב"ע תרכ"ט.

4. ובמדרש רבה (א' ד) דבר אחר, ולמה בב' שהוא לשון ברכה, ולמה לא באל"ף שהוא לשון ארירה. דבר אחר, למה לא באל"ף. שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסין, לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה, אלא אמר הקב"ה: הרי אני בורא אותו בלשון ברכה והלואי יעמוד, עכ"ל.

בימות שבת דהיינו התלמיד חכם נברא העולם

ועיין בבעל הטורים ריש פרשת בראשית שכתב בראשית אותיות ירא שבת לומר לך שבזכות שבת נברא העולם, ופלא לכאורה שהרי כאן מפורש בגמרא (יבמות ו א) שאין להתיירא משבת⁵, ואם כן היאך רמז לנו הכתוב ירא שבת דמשמע שיש להתיירא מן השבת גופא.

ובדרך אגדה יש לומר דידוע דתלמיד חכם הוא בחינת שבת⁶ דלית ליה מגרמיה כלום אלא מה שמכניס לו סוחר ארץ ובעלי מלאכה שהם בבחינת ששת ימי המעשה, וזה שאמרו ירא שבת דהיינו התלמיד חכם כמו שאמר ר' עקיבא (בבא קמא מו ב) את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, לומר לך שבזכות שבת דהיינו התלמיד חכם נברא העולם, כדאיתא בכמה מקומות בש"ס, דתלמידי חכמים הם בוני העולם ומקיימי העולם ובזכותם העולם עומד (אלא דרחוק בעיני שוה יהיה כוונת הבעל הטורים ז"ל וצריך עיון כעת).

(אגדות הש"ס - מסכת יבמות - דף ו ב)

כשם שציוה הקב"ה לתת מורא למקדש כך צוה הקב"ה לתת מורא לשבת

בענין מה שכתבתי לעיל (בדף ו) בשם בעל הטורים בראשית אותיות ירא שבת, מצאתי דבר חידוש בספר יראים לר"א ממין ז"ל (בסימן צ"ח) שכתב ז"ל: כשם שציוה הקב"ה לתת מורא למקדש כך צוה הקב"ה לתת מורא לשבת שהרי הוקשו זה לזה דכתיב את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, ומהו מורא שבת שיחשב אדם בלבבו לכבד את השבת ולשמור אותו ולהיות חרד על הדבר ולא מן השבת אתה ירא אלא ממי שהזהיר על השבת עכ"ל, והוא דבר חדש שלא מצינו בש"ס ובמפורשים, וכעת לא נודע לי המקור אשר ממנו שאב רא"מ ז"ל את דבריו אלה. ואולי סבירא ליה להרא"מ ז"ל דמורא שבת ג"כ נכלל בדרשת חז"ל יבמות דף ו' בפסוק את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו וצ"ע:

(אגדות הש"ס - מסכת יבמות - הערה בדף יד ב)

ראה שאין העולם מתקיים במדה"ד, שיתף עמו מדת הרחמים, ולא עוד אלא שהקדימו למדת הרחמים

הודו לה' כי טוב (פסחים קיח א) הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו עני בשיו וכו', פירש רש"י מפסידו ממון ומכפר על גופו - פי' הודו לה' כי טוב הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, כלומר בטובה שהשפיע לו תחלה, כדי לגבות ממנו על ידי זה את חובתו והוא כמו שאמרו רז"ל (ילקוט תשא) אך אפים ורב חסד, משל למלך שהיה חייב לו אחד מאה מנה, שלח עליו שליח ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון, היה מיצר, שלח עליו שליח אחר כו', מה עשה המלך עמד כלילה ונטל כיס אחד ונתן לתוכו מאה מנה, וזרקו דרך החלון, ועמד וקיבל הכיס, והתחיל להיות שמח, ואחר כך שלח עליו שליח אחר, אמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון, בא ופרע לו מה שהיה חייב לו, נמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלו, כך הבריות, עשה אדם עבירה וחייב עליה מיתה, והקב"ה ממתיך לו כו'.

5. מה שמירה האמורה בשבת לא משבת אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על השבת

6. (זוהר ח"ג כט, א): נפש של תלמידי חכמים נקראת שבת מלכה, שהיא נפש יתירה של שבת.

ובזה יובנו דברי המדרש (בראשית) מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, שיתף עמו מדת הרחמים, ולא עוד אלא שהקדים מדת הדין למדת הרחמים, וצריך ביאור מה ענין השיתוף ומה ענין ההקדם, כי אם הניחו שמדת הרחמים משותפת למדת הדין, איך אם כן חזרו ואמרו ולא עוד אלא שהקדים כו', וגם הדבר בעצמו צריך ביאור מה יתרון בזה אם הקדים, ולהנ"ל אתי שפיר כי ראה הקב"ה שאין העולם מתקיים במדת הדין, כי לפי מדת הדין הנפש החוטאת תמות ח"ו כמו שאמרו ז"ל (בילקוט תהלים כ"ה) **שאלו לחכמה כו' עיי"ש**⁷, ולכן שיתף מדת הרחמים מלמידת הדין.

ואופני השותפות ותועלתה כך הוא, כי כאשר יש ביד החוטא איזה דבר לתת בעד נפשו, אזי יעשו ב' המדות האלה פעולותיהם גם יחד, כי המדת הדין תעשה דבר המשפט, לקחת דין מאת החוטא, והמדת הרחמים פעולת ההגנה וההצלה אל גוף החוטא לבלתי יפגעו בו בעצמו, כמאמר רז"ל (ויקרא רבא פרשה יז אות ד ועוד) **אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה**.

והפליגו עוד ואמרו, **ולא עוד אלא שהקדים מדת הדין למדת הרחמים**, היינו כאשר יקרה כי יהיה החוטא ההוא מסכן ודל עד שלא יהיה בידו דבר במה להתפרע ממנו, הנה השי"ת יעשה עמו צדקה, ויחון אותו בעושר, טרם יקחהו לדין, וזהו, **ולא עוד אלא שהקדים מדת הדין למדת הרחמים**, כלומר אשר מדת הדין תעשה פעולתה טרם בוא אליו המדת הרחמים. (מהמגיד ר' אברהם בעריש פלאהם בסוף ספרו אבל יחיד הספד על גאון יעקב מליסא ז"ל).

(אגדות הש"ס - פסחים קט"ז א - הודו לה')

בראשית ברא אלקים (בראשית א, א)

אם באמת נוח לו לאדם שלא נברא, על מה עשה ה' ככה ועל מה ברא את בני האדם?

במסורה בראשית ברא אלקים וגו', אשר ברא אלקים אדם על הארץ (כן איתא בבעל הטורים ריש בראשית ובספר ישמח משה מביא עוד) **אשר ברא אלקים לעשות, ונראה לי הדנה אמרו חז"ל בעירובין (ג ב) נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא**, דעל ידי התגבורת היצר ההרע ותאות העולם הזה, האדם קרוב יותר להפסד מלשכר⁸, ואם כן קשה על מה עשה ה' ככה ועל מה שוא ברא את כל בני אדם?

אבל באמת ישר ה' צורי ולא עולתה בו, דכבר כתבו התוספות בעירובין שם, דמה שאמרו נוח לו לאדם וכו' היינו דוקא בסתם בני אדם אבל צדיק אשריו ואשרי דורו, והנה האלקים עשה את האדם ישר בתחלת בריאתו ונתן לפניו ב' דרכים הטוב והרע וציוהו לבחור בטוב, אם כן, אם ישמע האדם בקול ה' הלא אז אשריו ואשרי דורו.

7. וכן איתא בפסיקתא דרב כהנא כה ז': שאלו לחכמה החוטא מהו עונשו, אמרה להם חוטאים תרדף רעה (משלי יג: כא). שאלו לנבואה החוטא מהו עונשו, אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח: ד). שאלו לתורה חוטא מהו עונשו, אמרה להם יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה החוטא מהו עונשו, א' להם יעשה תשובה ויתכפר לו.

8. ועיין באריכות מה שכתב מהרש"א שם.

9. עיין מה שהבאנו דברי רבינו בפסוק בנים אנתנו (בראשית מב יד) - בענין חזקת כשרות.

וזאת תורת המסורה בראשית ברא אלקים את השמים וכו', ועל זה אין קושיא כי המה עומדים לעד לעולם במדריגה העליונה וטוב שנבראו, אבל אשר ברא אלקים אדם על הארץ, זה נראה חלילה כעול בחקו ית', ולמה בראו כלל?

על זה אמר כי ה' וכסאו נקי, כי הלא - אשר ברא אלקים, היה לתכלית לעשות, לעבוד את ה' ולעשות מצותיו, ואם כן נעשה, הלא אז אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו, ובדרושים הארכתי עוד, ואין כאן מקומו להאריך. (ועיין מה שכתבתי בזה באות יצר האדם).

(אותיות- אות ב - בריאה)

יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (בראשית א, ט) על ידי עסק התורה לשמה נוכח לגאולה

ולפענ"ד נראה רמז בזה - שאם ילמדו ישראל תורה לשמה אזי יגאלו מן הגלות שנמשל לים כמ"ש (ישעי' יז יב) המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון וכמו שכתוב (תהלים קכד ד) אזי המים שטפונו וגו' וכאלה הרבה במקרא, ובזמן שעוסקים בתורה שלא לשמה אז נחלק כוונתם לכמה כוונות. אחד בשביל כבוד ואחד בשביל ממון וכדומה. אבל אם לומדים לשמה, אז הכל הולך אל מקום אחד לעשות נחת רוח להבורא יתברך.

והנה נמשלה התורה למים כנודע, וזה שכתוב יקוו המים - דהיינו התורה - אל מקום אחד, אז ותראה היבשה ולא יעבור עוד על נפשנו המים הזידונים, כי אם נגאל גאולה שלימה במהרה בימינו אמן כיה"ר - ודו"ק היטב כי נכון הוא בעזה"ת.

(אותיות ח"ג- מכתבים - סי' י ב' בראשית)

יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים (בראשית א, ו) הקב"ה הבדיל בין תורה לשמה ושלא לשמה

איתא בגמרא פסחים (דף נב) כתיב כי גדול מעל שמים חסדך וכתיב כי גדל עד שמים חסדך? לא קשיא, כאן העוסק לשמה הוא למעלה מן שמים, ותורה שלא לשמה הוא עד שמים ולא עד בכלל.¹⁰

והנה תורה נמשלה למים כמו שכתוב (ישעיהו נא א) הוי כל צמא לכו למים, וזה שכתוב יהי רקיע וגו' שהרקיע יהא מבדיל בין מים למים, בין תורה לתורה.

[ואחר כך כתיב] ועש אלקים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע, שהיא תורה שלא לשמה,

10. וזה לשון הגמרא: רבא רמי, כתיב (תהלים נז) כי גדול עד שמים חסדך, ועד שחקים אמתך, וכתיב (תהלים קח) כי גדול מעל שמים חסדך, ועד שחקים אמתך. הא כיצד? - כאן בעושיין לשמה, וכאן בעושיין שלא לשמה. וכדבר יהודה, דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה.

ובין המים אשר מעל לרקיע, שהיא תורה לשמה (מספר מתוק מדבש לר' יצחק פרחי ס"ט)

(תנ"ך - פ' בראשית - יהי רקיע)

לימוד החריפות הוא נמשל לאש ולימוד הבקיות הוא נמשל למים

במתניתא תנא אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע (חגיגה יג א)

וכתב בספר תורה תמימה¹¹ (פרשת בראשית), וענין הבלילה מאש וממים יש לומר דרומז וכו'¹² עיי"ש - ופלא שלא ראה שכבר כתב כן המהרש"א בכאן שהכוונה על שם ב' מדותיו הדין והרחמים ששתפן וברא מהן השמים, עכ"ל.

ויתכן לומר עוד על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל דבחידידושי דאורייתא שהאדם מחדש לאמיתה של תורה הוא בורא רקיעים חדשים ועל זה נאמר¹³ לברוא שמים חדשים¹⁴. והנה פלפולא דאורייתא נצמח ממה שבוללים חריפות ובקיות כאחד וזה ענין אש ומים שאמרו ז"ל (תענית ז א) שהתורה נמשלה לאש דכתיב (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש, ונמשלה למים דכתיב (ישעיה נה א) הוי כל צמא לכו למים, ושניהם אמת דלימוד החריפות הוא נמשל לאש ולימוד הבקיות הוא נמשל למים, וזה שאמרו אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע, והבן.

(אגדות הש"ס - מסכת חגיגה - דף יג א)

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראשית א, כו)

למה נקראו שמאי והלל אבות העולם

[עדיות פרק א משנה ד] ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל כו' ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם - עיין בספר שושן עדות מהגאון ר' וואלף באסקטוויץ¹⁵ על מסכת עדיות מה שכתב הוא ז"ל ליתן טעם על פי נגלה למה נקראו שמאי והלל "אבות העולם". ולבסוף כתב: ועל דרך האמת ידוע ששמאי והלל הן הן זרועות העולם והן הן האבות של כל העולם, והמשכיל יבין.

11. להגיד ברוך עפשיטין מפניסוק, בנו של הגאון בעל ערוך השולחן זצ"ל, מה"ס תורה תמימה, ברוך שאמר, תוספות ברכה ומקור ברוך. נלב"ע תש"ב (משוער).

12. וענין הבלילה מאש וממים, י"ל דרומז למ"ש באגדות דמדת הדין נמשלה לאש ומדת הרחמים למים, ואמרו באגדות [ב"ר ס"פ י"ב] ראה הקב"ה שאין העולם מתקיים במדת הדין עמד ושתף אליה מדת הרחמים, וזהו שאמר שהביאם הקב"ה לשתף אלף המדות ושתפם ביחד וברא העולם, ואין להאריך עוד, עכ"ל.

13. ע"פ ישעי' (ס"ז) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה.

14. עיין של"ה הק' שער האותיות - כוונת האכילה : ומאחר שכתב בוהר בפרשת בראשית (ח"א ד, ב) ר' שמעון פתח, ואשים דברי בפין (ישעיה נא, טז), כמה אית ליה לבר נש לאשתדל באורייתא ימנא ולילא, בגין דקודשא בריך הוא ציית לקולקן דאיען דמעסקי באורייתא, ובכל מילי דאתחדש באורייתא על ידא דההוא דאשתדל באורייתא, עביד רקיע חדתא, עד כאן לשונם. הרי נשמע מזה המאמר, דמי שמהדש דברי תורה בורא שמים חדשים, על כן אמרתי עם לבי אותן הדברים שחנני אלהים לדרוש מלבי לסמוך אותם על ענין מראה הסולם שראה יעקב ראשו מגיע השמימה, אולי אבנא גם אנכי לזכות בדברי תורה לברוא שמים חדשים, בחידוש הזה שאחדש לכם, עכ"ל.

15. בנו של הגאון בעל מחצית השקל זצ"ל. עמיתו של רבינו החתם סופר. בעמ"ח סדר משנה על הרמב"ם ועוד. נלב"ע תקע"ח.

ועיין בבראשית רבה (פרשה א) אמר ר' שמעון בן יוחאי תמיה אני האיך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ וכו', וכתב שם בפירוש נבחר מפנינים בשם מגלה עמוקות (אופן עד) וז"ל, קראו אבות העולם משום שבתחלת הבריאה אמר הקב"ה נעשה אדם בצלמנו תיבת נעשה נוטריקון נ'מלך ע"ם ש'מאי ה'לל שהם כלל כל נשמות הצדיקים, והן הן ממש אבות העולם, שמאי משמאל המרכבה הלל מימן המרכבה, עכ"ל ע"ש. (ועיין בסוף ספר דבש לפי מהגאון חיד"א ז"ל בקונטרס פה אחד פי' על הגדה של פסח בפסקא מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו כו' מה שכתב בזה).

(אגדות הש"ס - חלק שלישי - מסכת עדיות)

ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו (בראשית א, כו) טעם למה מזמרים לחתן בשבת לפני החתונה "אחד יחיד ומיוחד"

נראה לפענ"ד על פי דברי רש"י ז"ל בפסוק לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב יה) שלא יאמרו שתי רשויות הן, הקדוש ברוך הוא יחיד בעליונים ואין לו זוג, וזה בתחתונים ואין לו זוג עיין שם.

וזה שכתוב ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו, אם כן כשלא יהיה לו זוג, בנקל לטעות בו ולעשותו אלוה, על כן זכר ונקבה ברא אותם.

ובענין זה ראיתי במעגלי צדק¹⁶ על התורה שנתן טעם על מה שמזמרים לפני החתן בשבת שקודם החתונה אחד יחיד ומיוחד וכו' משום דלכך נתן השי"ת זוג לאדם כדי שידעו הכל שהקדוש ברוך הוא אחד יחיד ומיוחד, ולא יטעו ח"ו דיש ב' רשויות, ומנהג ישראל תורה היא, ודפח"ח¹⁷.

(תנ"ך - פ' בראשית - ויברא)

פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (בראשית א, כח) למה ממתין הקב"ה עד כ' שנה שינשא ואז כועס

בגמרא קידושין (כט ב) עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיוון שהגיע עשרים ולא נשא, אומר תיפח עצמותיו.

...ובספר מקרי דרדקי (פרשת בראשית) מהגאון ר' חילל ל"ש [ליכטנשטיין] ז"ל מקאלאמאעא¹⁸ כתב דהנה אשה פטורה מפריה ורביה משום דכתיב וכבשוה [ודרשו חז"ל] איש דרכו לכבש ואין דרכה של אשה לכבש ופירש רש"י בקידושין (לה א) איש דרכו לכבש את הארץ במלחמה ואין דרכה וכו' נמצא דחייב פריה ורביה תלוי בכיבוש במלחמה, ופחות מבן עשרים שנה אינו יוצא לצבא, לכך ממתין הקב"ה עד כ' שנה דאז מתחיל עיקר החיוב דפריה ורביה.

16. להרה"ק רבי מנחם מנדל פאנעטש זצ"ל מדעעש בן רבי יחזקאל זצ"ל בעל מראה יחזקאל, ותלמיד החתם סופר והישמח משה זצ"ל, נלב"ע תרמ"ה

17. ועיין מה שכתב רבינו בילקה"ג על תנ"ך על דרך זה בפסוק לא תהו בראה לשבת יצרה אני ה' ואין עוד (ישעיה מוה, יח).

18. מגדולי תלמידי החתם סופר זצ"ל. מגדולי הלוחמים נגד ההשכלה והרפורם. בעמ"ח משכיל אל דל ועוד. נלב"ע תרנ"א

שוב ראיתי בשל"ה הקדוש ז"ל (בחלק תורה שבכתב סוף פרשת תולדות) שכתב מה שאמרו תיפח עצמותיו, הענין כי האשה היא עצם מעצמות האיש ואינו מתוקן עד שנושא אשה והיו לבשר אחד, ואם לאו תיפח עצמותיו כי הוא חסר עצם, ומה שנתנו זמן כ' שנה כי אז נקרא איש יוצא צבא, ורמז לזה גם כן בפרשת בראשית פרו ורבו וגו' וכבשה וגו' ואמרו רז"ל האיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה, ודרכו לכבוש במלחמה הוא מבין כ' שנה עכ"ל הטהור, (וזה זמן רב שכתבתי בגליון החומש עם תורה תמימה פרשת בראשית דשם כתב התורה תמימה באות ס"ה טעם הנ"ל על הא דחייב פריה ורביה מתחיל מבין עשרים דכבר קדמו בשל"ה הקדוש סוף פרשת תולדות יע"ש).

(אגדות הש"ס - מסכת קידושין - דף כט ב)

וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה (בראשית ב, ז)

כל חיות האדם, הוייתו ויצירתו היתה לנטות מהחומר להצורה ולעשות שתהא קיימת לנצח

תיקן הקב"ה עפר זו חומר, ונתן בו נשמת חיים נבדלת, והוא הצורה, באופן שיש לו בחירה לנטות או לחומר או לצורה, אמנם, ויהי האדם לנפש חיה, ירצה כל החיות אדם היתה הכוונה רק לעשות שתהא חיה ונצחיית וקיימת, וזהו תכלית הווייתו ויצירתו.

(כליל תפארת דרוש ט"ו בשם מהר"י אדרבי)

(תנ"ך - פ' בראשית - וייצר)

ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב, יז)

אדם הראשון לא אמר זה בבחינת אחטא ואשוב אלא באופן המותר

כתב באבן עזרא דמלת ממנו בא להוסיף אפילו מעט ממנו, וזה דלא כמו שכתב בספר ידי משה על המדרש (בראשית רבה פ' יט) אכלתי ואוכל עוד, דאדם הראשון התנצל שאכל חצי כזית וחצי שיעור מותר עיין שם, (ובלאו הכי ידי משה כבדים, דהרי כתב הרמב"ם (בפרק ט מהלכות מלכים) שלא ניתנו שיעורין לבני נח, ואין כאן מקומו להאריך) - ועל המדרש הנ"ל יפה כתב בספר ארץ חמדה, דכוונת אדם הראשון אכלתי בכוונה זו לאכול עוד, ולא על דרך האומר אחטא ואשוב, אם כן מהני תשובה על חטאי, ודו"ק היטב.

שהאדם לא יחקור מפני מה צדיק ורע לו וכו' כי בזה עלול לכפירה

ובספר עוללות אפרים¹⁹ כתב רמז בפסוק זה ומעץ הדעת "טוב ורע" [לא תאכל ממנו] כלומר שלא תחקור לדעת ענין ההנהגה העליונה מפני מה רשע "וטוב" לו צדיק "ורע" לו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות על ידי שתפול ברשת הכפירה בהשגחה ר"ל, ותיאבד מן העולם.

(תנ"ך - פ' בראשית - ומעץ הדעת)

19. לבעל כלי יקדו צ"ל

ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב, יז)

כיון דקיי"ל אינו מת ומשלם אם כן למה נקנס אדם הראשון במיתה

[מסכת שבת דף נה א] אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם למה קנסת מיתה על אדם הראשון? אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה.

לכאורה קשה וכי לא ידעו מלאכי השרת מקרא מלא בתורה ביום אכלך ממנו מות תמות?

(ועיין מה שכתב בזה בעץ יוסף ובענף יוסף בשם ספר מיני תרגימא ובשם ספר קול נהי ב' תירוצים, וכולן שוין לטובה).

ובספר דורש לציון²⁰ דרוש י"א הביא בשם [בעל] מגן אברהם בספרו שמן ששון (פרשת בראשית) שהקשה על מה דאיתא [ד]בחטא אדם הראשון נתמעטו המאורות, ונתחייב לשלם שבעתיים²¹. . והקשה המגן אברהם הא אין אדם מת ומשלם (סנהדרין חו)?

ותירץ ב' תירוצים על פי סוגיא דכתובות (ל א) דרבי נחוניא בן הקנה היה עושה יום הכפורים כשבת לתשלומין, ומפרש אב"י טעמא - נאמר אסון בידי אדם מה אסון האמור בידי אדם פטור מן התשלומין אף אסון האמור בידי שמים פטור מן התשלומין וכו' ורבא מפרש טעמא שאמרה תורה כרת שלי כמיתה שלכם, מאי בינייהו זר שאכל תרומה שחייב מיתה בידי שמים, לאב"י פטור [מתשלומין] לרבא חייב, שדוקא כרת פוטר מתשלומין ולא מיתה בידי שמים, ומקשה הגמרא לאב"י נמי מדאגבהה קניי, [אבל] מיתה לא מיחייב עד דאכיל, עיין שם בגמרא. ואם כן הכא נמי אדם הראשון מדאגבהה קניי ונתחייב בתשלומין, [אבל] מיתה לא מיחייב עד דאכיל.

ועוד תירץ אליבא דרבא דסובר כרת פטור [מתשלומין] ולא מיתה בידי שמים, והנה איתא במסכת שבועות (ג א) - חמורות, חייבי מיתות בית דין וחייבי כריתות - קלות, חייבי מיתה בידי שמים, ועוד אמרין במסכת כתובות (לח ב) חידוש הוא שחידשה תורה בקנס, וזהו קושיית מלאכי השרת מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, פירוש - שודאי מיתה זו בתורת קנס הוא, דאם מיתה מן הדין - למה מת ומשלם, אלא ודאי קנס הוא וקנס חידוש הוא ולכך מת ומשלם, ואם כן כיון שלא היה חייב מן הדין למה קנסת עליו?

והשיב להם הקב"ה המיתה מן הדין היה חייב ולא בתורת קנס כלל, והא דמת ושילם, לזה אמר מצוה קלה צויתך - פירוש שאין על מצוה זו מיתת בית דין ולא כרת שזוהו מהחמורות, רק מהקלות שחייב בהם מיתה בידי שמים, ולכן מת ושילם, שמיתה בידי שמים אינו פוטר מתשלומין כדעת רבא. עיין שם בספר שמן ששון שהאר"ך, ודפח"ח עכ"ל.

(ועיין בספר בינה לעתים דרוש ע"ד בסופו גם כן פירוש נחמד במאמר זה)

(אגדות הש"ס - שבת נה א - אמרו)

20. להגיד יחזקאל לנזא בעל נודע ביהודה זצ"ל, אב"ד פראג, נלב"ע תקנ"ג

21. רבי לוי בשם רבי נזריא אמר: שלושים ושש שעות שמשה אותה האורה. שתיים עשרה של ע"ש, ושתיים עשרה של ליל שבת, ושתיים עשרה של שבת, כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנוה, חלק כבוד לשבת, שנאמר: ויברך אלהים את יום השביעי. ובמה ברכו? באור וכו'. (בראשית רבה יב)

לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עוזר כנגדו (בראשית ב, ח)
הקב"ה עשה את האשה ההיפך מן הבעל ועי"ז נעשית לו לעזר בצרכי הבית
עיין בזה בספר אפריון על התורה.

ובצדור המזר²² פירש אעשה לו עוזר כנגדו ר"ל הפכיי לו. כי הוא [הבעל] יש לו לצאת ולהשתדל בימים ובמדברות בעסקי פרנסתו, והיא [האשה] יושבת בבית כאומרו (תהלים מה יד) **כל כבודה בת מלך פנימה**, ועל ידי שיהא ההפכיי ממנו, נעשית לו לעזר, שאם יצטרך להשתדל בבקשת פרנסתו, ימצא בבית מי שיתקן מאכלו וישמור ביתו, וא"ש.

(תנ"ך - פ' בראשית - לא טוב)

אעשה לו עוזר כנגדו (בראשית ב, ח)
האשה מיוחדת לו יותר מכל הקנינים

תנו רבנן יתום שבא לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה שנאמר (דברים טו, ח) **די מחסורו אשר יחסר לו - די מחסורו זה הבית, אשר יחסר זה מטה ושלחן, לו זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עוזר כנגדו** (כתובות סז ב).

כתב בספר גור אריה על רש"י פרשת ראה, שהאשה מיוחדת לו יותר מכל הקנינים, ולפיכך דרשו, **לו לרבות אשה, עכ"ל**.

די מחסורו אשר יחסר לו

(ובספר לחמי תודה מהגאון מהר"ץ [צבי הירש] לוי איש הורוויץ²³ זצ"ל כתב בדרך הלצה, דקשה איך אפשר ליתן לאדם די מחסורו אשר יחסר לו, הלא לעולם חסר לאדם ואין לו די מחסורו, כמאמר חז"ל (קהלת רבה א לד) **אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה רוצה מאתים וכן תמיד**, לפיכך דרשו די מחסורו אשר יחסר לו זו אשה, כי אשה די לאדם באחת, ואינו מתאוה שיהיה לו עוד אחת, כי די לו בצרות רבות ורעות שסובל מאשה אחת, ואינו מתאוה לישא עוד אשה להוסיף צרה על צרתו, ובוה מקוים שפיר מאמר הכתוב, **די מחסורו אשר יחסר לו, ע"כ דפח"ח**).

(אגדות הש"ס - כתובות סז ב)

ועיין עוד מה שכתב רבינו להלן בפרשת תולדות בפסוק **ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו בענין היפך טבעיות איש ואשתו**. ועיין עוד ביאורים בפסוק זה בפניני ילקוט הגרשוני - חלק פנינים לעת מצוא.

ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו (בראשית ג, ב)
היצר הרע מפתה את האדם קודם לעבור על הגדר, ורק אח"כ על גוף העבירה

אמרו חז"ל (מדרש רבה במדבר, פרשה יט) **שאלו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות? אמר ליה מפני**

22. פירוש על התורה לרבי אברהם סבע זצ"ל ממגורשי ספרד ואח"כ מפורטוגל, משם התיישב במרוקו. נלב"ע רס"ט.

23. בן הגאון בעל הפלאה ופנים יפות זצ"ל, מילא מקום אביו כאב"ד פראנקפורט. עמד בחליפת מכתבים עם הגרעק"א זצ"ל. נלב"ע תקע"ו.

שאני פרצתי גדרו של עולם, וראיתי להרב יצחק פרחי ס"ט בספר מתוק מדבש שכתב: יש לדייק למאי נפקא מינה היכן מצוי ומה התשובה?

אמנם הדבר ידוע כי נחש הוא היצר הרע (עיין זוה"ק על הפסוק והנחש היה ערום), ועל זה שואלים אותו למה הוא מצוי בין הגדרות, רצה לומר למה אתה מפתה את האדם בתחלת הפתוי בסייג וגדר, ולמה אין אתה מפתה אותו על גוף העבירה עצמה, והשיב תשובה נצחת על זה, וכה אמר: אני הוא שפרצתי גדרו של עולם, רצה לומר כשפתיתי את חוה לאכול מעץ הדעת לא עלתה בידי - רק על ידי שפתיתי אותה לעבור על הגדר שהוא הנגיעה כמו שכתוב (בראשית ג) ולא תגעו [בו], ואז על ידי הגדר עלה בידי לפתות אותה לאכול מעץ הדעת, ומאותה פרק ומאותה אשה למדתי לעשות כן להיות מצוי בין הגדרות ודפח"ח.

(אות ג' - גדר)

המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראשית ג, יא) שתייה הוי בכלל אכילה וע"כ עבר אדם על צווי הקב"ה

ראיתי בספר יסוד יוסף (תיקוני קרי יתיקון כ) פירוש נחמד על המדרש אשר הובא בשל"ה ובשאר ספרי מקובלים: בשעה שחטא אדם הראשון פרחא ממנו אות א' ונשאר דם, שנאמר (משלי טז כח) [איש תהפוכות ישלח מדון] וְנָרְגַן מִפְּרִיד אֱלֹהֶיךָ [ברש"י - ע"י ריגונו ותערומתו מפריד ממנו אלופו של עולם].

וקשה למה אות אלף דוקא פרחא ממנו יותר מן שארי אותיות של אדם? ופירש על פי הגמרא שבועות (כג א) דילפינן שתיי בכלל אכילה [גזירה שוה] שכר שכר מנויר. והקשו בתוספות שם בד"ה גמר וכו' לר' יהודה דלא גמר שכר שכר מנויר מנא ל' דשתיי בכלל אכילה? ותירצו דר' יהודה יליף דשתיי בכלל אכילה כדיליף בירושלמי מדכתיב וכל דם לא תאכלו. [ומקשה הגמ'] היכי דמי, אי קריש - והא תני דם שהוא קרוש אינו לא אכילה ולא שתיי? אלא [כ] שהוא צלול הוא משקה, וכתיב לא תאכלו - שמע מינה שתיי בכלל אכילה.

ועל פי הדברים האלה יהיה פירוש המדרש כך - בשעה שחטא אדם הראשון ושתה מן הענבים שסחטה לו, כמו שאמרו חז"ל ענבים סחטה לו (ראה בראשית רבה פ"ט ועוד), בקש להתנצל עצמו ולומר תירוצו שלא עבר כלום כי נאמר לו (בראשית ב יז) מכל עץ הגן וגו' ומעץ הדעת לא תאכל - והוא לא אכל אלא שתה, ושתי לאו בכלל אכילה, ולא סבירא ל' דילפינן שכר שכר מנויר, כי סבירא ל' כר' יהודה - אז פרחא ממנו אות א' ונשאר ממנו דם, להורות לו שמן דם ילפינן ששתי בכלל אכילה כמו שכתבתי לעיל, ודפח"ח ש"י.

(אותיות - מכתבים ח"ג - סי' י - לאות אדם הראשון)

החטה וכן ארבעה מינים שבלולב הם תחת השגחתו ית"ש בלי אמצעי

ב[סוכה] (דף מא) ר' יהודה אומר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היתה וכו'. כתב בספר עיין יעקב

לסנהדרין (ע ב) וז"ל: במקצת עין יעקב כתב וקרי ליה עץ על שם העתיד שחטה תתמור כדקל ובאמת אין צריך לזה, שכתבו המפרשים שגם קודם החטא היה הכל כמו שיהיה לעתיד, ולכך נאסר לו החטה דוקא שהוא מקודש ביותר שהוא תחת יד הקדוש ברוך הוא בעצמו ולא תחת שום שר כדאיתא בש"ך על התורה פרשת עקב עיין שם עכ"ל.

ונוראות נפלאות עליו שלא זכר שר דברי המדרש רבה פרשת בראשית (סוף פרשה טו) ר' שמואל בן ר' יצחק בעי קמי ר' זעירא, אמר ליה אפשר חטים היו? אמר לו הין. אמר ליה והכתיב עץ אמר ליה מתמרות היו כארזי הלבנון ע"ש. והנה מבואר עוד שם במדרש דעת ר' אבא דעכו שאמר אתרוג היה הדא הוא דכתיב ותרא האשה כי טוב העץ וגו', אמרת, צא וראה איזה אילן שעצו נאכל כפריו, ואין אתה מוצא אלא אתרוג. ויובן גם כן דלכך נאסר לו אתרוג דוקא לפי שהוא מקודש ביותר שהוא תחת יד הקדוש ברוך הוא בעצמו, וכמו שכתוב בספר בני ישישכר (כמאמר חודש תשרי מאמר י"א) בשם ספרי המקובלים הראשונים אשר ארבעה מינים שבלולב אין שר שולט עליהם רק הם מתגדלים בהשגחתו ית"ש בלי אמצעי עיי"ש. והוא על דרך שכתב העין יעקב גבי חטה. אך בער אנכי ולא אדע מה יענה למאן דאמר גפן או תאנה היה [ברכות מ א, בראשית רבה עז ז].

העץ והפרי אסור - או רק העץ

ודע דבספר ראש דוד להחיד"א ז"ל מביא בפרשת בראשית בשם האר"י הקדוש זצ"ל שטענת הנחש היה שעל העץ עצמו צוה שכן כתיב ומעץ הדעת לא תאכל, אך הפרי מותר, וחזה השיבה שגם הפרי אסור, אבל אחר כך כשראתה כי עץ הדעת היה משונה והיו עצו ופריו טובים, אז אמרה אמת אמר לי הנחש.

וזה שכתוב ותרא האשה כי טוב העץ עצמו למאכל, ולא אמר פרי העץ, ואז נתפתית בדברי הנחש, כי אם לא היה רק הפרי ראוי למאכל, אם כן אף שהקב"ה לא פירש ומפרי העץ לא תאכל רק ומעץ הדעת לא תאכל ודאי שעל הפרי אמר ולא על העץ כיון שאינו ראוי לאכילה, אבל עתה כראותה כי טוב העץ עצמו למאכל, אז אמרה אם כן לא צוה אלא על העץ.

וזהו ותקח מפריו שסברה שהפרי מותר, ע"כ דפח"ח ש"י. והנה זה הפירוש מסכים מאוד לדעת ר' אבא דעכו הנ"ל שאמר אתרוג היה. שוב ראיתי בילקוט דוד (פיוזנר) פרשת בראשית בשם "חן טוב" שכל מה שהיה בגן עדן היה טעם העץ כטעם הפרי עיי"ש. אמנם ר' אבא דעכו על כרחך לא סבירא ליה סברא זאת.

(אגדות הש"ס - חלק א - השמטות וחידושים למס' ברכות)

כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג, יט)

מי שעניו ושפל בכחינת אברהם אינו יקום לתחיית המתים

בספר שער בת רבים פרשת תזריע (דף כה עמוד ד) כתב טעם דכל המתנאה אינו עומד בתחיית המתים כדאמר ר' אלעזר לעיל (ה א) כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער וכו' עיוין שם באריכות.

ולפענ"ד יש לומר עוד על פי הגמרא ברכות (דף לג) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר (שמואל א ב) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו יעוין שם. והנה אמרו חז"ל כל גאה שוטה²⁴, וכיון דאין לו דעת אסור לרחם עליו, ולכך שפיר אינו עומד בתחיית המתים, דעל פי מדת הדין אי אפשר לתחיית המתים, וכל עיקר תחיית המתים הוא רק על ידי רחמים, וכמו שאנו אומרים בשמונה עשרה מחיה מתים ברחמים רבים, ממילאכל אדם שיש בו גסות הרוח שהוא עני בדעת, וכמו שאמרו חז"ל (שבת לג א) סימן לגסות הרוח עניות דתורה²⁵, אם כן אסור לרחם עליו, ולכן אי אפשר שיעמוד לתחיית המתים.

ויש לפרש בזה הפסוק בפרשת בראשית "כי עפר אתה ואל עפר תשוב" ואיתא (בבראשית רבה פרשה כ) אמר ר' שמעון בן יוחאי מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה, כי עפר אתה ואל עפר תלך לא נאמר, אלא תשוב, ופירש רש"י דמשמע שאף על פי שתלך אל עפר תשוב יעוין שם, אמנם אימתי יקום אדם לתחיית המתים, כשהוא עניו, וכמו שאמר ר' אלעזר דגס רוח אין עפרו ננער שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר, שוכבי בעפר לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו, [1]פירש רש"י משפיל עצמו עד לעפר, וזה שאמר הכתוב כי עפר אתה, אם אתה עניו ושפל בבחינת אברהם אבינו שאמר ואנכי עפר ואפר, אז ואל עפר תשוב ותקום לתחיית המתים, והוא ממש כדברי ר' אלעזר, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

(אגדות הש"ס - מסת סוטה - בהערה תחת לקו)

והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן (בראשית ד, ד)

מחלוקת קין והבל כיון שהותר לשנות חלב מן החי אי הוי מן המותר בפך

...וראו להעתיק כאן מה שכתב בספר נפש דוד להגאון רבי דוד טעביל מליסא ז"ל בפרשת בראשית בענין פלוגתת קין והבל, דקין היה סובר (יחזקאל מה טו) ממשקה ישראל למנחה - מן המותר לישראל, לכך לא רצה להביא קרבן מן החי כיון שלא הותר להם לאכול בעל חי עד נח, אם כן אין זה מן המותר בפך. והבל היה סבר כיון שהותר לשנות החלב הבא מן החי שפיר הוי מן המותר בפך.

וזהו והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן, פירוש שהביא ראיה כיון שהותר חלביהן של הצאן שפיר הוי החי מן המותר בפך.

ולפי דבריו יש לעיין בהני איסורין דמותר לשנות משקין היוצאין מהן אי שייך בהו איסורא לגבוה משום ממשקה ישראל. ועיין בש"ך יורה דעה (סימן רצג סעיף קטן ו) בשם לחם משנה למשניות סוף מסכת תרומות, דמשקין היוצאין מחדש אפילו מדרבנן מותרין, אם כן לא שייך בחדש לפסול מחמת שאינו ממשקה ישראל כיון שהותר לשנות המשקה היוצא ממנו.

24. מימרא זו מקורה אינו בחז"ל, אלא מובא בכמה קדמונים, במהרש"א, בארוחת צדיקים ועוד.

25. סימן לגסות הרוח עניות - וברש"י בפרק האיש מקדש (קדושין דף מט:); מפרש מאי עניות דתורה

(ויש לתרץ בזה קושיית התוספות מנחות דף סח ב בד"ה לא אם אמרת עיי"ש, וכעת אין לי פנאי לפלפל ולהאריך יותר בזה).
(תנך - יחזקאל מה טו - וישה אחת מן הצאן)

לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו (בראשית ד, ז)

היצר הרע מתחיל כעני בפתח ואח"כ בולע את האדם

פירשו ז"ל על פי הגמרא סוכה (נבא) דיצר הרע בתחילה דומה לאורח ואחר כך נעשה בעל הבית²⁶, וזה שכתוב לפתח חטאת רובץ, בתחילה עושה היצר הרע את עצמו כעני ודל העומד בפתח, ושואל רק דבר קטן וכמאמר חז"ל (שבת קה ב) כך דרכו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו עשה כך, וכשנותנין לו אינו מסתפק במועט, רק - ואליך תשוקתו, שרוצה לבלוע אותך לגמרי, וכמאמר חז"ל הנ"ל שלבסוף אומר לו לך עבוד עבודה זרה.

לכן העצה היעוצה - ואתה תמשול בו, ר"ל מיד ולאחר בראותך שעומד על פתח ביתך מבחוץ, כלה גרש תגרשהו מאתך ועל ידי כן תנצל ממנו.

היצר הרע משתוקק שהאדם ינצח אותו

עוד כתבו ז"ל בזה, דידוע שהיצר הרע עצמו משתוקק דהאדם ינצח אותו דזה תכלית בריאתו ושליחותו מהשם יתברך וכמו שכתוב (תהלים לו לב) צופה רשע (שהוא היצר הרע) לצדיק ומבקש להמיתו, דהיצר הרע מבקש שהצדיק ימית אותו וינצחו.

וזה שכתוב ואליך תשוקתו, ומה הוא התשוקה שלו? לזה אמר ואתה תמשול בו, זאת היא תשוקתו של היצר הרע שאתה תמשול בו, כי בזה נתקיים התכלית שבעבורו נברא ונשלח מאת ה' אל האדם, ודו"ק.

(תנ"ך - פ' בראשית - לפתח)

ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין שבעתים יוקם (בראשית ד, יד)

בשביל אמונתו בה' שכלתי השגחתו ית' הוא עלול לכל פגעים רעים, לכן כל הורגו יוקם

עיין בספר זכרון אפרים בשם הגאון המלבי"ם ז"ל.

ובספר עצי עדן להגאון רי"ל מרגליות²⁷ ז"ל כתב בזה, דבשכר האמונה שהאמין קין, דלולא השגחת השם ית' הוא משולח לכל פגעים רעים, וכמו שכתוב (בראשית ד יד) ומפניך אסתר והיה כל מוצאי יהרגוני, אמונה זאת לבדה כדאי הוא שישמרהו ה' מכל צער ונוק.

וזה שכתוב ויאמר לו ה' "לכן", פי' בשביל שהאמנת שזולת השגחתי אין לאדם קיום בארץ, [בשביל

26. אמר רבא בתחלה קראו הלך, ולבסוף קראו אורח, ולבסוף קראו איש, שנאמר (שמואל ב' יב ד) ויבא הלך לאיש העשיר וכו'.

27. הגר"ר יהודה ליב מרגליות זצ"ל. ממלא מקומו של בעל פרי מגדים בפרנקפורט דאודר. מחבר הספרים: שו"ת פרי תבואה, קרבן ראשית, ועוד, נלב"ע תקע"א.

זה] כל הורג קין שבעתים יזקם, ודו"ק היטב.

(תנ"ך - פ' בראשית - ויאמר)

וישם ה' לקין אות (בראשית ד, יד)

על ידי שהיה לקין מכל טוב, זה גרם שיחטא

אמרו חז"ל [עיין משנת ר' אליעזר על בראשית רבה כב:יב] **אות וי"ו מסר לו, ופלא.**

ופירש בלחמי תודה דו"ו הוא ראשי תיבות וישמן ישורון ויבעט, ולימד עליו זכות, דעל ידי שהיה לו כל טוב לכן רם לבבו וחטא.

(תנ"ך - פ' בראשית - וישם)

וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו (בראשית ד, יד)

אם מאמין אדם שהכל לטובה, אין שום מצב בחייו מכה אותו

שמעתי הכוונה, דמי שמאמין שהכל לטובה כל אשר יעבור עליו מקבל באהבה ואינו מכה אותו (טהוט איהם ניכט ניעדערשלאגען) כל מה שמוצא אותו, אחרי שהכל לטובה, וזה ענין לבלתי הכות אותו כל מוצאו ודו"ק היטב.

(תנ"ך - פ' בראשית - וישם)

ויתהלך חנוך את האלהים ואינו כי לקח אותו אלקים (בראשית ה, כד)

כיון שעבד ה' בבדידות ולא העמיד תלמידים לא נשאר ממנו כלום

פירשו ז"ל כי המזכה את הרבים ומדריך בני דורו בתורה ויראה גם אחרי מותו, חיו יחי' בעולם הזה על ידי תלמידיו, אבל חנוך שהתהלך את האלקים בהתבודדות ולא הדריך את בני דורו, לאחר פרידתו מן העולם לא נשאר ממנו כלום בעולם.

וזה שכתוב ויתהלך חנוך את האלקים ולא השגיח על בני דורו - לכן ואינו, כי (ר"ל כאשר) לקח אותו אלקים שוב איננו בעולם כלל (ועיין עוד בתורת משה מבעל חתם סופר ז"ל בפ' שמיני בהספד על רבו הגאון רבי נתן אדלער ז"ל מה שאמר בזה וינעם לך).

(תנ"ך - פ' בראשית - ויתהלך)

ואינו כי לקח אותו אלקים (בראשית ה, כד)

כיון שלא נתעורר העם לתשובה ע"י אבלותו לא קם צדיק אחר דוגמתו

בתרגום אונקלוס וליתוהי ארי לא אמית יתי ה'. (ועיין אמרי שפר מה שכתב בזה).

ולִי נִרְאָה עַל פִּי מָה שִׁכְתָּב בַּאֲהַבַת צִיּוֹן²⁸ (דרוש ו) דְּמָה שִׁכְתּוֹב (קהלת א ה) וּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ, [ואמרו חז"ל] (בראשית רבה כג עו"ד) עַד שֶׁלֹא שִׁקְעָה שְׁמִשּׁוֹ שֶׁל צִדִּיק זֶה וּזְרַח שְׁמִשּׁוֹ שֶׁל צִדִּיק אַחֵר - אֵינוֹ מִצַּד הַהִכְרַח שִׁיעֵמוֹד צִדִּיק אַחֵר לְמִלְאוֹת מְקוֹם הַצִּדִּיק הַנִּפְטָר אֲלֵא הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחֵר הַתַּעֲוִירוֹת הָעַם בְּתִשּׁוּבָה וְאִזּוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצַלִּיחַ לַצִּדִּיק הַנוֹלָד וְעוֹזְרוֹ שִׁיגְדֵל בְּתוֹרָה וּבִירְאָת חֹטָא עַד שִׁיגְדֵל וַיִּגִּיעַ לְמַעֲלָתוֹ שֶׁל הָרִאשׁוֹן, עֵינַי שָׁם.

והנה על ידי מיתת צדיקים מתעוררים באבל גדול בבכי ומספד ותשובה ואז זוכים שיקום צדיק אחר, אבל בחנוך שלא מת לא היה התעוררות כלל בעולם וממילא לא קם צדיק אחר דוגמת חנוך.

וזה שכתב [התרגום] וליתיה, שלא היה דוגמתו ארי לא אמית יתי ה' [כיון שלא היה בו מיתה] ודוק. (תנ"ך - פ' בראשית - ובתרגום)

חנוך שלא נקבר לא נשאר רוחו בעוה"ז כלל

ובעת כותבי נפל בדעתי במה שכתוב ואֵינוֹ כִּי לָקַח אוֹתוֹ אֱלֹקִים שֶׁנִּרְאָה כְּאִרְיֻכּוֹת לְשׁוֹן, עַל פִּי מֹהֲרֵשׁ"א בְּחִידוּשֵׁי אֲגָדוֹת (בְּרֻכּוֹת דף יח ב) גְּבִי מַעֲשֵׂה בַחֲסִיד אֶחָד וְכו'²⁹ דְּרוּחַ הַמַּדְבֵּק בְּחַיִּים אֶת הַחוּמֹר וְהַצּוּרָה, גַּם בְּמוֹתוֹ שֶׁל אָדָם שֶׁהִגּוּף מִתְפַּרֵּד מִן הַנִּשְׁמָה שֶׁהִגּוּף הוֹלֵךְ אֶל הָעֶפֶר וְהַנִּשְׁמָה הוֹלֶכֶת לְמַעְלָה, מִכָּל מְקוֹם הָרוּחַ שֶׁהִיא מַדְבֵּק בְּחַיִּים אֵינוֹ מִתְפַּרֵּד מִהֶם לְגַמְרִי, אֲלֵא לְפַעְמִים הוּא שׁוֹרֵה בְּמִקּוֹם הִגּוּף וּלְפַעְמִים שֵׁט בְּעוֹלָם לְמִקּוֹם הַנִּשְׁמָה, עֵינַי שָׁם, וְזֶה שִׁיךְ כָּל אָדָם.

אבל בחנוך שלא נקבר, רק עלה בגופו ונשמתו אל האלקים, גם הרוח אינו כאן בעולם הזה, וזה שכתוב ואֵינוֹ בְּעוֹלָם כָּלָל, כִּי לָקַח אוֹתוֹ אֱלֹקִים לְגַמְרִי, וְאֵתִי שִׁפִּיר.

(תנ"ך - פ' בראשית - שם)

הנפילים היו בארץ...המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם (בראשית ו, ד)
החוטא מפאת היצה"ר דרכו להתעצב אל לבו, אבל החוטא מצד מינות עוד מתהלל אחריו
כתוב (בתהלים צו ז) יִבְשׁוּ כָל עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בַּאֲלִילִים.

נראה לי על פי פירוש מהר"ם אלבילדא³⁰ בפסוק (בראשית ו ד) הנפילים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, והוא כולו מוקשה.

ופירוש דידוע שהחוטא מצד התאוה וחוס הטבעי המתגבר עליו, מיד כאשר מילא תאוותו מתחרט על חטאתו אשר חטא, אבל החוטא מצד מינות ואפיקורסות גם אחרי עשותו הַמְּזַמָּתָה (על פי ירמיהו יא

28. תוכחת מוסר להג"ר יחזקאל לנדא בעל נודע ביהודה זצ"ל, אב"ד פראג, נלב"ע תקנ"ג.

29. [וז"ל הגמרא שם: מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניטו אותו והלך ולן בבית הקברות ושמו שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם וכו']

30. הר' משה אלבילדא בעיר וילנא, בעל עולת תמיד וספר דרש משה. נפ' ה' אלפים רפ"ג.

טו) מתהלל בו, על דרך שנאמר (תהלים ג) **כי הלל רשע על תאות נפשו**, לפי ששכלו נפסד, על כן הוא שמח עם העבירה אפילו אחר שעשאה.

וזה שכתוב הנפילים היו בארץ בימים ההם, וגם אחרי כן, אחרי זמן רב שהיו עושים עבירה זאת אשר יבאו אל בנות האדם וילדו להם ומילאו תאותם, עדיין לא התחרטו על המעשה הרע, אבל מתהללים ואומרים כי המה הגבורים אשר מעולם אנשי שם על דרך כי הלל רשע וגו' ועל דרך (תהלים נב ג) **מה תתהלל ברעה הגבור וגו'**, ודפח"ח.

והנה בדורות הראשונים היה יצרא דעבודה זרה גדול מאד כדאיתא בגמרא (סנהדרין קב ב) דאמר ליה מנשה לרב אשי בחלום הלילה, **אי הוה התם הוה נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי**³¹ עיי"ש, ואם כן היה התנצלות קצת לעובדי עבודה זרה דיצרו תוקפו אבל לא כן המתהללים באלילים דיפה עשו שעבדו עבודה זרה גם אחרי עשותם התועבה, אין שום התנצלות ואמתלא כלל שעשו כן מפאת היצר הרע, כי העושה עבירה מפאת היצר הרע זה דרכו להתעצב אל לבו בשקוט חומו ותאותו, וזה שאמר הכתוב **יבשו כל עובדי פסל המתהללים באלילים**, כי לאלה אין שום תירוץ ואמתלא כלל, וק"ל. (אותיות - ליקוטי אגדה - בפסוקים ומאמרים)

ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו, כח)

נח שבני דורו לא החזיקו אותו, נחשב כאילו הוליד את עצמו

וסמך ליה אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים וגו', הכוונה נראה לי דרש"י ז"ל פירש דזהו דנח היה צדיק תמים, וזהו היה תולדות נח, שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, פירוש לפירושו כי אותן הצדיקים שהעולם מחזיקים אותם כענין יששכר וזבולון [פי' שזבולון מחזיק ליששכר], לא נוכל לומר עליהם שהם בעצמם הולידו את עצמם, כי אם אותם שהחזיקו בידיהם הן הם שהולידו אותם, כי לולי שהיו מחזיקים אותם לא היו יכולים לעסוק בתורה ולהשלים את נפשם כראוי, אבל נח שבני דורו לא החזיקו אותו, עליו נוכל לומר שמה שהיה צדיק הוא בעצמו הוליד את עצמו. וזה שכתוב אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים, וק"ל.

צדיקים שאין הדור מחזיק אותם אינם נתפסים בעון הדור, כי אינם מכפרים עליהם

והנה כבר מבואר בספרי ילקוט הגרשוני (חלק ג בדף האחרון³²), דצדיקים כאלו שלא קבלו מתנות, ובני

31. אמר ליה רב אשי [למנשה המלך]: מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו [מה טעם עבדתם] לעבודה זרה? אמר ליה מנשה: אי הוה התם הוה נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי [ואילו היית שם באותם הדורות היית אווז בשיפולי הגלימא שלך, מוגיבה ורץ אחרי, מחמת יצרא דעבודה זרה ששרר אז].

32. הערת ידידנו הרה"ג ר' שלום נח ווייס שליט"א דומ"ץ אורשיווא, בעל בנין שלום: כוונתו בספר [ילקוט הגרשוני על] כללים (ח"ג יח ע"ב) על הפסוק בפרשת קרח **אל תמן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי**, כי מאחר שלא נהניתי מהם למה אהי' כפרתם בחנם עיי"ש [עיין פניני ילקוט"ג - פניני התורה בפי' קרח הבאנו דברי רבינו במלואם, עיי"ש], וראוי לציין לדברי ספה"ק **נועם אלימלך** (שם עה"פ תנ"ל) וזל"ק: וזהו שאמר לא חמור וכו' כלומר אני גרמתי להם זאת, שע"י שלא לקחתי מהם זה גרמה להם שחטאו, שאם נהניתי מהם הי' מגין עליהם זאת לבלתי יחטאו עכדה"ק, ומסופר שכן אמר הגה"ק אר פרי תבואה זי"ע, להגה"ק המהר"ם א"ש זי"ע בעת שלא רצה לקבל קוויטל ופדיון נפש ממנו, והראה לו דברי הנו"א הנ"ל, ואמר אם הרה"ק רבי אלימלך כותב כך, מוכרח לקבלו ממנו זי"ע.

דורם לא החזיקו אותם, אלו אינם נתפסים בעון הדור, כי מה להם להיות כפרה על הדור בחנם עיין שם באריכות כי נעים הוא.

וזה שכתוב ונח מצא חן בעיני ה' ואם תאמר הא צדיק נתפס בעון הדור כדי לכפר עליהם³³ אם כן היה לו להקב"ה ליטול את נח כדי לכפר על כל הדור, לזה אמר אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים, דמה שהיה נח צדיק תמים לא היה תולדות בני דורו, כי אם תולדות נח בעצמו, שבני דורו לא החזיקו אותו, אם כן מה לו להיות כפרה עליהם בחנם, וא"ש.

(תנ"ך - פ' בראשית - ונח מצא חן)

הפטרת בראשית

ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב, כא)
להצדיק את ישראל שלא יוכלו אומה"ע לומר לסטים אתם, לכן הגדיל הקדוש ב"ה התורה

ראיתי בספר אחד פירוש על פי רש"י ריש פרשת בראשית - אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל אלא מהחודש הזה לכם, ומה טעם פתח בבראשית, אלא משום כח מעשיו וגו' שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם וכו' יאמרו להם כל הארץ של הקב"ה היא וכו' עיין שם.

מבואר דלמען להצדיק את ישראל שלא יוכלו אומות העולם לומר להם לסטים אתם, לכן הגדיל הקדוש ב"ה התורה מן בראשית עד החודש הזה לכם, וזה שכתוב ה' חפץ למען צדקו לכן יגדיל תורה ויאדיר.

[ובמשנה סוף מכות אמר ר' חנני בן עקשיא רצה הקדוש ב"ה ליכות את ישראל] לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, פירש הגאון ר' אליעזר פלעקלס ז"ל בפתיחה לשו"ת תשובה מאהבה (חלק ראשון) כלומר רצה הקב"ה ליכות את ישראל שלא לחייבם על שכחת התורה, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, ויהיה להם דין (אבות ג ח) תקפה עליו משנתו³⁴, ומביא הפסוק ה' חפץ למען צדקו לפיכך יגדיל תורה ויאדיר, והוא מבואר למבין].

מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים וגו' (ישעיה מב, כד)
מה גרם זאת שיישראל המצויינים במדת החסד רחמנים בני רחמנים, יתחפכו לבוזזים שוטים ומשחיתים

בדרשה לשבת נחמו שנת תרמ"ה פירשתי על פי מה שכתוב בספרים הקדושים דהמצות [שבין אדם לחבירו] תלויים במצות שבין אדם למקום, כי אם האדם מאמין בה', ומקיים המצות שבין אדם למקום [כגון] ציצית תפילין סוכה ולולב וכדומה, אז נוהר גם מגניבה וגזילה נקימה ונטירה ורציחה כי האמונה היא לו למתג ורסן לבל ילך אחרי החמדה והכעס וכל מדה רעה למינהו.

33. בגמרא (שבת דף לג ב) אמר רבי גוריון ואיתימא רבי יוסף ברבי שמעיה, בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים על הדור.

34. ופי' הרע"ב: תקפה עליו משנתו - שהיתה קשה עליו ומתוך הקושי שבה שכחה.

אבל אם אינו מקיים המצות שבינו למקום, ואבדה האמונה ונכרתה מפיו, אזי בטל ממנו גם הרחמנות, וכאשר יגבר עליו רוח חמדה אזי יגנוב ויגזול וימלא ידי חמס, ואם ימלא חימה וכעס אזי ירצח את נפש רעהו בלי חמלה ויהי לנפש חי' רעה בלתי שום רגש אנושי, ובספר ישמח משה פירש בזה הפסוק בפרשת ויקרא, ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו, דמי שמועל בה' ומבטל מצוה שבינו לקונו, הסוף שמבטל גם מצות שבינו לחבירו וכחש בעמיתו ודו"ק.

והנה קודם החורבן היו ישראל במדרגה תחתונה והיה חרב איש באחיו, כמאמר הכתוב לעיל (פרק א כא) צדק ילין בה ועתה מרצחים וכמאמר (הושע א) אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו, הרי היו ישראל עצמן הבוזים והמשחיתים את ישראל, ועל זה התפלא הנביא ואמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, כלומר מה גרם זאת שישראל המצויינים במדת החסד רחמנים בני רחמנים, יתהפכו לבוזים שוסים ומשחיתים?

על זה באה התשובה הלא ה' "זו" - שביטלנו מצות שבין אדם לחבירו, והיה בינינו אלה וכחש ורצוח וגנוב, בא מחמת כי חטאנו "לו" - ועברנו על המצות שבין אדם למקום, לכן בנפול היסוד והוא אמונת השם ושמידת מצותיו יפול כל הבנין ותעשה אדם כדגי הים וחית הארץ למינה. (עיין שם עוד בביאור הפסוק).

ובגמרא גיטין (נח א) במעשה דרבי יהושע בן חנניה עם אותו תינוק שהיה בבית האסורים שאל רבי יהושע בן חנניה מי נתן למשיסה יעקב ענה אותו תינוק הלא ה' זו חטאנו לו³⁵ - הכוונה דהתינוק דייק מלת זו, כלומר אתה שואל מי נתן למשיסה וגו' הלא ה' "זו" חטאנו לו, זו בעצמו מה ששאלנו מי נתן וגו' היה החטא, יען לא האמננו כי יד ה' עשתה כל אלה רק תלינו הכל במקרה כאומרו (ויקרא כו כח) ואם תלכו עמי קרי וגו', ויען שדייק התינוק מלת "זו" ראה בו רבי יהושע בן חנניה סימני חכמה ואמר מובטחני שמורה הוראה בישראל.

(ומכאן אחד שמעתי דרך הלצה, דבומיני יש מורי הוראה שאין יודעין שום הלכה על בוריה ואין להם ידיעה בש"ס ופוסקים, רק מיד כשיודעים פסוק אחד בישיעי' ממנים אותם למורי הוראה, וכיון שראה רבי יהושע בן חנניה באותו תינוק שידע פסוק בישיעי', אמר מובטחני שעוד יבואו ימים שיהיה תינוק כזה מורה הוראה בישראל).

(תנ"ך - ישעיה מב - מי נתן)

35. ת"ר מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכוך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר (ישעיהו מב, כד) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים ענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל העבודה שאני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממונ שפוסקין עליו אמרו לא זו משם עד שפדאו בממונ הרבה ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע.

זכרון עולם בהיכל ה'

לזכר עולם יהי' צדיק

מורי ורבי

הגאון הגדול המפורסם ציס"ע

העמיד תלמידים למאות ולאלפים ממשיכי מסורת רבינו החת"ס סופר ותלמידיו,
אשר תולידת זכיתי אצלו לקירבה יתירה וכאב את בנו ירצני

מרן רבי חיים מאיר הלוי וואזנער זצוק"ל זי"ע

בעל מחשבת הלוי בנו ומ"מ של מו"ר רבינו הגדול בעל שבט הלוי זצוק"ל

נלב"ע כ"ה שבט תשפ"א לפ"ק

תלמידו,

יהושע נחמן שפירא

לע"נ ש"ב הרה"ח הישיש
מו"ה יצחק צבי
ב"ר יקותיאל יהודה פרענקל ז"ל
נפ' ז' כסלו

לע"נ זקנתי
מרת רחל בת ר' אהרן ע"ה וצאצאיה
שנעקד"ה אסרו חג שבועות ה'י"ד

לע"נ אבי מורי הרה"ח הישיש
מו"ה בנימין בן
הרה"ג ר' אלכסנדר משה ז"ל
נפ' י"ז מנחם אב

לע"נ דודי הרה"ח הישיש
ר' אהרן בן הרה"ג ר' אלכסנדר משה ז"ל
נפ' י"ח טבת

הונצח ע"י ש"ב ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה אהרן יוסף ווייס הי"ו

לע"נ אבי מורי
הרה"ח ר' יעקב שלום ז"ל בן מו"ה מאיר הלוי ז"ל
נפ' יום הכיפורים, תשפ"א לפ"ק

ת.ג.צ.ב.ה.

הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה שלמה זלמן וויזל הי"ו

זכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת

האברך החשוב, מופלג בתורה
ובמעש"ט, ומעוטר במעלות ומדות טובות

מו"ה אברהם אלעזר ז"ל

בן יבלח"ט ר' יקותיאל יהודה נ"י בלויא

נפ' כ' תמוז, תשע"ח לפ"ק

לזכר ולע"נ אמי מורתי

מרת צפורה גיטל בת ר' אשר אנשיל ע"ה

נפ' כח כסלו תשפ"א

הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד

מו"ה אלי' קויפמאן הי"ו

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' חיים משה ב"ר יחזקאל מנחם ז"ל

נפ' י' אייר תש"פ

הונצח ע"י בנו ידידנו החשוב והנכבד

מו"ה שמואל מאיר שטויבער הי"ו

לעילוי נשמת

אבי מורי מו"ה ראובן ב"ר אליהו ז"ל

ואמי מורתי מרת שפרינצא בילא בת ר' סנדר חיים הכהן ע"ה

חמותי מרת רבקה בת ר' יוסף דוד ע"ה

זקני מו"ה יוסף דוד בן ר' אברהם ז"ל
ווג' מרת מרים אסתר בת
ר' יצחק חנוך הכהן ע"ה

זקני מו"ה סנדר חיים
ב"ר אברהם נתן הכהן ז"ל
ווג' מרת שרה בת ר' חיים שמואל ע"ה

זקני מו"ה אליהו ב"ר מאיר ז"ל
ווג' מרת מחלה בת
ר' צבי שלמה הכהן ע"ה

הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד

מו"ה דוד יהושע זאב סמיט הי"ו

זכרון עולם בהיכל ה'

לזכר ולע"נ חותני
מו"ה **שלמה גדלי'**
בן מו"ה **מאיר הלוי** ע"ה
נפ' כ"ב מנחם אב, תשע"ו לפ"ק
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **שלום יוסף גאטליב** הי"ו

לעילוי נשמת בנו האברך החשוב
מו"ה **אברהם** ע"ה
נפ' א' דראש השנה, תשע"ט
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **משה דוד געטץ** הי"ו

לזכר ולע"נ
הרה"ג ר' **משה** בן הרה"ג ר' **אברהם אליעזר** זצ"ל
אבד"ק דאראג יצ"ו
זו"ו מרת **דבורה** בת ר' **שמואל שמעלקא** ע"ה
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **אברהם אליעזר שווארץ** הי"ו

לזכר ולע"נ
יקירנו ע"ה **שהלכו לעולמם**
ת.נ.צ.ב.ה.
ולהגדיל תורה ולהאדירה
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **שלמה בערקאוויטש** הי"ו

לזכר ולע"נ
הרה"ק ר' **ישעי'**
ב"ר **משה** זצוק"ל זי"ע
מקערעסטיך
הונצח ע"י נכדו ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **נפתלי הלוי עפעערקארן** הי"ו

לזכר ולעילוי נשמת אבי מורי
מו"ה **אלתר חיים משה** ב"ר **צבי** ז"ל
נפ' ערב יום כיפור, תשל"ח
זו"ו אמי מורתי מרת **רייזל** בת ר' **יהושע** ע"ה
נפ' י"ח תמוז, תשנ"ח
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **צבי הכהן כ"ץ** הי"ו

לזכר ולע"נ
זקני הרה"ח מו"ה **מרדכי צבי** ב"ר **מאיר לייב** ע"ה
וזקנתי מרת **רחל** בת מו"ה **לוי** ע"ה
חותני הרה"ח מו"ה **חיים צבי** בן מו"ה **מנחם מענדיל** ע"ה
וחמותי מרת **חנה אסתר** בת **יוסף אליעזר** ע"ה
דודתי זקנתי מרת **מלכה** בת ר' **לוי** ע"ה
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **מרדכי צבי זאב דייטש** הי"ו

להגדיל תורה ולהאדירה
נדבת ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה **יוסף שלמה גערמאן** הי"ו

זכרון עולם בהיכל ה'

לע"נ אבי מורי
אהוב לבריות ואהוב למקום
ר' מאיר בן ר' ישראל יעקב ע"ה
נלב"ע כ"ה אייר תשס"ט
ולע"נ אמי מורתי החשובה והצנועה
מרת פייגא בת ר' נחמן יוסף ע"ה
נלב"ע י"ז שבט תשס"ט
הונצח ע"י ידידנו החשוב
מו"ה נחמן יוסף פריעדמאן הי"ו

לזכר ולע"נ
אבי מורי מו"ה שמואל ב"ר משה יהודה ע"ה
נפ' ג' אדר
חותני מו"ה ר' יעקב מרדכי ב"ר משה שמואל ע"ה
נפ' ב' כסלו
חמותי מרת חי' חנה בת ר' חיים מרדכי ע"ה
נפ' ט"ו תמוז
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה הלל גאלדשטיין הי"ו

לע"נ אבי מורי הרב צבי בן הרה"צ ר' משה ארי' זצ"ל משאין
ואמי מורתי מרת פריידא בת מו"ה ישראל ע"ה
ולע"נ בתי מרת הדסה בלומא ע"ה בת יבדלח"ט ר' ישראל נ"י
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
הרב ישראל מאסקאוויטש שליט"א

לע"נ אבי מורי מו"ה מנחם אליהו ב"ר חיים ע"ה
אמי מורתי מרת צפורה ב"ר ישראל ע"ה
חותני מו"ה יעקב דוד יהודה ב"ר ישראל זאב ע"ה
חמותי מרת פערל בת ר' אהרן ע"ה
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה ישראל חיים פראטאוויץ הי"ו

לזכר ולע"נ זקנתי
מרת שרה בת
ר' ברוך משה הלוי ע"ה
נפ' ד' ניסן
הונצח ע"י ידידנו החשוב
מו"ה ישעי' דוד סופר הי"ו

לזכר ולע"נ אבי מורי
הרה"ח מו"ה מרדכי ב"ר זאב ע"ה
נפ' ערב סוכות, י"ד תשרי, תשס"ט
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה משה זאב טעסלער הי"ו

לע"נ אבי מורי
מו"ה משה מנחם ב"ר נתנאל ע"ה
נפ' ט"ז שבט
הונצח ע"י ידידנו החשוב
מו"ה פנחס שמואל יאזשעף הי"ו

לעילוי נשמת
אבי מורי מו"ה יהושע ב"ר יצחק ע"ה
אחי מו"ה יצחק ב"ר יהושע ע"ה
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה שלמה זלמן
ניסן הי"ו

לעילוי נשמת
אבי מורי מו"ה שלמה
ב"ר אברהם צבי ז"ל
הונצח ע"י ידידנו החשוב והנכבד
מו"ה חיים אברהם צבי
ראזמאן הי"ו

ספרי פניני ילקוט הגרשוני יתחלקו לכמה שערים, ואלו הן:

1. **פניני התורה**
על סדר הפרשיות
2. **פניני תהלים**
ליקוטי ביאורים על ספר תהלים
3. **פניני נ"ך**
ליקוטי ביאורים על נביאים וכתובים
4. **פניני המועדים**
על מועדי השנה וחמש מגילות
5. **פניני הדרוש**
מבחר דרושים יקרים
6. **פנינים לעת מצוא**
ליקוטים יקרים לאירועי השנה
7. **פנינים נבחרים**
ענינים שונים
8. **פניני האבות**
ליקוטי ביאורים על פרקי אבות
9. **פניני האגדה**
ליקוטים יקרים על אגדות הש"ס
10. **פניני הלכה**
חידושי הלכה על סדר השו"ע
11. **תולדות הגרשוני**
קורות חייו ופעלו של המחבר
12. **אוצרות הפנינים**
מפתח ענינים הנדונים בספר